МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ім. В. Г. КОРОЛЕНКА
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
ХАРКІВСЬКЕ ОБЛАСНЕ ВІДДІЛЕННЯ (ФІЛІЯ) ВГО
«УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕЧНА АСОЦІАЦІЯ»

КОРОЛЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ 2014
«Бібліотеки, архіви, музеї: формування цифрового регіонального простору»

Матеріали XVII міжнародної науково-практичної конференції
(м. Харків, 8 жовтня 2014 р.)

Харків 2015

УДК 027.02 (477)
ББК 78.34(4Укр)я431
К68

К68 **Короленківські читання 2014.** «Бібліотеки, архіви, музеї: формування цифрового регіонального простору» : матеріали XVII міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 8 жовт. 2014 р. / М-во культури України, Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка, Харків. держ. акад культури, Харків. обл. від-ня (філія) ВГО «Укр. бібл. асоц.»; [уклад. О. П. Кунiч ; редкол.: В. Д. Ракитянська (голова) та ін.]. – Харків, 2015. – 288 с.

Збірник містить доповіді та повідомлення XVII міжнародної науково-практичної конференції «Короленківські читання 2014», присвяченої темі «Бібліотеки, архіви, музеї: формування цифрового регіонального простору». Висвітлено питання, розглянуті на пленарному засіданні конференції, першій секції, на тему «Цифровий контент бібліотек, архівів, музеїв у контексті інтеграції культурних і наукових надбань людства», та другій – «Документні пам’ятки у бібліотеках, архівах, музеях: регіональний цифровий вимір».

Видання розраховане на фахівців бібліотечної справи та інших працівників сфери соціальних комунікацій.

УДК 027.02 (477)
ББК 78.34(4Укр)я431

ПЕРЕДМОВА

XVII міжнародна науково-практична конференція «Короленківські читання 2014» відбулася у Харківській державній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка (ХДНБ) 8 жовтня 2014 р. під егідою Міністерства культури України. Конференція присвячувалася темі «Бібліотеки, архіви, музеї: формування цифрового регіонального простору». Співорганізаторами наукового заходу були Харківська державна академія культури та Харківське обласне відділення (філія) Всеукраїнської громадської організації «Українська бібліотечна асоціація». Мета – обоворення теоретичних і практичних аспектів діяльності бібліотек, музеїв та архівів у формуванні цифрового регіонального простору.

Учасниками наукового заходу були 130 фахівців із 26 бібліотечних, архівних, музейних, наукових установ України (Харків, Київ, Львів, Дніпропетровськ, Полтава, Суми, Івано-Франківськ, Луганська область) та Російської Федерації (Москва, Санкт-Петербург, Красноярськ). Представлено 38 доповідей та повідомлень.

Збірник конференції вміщує матеріали пленарного, двох секційних засідань – «Цифровий контент бібліотек, архівів, музеїв у контексті інтеграції культурних і наукових надбань людства», «Документні пам'ятки у бібліотеках, архівах, музеях: регіональний цифровий вимір» та постерної сесії. Доповіді розміщені згідно з програмою конференції, повідомлення постерної сесії включені до відповідних секцій.

Пленарное засідання відкриває публікація про базові принципи створення «Бібліотечної енциклопедії Харківщини» як корпоративного науково-довідкового цифрового ресурсу (*В. Д. Ракитянська, В. В. Сафонова)*. Розглядаються перспективи використання поняття «електронна книга» в науковому обігу та співвіднесеність його з поняттями «електронний документ», «електронне видання» (*В. А. Маркова, д-р наук із соц. комунікацій)*, особливості довідково-бібліографічного обслуговування і бібліографічного інформування в електронному середовищі (*Є. М. Тодорова, канд. пед. наук),* проблеми віртуалізації діяльності книгозбірень та можливості участі користувачів у формуванні та «просуванні» цифрового контенту бібліотек *(О. Ю. Мар'їна, канд. наук із соц. комунікацій)*. На прикладі роботи залу колекцій Всеросійської державної бібліотеки іноземної літератури ім. М. І. Рудоміно висвітлено її наукову та культурно-просвітницьку діяльність (*Т. К. Грекова*). Вміщено

також прзентаційні матеріали: начального посібника «Система електронних бібліотек та баз даних: теоретико-прикладні аспекти» (*Г. В. Шемаєва, д-р наук із соц. комунікацій*), про пам'ятки античної культури у фондах ХДНБ, давньогрецькі керамічні клейма IV – II ст. до н. е. з колекції О. В. Горілого (*І. Я. Лосієвський, д-р філол. наук, К. В. Бондар, канд. філол. наук*).

Перше секційне засідання **«Цифровий контент бібліотек, архівів, музеїв у контексті інтеграції культурних і наукових надбань людства»** містить доповіді та повідомлення, у яких розглядаються програмне забезпечення для цифрових колекцій, репозиторіїв та електронних бібліотек «Greenstone» (*В. П. Жукова, канд. наук із соц. комунікацій*), інноваційний метод підвищення ефективності роботи бібліотеки – бенчмаркінг (*А. В. Ржеуський, Н. Е. Кунанець, д-р наук із соц. комунікацій*), технологічні особливості та перспективи розвитку САБ «ІРБІС» у контексті інтеграції ресурсів бібліотек, архівів та музеїв (*Л. З. Рудзський, О. Б. Ушакова, К. В. Карпухін*).

Висвітлено досвід формування і використання електронних ресурсів та інформаційно-бібліотечних сервісів Дніпропетровської ОУНБ ім. Первоучителів слав'янських Кирила та Мефодія, Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. П. Котляревського (*Г. Я. Крупій, Л. М. Власенко, С. М. Захарченко*), створення електронних презентацій бібліографічних посібників у ХДНБ як форми інформування споживачів про нові видання (*В. Р. Антонова, Т. О. Сосновська*), методичне забезпечення інтеграції регіональних документних ресурсів бібліотек Луганської області в світовий інформаційний простір (*Г. В. Аксьонова*). Йдеться також про формування та структурування єдиного цифрового ландшафту з питань краєзнавства та місцевої історії (*О. В. Скиданенко*), мультимедійні мережеві бібліотечно-інформаційні ресурси в Національній бібліотеці Білорусії (*А. А. Носов*), проблеми реорганізації бібліотечного простору в умовах нових інформаційних потреб користувачів (*Г. В. Прохорова*).

Актуальні питання бібліотечної журналістики, досвід реалізації у ХДНБ навчально-інноваційного проекту «Школа бібліотечного журналіста» (у 2013 – 2014 рр.) представлено у доповідях: «Школа бібліотечного журналіста» як навчально-інноваційний проект: від ідеї до реалізації» (*Л. В. Глазунова, В. В. Сафонова*), «Журналістська діяльність бібліотек Харкова на світових відеохостингах» (*О. О. Косачова*),

«Інформаційний жанр журналістики "некролог" як біобібліографічний ресурс» (*І. А. Карнаух*), «Блог "Школа бібліотечного журналіста" як медіа-майданчик навчально-інноваційного проекту Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка» (*К. М. Вірютіна*), «Подкастинг в контексті бібліотечної журналістики: практичні та теоретичні аспекти» (*А. А. Тіщенко*). Характерні особливості бібліотечної журналістики розглядаються також на прикладі формування сайта Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного (*Д. О. Мироненко*).

Друге секційне засідання **«Документні пам'ятки у бібліотеках, архівах, музеях: регіональний цифровий вимір»** розпочинається доповіддю про можливості використання повнотекстових ресурсів та надання широкого доступу користувачів до цінних та рідкісних видань на прикладі електронної колекції Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна «eScriptorium: електронний архів рідкісних книг і рукописів для науки і освіти» *(І. К. Журавльова, О. Ю. Самохвалова)*. Розглядаються ідея економії читання кінця XIX – початку XX ст. в контексті дискурсу медіа і цифрового простору *(С. К. Бондаренко)*, концептуальні аспекти збереження та презентації історико-культурного надбання Івано-франківської ОУНБ ім. І. Франка (*Г. І. Пристай*), історія української преси в сучасних дисертаційних дослідженнях (*О. В. Пастушенко*), досвід роботи Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного у напрямку створення електронних ілюстративних баз даних негативів з метою збереження галузевої іконографії (*А. Борисенко, В. Поночовна*).

Деякі повідомлення присвячені аналізу наукового доробку видатних діячів бібліотечної справи. Розглядаються праці видатного українського бібліотекознавця, педагога Надії Яківни Фрідьєвої, присвячені Христині Данилівні Алчевській, простежується зв'язок між двома неординарними особистостями, які належили до різних історичних епох і зробили вагомий внесок в бібліотечну освіту та просвітництво народу (*В. В. Сєдих, канд. пед. наук)*, бібліотечна, книгознавча, та бібліографічна діяльність Олексія Івановича Черкашина (1914–1981), завідувача відділу рідкісних видань і рукописів ХДНБ (*І. Я. Лосієвський, д-р філол. наук*), громадська, просвітницька, благодійна та бібліотечна діяльність одного із засновників та організаторів Харківської громадської бібліотеки, автора історичного

нарису «Первый год Харьковской общественной библиотеки» Ф. А. Павловского *(А. Л. Шалиганова)*.

За матеріалами французького фонду Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського розглянуто вплив бібліофільських традицій родини Уварових на формування фондів бібліотек Києва *(Т. А. Якубова, канд. іст. наук)*. Висвітлено особовий фонд літературознавця і письменниці Л. М. Яновської (*К. В. Бондар, канд. філол. наук*), меморіальні матеріали про видатного українського офтальмолога Л. Л. Гіршмана у ХДНБ ім. В. Г. Короленка (*О. Л. Грабарчук)*. Завершує збірник невеличкий екскурс в історію китайської писемності та кам'яної бібліотеки монастиря, розміщеної в підземеллях буддійського монастиря на південному сході від Пекіна (*В. П. Жукова, канд. наук із соц. комунікацій)*.

Наприкінці збірника містяться відомості про авторів доповідей і повідомлень конференції.

Видання розраховане на фахівців бібліотечної справи та інших працівників сфери соціальних комунікацій.

Електронний аналог видання доступний на сайті ХДНБ ім. В. Г. Короленка – http://korolenko.kharkov.com/vydav/vydav_1.html.

.

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

«БІБЛІОТЕЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ХАРКІВЩИНИ»: КОНЦЕПЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕЛЕКТРОННОГО ПРОЕКТУ

Ракитянська Валентина Дмитрівна,
дир. ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
засл. працівник культутри України
Сафонова Вікторія Володимирівна,
голов. бібліотекар від. наук.-метод. роботи
ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
Україна, Харків

Анотація. *Розглянуто базові принципи створення «Бібліотечної енциклопедії Харківщини» як корпоративного науково-довідкового он-лайн ресурсу з питань розвитку бібліотечної сфери регіону. Обґрунтовано важливість професійної інтеграції в реалізації регіонального електронного проекту.*

Ключові слова: *мультимедійна енциклопедія, регіональний професійний ресурс, електронний корпоративний проект, професійна інтеграція, бібліотечна сфера регіону.*

Аннотация. *Рассмотрены базовые принципы создания «Бібліотечної енциклопедії Харківщини» как корпоративного научно-справочного он-лайн ресурса по вопросам развития библиотечной сферы региона. Обоснована важность профессиональной интеграции в реализации регионального электронного проекта.*

Ключевые слова: *мультимедийная энциклопедия, региональный профессиональный ресурс, электронный корпоративный проект, профессиональная интеграция, библиотечная сфера региона.*

Abstract. *The basic principles of "Library Encyclopedia of Kharkiv region" as corporate research and reference on-line resource for the development of library sphere in the region were examined . The importance of professional integration in the implementation of the regional electronic project was substantiated .*

Key words: *multimedia encyclopedia, regional professional resource, electronic corporate project, professional integration, Library area of activity of region.*

Конференція «Короленківські читання 2014» присвячена обговоренню проблеми формування цифрового регіонального простору спільними зусиллями бібліотек, архівів, музеїв як базових закладів, що зберігають пам'ять людства у будь-якому форматі. Звичним завжди був формат збереження матеріальних носіїв культури. І також звичним є формат основної доповіді конференції як підсумкового документа за певний час.

Програма конференції охоплює різні аспекти інтеграційних процесів у цифрову епоху, а саме: **напрацьовані ресурси і сервіси, нові теоретичні проблеми он-лайн бібліотек і цифрового читання, презентацію навчальних посібників і сучасних методів доведення до споживачів актуальної інформації, звіти про окремі проекти і дослідження.**

Вирішено змінити **формат** основної доповіді на презентацію майбутньої дуже важливої роботи – **мультимедійного регіонального проекту «Бібліотечна енциклопедія Харківщини».** Пропонуємо концептуальні засади масштабного проекту, в якому будуть задіяні всі бібліотеки Харківщини і бібліотечна наукова еліта, і який у подальшому стане основою ще більш потужного проекту – порталу «Харківська бібліотечна школа».

Ця ідея обговорювалася два роки тому, але час вніс свої корективи. Чому реалізація цієї ідеї сьогодні для бібліотек є такою важливою? Бібліотека як гуманітарна інституція знаходиться в авангарді закладів культурно-освітньої сфери, що створюють інтегровані електронні ресурси, які надають інформацію про певну територію в контексті її культурних здобутків. Створення місцевих або регіональних галузевих інформаційних ресурсів науково-освітнього, науково-довідкового характеру дозволяє в умовах глобалізації зберегти самоцінність кожної громади, що проживає на певній території, надати можливість для взаємодії і безбар'єрного спілкування не тільки спеціалістам бібліотечної справи, а й колегам з архівів, музеїв, інших закладів культури, краєзнавцям, науковцям харківської бібліотечної школи. Це почесне завдання для нашого регіону – скласти цілісну картину стану бібліотечної справи Харківщини, узагальнюючи інформацію, що відтворює історію, сучасність і окремі персоналії.

«Бібліотечна енциклопедія Харківщини» – регіональна електронна енциклопедія, єдиний інтегрований професійний ресурс, який акумулюватиме відомості (наукову та довідкову інформацію) про бібліотечно-бібліографічну, книгознавчу та документознавчу галузі регіону, розкриватиме здобутки бібліотечної справи, а також суміжних галузей у регіональному аспекті, може, на наш погляд, стати одним із потужних сучасних каналів, що здатний виконати одночасно комплекс завдань.

Основна мета і завдання проекту «Бібліотечна енциклопедія Харківщини» – професійна інтелектуальна інтеграція для виявлення і

накопичення загального здобутку бібліотечної галузі регіону, його репрезентація та популяризація; персоніфікація окремих сторінок історії бібліотечної справи у регіоні; об'єктивне відтворення сучасної ситуації у бібліотечній та культурній сфері відповідно до системи наукових поглядів, зміцнення іміджу бібліотек як провідних закладів культурно-освітньої сфери та створення умов для вирішення проблемних питань бібліотечної практики.

Що потрібно зробити для реалізації проекту? **По перше**, створити науково-редакційний та авторський колектив, що складатиметься з провідних теоретиків і практиків сфери документальних комунікацій: викладачів Харківської державної академії культури (ХДАК), фахівців провідних наукових та публічних бібліотек – ХДНБ ім. В. Г. Короленка, Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, Харківської ОУНБ, а також професійної спільноти із Харківського обласного відділеня УБА та інших установ, у тому числі сподіваємося на співпрацю із спеціалістами архівної і музейної справи, документознавцями тощо.

По-друге, найближчим часом затвердити словник, визначити обсяг статей, розробити методичні рекомендації для авторів енциклопедії, обрати програмне забезпечення.

Рішення вимагають питання фінансування, організаційно-управлінського забезпечення проекту.

Оскільки «Бібліотечна енциклопедія Харківщини» готуватиметься у форматі електронного видання, окремо буде створюватися банк даних відомостей про авторів, персоналій, іншої інформації, необхідної для обробки матеріалу і компонування контенту майбутнього електронного ресурсу.

«Бібліотечна енциклопедія Харківщини» як результат всієї зазначеної роботи має бути представлена як регіональний професійний ресурс науково-довідкового характеру, що акумулює дані та інтелектуальну продукцію регіонального фахового співтовариства, у тому числі авторські статті з різних питань бібліотечної практики. Ресурс буде динамічним, регулярно оновлюваним (електронна форма ресурсу використовується як сучасний оперативний і масовий засіб представлення інформації).

Як база даних професійної інформації галузевий електронний ресурс буде виконувати **декілька функцій одночасно**, а саме:

– кумулятивну та інтегруючу (надаватиме фахові знання і практичний досвід бібліотечної сфери);

– репрезентативну, піарну функцію (представлятиме, демонструватиме суспільству доробок професійної спільноти, творчий внесок і місце бібліотек в інфраструктурі регіону);

– педагогічну, освітню (навчання професії);

– науково-довідкову, науково-допоміжну (використання при написанні наукових статей, інших матеріалів);

– науково-практичну (вивчення досвіду та вдосконалення бібліотечної практики).

На кого розрахований цей ресурс ? **Цільову аудиторію** «Бібліотечної енциклопедії Харківщини» можна розподілити за трьома основними категоріями:

– перша категорія – представники бібліотечної сфери: практики, науковці, викладачі, аспіранти, студенти;

– друга категорія – фахівці суміжних галузей системи соціальних комунікацій: архівісти, документознавці, музеєзнавці, культурологи;

– третя категорія – представники гуманітарних професій та інші зацікавлені користувачі: філологи, історики, краєзнавці, громадські діячі.

Основними критеріями науково-дослідної та науково-організаційної роботи зі створення «Бібліотечної енциклопедії Харківщини» мають бути **актуальність, науковість, вичерпність та достовірність** інформації, що є базовими для науково-довідкового видання.

У сучасній українській енциклопедистиці досить гостро стоїть проблема кваліфікаційного рівня підготовки матеріалів, зниження якості довідкових видань в цілому, їх наукового рівня та ігнорування енциклопедичної методики [1]. Ці чинники негативно впливають на культурно-освітній рівень населення та погіршують імідж укладачів видань. Тому так важливо дотримуватися наукової чіткості та логіки викладання матеріалу, всіх критеріїв, зазначених вище.

Оскільки «Бібліотечна енциклопедія Харківщини» буде вирішувати **завдання професійного навчання, взаємообміну знаннями**, в цілому – сприяння професійному розвитку, енциклопедія буде включати авторські публікації, що відображають сучасну проблематику, інноваційні ідеї.

Як зразок галузевої енциклопедії можна використовувати проект «Українська бібліотечна енциклопедія», розроблений колегами із Національної парламентської бібліотеки України [2; 3]. Проте «Бібліотечна

енциклопедія Харківщини» є оригінальним проектом з точки зору регіонального контенту, над яким мають ретельно попрацювати окрім авторів, наукові консультанти, ІТ-спеціалісти.

Структура «Бібліотечної енциклопедії Харківщини». Зручною для використання довідкового видання є алфавітна побудова основного тексту. Отже, пропонується таку саму застосувати і для «Бібліотечної енциклопедії Харківщини». Пошук поняття, терміну або окремого закладу, організації буде забезпечуватися ДПА (допоміжно-пошуковим апаратом).

Детальна розробка словника, як вже зазначалося, – попереду. Проте основними розділами, ймовірно, будуть:

- Бібліотеки Харкова та Харківської області (відомості про бібліотечну мережу регіону: публічні і наукові бібліотеки, в тому числі бібліотеки навчальних закладів).
- Професійні об'єднання, конференції, наради.
- Бібліотечні фонди.
- Бібліотечне обслуговування. Користувачі.
- Соціокультурна діяльність.
- Науково-дослідна діяльність.
- Методична робота та інноваційна практика.
- Інформаційні технології в системі соціальних комунікацій.
- Бібліографічна діяльність.
- Книгознавча та документознавча діяльність.
- Історія бібліотечної справи регіону.
- Бібліотекознавство та професійна підготовка.
- Бібліотечна реклама та бібліотечний маркетинг.
- Бібліотечний менеджмент. Кадри.
- Міжнародні зв’язки.
- Фахова періодика.
- Персоналії.

Як електронний проект, що містить науково-довідкову інформацію і є по суті електронною енциклопедією, «Бібліотечна енциклопедія Харківщини» має містити **статті чотирьох типів**:

- статті-огляди (для найоб’ємніших і найважливіших питань, наприклад про бібліотечну мережу регіону);

– статті-довідки – основний масив (про окремий напрям бібліотечної діяльності, персоналії, матеріали про окрему бібліотеку чи організацію, інноваційний досвід тощо);

– статті-дефініції (стисле і вичерпне тлумачення терміна);

– статті-відсилання (допоміжні статті, коротке речення-відсилання до іншої статті).

На етапі збору й обробки інформації одночасно планується формувати бази даних, де окремий предметно-тематичний блок (відповідно до розділів, зазначених у словнику) буде наповнюватися статтями, гіперпосиланнями, ілюстраціями, картами, таблицями, діаграмами, бібліографічними ресурсами та іншим супровідним матеріалом. Відомості про регіони швидко застарівають, тому ресурс необхідно регулярно оновлювати. Така актуалізація можлива за участю відповідальних (модераторів), у тому числі тих, що формуватимуть інформаційний масив про окремі бібліотеки. Це є аргументом на підтримку ідеї «Бібліотечної енциклопедії Харківщини» як електронного корпоративного проекту **з розподіленим доступом** (як варіант).

Колектив ХДНБ вже підготував низку статей до «Української бібліотечної енциклопедії». Ці напрацювання можуть бути використані і для «Бібліотечної енциклопедії Харківщини». Співробітники бібліотеки також мають досвід спільної творчої праці (як-от: збірник науково-популярних нарисів, присвячений 125-річному ювілею ХДНБ ім. В. Г. Короленка «Бібліотека в історичному просторі трьох епох»). Впевнені, що і цього разу колеги зможуть ефективно працювати в команді, оскільки продемонстрували і свій хист до дослідницької роботи, і можливість оперативно виконувати поставлені завдання.

На сьогодні вже маємо підготовлені матеріали авторів із шановного колективу ХДАК. Усім відома наполеглива праця доцента ХДАК Віктора Васильовича Сєдих з вивчення історії бібліотек Харківського регіону та його наукові роботи з цієї тематики [4]. Маємо надію залучити інших колег-науковців цього закладу до написання статей до «Бібліотечної енциклопедії Харківщини» про різні напрями бібліотечної, соціально-комунікаційної сфери в цілому та роботи їх у складі редколегії, наукового редагування.

Як корпоративний проект «Бібліотечна енциклопедія Харківщини» вимагає від кожного учасника уваги і розуміння визначених завдань і функцій проекту. Стимулом має стати презентація власних напрацювань

як складової частини професійної діяльності бібліотечної спільноти регіону. Це сприятиме розширенню корпоративних професійних зв'язків та всебічній інтеграції інтелектуального потенціалу професійного співтовариства регіону.

Аналіз внеску регіону в спільну справу, в нашому випадку – у розвиток вітчизняної бібліотечної сфери, – впливатиме, маємо надію, на подальший розвитку галузі в цілому.

До кінця 2014 р. **пропонуємо:**

1. Сформувати редакційну колегію та визначити координаційні центри.
2. Провести серію організаційно-методичних сесій.
3. Розробити план діяльності.
4. Обрати програмне забезпечення.
5. Створити базовий словник.

Безумовно, це стислі і попередні пропозиції, які з початком роботи над проектом мають оформитися у більш чіткі рекомендації, але ця колективна праця має стати прикладом реальної взаємодії, координації і командної роботи у створенні професійного наукового он-лайн ресурсу.

Використані джерела

1. Черниш, Н. І. Українське енциклопедичне книговидання: долаючи кризу / Н. І. Черниш // Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань : матеріали міжнар. наук. конф., 26 – 27 лют. 2009 р. – Харків, 2009. – Ч. 1. – С. 115–117.

2. Концепція «Української бібліотечної енциклопедії» : проект // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2011. – № 2. – С. 5–6.

3. Методичні рекомендації для авторів «Української бібліотечної енциклопедії» / Нац. парлам. б-ка України ; [уклад.: С. Л. Зворський, Л. М. Любаренко, Г. П. Нелипа]. – Київ : НПБУ, 2012. – 28 с.

4. Сєдих, В. В. Бібліотеки Харківщини: минуле, сучасне, комунікації / В. В. єдих // Короленківські читання 2012. Взаємодія та партнерство бібліотек у регіональному інформаційному просторі : матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. Харків, 11 жовт. 2012 р. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Харків, 2013 – С. 173–181.

5. Петровская, Л. И. Классическая энциклопедия: базовые технология и методика / Л. И. Петровская // Українська енциклопедистика : матеріали Третьої міжнар. наук. конф., 22 – 23 жовт. 2013 року, м. Київ. – Київ, 2014. – С. 116–122.

6. Ракитянська, В. Д. Взаємодія бібліотек регіону як умова їх розвитку / В. Д. Ракитянська // Короленківські читання 2012. Взаємодія та партнерство бібліотек у регіональному інформаційному просторі : матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф.

м. Харків, 11 жовт. 2012 р. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка та ін. – Харків, 2013. – С. 6–14.

7. Бачалдин, Б. Н. Библиотечная энциклопедия – труд коллективный / Б. Н. Бачалдин // Библиотековедение. – 1996. – № 2. – С. 43–63.

ЕЛЕКТРОННА КНИГА: ПРОБЛЕМАТИЧНІСТЬ ДЕФІНІЦІЇ

Маркова Вікторія Анатоліївна,
зав. каф. бібліографознавства
та інформ.-бібліогр. діяльності ХДАК,
д-р наук із соц. комунікацій,
Україна, Харків

Анотація. *Окреслюються перспективи використання поняття «електронна книга» в науковому обігу та аналізується співвіднесеність цього поняття з поняттями «електронний документ», «електронне видання».*

Ключові слова: *електронна книга, електронний документ, електронне видання.*

Аннотация. *Рассматриваются перспективы использования понятия «электронная книга» в научном обороте и анализируется соотношение этого понятия с понятиями «электронный документ», «электронное издание».*

Ключевые слова: *электронная книга, электронный документ, электронное издание.*

Abstract. *The article deals with the perspective of the usage of the term «electronic book» in the academic discourse. It also analyses the relation of the terms «electronic document», «electronic edition».*

Key words: *electronic book, electronic document, electronic edition.*

Незважаючи на те, що поняття «електронна книга» стало «загальним місцем» у публікаціях щодо майбутнього книги протягом останніх десятиріч, воно понині залишається концептуально невизначеним. І така ситуація не дивна, адже за кількатисячолітню історію традиційної книги так і не сформувалося єдиної точки зору на зазначений феномен. Дати визначення — це, насамперед, визначити межі певного поняття, зрозуміти, чим саме воно відрізняється від споріднених.

З поширенням книгодрукування, яке поступово сформувало видавничу діяльність як окрему галузь книжкової справи виникло поняття «видання», яке в сучасному сенсі означає «твір друку, що є поліграфічно самостійно оформленим, пройшов редакційно-видавничу обробку, має установлені вихідні дані і призначений для передачі інформації, яка

міститься в ньому» [4]. З формуванням нової наукової дисципліни – документознавства – книгу починають визначати як вид документа. І, таким чином, нині ми маємо три поняття, зміст яких деякою мірою збігається зі змістом поняття «книга»: «видання» і «документ», які включають її у себе як видове поняття. Отже, варто подивитися, яким чином означені поняття функціонують у семантичному полі нової комунікативної реальності і в яких співвідношеннях вони там перебувають.

На сьогоднішній день у спеціальній літературі їх використання з прикметником «електронний» є надто поширеним, причому часто вони використовуються як синоніми, а тому означити межі поняття «електронна книга» ще складніше, ніж просто поняття «книга». За енциклопедією електронна книга – «сукупність даних (текст, звук, статичне і рухливе зображення) в пам'яті комп'ютера, призначена для сприйняття людиною за допомогою відповідних програмних і апаратних засобів» [2]. Це визначення є надто широким, і в ньому насторожує те, що будь-яку «сукупність даних», яка розміщена в електронному середовищі, можна вже вважати електронною книгою. У цьому разі ми маємо справу радше з метафоричним використанням словосполучення «електронна книга», ніж з усталеною дефініцією, а ті ознаки, які зазначаються в наведеному визначенні, краще описують поняття «електронний ресурс».

Інституалізованішим є поняття «електронний документ». Згідно із Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг», електронним документом є «документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа» [9, с. 10]. ДСТУ 7157:2010 «Видання електронні. Основні види та вихідні відомості» визначає електронний документ як «документ, інформація в якому подана у формі електронних даних і для використовування якого потрібні засоби обчислювальної техніки» [5].

Якщо поглянути на класифікацію електронних видань у зазначеному стандарті, стане очевидно, що їх межі порівняно з традиційними виданнями, суттєво розширилися. Якщо ж удатися до аналогії з державним стандартом, який визначає основні види традиційних видань, зокрема книжкове, то в наведених вище основних видах електронних видань ми не знайдемо і натяку на книжкову форму. І це цілком зрозуміло, адже в межах видавничої термінології книзі відповідає певна матеріальна структура і конструкція, які повністю зникають в електронному середовищі.

Електронне середовище порушує головну аксіому книгознавства щодо двоєдиної природи книги. Від книги в електронному середовищі залишається лише стабільність змісту (і то не завжди, наприклад, якщо твір передбачає інтерактивність читача, зміст не є стабільним), форма ж його мінлива, до того ж опосередкована технічним приладом.

Відомий російський книгознавець Є. О. Динерштейн, наприклад, вважав саме словосполучення «електронна книга» нісенітнецею, оскільки, на його думку, йдеться не про наступний щабель розвитку традиційної книги, а про якісно новий засіб комунікації [3, с. 20]. Варто ознайомитися і з іншою точкою зору не менш авторитетного російського книгознавця А. О. Бєловицької. Електронна книга, на її думку, являє собою «актуалізовану засобами "електронно-промислової справи" (термін приблизний) єдність усіх процесів і результатів організації електронної копії тексту авторського твору (творів) у електронне книжкове видання і розповсюдження, перерозповсюдження і відтворення електронного книжкового видання тими ж засобами» [1, с. 219]. Очевидно, що і ті, хто створювали державний стандарт, і А. О. Бєловицька свої уявлення про мережевий простір цілком формують за аналогією з книжковою комунікацією. Вони не зважають на те, що в мережевому просторі такі концепти, як «незмінний вигляд» електронного видання, «авторський твір» ставляться під сумнів. Згідно з їх уявленнями, створення електронних видань – процес споріднений з віками сформованою книжковою справою, який А. О. Бєловицька навіть намагається визначити за аналогією як «електронно-промислову справу». Споріднену точку зору обстоює і відомий російський книгознавець І. Г. Моргенштерн. Він вважає, що основними ознаками, які вирізняють електронну книгу серед інших електронних документів, є, по-перше, існування як самостійного документа, твору, якому притаманні індивідуальні пошукові ознаки та, по-друге, стабільність змісту і статичність знакової форми [8, с. 157]. Реальність же мережевого простору руйнує всі уявлення, сформовані книжковою культурою. Тексти, що доступні в Інтернеті, зокрема копії традиційних книг, потрапляють туди, на щастя чи на біду, оминаючи всі видавництва. Останні ж матеріально в жодному разі не зацікавлені в тому, щоб представляти електронні копії своїх видань. Більшість же творів, що створюються в мережевому просторі, зокрема і з використанням гіпертексту, є продуктом творчої активності ентузіастів. Тобто зазначені державні стандарти не додають ніякого знання щодо реалій буття текстів у

мережевому середовищі і не дають відповіді, в яких саме відносинах перебувають поняття «електронне видання» й «електронна книга». До речі, виникає враження, що А. О. Бєловицька взагалі їх ототожнює.

Відомий французький дослідник історії читання Р. Шартьє вважає, що радше за все поняття «книга» в новій комунікативній реальності використовуватиметься за контрастом з вільною, стихійною електронною комунікацією, коли в мережі поширюються будь-які тексти, таким чином порушуючи всі порядки дискурсів. Якщо в книжковій комунікації порядок дискурсу будується з урахуванням певної матеріальної форми (книга, газета, лист та ін.), то екран комп'ютера усуває жанрові межі, знищує будь-яку ієрархію, залишаючи користувача без орієнтирів щодо достовірності, цінності, авторитетності інформації, отже, ускладнює роботу в електронному просторі [10]. І такі проблеми знову повертають до необхідності регулювання способів виробництва текстів у мережевому просторі, тобто перенесення принципів традиційного книговидавництва (редакційно-видавнича обробка, обов'язкові вихідні дані, дотримання норм авторського права) в електронне середовище. У позиції Р. Шартьє простежується ціннісний аспект в атрибуції книги, тобто книга — це те, що дає певну перевірену, відібрану інформацію, їй можна певною мірою довіряти. І це важливий момент. Адже всі уявлення щодо її матеріальної форми і структури остаточно сформувалися тільки в XVI ст., тобто вони є такими, що історично склалися. Для атрибуції книги, насамперед, важлива змістова складова, форма ж є рухливою? Але логіка видавничої діяльності в умовах книжкової комунікації нас привчила до іншого – «книжкове видання» визначалося таким саме за формою. Цілком слушно М. Маклюен писав, що головна проблема нашого часу полягає в тому, що ми живемо в нову, електронну, епоху, але продовжуємо мислити зразками епохи панування книжкової комунікації [7, с. 6]. І це виявляється в усьому: ступінь комп'ютерізації закладів визначається здебільшого за кількістю одиниць комп'ютерної техніки, а знання школярів і студентів оцінюються за кількістю «скачаних» з Інтернету сторінок, нібито ці сторінки копіюються ними безпосередньо в пам'ять, буття ж електронного видання мислиться повністю у категоріях традиційного книговидання. Хоча й тут певні зрушення є, оскільки для типології електронних видань уведені додаткові типологічні ознаки: наявність друкованого еквівалента, технологія поширення, а також характер взаємодії користувача й електронного видання. Чи можна ототожнювати «електронне видання» з

«електронною книгою» тільки на основі того, що факт видання гарантує якість інформації? Очевидно, що ні. По-перше, в поняття «електронне видання» потрапляє багато такого, що жодною мірою не можна атрибутувати як книгу. Наприклад, художнє електронне видання визначається як «те, що містить твори художньої літератури, образотворчого мистецтва, театральної, естрадної та циркової творчості, твори кіно, музейну та іншу інформацію, що належить до сфери культури і не є змістом наукових досліджень» [5, с. 14]. Незважаючи на всі тенденції мультимізації видів комунікації все ж складно кінофільм назвати «електронною книгою». По-друге, в поняття «електронне видання» не потрапляють численні електронні копії традиційних книг, які потрапили туди несанкціоновано, та продукти мережевої словесності, що все ж асоціюються з поняттям «книга». У такому разі поняття «електронна книга» – лише остання данина книжковій культурі і саме тому складно від неї відмовитися?

Варто означити ще один ареал, де використовується споріднене з «електронною книгою» поняття – «гіперкнига». Якщо поняття «електронне видання» «визріло» у видавничій діяльності, оскільки оригінал-макет видання впродовж останніх десятиріч там виготовляється за допомогою комп'ютерної техніки, а тому електронний варіант видання передує друкованому, то поняття «гіперкнига» цілком пов'язане з мережевим простором. Його стали використовувати в теоретичних будовах щодо можливостей гіпертексту, оскільки останній є структурою, з якою складно мати справу як з об'єктом. Як уже зазначалося, саме гіпертекстова структура забезпечує певні додаткові комунікативні переваги електронній книзі, а тому поширеною є думка, що «електронна книга» і «гіперкнига» – синоніми, оскільки електронною книгою можна вважати тільки книгу, в якій використовується гіпертекстова структура.

Ще більшої термінологічної плутанини додає те, що пристрій для читання електронних варіантів книг теж називають «електронною книгою», або e-book, адже робота з текстом у електронній формі потребує застосування певних апаратних засобів, найменш зручним з яких є персональний комп'ютер, насамперед через його стаціонарність. Хоча за формою e-book нагадує традиційну книгу, за змістом вона більшою мірою є персональною електронною бібліотекою.

Новим напрямом у видавничій індустрії стало виготовлення аудіокниг, які також деякі автори включають у поняття «електронна

книга», адже вони інтегровані з комп'ютерною технікою. Нині провідні видавці намагаються випускати їх одночасно з книгами у твердій обкладинці. Але, якщо бути точними, то застосування до цих видань терміна «книга» є також дуже умовним, адже нікому не спадало на думку називати грамплатівки з записами різноманітних текстів аудіокнигами.

Російський бібліотекознавець Т. В. Майстрович узагальнила змістовне наповнення поняття «електронна книга» в такому переліку:

– видання на оптичних компакт-дисках та інших фізичних носіях;

– художні твори і часописи, що розміщені на сайтах і доступні в Інтернеті;

– електронні копії друкованих видань;

– технічні пристрої для читання;

– самі тексти, що завантажуються в технічні пристрої для читання;

– комп'ютерні оригінал-макети друкованого видання;

– аудіокниги;

– мережеві електронні видання [6, с. 49].

Сама ж вона вважає, що статус електронної книги визначається не її технологічними характеристиками, а тими соціальними функціями, які зберігаються і в електронному середовищі, тому електронною книгою можна вважати «електронний документ, що має складну і незмінну структуру й однозначні ідентифікаційні характеристики, і призначений для функціонування в системах групової і масової комунікації» [6, с. 51]. Отже, як і попередні визначення, наведене також відбиває всі реалії співіснування книжкової та електронної комунікацій. А базовою ознакою електронної книги, яка дозволяє виділити її серед інших електронних документів по аналогії з традиційною книгою, є ознака суспільного використання. Проте це надто широке визначення, оскільки під нього підпадають усі електронні ЗМІ, в яких структура подання інформації будується за зовсім іншими законами, що надто відрізняються від тих, за якими подається інформація в книзі.

Тобто очевидно, що в сучасній ситуації визначити межі поняття «електронна книга» є справою неможливою, адже співвідношення між книжковою й електронною комунікацією невпинно змінюються на користь електронної, і ця тенденція зростатиме. Сучасні ж визначення більшою мірою ще оперують пріоритетом книжкової комунікативної культури: авторське право, незмінність тексту. З іншого ж боку, можна простежити тенденції суто електронної культури: книга перестає сприйматися лише як

думка, що зафіксована в певній знаковій формі (букви алфавіту), вона стає здебільшого мультимедійною. І з цим людині книжкової культури погодитися складно. Показовим є те, що саме в електронному середовищі в буденному використанні поняттям «електронна книга» називають або пристрій для її читання, або тексти творів, незалежно, чи є вони санкціонованими, чи пройшли редакційно-видавничу обробку. Для користувачів усі вони «електронні книги», адже їх можна читати, а не слухати, переглядати. І пересічному користувачеві не спадає на думку, що музичний диск або диск з кінофільмом можна назвати «електронною книгою». Для нього книга асоціюється, насамперед, з такими поняттями як «література», «твір», «читання». А тому можна прогнозувати, що поняття «електронна книга» більшою мірою використовуватиметься в повсякденності і не стане науковим саме тому, що поняття «книга» для людей книжкової культури має зовсім інше семантичне і культурно-історичне наповнення, ніж його вкладають у поняття «електронна книга». До того ж на сьогоднішній день фахівці використовують його з надто великим семантичним наповненням, що має найрізноманітніші значення. Це суперечить одній з головних вимог до терміна — однозначності. Але вилучення цього терміна з наукового обігу зовсім не означає, що таке повсякденне його використання не вплине на функціонування текстів в електронному середовищі.

Для повноцінного видавничого процесу в умовах електронної комунікації, не має значення інституалізованого чи самодіяльного, важливо, щоб аксіологічна складова поняття «книга» впливала на культуру функціонування текстів в електронному середовищі. Електронна комунікація має перейняти кращі традиції книговидавництва, як свого часу їх перейняла друкована книга від книги рукописної. Трансформація ж поняття «книга» в умовах електронної комунікації, як ми бачимо, відбувається у напрямі зміщення акценту з матеріальної форми на процес створення та використання. Сучасні тенденції демонструють, що головною ознакою, яка буде вирізняти її в мережевому просторі є аксіологічна. Можна припустити, що під поняття «книга» в електронному просторі будуть підпадати тексти творів певного обсягу, що містять семантичну інформацію і призначені насамперед для читання багатьма користувачами в електронному середовищі, за зміст яких відповідає автор, автор проекту, куратор, адміністратор сайта.

Використані джерела

1. Беловицкая, А. А. Информация и книга / А. А. Беловицкая // Наука о книге: традиции и инновации : материалы двенадцатой междунар. науч. конф. по проблемам книговедення: к 50-летию сборника «Книга: исследования и материалы», Москва, 28 – 30 апреля 2009 г. – Москва, 2009. – Ч. 1. – С. 215–219.

2. Гиляревский, Р. С. Электронная книга / Р. С. Гиляревский // Книга : энциклопедия. – Москва, 1999. – С. 729.

3. Динерштейн, Е. А. Российское книгоиздание (конец XVIII – XX вв.) : избр. ст. / Е. А. Динерштейн. – Москва, 2004. – С. 11–21.

4. ДСТУ 3017–95. Видання. Основні види. Терміни та визначення. – Київ : Держстандарт України, 1995. – 47 с.

5. ДСТУ 7157:2010. Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості. – Київ : Держспоживстандарт України, 2010. – 14 с.

6. Майстрович, Т. В. Электронный документ в библиотеке : науч.-метод. пособие / Т. В. Майстрович. – Москва : Либерея, 2007. – 144 с.

7. Маклюэн, М. Понимание медиа: внешние расширения человека / М. Маклюэн. – Москва : Гиперборея, Кучково поле, 2007. – 462 с.

8. Моргенштерн, И. Г. Динамика и статика книги: (Стабильность содержания как атрибут книги) / И. Г. Моргенштерн // Книга: Исследование и материалы. – Москва, 2002. – Сб. 80. – С. 147 –160.

9. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України № 851-іу від 22 травня 2003 р. // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2004. – № 1. – С. 9 –12.

10. Шартье, Р. Письменная культура и общество / Р. Шартье. – Москва : Новое изд-во, 2006. – 270 с.

ОСОБЛИВОСТІ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ

Тодорова Євгенія Миколаївна,
доц. ХДАК, канд. пед. наук,
Україна, Харків

Анотація. *Розглядаються особливості довідково-бібліографічного обслуговування і бібліографічного інформування в електронному середовищі.*

Ключові слова: *інформаційне суспільство, електронні ресурси, довідково-бібліографічне обслуговування (ДБО), бібліографічне інформування, віртуальна довідка.*

Аннотация. *Рассматриваются особенности справочно-библиографического обслу-живания и библиографического информирования в электронной среде.*

Ключевые слова: *информационное общество, электронные ресурсы, справочно-библиографическое обслуживание (СБО), библиографическое информирование, виртуальная справка.*

Abstract. *The features of bibliographic services and bibliographic information in an electronic environment.*

Key words: *information society, electronic resources, reference and bibliographic services (RBS), bibliographic information, a virtual reference.*

З 90-х років XX ст. людство відчуває вплив цифрової ери, яка називається вченими черговою соціальною революцією. Сутність змін, що відбуваються, полягає у тому, що основу більшості видів діяльності становлять телекомунікаційні технології, об'єднані в одну систему комп'ютерних мереж. Високі технології (Hi-tech) пронизують життя сучасного суспільства, включаючи такі галузі, як економіка, політика, наука, освіта, культура, в т. ч. і бібліографія. Поступово навколишнє середовище стає цифровим; ділова документація, книги, фото або кінофільми органічно трансформуються в електронну форму і поширюються по комп'ютерних мережах.

Формування цифрової інфраструктури передачі даних призводить до кардинальної реорганізації інформаційної діяльності, змінює технологію створення, поширення і зберігання інформації [4].

Джерела у вигляді комп'ютерних файлів, простота і доступність користування ними дозволяє стверджувати, що цифрові ресурси незабаром стануть основою нинішньої цивілізації, утворивши наступний щабель системи інформаційних комунікацій. Саме на їхньому використанні буде ґрунтуватися технологія і методика інформаційної діяльності, в т.ч. і бібліографічного обслуговування [13].

Комп'ютеризація та впровадження Інтернету зумовлюють швидке зростання потоків інформації, вагомою складовою яких стають бібліографічні електронні ресурси – електронні каталоги, бази даних, бібліографічні посібники. Інтернет у бібліотеках стає комунікаційним містком між бібліотекою та користувачами та завдяки відкритому доступу задовольняє їхні високі вимоги до повноти й оперативності в отриманні інформації.

Впровадження комп'ютерних технологій, вдосконалення програмних продуктів, розширення локальних та глобальних мережевих зв'язків передачі інформації, зростання кількості видань на електронних носіях

спричинили кардинальні зміни в бібліографічній діяльності бібліотек України, в т. ч. і бібліографічному обслуговуванні споживачів інформації.

Наразі в бібліографічному обслуговуванні як в довідково-бібліографічному, так і в інформаційному, спостерігається тенденція використання електронних ресурсів, широкого впровадження комп'ютерних технологій, що у свою чергу потребує вирішення проблем організації електронної бібліографічної продукції задля ефективного її використання та доступу [7].

Доступ до бібліографічних електронних ресурсів (БЕР) може здійснюватися двома шляхами – локальним та мережевим. Згідно з ГОСТ 7.83-2001, розглянемо БЕР, які можна поділити на ресурси локального, мережевого та комбінованого доступу. БЕР локального доступу містять бібліографічну інформацію, зафіксовану на окремому машиночитаному носії та призначені для локального використання на комп'ютері. БЕР мережевого доступу можна визначити як ресурси, що містять бібліографічну інформацію, зафіксовану на машиночитаному носієві, доступні необмеженій кількості користувачів через телекомунікаційні мережі. БЕР комбінованого доступу можуть використовуватися як локально, так і через мережі. Сучасні інформаційні технології надають можливість БЕР локального доступу перетворювати в БЕР мережевого доступу.

Проблема доступу до БЕР в новому інформаційному суспільстві може бути вирішена на основі таких напрямів роботи бібліотек та інформаційних центрів:

– організація міжбібліотечної взаємодії в комунікаційному середовищі Інтернет;

– поповнення та створення нових електронних каталогів і баз даних (БД);

– формування віртуального довідково-бібліографічного апарата;

– збільшення точок доступу до БЕР на основі розробки проблем, пов'язаних з формуванням лінгвістичного забезпечення;

– підвищення якості каналів телекомунікаційного зв'язку;

– систематичне підвищення кваліфікації фахівців бібліотек та інформаційних центрів щодо створення якісних бібліографічних електронних записів;

– розробка курсів навчання комп'ютерної грамотності для користувачів з урахуванням рівня підготовки;

– створення додаткових АРМів.

Коротко охарактеризуємо склад довідково-бібліографічного апарата (ДБА) бібліотеки як інформаційну базу бібліографічного обслуговування та його трансформацію в електронному середовищі.

Основними функціями ДБА є забезпечення ефективного пошуку бібліографічної та фактографічної інформації, розкриття складу й змісту бібліотечних фондів. ДБА складається з різнорідних елементів: первинних і вторинних документів, завершених («закритих» – ретроспективних бібліографічних видань, законсервованих каталогів і картотек, неперіодичних довідкових видань, баз даних на CD-ROM тощо) і незавершених (поточних бібліографічних посібників, каталогів, картотек і баз даних, що постійно редагуються). Отже, складовими ДБА є довідково-бібліографічний фонд (ДБФ), система бібліотечних каталогів, бібліографічних картотек і баз даних, фонд (архів) неопублікованих бібліографічних посібників.

90-ті роки XX ст. стали перехідним періодом від традиційних технологій та інформаційних ресурсів до електронних. Ці види технологій, джерела інформації співіснують, але їхнє співвідношення поступово змінюється на користь електронних. Найбільші бібліотеки України на початку XXI ст. провели ретроконверсію своїх інформаційних ресурсів і повністю здійснюють обслуговування за електронним каталогом, зберігаючи при цьому традиційний ДБФ.

Покращення ДБА задля ефективного бібліографічного обслуговування відбувається за трьома напрямками: 1) окремі елементи ДБА методом сканування переводять у машинозчитувану форму (довідкові видання, карткові каталоги тощо); 2) окремі елементи ДБА (здебільшого каталоги) методом конверсії перетворюють у повноцінні бази даних, які дозволяють вести багатоаспектний пошук; 3) елементи ДБА створюють заново (електронні каталоги, універсальні або проблемно-тематичні бази статей та ін).

У результаті перетворення ДБА в цифровому середовищі він все більше переходить в електронну форму і втрачає зовнішній вигляд індивідуальної фізичної реальності. Замість наведеного вище поділу на три частини він все більше структурується на дві частини за іншою ознакою: локальні внутрішні ресурси (електронний каталог бібліотеки, краєзнавчий електронний каталог, оригінальні тематичні довідкові і бібліографічні бази

даних тощо) і доступні в Інтернеті зовнішні ресурси (наприклад, система МАРС).

Актуальним залишається проблема застосування опису бібліографічних баз даних із застосуванням набору елементів метаданих Дублінського ядра (Dublin Corel), розробленого фахівцями американського центру DCLC. Особливо важливим є застосування цих елементів опису ресурсів при наповненні «Регістру повнотекстових і бібліографічних ресурсів».

Отже, найближчим часом програми і ресурси повинні будуть відповідати таким вимогам:

– гарантована повнота в межах заданих хронологічних та інших параметрів;

– регулярне відновлення бази даних і збереження архівної частини;

– постійний зворотний зв'язок і заповнення виявлених лакун згідно з обґрунтованими пропозиціями користувачів;

– системне функціонування взаємодоповнюючих і взаємозалежних баз даних [8].

Найактивніше і найефективніше ДБА використовується в довідково-бібліографічному обслуговуванні (ДБО), яке є підсистемою бібліографічного обслуговування в цілому і полягає в задоволенні разових бібліографічних і фактографічних запитів споживачів інформації шляхом бібліографічного пошуку і наданні споживачам знайденої бібліографічної і фактографічної інформації.

ДБО в перехідний період здійснюється в традиційних і нових формах, в т. ч. організаційних. Якщо в бібліотеці діє локальна мережа, ДБО внутрішніх користувачів здійснюється оперативно за допомогою інформаційних ресурсів суміжних підрозділів. Нові форми ДБО технологічно забезпечені Інтернетом, перш за все – електронною поштою та віртуальними ДБО. Ці форми є демократичними і реалізують основні принципи інформаційного суспільства: загальної доступності до інформації і рівноцінного повсюдного інформаційного обслуговування [2].

Недоліками системи віртуального ДБО є відмова від застосування ціннісних критеріїв відбору інформації і відсутність зворотного зв'язку [3]. Віртуальне довідково-інформаційне обслуговування (ВДІО) – це задоволення разових запитів віддалених користувачів, отриманих та виконаних бібліотечними працівниками завдяки використанню комп'ютерних технологій.

В Україні віртуальні довідкові служби почали створюватися у 2003 р. Першою розпочала діяльність «Віртуальна довідка» Національної бібліотеки України для дітей.

Розрізняють асинхронне та синхронне ВДІО. *Асинхронне* ВДІО – це задоволення разових запитів користувачів за схемою «надіслав запит – отримав відповідь». У межах асинхронного ВДІО виділяють: довідки електронною поштою; мережеві форми (веб-форми). *Синхронне* ВДІО – це задоволення разових запитів користувачів у режимі реального часу. Синхронне ВДІО реалізується в таких формах: чат-довідки; мережевий контактний центр; VoIP (Voice over Internet Protocol); відеоконференції.

Довідки електронною поштою – найдавніша форма ВДІО. За її допомогою користувач може надіслати запит у будь-який час і з будь-якого місця за умови наявності комп'ютера та доступу до Інтернету. Користувач надсилає свій запит електронною поштою до бібліотеки і через кілька днів отримує відповідь. Зазвичай на сайті бібліотеки зазначається час, протягом якого бібліографи нададуть відповідь на запит. У різних бібліотеках на це відводиться від кількох годин до п'яти робочих днів.

Мережева форма або *веб-форма* представлена веб-сторінкою з кількома полями або рубриками, які мають заповнити користувачі. Це дозволяє мінімізувати можливість отримання неструктурованого запиту. Поля можуть містити такі питання: ім'я, електронна адреса, текст запиту, мета запиту та ін. Прості форми можуть містити 4 – 7 полів, деталізовані – 15 – 20 полів.

Чат-довідки (форма синхронного ВДІО) надають можливість користувачам обмінюватись з бібліографом стислими текстовими повідомленнями на сайті бібліотеки в режимі реального часу. Користувач при цьому може знаходитися вдома, на робочому місці, у навчальному закладі. Швидкість обміну повідомленнями за умови якісної роботи Інтернету не перевищує 10 секунд, тому бібліографові доводиться розраховувати на власні знання, а також на традиційні енциклопедії та інші електронні ресурси, доступні в мережі.

Виникнення та функціонування віртуальних довідкових служб, вибір форми, за допомогою якої здійснюється ВДІО, цілком залежить від ступеня освоєння Інтернету, якості зв'язку та матеріально-технічної бази бібліотеки.

Хоча становлення української віртуальної служби в бібліотеках розпочалося нещодавно, перші результати якісного ВДІО свідчать про

своєчасність і великі перспективи цього напряму обслуговування користувачів [3; 6; 9].

ДБО в недалекому майбутньому відбуватиметься в умовах, які відкривають користувачам необмежений доступ до національних повних бібліографічних репертуарів окремих видів видань (насамперед неперіодичних, серіальних і бібліографічних). Очевидно, що у зв'язку з цим зміняться і характеристики функцій ДБО. На перший план вийдуть функції навчання і консультування. Від традиційного ДБО буде, безумовно, успадкований досвід з'ясування інформаційних потреб користувачів.

Разом з тим, враховуючи новизну запитів, що надходять, конкуренцію концепцій, відсутність систематизованих довідкових і бібліографічних джерел інформації, бібліографам доведеться вести пошук за допомогою Інтернет-ресурсів (Апорт, Рамблер, Яндекс та ін.), які пропонують випадковий добір даних, щоб знайти крихти потрібної інформації [5; 6].

Бібліографічне інформування, як і більшість напрямків діяльності бібліотеки зазнає впливу цифрових технологій і інтенсивно видозмінюється під їхнім впливом.

Як відомо, бібліографічне інформування є «активною» формою бібліографічного обслуговування і поділяється на масове (недиференційоване) і диференційоване. Перший вид передбачає забезпечення користувачів бібліографічною інформацією без урахування потреб аудиторії, другий – на основі вивчення групових і індивідуальних інформаційних потреб. Традиційними засобами масового бібліографічного інформування є бюлетені (списки) нових надходжень, поточні покажчики літератури тощо. Ці друковані видання надають інформацію про нові книги та інші документи.

Використання цифрових технологій змінює вихідні установки при оповіщенні широкої читацької аудиторії про нові матеріали. Увесь блок процесів, пов'язаних зі складанням, редагуванням і поширенням друкованих бібліографічних посібників тимчасового значення, відходить у минуле, поступаючись місцем розміщенню відомостей про нові видання на сайті бібліотеки.

Серед важливих інформаційних ресурсів, які створюються бібліотекою, на її сайті може бути розміщений електронний каталог книг, база даних аналітичних матеріалів (у картковому варіанті – систематична картотека статей), краєзнавчий каталог і календар знаменних і пам'ятних

дат. Як і більшість сучасних електронних баз даних, названі джерела інформації дозволяють проводити пошук документів за різними ознаками, в т. ч. і хронологією видання, тобто здійснювати бібліографічне інформування про нові надходження до бібліотеки.

При цьому важливим є й економічний аспект – замість витрат на видавничо-поліграфічний цикл оплачується доступ до Інтернету і розміщення сайта бібліотеки на високопродуктивному сервері, що забезпечує постійний і швидкий доступ до каталогу для всіх користувачів. Крім того, вивільняється багато робочого часу бібліографа, який раніше витрачався на укладацьку діяльність [10].

Обов'язковою вимогою до електронних ресурсів є їхня регулярна й оперативна актуалізація (поповнення), оскільки постійне відновлення цифрової бази дозволяє виконувати функцію поточного оповіщення про нові видання, що вийшли друком. Наразі доступ до власних електронних каталогів відкритий на сайтах усіх національних, обласних універсальних наукових бібліотек, великих науково-технічних і бібліотек вищих навчальних закладів України. Пошукові можливості цих інформаційних ресурсів постійно покращуються завдяки удосконаленню програмного забезпечення і проведення ретроспективної конверсії [12].

Перехідний період трансформації бібліографічного інформування в електронному середовищі передбачає співіснування традиційних і новітніх технологій і відбувається поетапно: 1) випуск друкованих бібліографічних посібників; 2) одночасний випуск друкованих покажчиків і забезпечення доступу до баз даних; 3) відмова від випуску друкованих покажчиків з повним переходом до інформування з використанням онлайнових бібліографічних масивів і потоків. Перехід від випуску поточних друкованих покажчиків і бюлетенів до створення електронних баз даних, що регулярно поповнюються, помітно підвищує оперативність бібліографічного інформування: нові записи стають доступними для користувача в момент занесення в базу даних або після здійснення актуалізації, яка проводиться, як правило, щотижня.

На відміну від масового, диференційоване бібліографічне інформування регулярно надає споживачам бібліографічну інформацію про нові документи з вузькоспеціальної проблематики. Використання традиційних друкованих джерел і технологій аналітичної обробки документів робить процес диференційованого бібліографічного інформування вкрай працемістким, через використання інтелекту

бібліографа, опрацювання великої кількості джерел інформації. Саме через це не отримала широкого розповсюдження високоефективна система вибіркового розповсюдження інформації.

Кардинальне перетворення системи диференційованого бібліографічного інформування пов’язане з використанням електронного документа, його змістовний аналіз в автоматизованому режимі без особистої участі людини. Текстовий документ, представлений у вигляді комп’ютерного файла, за допомогою сучасних засобів обробки і зберігання даних «розщеплюють» на слова. Тому сучасні програмні засоби здатні повністю проіндексувати (врахувати) зміст документа, роблячи його придатним для багатоаспектного пошуку. Ця особливість виокремлювати з документа сформульовані в запиті ключові слова дозволяє побудувати систему диференційованого бібліографічного інформування на принципово новій технологічній основі.

Суть її полягає в тому, що бібліографічні служби бібліотек можуть прийняти від споживачів фактично необмежене число запитів. Функції бібліографів при цьому обмежуються лише створенням спеціального «профілю користувача», у якому фіксуються необхідні для проведення пошуку інформаційні масиви, максимально детально формується запит, визначається вид і періодичність надсилання повідомлень клієнтам. Інформаційними масивами слугують як окремі повнотекстові або бібліографічні БД або конкретні сайти, так і весь зміст всесвітньої павутини [10].

Цей вид бібліографічного обслуговування отримав назву «служба поточного оповіщення». Опитування користувачів свідчать про високий рівень комфорту її застосування. Тому важливо, щоб подібну послугу надавали всі бібліотеки, а необхідні для цього програмні модулі складали невід’ємну частину програмного забезпечення, призначеного для комп’ютеризації діяльності бібліотек.

Таким чином, використання цифрових технологій у диференційованому бібліографічному інформуванні переводить його з розряду елітного сервісу для обраних у повсякденну інформаційну послугу, доступну будь-якому читачеві будь-якої бібліотеки. При цьому досягається важливий ефект, коли при скороченні працевитрат бібліографів якість і ефективність обслуговування зростають; за рахунок доступу до безкоштовних і комерційних цифрових ресурсів ступінь повноти

виявлення нових джерел за заявленою темою наближається до вичерпної, а швидкість надання відповіді може вимірюватися одним днем [12].

Використані джерела

1. Барышева, О. В. Библиография в епоху электронных коммуникаций / О. В. Барышева, Р. С. Гиляревский // Библиография. – 1999. – № 2. – С. 5 – 13.

2. Добко, Т. Використання електронних інформаційних ресурсів у довідково-бібліографічному обслуговуванні / Т. Добко // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 6. – С. 25 – 28.

3. Добко, Т. Довідково-бібліографічне обслуговування в електронну еру: розвиток навігаторської функції / Т. Добко // Бібл. вісн. – 2003. – № 1. – С. 2 – 7.

4. Єрхов, А. Інформаційний пошук у мережі Інтернет: використання «класичних» сервісів / А. Єрхов // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 2. – С. 36 – 38.

5. Жабко, Е. Д. Онлайновое СБО: особенности развития / Е. Д. Жабко // Библиография. – 2005. – № 3. – С. 3 – 11.

6. Жабко, Е. Д. Справочно-библиографическое обслуживание в электронной среде: теория и практика : монография / Е. Д. Жабко ; Рос. нац. б-ка. – Санкт-Петербург : Изд-во РНБ, 2006. – 387 с.

7. Колупаєва, О. В. Використання електронних ресурсів у бібліографічному обслуговуванні / О. В. Колупаєва // Вісн. Харків. держ. акад. культури. – 2007. – Вип. 20. – С. 149 – 156.

8. Моргенштерн, И. Г. СБА и СБО: состояние и перспективы развития в электронной среде / И. Г. Моргенштерн // Российское библиографоведение: итоги и перспективы : сб. науч. ст. – Москва, 2006. – С. 454 – 475.

9. Нещерт, М. Ю. Исследование электронного СБО / М. Ю. Нещерт // Библиография. – 2007. – № 1. – С. 109 – 111.

10. Степанов, В. К. Библиографическое обслуживание в цифровой среде / В. К. Степанов // Российское библиографоведение: итоги и перспективы : сб. науч. ст. – Москва, 2006. – С. 479 – 502.

11. Тодорова, Є. М. Бібліографічні електронні ресурси в інформаційному суспільстві : проблеми доступу / Є. М. Тодорова, О. В. Колупаєва // Освіта, культура та мистецтво в добу цивілізаційної глобалізації : матеріали міжнар. конф., 22 – 23 листоп. 2007 р. – Харків, 2007. – С. 222 – 224.

12. Тодорова, Є. М. Проблеми впровадження віртуальних бібліотечно-бібліографічних послуг у бібліотеках м. Харкова / Є. М. Тодорова, О. М. Шапар // Вісн. Харків. держ. акад. культури. – 2012. – Вип. 35. – С. 92 – 99.

13. Хайцева, Л. Б. Электронные ресурсы и их использование специалистами библиотечной сферы / Л. Б. Хайцева // Науч. и техн. б-ки. – 2006. – № 3. – С. 21 – 26.

БІБЛІОТЕКА ОН-ЛАЙН: НОВІ РОЛІ КОРИСТУВАЧІВ У ФОРМУВАННІ ЦИФРОВОГО КОНТЕНТУ

Мар'їна Олена Юріївна,
викл. каф. бібліотекознавства та
соц. комунікацій ХДАК,
канд. наук із соц. комунікацій,
Україна, Харків

Анотація. *Розглядаються напрями розвитку діяльності бібліотек з урахуванням кардинальних змін інформаційної інфраструктури соціуму. Порушуються проблеми віртуалізації діяльності книгозбірень. Аналізуються можливості участі користувачів у формуванні та «просуванні» цифрового контенту бібліотек.*

Ключові слова: *бібліотека, віртуалізація, цифровий контент, краудсорсинг, соціальні медіа, інтерактивні технології.*

Аннотация. *Рассматриваются направления развития деятельности библиотек с учетом кардинальных изменений информационной инфраструктуры социума. Затрагиваются проблемы виртуализации деятельности библиотек. Анализируются возможности участия пользователей в формировании и «продвижении» цифрового контента библиотек.*

Ключевые слова: *библиотека, виртуализация, цифровой контент, краудсорсинг, социальные медиа, интерактивные технологии.*

Abstract. *The paper presents directions of library's activity development are examined taking into account the cardinal changes of informative infrastructure of society. Raises Issues of virtualization library activities are raises. The problems of participation of libraries rise in forming and use of digital content.*

Key words: *library, virtualization, digital content, crowdsourcing, social media, interactive technology.*

В інформаційну епоху бібліотеки відчувають вплив нових комунікаційних реалій. Медіатизація та технологічна конвергенція розставляють акценти в діяльності бібліотечних установ, привертаючи увагу до проблем трансформації історично сформованих механізмів передачі соціальної інформації, змін комунікативного простору книгозбірень та ціннісних орієнтацій і мотивацій поведінки аудиторії користувачів.

Традиційно сприйнятливі до технологічного прогресу, соціо-економічних і соціокультурних перетворень сучасні медіа-системи

відрізняються особливим динамізмом. Численні медіа-учасники, змагаючись за увагу користувачів, створюють принципово новий контент, їх інтелектуальні сервіси ефективніше, ніж бібліотеки задовольняють інформаційні потреби та формують нові інтереси соціуму. Технологічна конвергенція робить інтерактивність однією з найважливіших складових процесів сучасної комунікації. У свою чергу, інтерактивні можливості комунікаційного простору сприяють тому, що відбувається процес переміщення різних видів соціальної діяльності та соціальної взаємодії у віртуальну сферу. Віртуалізація соціальних відносин стає домінуючою тенденцією подальшого розвитку інформаційного простору.

Зміна природи інформаційного масиву – його трансформація в цифрову форму – негативно позначається на ролі та значущості книгозбірень у суспільстві. Вони поступово втрачають свої позиції в «інтелектуальному» контенті, віддаючи свої функції іншим організаціям та навіть окремим користувачам, які не забарилися скористатися новими можливостями оперування цифровою інформацією [2, с. 15]. Глобальне значення останньої призводить до утворення величезної кількості конкурентів для бібліотек, які по суті виконують традиційні бібліотечні функції. За їх участю в Інтернеті з'являються комерційні повнотекстові банки та бази даних, безкоштовні краудсорсинг-проекти різноманітних електронних колекцій або навіть електронні бібліотеки, створені окремими користувачами.

Медіатизація та віртуалізація, що найтіснішим чином пов'язані в соціальному просторі сучасного суспільства, змінюють аудиторію користувачів, як з точки зору характеристики її інформаційних запитів, так і в контексті трансформації ціннісних орієнтацій та мотивації поведінки. Це відображається у формуванні нових звичок інформаційного споживання, актуалізації нових форм комунікації, зміні понять форматів та жанрів. Комерційний та так званий UGC-контент під впливом конвергенції мультимедійних технологій, гіпертексту та інструментів інтерактивної взаємодії стає усе привабливішим для користувачів [4]. Він пропонується на різних технологічних платформах, транслюється за допомогою мобільних пристроїв з метою привернення уваги споживача інформації на максимальній кількості майданчиків соціального простору та робить

ставку на бюджет часу. Аудиторія користувачів поступово звикає до процесів віртуалізації, адже нові горизонтальні технології обміну інформацією роблять інформаційний контент більш привабливим, індивідуальним, мобільним, фрагментарним, інтерактивним, видовищним, мозаїчним, випадковим.

Означені тенденції призводять до певного перерозподілу ролей користувачів в медіа-середовищі. Інтерактивність нових медіа надає останнім не тільки безмежні можливості вибору змісту контенту, але й змогу виступити творцем нових інформаційних продуктів [1]. Новітні технології дозволяють максимально наблизити користувачів до процесів формування та трансляції інформаційного контенту через підвищення зворотного зв'язку, делегування їм більшості функцій з управління контентом; застосування технологій соціальної взаємодії; використання краудсорсинг-технологій [3].

Бібліотеки вже почали використовувати переваги епохи конвергенції, застосовуючи численні соціальні медіа-майданчики як канали налагодження взаємодії з аудиторією користувачів та засоби розвитку професійної сфери, що реалізуються у різних формах. Зокрема, вельми перспективним напрямом, що набуває стрімкого розвитку протягом останнього часу, є бібліотечний краудсорсинг. Це переконливо доводить результативність зарубіжного досвіду залучення «колективного розуму» в таких напрямах діяльності книгозбірень: транскрипція цифрових зображень, виправлення помилок, які виникли в процесі оптичного розпізнавання друкованих та рукописних бібліотечних та архівних документів, оброблення цифрових зображень, аудіо- та відео-файлів, пошук помилок у текстах, каталогах, на веб-сторінках бібліотек, колективний переклад текстів; колективний пошук інформаційних об’єктів, соціальне тегування (folksonomy) каталогізованих матеріалів та додавання коментарів (розміщення на веб-проектах бібліотек індивідуальної реакції на інформацію, рекомендації для користувачів), опис інформаційних об’єктів, які ще не каталогізовані, практика попереднього рецензування книг, колективна класифікація ресурсів, експертна оцінка інформаційних об’єктів, поєднання даних на сайтах бібліотек із зовнішніми ресурсами за допомогою встановлення посилань

чи використання плагінів, поєднання ресурсів мережевої енциклопедії «Вікіпедія» з бібліотечними авторитетними файлами, каталогами тощо, геолокація даних на основі використання геоінформаційних систем, створення рейтингу надійності інформації/документів, перевірка повноважень доступу до електронних документів, створення електронних книг, презентацій, буктрейлерів, тестування нових інформаційно-комунікаційних технологій, сервісів та додатків на веб-майданчиках бібліотек (так зване usability testing), створення та публікація контенту, розробленого користувачами (usergenerated content) – «Вікіпедія» та інші «Вікі»-проекти, блоги, форуми, співтовариства в соціальних мережах, колективне створення слоганів, логотипів, рекламних макетів та роликів, поширення реклами бібліотеки користувачами, залучення волонтерів до організації заходів – акцій, перформансів, флешмобів тощо, обґрунтування нових продуктів та послуг бібліотек тощо.

Краудсорсингові рішення основані на принципах колективної роботи. Перевагами застосування краусорсингу в бібліотечно-інформаційній сфері є: масштабність проектів, які передбачають участь та доступ до результатів праці необмеженої аудиторії; можливість зниження ризиків краудсорсинг-проектів; економія фінансових, кадрових та часових ресурсів; використання знань, досвіду й інтересів суспільства; створення нових можливостей налагодження комунікації з користувачами; активне залучення волонтерів до роботи над існуючими та новостворюваними колекціями, збагачення бібліотеки інформаційними об’єктами; підвищення якості, точності та достовірності даних завдяки виправленню помилок та класифікації; підвищення ефективності пошуку інформації; збільшення інтелектуальної цінності даних за допомогою тегування, рейтингів та відгуків, а також представлення на їх основі соціальної рекомендації для більшого загалу користувачів; демонстрація цінності, значимості й інноваційного шляху розвитку бібліотек у суспільстві; зміцнення довіри і лояльності користувачів до бібліотек; заохочення та підвищення відповідальності суспільства в ставленні до культурної спадщини; завершення проектів за короткий термін.

Таким чином, нині перед бібліотечним співтовариством постає завдання створення нових умов комунікації, які служили б цілям

розуміння, орієнтації та розваги окремих користувачів. Бібліотекам, що вступають у віртуальний простір, важливо сформувати стратегію розвитку «свого» нового комунікаційного середовища: змінити орієнтацію діяльності в медіа-середовищі зі створення контенту на дослідження інформаційних потреб користувачів; позиціонувати себе як надійне та безпечне джерело інформації, використовуючи для цього всі продукти та послуги, здатні запропонувати аудиторії більш глибоку і цікаву концепцію самореалізації; створити та постійно підтримувати імідж, що виокремить бібліотеки поміж інших учасників віртуального простору; запропонувати новий, більш дружній образ бібліотеки; заохочувати внесок користувачів у бібліотечні веб-проекти; застосовувати технології соціального медіа-маркетингу, соціальні форми кооперації, обміну та самоорганізації тощо.

Головними завданнями для бібліотек є активізація дій, спрямованих на забезпечення вільної орієнтації користувачів у системі інформаційних ресурсів, продуктів та послуг; заохочення споживачів до опанування ролі посередників у створенні нового знання, підвищення якості інформації та розширення каналів та рівнів її транслювання. Важливе значення мають формування загального «робочого простору» для самоорганізації та продуктивної спільної діяльності користувачів у веб-осередках бібліотек; здійснення порівняльного аналізу значущості існуючих проблем для всіх учасників та залучених сторін, чітке формулювання цілей віртуальних проектів книгозбірень.

Використані джерела

1. Мар'їна, О. Ю. Бібліотека у процесах формування цифрового контенту / О. Ю. Мар'їна // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. – № 2. – С. 41–46.

2. Степанов, В. К. Библиотеки в системе легального распространения цифрового контента / В. К. Степанов // Соврем. б-ка. – 2011. – № 6. – С. 10–15.

3. Holley, R. Crowdsourcing and social engagement: Potential, Power and Freedom for Libraries and Users. Research Paper [Electronic resource] / Rose Holley. – Mode of access: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Rdxg87o5tGAJ:prdla.org/presentations/2009/2009_keynote_rholley.doc+&cd=3&hl=ru&ct=clnk&gl=ua. – Title from the screen.

4. Drucker, P. The Next Information Revolution [Electronic resource] / Peter Drucker. – Mode of access: http://www.s-jtech.com/Peter%20Drucker%20-%20the%20Next%20Information%20Revolution.pdf.

БИБЛИОТЕКА КАК СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ ЦЕНТР: (НА ПРИМЕРЕ РАБОТЫ ЗАЛА КОЛЛЕКЦИЙ БИБЛИОТЕКИ ИНОСТРАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ)

Грекова Татьяна Константиновна,
ведущий библиограф ВГБИЛ
им. М. И. Рудомино,
Россия, Москва

Анотація. *Висвітлюється наукова та культурно-просвітницька діяльність Всеросійської державної бібліотеки іноземної літератури імені М. І. Рудоміно. Розкривається досвід роботи залу колекцій.*

Ключові слова: *Всеросійська державна бібліотека іноземної літератури імені М. І. Рудомино, зал колекцій, проекти, книжкові пам'ятки, нові інформаційні технології, релігієзнавство, мистецтвознавство, культурологія, культурно-просвітницька діяльність.*

Аннотация. *Рассматривается научная и культурно-просветительская деятельность Всероссийской государственной библиотеки иностранной литературы имени М. И. Рудомино. Раскрывается опыт работы зала коллекций.*

Ключевые слова: *Всероссийская государственная библиотека иностранной литературы имени М. И. Рудомино, зал коллекций, проекты, книжные памятники, новые информационные технологии, религиоведение, искусствоведение, культурология, культурно-просветительская деятельность.*

Abstract. *The scientific and cultural and educational activities of All-Russian State Library named M. I. Rudomino are under consideration. The work experience of collections hall is disclosed.*

Key words: *All-Russian State Library of Foreign Literature named M I. Rudomino, collections hall, projects, book records, new information technologies, Religious, art history, Culturology, cultural and educational activities.*

Всероссийская государственная библиотека иностранной литературы им. М. И. Рудомино (ВГБИЛ), основанная в 1922 г. – одна из крупнейших публичных и научных библиотек России. В настоящее время ВГБИЛ располагает уникальными фондами иностранной литературы гуманитарного профиля, насчитывающими около 4,5 млн экземпляров, включая книги и периодические издания, на более чем 140 языках.

В соответствии с современными тенденциями, в фондах ВГБИЛ неуклонно растет число изданий на нетрадиционных носителях, в том числе на микроформах (в частности, микрофильмируются газеты) и электронных носителях. Библиотека является обладателем уникального «Всемирного биографического архива» («World Biographical Archive») на микрофишах с именными указателями по зарубежным странам, выпускаемого издательством «Saur». Регулярно приобретаются национальные библиографии зарубежных стран на электронных носителях, осуществляется подписка на базы данных (БД) периодических изданий, в частности компании «EBSCO Publishing». В 1974 г. из общего фонда Библиотеки был выделен фонд редкой книги, который сейчас насчитывает более 52 тыс. редких изданий.

Информационная деятельность библиотек, в связи с повсеместным внедрением компьютерных технологий и Интернета, вышла на новый уровень. Библиотеки, как центры хранения и предоставления традиционной информации, утратили монополию на информационное обслуживание, получили конкурентов, способных дать сведения быстрее и комфортнее для пользователя. И хотя в сети сформировался массив знаний, используемых в повседневной жизни большинством населения планеты, многое по-прежнему можно найти только в собраниях библиотек, да и деятельность библиотек никогда не ограничивалась только предоставлением информации. В таких непростых условиях библиотеки, чтобы сохранить фонды и читателей и перевести информационную, просветительскую и образовательную деятельность на новый уровень, ищут новые формы работы.

ВГБИЛ осуществляет значительную работу по автоматизации библиотечно-библиографических процессов, внедрению и развитию новых информационных технологий и услуг, формированию локальных отраслевых БД. Наряду с традиционными, читателям предоставляются электронные каталоги книг, периодических и продолжающихся изданий (с 1996 г.). Пользователи библиотеки могут осуществлять заказ книг он-лайн на абонемент и в читальный зал, не выходя из дома. В 2013 г. был открыт электронный зал с бесплатным доступом в Интернет и к различным БД. На главной странице ВГБИЛ, которая открыта с сентября 1996 г., размещена информация о ее структурных подразделениях, ресурсах, предоставляемых услугах, электронных изданиях, приводятся на русском языке сведения о программах и ежегодных конференциях. У комплексного научно-

исследовательского отдела есть и своя страница, которую за 9 месяцев текущего года посетило почти 4000 пользователей.

В 2013 г. библиотека ВГБИЛ была реорганизована, в результате чего был создан комплексный научно-исследовательский отдел, состоящий из трех групп: редкой книги, религиоведения и искусствоведения и культурологии. Они занимаются как научной, так и культурно-просветительской деятельностью, в основе которой лежит исследовательская работа с книжным фондом библиотеки, БД и электронными каталогами.

Рабочей площадкой отдела является зал коллекций. Зал назван так по нескольким крупным книжным коллекциям, подаренным библиотеке в разные годы. Коллекции размещены в открытом доступе. Речь идет о коллекциях издательств YMCA-Press, «Жизнь с Богом» (Брюссель, Бельгия) и «Ардис» (Анн-Арбор, шт. Мичиган, США) и Библиотеке Н. М. Зёрнова, богослова, профессора философии Оксфордского университета, в 1993 г. переданной библиотеке его вдовой по воле ученого. Здесь же располагается и уникальное факсимильное издание кодексов Леонардо да Винчи, дар итальянского издательства «Trec».

Обратимся к той работе, которая проведена в зале коллекций по освоению нового пространства и выработке новых форм работы.

Научная работа состоит из исследований, связанных с изучением и раскрытием содержания книжных коллекций, научно-библиографической деятельностью, написанием и публикацией статей в профессиональных, научных и научно-популярных изданиях, проведения конференций, научно-практических семинаров.

Группа редкой книги ведет несколько проектов, связанных с предоставлением доступа к полнотекстовым электронным ресурсам редких и ценных изданий, в частности, проект «Перемещенные культурные ценности». Основная его задача – создание информационного ресурса по историческим, правовым, культурологическим, нравственным аспектам, связанным с проблемой перемещенных в результате Второй мировой войны культурных ценностей, а также их всестороннее описание. Это был первый, созданный в России, подобный информационный ресурс, призванный аккумулировать различные материалы по данной проблеме http://www.libfl.ru/restitution/. На сайте представлены pdf версии каталогов библиотек западноевропейского происхождения http://www.libfl.ru/restitution/catalogs/index.html, а также первые номера

международного бюллетеня «Военные трофеи», переведенные на русский язык http://libfl.ru/spoils/spoils/rus/start.html. На сайте также можно найти материалы конференций, в том числе одной из первых конференций по проблеме – «Культурная карта Европы: судьба перемещенных культурных ценностей в третьем тысячелетии» http://www.libfl.ru/restitution/conf/index.html.

Проект «Коллекция Эстергази» занимает отдельное место. Книги из библиотеки князей Эстергази, хранившиеся в библиотеке ВГБИЛ после Второй мировой войны и переданные владельцам, были оцифрованы. Доступ к полным текстам книг, возвращенных из России в Австрию, возможен с главной страницы сайта библиотеки, а также из электронного каталога редких книг. На сегодняшний день это – 309 книг и 439 изданий, составляющих конволюты, доступные для читателей, например, http://store.libfl.ru/files/archive/TE/C/Cicero_Marcus_Tullius/Cicero_Marcus_Tullius_De_amicitia_liber_15.pdf

Не менее важное место в работе группы занимает проект федерального значения «Книжные памятники Российской Федерации», результатом которого должен стать всероссийский электронный банк данных книжных памятников РФ.

Значительное место в деятельности отдела занимает **научно-издательская деятельность.** Сотрудники готовят к печати библиографическую, справочную и научную литературу, проводят археографическую и издательскую работу, готовят к печати материалы конференций, проводимых отделом. В память философа и богослова Николая Михайловича Зернова группа религиоведения проводит ежегодные конференции «Зерновские чтения» и готовит к печати материалы конференции. Материалы конференций и симпозиумов выложены на сайте в полнотекстовом формате http://www.libfl.ru/about/dept/religion_centre/Hermes_book.pdf, как и тексты статей и докладов сотрудников отдела http://www.libfl.ru/about/dept/religion_centre/works.php

Научно-просветительская деятельность включает книжные выставки, выставки фотографий, лекции, презентации книг и новых проектов по направлениям групп. Только за 9 месяцев 2014 г. отделом проведено 48 мероприятий, которые посетило около 2000 человек. Все прошедшие события освещаются на страницах отдела и групп в отчетах с приложением фото и видеоматериалов. Постоянно действуют лектории. В

группе редкой книги – «Западноевропейская старопечатная книга XV – XVIII веков», «Книгоиздательская деятельность в Европе в XV – XIX веках», «Книжные собрания, перемещенные в результате Второй мировой войны». В группе религиоведения – «Библейские встречи», «История мировых религий и история книжного дела» и др. Все лекции сопровождаются показом фотоматериалов на большом экране.

Хотелось бы более подробно остановиться на работе группы искусствоведения и культурологии, созданной, как сообщалось ранее, в 2013 г. Сотрудники группы используют новые, нестандартные формы работы. Такой формой является реализация различных проектов. Их в настоящее время несколько, например: «Музей в гостях у библиотеки»; «Рождественский вертеп»; «Книга художника»; «Великие книги Ирландии»; «Большое кругосветное путешествие». Интересно, что проводятся не только выставки, а комплекс всевозможных мероприятий на определенную тему. Используются не только возможности группы, но и привлекаются сотрудники всего отдела и других, тематически связанных организаций. Обязательно создается какой-либо электронный продукт: это может быть презентация, библиографический список и т. д.

Группа тесно сотрудничает с Музеем-усадьбой «Архангельское», располагающим коллекцией книг князя Юсупова. Для раскрытия коллекции князя в зале коллекций регулярно проводятся выставки отсканированных и распечатанных в большом формате иллюстраций из редких интереснейших книг, недоступных рядовому читателю. Проводились такие выставки: «Лафатер. Мимика», «Торжествующее барокко: Архитектор Галли-Бибиена», «Народы России». В октябре готовится следующая выставка – «Зоологический кабинет Йоганна Даниэля Мейера. Нюрнберг, 1748 – 1754». Все обязательно отражается на страничке отдела. Выставка может быть представлена лишь афишей с подробным описанием экспозиции, как, например, прошедшая в зале этим летом http://www.libfl.ru/?page=225464692, или фотоматериалами и пояснительным текстом, который складывается в некую виртуальную экскурсию, как это было с выставкой по книге Лафатера.

Проект «Рождественский вертеп» был начат в декабре 2013 г. В нем участвовали, кроме библиотеки ВГБИЛ, Российская Государственная библиотека, Российская государственная библиотека искусств, Государственная публичная историческая библиотека России, библиотека Института Гете, по материалам которых была организована большая

книжная выставка (книги на русском, польском, украинском, немецком, итальянском и других языках). Были представлены редкие фотографии вертепов, вертепные ящики, выступали театральные и фольклорные коллективы. Весь богатый материал, собранный в ходе работы проекта – фотографии, видео, оцифрованные статьи, главы из книг – все это будет представлено на отдельной странице сайта, создается аннотированный список литературы об истории вертепа.

В рамках проекта «Книга художника» проводятся не только выставки авторских книг, но и встречи с читателями и круглые столы. На проекте «Великие книги Ирландии» собираются любители ирландской литературы, демонстрируются фильмы, читаются отрывки из книг на ирландском языке и проводятся дискуссии об этих книгах. В рамках цикла «Большое кругосветное путешествие» посетители знакомятся с историей, культурой и искусством различных уголков земного шара – от Эфиопии до острова Пасхи – не только по лекциям с показом авторских фотографий на большом экране, но и фотовыставкам, представленным в зале коллекций. Для тех, кто не смог посетить лекцию, проводятся экскурсии. Любой посетитель может скачать себе на съемный накопитель понравившиеся фотографии. Проект «Клуб любителей фотографии» начнет свою работу в ноябре, где будут представлены выставки альбомов фотографов, будут проводиться лекции по истории фотографии и фотовыставки.

Сотрудники отдела принимали активное участие в ежегодных акциях «Библионочь» и «Ночь искусств», ***активно сотрудничают со средними и высшими учебными заведениями.*** В стенах зала проводятся занятия для школьников, где их знакомят с уникальными и редкими изданиями.

Для студентов Московского государственного университета печати в текущем году в зале проведен семинар по изготовлению тактильной книги для слепых детей. Студенты создали книги с рельефными контурами и выпуклыми аппликациями и представили их в зале на выставке. Методисты Всероссийского общества слепых и Тульской областной специальной библиотеки для слепых, являющейся методическим центром библиотек Центральной России, курирующим изготовление книг для слепых, в ходе семинара обсудили работы студентов и дали рекомендации, следуя которым, студенты смогут исправить допущенные ошибки и создавать полноценные работы. Кроме того, зал является постоянной **выставочной площадкой** для студентов Университета печати. Несколько раз в год студенты представляют свои работы на суд публики.

Широко отмечалось 450-летие со дня рождения У. Шекспира. В сентябре 2014 г. в зале коллекций в рамках Международной научной конференции «Шекспировские чтения – 2014» работала секция «Шекспир и Пастернак», были представлены такие книжно-иллюстративные выставки: «Шекспир в русско-английском культурном диалоге: издания Шекспира из фондов Библиотеки иностранной литературы», фотовыставка сотрудницы группы искусствоведения «Стратфорд-на-Эйвоне – город Шекспира». Сотрудником музея Л. Н. Толстого была прочитана лекция о Шекспире. На сайте представлен фоторепортаж об этом мероприятии, а также краткий обзор докладов. На базе книжно-иллюстративной выставки создается электронная картотека иллюстраций к произведениям Шекспира.

Однако библиотечный сайт – не единственный источник информации об отделе и о его работе. Хорошо осознавая функциональность и популярность социальных сетей, мы пользуемся и ими для предоставления пользователям доступа к материалам. Помимо анонсов и афиш, группа искусствоведения и культурологии публикует библиографические списки новых поступлений книг по искусству и размещает иллюстративный материал к ним.

Краткий обзор деятельности одного из подразделений ВГБИЛ – зала коллекций – позволяет говорить о библиотеке как о социокультурном центре, где в современном, открытом для общения пространстве, с одной стороны, осуществляется индивидуальный подход к потребностям пользователей, а с другой – существует возможность для работы в группе и для общения; обеспечен широкий доступ к электронным ресурсам библиотеки и Интернет-ресурсам.

СИСТЕМА ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОТЕК ТА БАЗ ДАНИХ

Шемаєва Ганна Василівна,
проф. каф. бібліотекознавства
та соц. комунікацій ХДАК,
д-р наук із соц. комунікацій,
Україна, Харків

Анотація. *Обґрунтовується формування системи електронних бібліотек та баз даних, надаються відомості про зміст спецкурсу «Система електронних бібліотек та баз даних» підготовки бакалаврів за фахом бібліотекар-бібліограф у Харківській*

державній академії культури, в якому акцентується увага на характеристиці провідних проектів щодо створення електронних бібліотек.

Ключові слова: *електронні бібліотеки, підготовка бібліотечних кадрів, зарубіжний досвід, національна система електронних бібліотек.*

Аннотация. *Обосновывается формирование системы электронных библиотек и баз данных, даются сведения о содержании спецкурса «Система электронных библиотек и баз данных» подготовки бакалавров по специальности библиотекарь-библиограф в Харьковской государственной академии культуры, в котором акцентируется внимание на характеристике ведущих проектов создания электронных библиотек.*

Ключевые слова: *электронные библиотеки, подготовка библиотечных кадров, зарубежный опыт, национальная система электронных библиотек.*

Abstract. *The article deals with the justification of system formation of Digital libraries and databases, the information about the content of special course «The system of Digital libraries and databases», Bachelor training by specialty librarian-bibliographer in Kharkiv State Academy of Culture. This special course emphasizes the records of leading projects for creation Digital libraries.*

Key words*: Digital libraries, training of Library Personnel, foreign experience, national system of Digital libraries.*

Сучасне століття характеризується як період, в якому соціальна комунікація як тип соціальної цілеспрямованої взаємодії та як когнітивний процес, є важливою умовою розвитку суспільства. Система соціальних комунікацій охоплює всі види соціальної взаємодії, трансформаційні зміни якої в наш час зумовлені розвитком новітніх інформаційних технологій, що впливають на функціонування усіх підсистем суспільства. Важливе значення має соціально-комунікаційна діяльність, яка визнається як вид соціальної активності, спрямованої на створення, передачу та обмін інформацією і знаннями за допомогою комунікаційних каналів, засобів, структур.

Усе більшого значення набувають електронні комунікації, які значно впливають на характер і зміст бібліотечної діяльності. Відповідно до розвитку соціальних комунікацій, бібліотека опановує нові рівні комунікативних відносин у суспільстві і змінює або починає змінювати свій соціальний статус інфраструктурного елементу в системі соціальних комунікацій як окремої підсистеми суспільної реальності. Одним із пріоритетів бібліотечної діяльності є впровадження сучасних інформаційних технологій, що сприяють принципово новому рівню одержання та узагальнення знань. Бібліотека, втілюючи спадковість, взаємодію та інтеграцію потоків різних видів науково-технічної,

організаційної, економічної, правової інформації, формує інформаційно-комунікаційне середовище для розповсюдження соціальної інформації і здобуття знань, в якому значну роль відіграють електронні бібліотеки (ЕБ) та бази даних (БД). Це пов'язано з тим, що через їх електронні ресурси відбувається презентація знання в інформаційній реальності, а через неї – у соціально-практичній діяльності. ЕБ впливають на соціокультурну трансформацію людської діяльності, змінюють стандарти соціальної взаємодії, стають активною формою соціалізації знання.

На сьогодні вже накопичений значний практичний досвід у створенні електронних ресурсів і організації доступу до них, що дозволяє стверджувати про формування системи ЕБ та БД. Важливими у розробці теоретичних основ розвитку бібліотек в електронному середовищі є наукові напрацювання українських та зарубіжних дослідників. Сучасні тенденції та перспективи розвитку ЕБ та БД розглядають українські та російські дослідники О. С. Онищенко, В. М. Шейко, І. О. Давидова, А. А.Соляник, Т. І. Вилегжаніна, Т. О. Ярошенко, А. І. Земсков, Я. Л. Шрайберг та інші. На дисертаційному рівні створення та розвиток ЕБ України було досліджено науковцем Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського І. Павлушею ще у 2002 р. Значна кількість публікацій теоретиків і практиків присвячена різним аспектам формування, наповнення, організації доступу, використання БД.

Становлення й розвиток ЕБ і БД як системи зумовило виокремлення в Харківській державній академії культури однойменного спецкурсу, який є складовою підготовки бакалаврів за фахом бібліотекар-бібліограф з метою надання студентам загальних відомостей про систему ЕБ і БД; ознайомлення їх із окремими ресурсами міжнародного та національного рівнів; розкриття напрямів розвитку ЕБ, організаційно-технологічних аспектів їх функціонування; поглиблення розуміння студентами інноваційних напрямів удосконалення інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів.

В освітньому процесі використовується навчальний посібник [10], в якому основна увага зосереджується на таких теоретико-прикладних аспектах: соціально-історичні фактори розвитку системи ЕБ та БД; напрями створення ЕБ та БД у сучасній системі соціальних комунікацій; аспекти підтримки взаємодії в системі ЕБ та БД.

Зокрема зазначається, що першим кроком у створенні ЕБ є «Проект Гуттенберг». Система ЕБ почала формуватися наприкінці 80-х – на

початку 90-х років минулого сторіччя у провідних країнах світу [1]. Це було пов'язане, в першу чергу, з намаганням фахівців різних галузей упорядкувати електронні дані, що хаотично виникали в Інтернеті. ЕБ у зарубіжних країнах зазвичай мають, по-перше, національний характер, а по-друге, характеризуються науково-освітнім та культурологічним спрямуванням. По-третє, всі зарубіжні національні програми створення та використання національних ЕБ включають інструменти та засоби, спрямовані на їх інформаційне та науково-методичне забезпечення.

Створення, функціонування і розвиток системи ЕБ та БД з історичної точки зору визначається зовнішніми, стосовно до самих бібліотек, чинниками (наявність загальнодоступних комп'ютерних програм і комунікаційних технологій); впровадженням інформаційних технологій в бібліотечну діяльність [1; 2]; стрімким розвитком системи соціальних комунікацій.

Система ЕБ розглядається, по-перше, як форма збереження інформації, по-друге – як засіб оперативного доступу до повнотекстової, графічної, мультимедійної та іншої інформації, по-третє – як комплекс каналів, методів та засобів взаємодії в соціумі. Її найперше призначення – архівне зберігання електронних документів та підтримка соціальних комунікацій через організацію доступу до повних текстів публікацій.

Розвиток соціального партнерства, кооперації та інтеграції спричинив появу ЕБ, що є результатом інтеграції зусиль бібліотечних фахівців різних країн для вирішення питань представлення існуючого різноманіття електронних документів, даних та знань і проблем організації доступу до різнорідної інформації. З 2007 р. став активно впроваджуватися проект європейської електронної бібліотеки «Europeana», який реалізується з метою надання вільного доступу до всіх цифрових інформаційних ресурсів Європи з культури та науки [4]. Доступ до періодичних видань країн Європи є основною метою проекту «DIEPER». Учасники проекту, зокрема, бібліотеки та університети Німеччини, Франції, Фінляндії, Бельгії, Данії, Австрії, Італії, Греції, Естонії створюють віртуальну бібліотеку періодичних видань шляхом сканування відібраних журналів та поєднання між собою текстів журнальних статей за змістом. Спільним проектом ЮНЕСКО та Бібліотеки Конгресу США є глобальний міжнародний проект «Світова цифрова бібліотека» (World Digital Library), який було реалізовано за участі дизайнерів, програмістів і фахівців у галузі бібліотечної справи 26 закладів із 19 країн [6]. На відміну від європейської

електронної бібліотеки «Europeana», в основу концепції Світової цифрової бібліотеки покладено принцип централізації, тобто всі електронні документи зберігаються в одному місці. При цьому головна увага приділяється якості ресурсу, а не кількості документів та об'єктів у ньому. Широко відомою є Міжнародна електронна бібліотека для дітей (The International Children's Digital Library) [10].

Особливе місце серед наукових ЕБ належить ЕБ дисертацій, оскільки вони містять інформацію і дані, що всебічно аналізують досліджувану проблему. Проекти створення електронних бібліотек дисертацій реалізуються в багатьох країнах світу. Під егідою ЮНЕСКО розроблено стратегію створення та розповсюдження електронних дисертацій з метою вільного обміну спеціальною науковою інформацією. Реалізація зазначеної стратегії здійснюється проектом «Мережева електронна бібліотека дисертацій» (Networked Digital Library of Thesis and Dissertations – NDLTD), який став міжнародним. Основними учасниками NDLTD є університети, більшість з яких – американські, а також бібліотеки та об'єднання, зокрема OCLC. У формуванні ЕБ дисертацій беруть участь 1496 організацій багатьох країн світу.

В Україні, в межах національного завдання формування інформаційного суспільства й інтеграції в міжнародне інформаційне співтовариство шляхом забезпечення вільного доступу користувачів до різноманітних інформаційних ресурсів, створення ЕБ спрямовано на досягнення таких цілей:

– забезпечення доступу до документів обмеженого користування (рідкісних книг, фотоальбомів, рукописних книг, дисертацій, архівів тощо);

– забезпечення доступу до інформації, що існує лише в електронній формі;

– надання користувачам якісно нових можливостей роботи зі значними обсягами електронних документів;

– цілеспрямоване інформаційне забезпечення різних областей науки, культури, освіти шляхом створення і надання повнотекстових БД.

У цьому контексті розпочато створення ЕБ «Культура України», основою якої є цифрова колекція Національної парламентської бібліотеки України [3; 8]. У її формуванні беруть участь 63 учасники. Серед яких – українські бібліотеки, музеї, інші заклади, окремі фахівці та автори, а також провідні бібліотеки Росії, Білорусі.

Однією з найбільш інтелектуально ємних і, ймовірно, найскладніших для реалізації є модель ЕБ, що будується на основі оцифрування науково значущих публікацій або їх фрагментів та подальшого їх структурування в напрямі створення енциклопедичної БД, матеріал якої постійно оновлюється. Це пов'язане з необхідністю проведення якісної експертизи змісту матеріалів, пошуку способів виокремлення оригінального знання, створення механізмів виявлення змін у знанні і методів відстеження появи нового знання, чіткого визначення цільової аудиторії [7]. Такий напрям формування ЕБ наукової спадщини обрала Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

Створення цифрової бібліотеки є актуальним і для Книжкової палати України. Її Державний архів друку, що становить національне надбання країни, – єдиний найповніший фонд друкованої продукції України, головне сховище документальної пам'яті, що має неоціненне значення для досліджень з питань політичного та економічного розвитку, науки та культури нашої країни. Це унікальне зібрання джерел інформації, що вміщує книги, періодичні та продовжувані видання, карти, ноти, образотворчі та текстові аркушеві видання. Книжковою палатою України реалізується проект з переведення на електронні носії документів Державного архіву друку, що дасть змогу створити Депозитарну цифрову бібліотеку видань України [9].

Масштабний проект поцифрування архіву рукописів та довоєнної польської періодики проводить Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника та Національний Заклад ім. Оссолінських у місті Вроцлав.

Доречним є виділення проектів Національної історичної бібліотеки України (НІБУ), Львівської обласної науково-педагогічної бібліотеки, Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки. Проект «Історична спадщина України – світовий доступ в електронному форматі» реалізується спільними зусиллями працівників НІБУ та компанії «Електронні архіви України» [5]. З 2013 р. розпочалася співпраця компанії «Електронні архіви України» і Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України з поцифрування 12-томного видання «Полной энциклопедии русского сельского хозяйства» (1900 – 1912) та прижиттєвих видань видатного вченого зі світовим ім'ям, засновника російської школи генетичного ґрунтознавства В. В. Докучаєва (1846 – 1903).

На сьогодні в українському сегменті Інтернету представлено також безліч окремих колекцій, які подаються як ЕБ. Значно більша кількість електронних колекцій створена і використовується в локальних мережах різних установ. Усі вони доповнюють розглянуті вище ЕБ та становлять єдину організаційну структуру національної системи ЕБ та БД. Їх формування відбувається з метою інформаційного забезпечення освіти і науки конкретних інститутів та університетів.

У цілому формування електронних фондів бібліотек відбувається за двома основними напрямами: 1) формування електронних тематичних або проблемно-орієнтованих повнотекстових колекцій; 2) поцифрування паперових видань із власних фондів бібліотек, пов'язаних із історико-культурною та науковою спадщиною.

Таким чином розвивається система ЕБ та БД, яка складається із елементів та компонентів, що її формують (сукупність типово-видової та тематико-предметної розмаїтості БД та ЕБ). Кожна БД та ЕБ має специфічні властивості та виконує особливі функції. Їх цілісність забезпечується єдністю мети – створенням доступних форм зберігання, організації оперативного доступу до інформації та знань, їх поширення та використання відповідно до потреб як окремих користувачів, так і суспільства в цілому.

Використані джерела

1. Антопольский, А. Б. Электронные библиотеки: принципы создания / А. Б. Антопольский, Т. В. Майстрович. – Москва : Либерея, 2007. – 284 с.

2. Вислый, А. И. Проекты электронных библиотек: реальность и перспективы / А. И. Вислый // Библиотековедение. – 2004. – № 4. – С. 13–15.

3. Вилегжаніна, Т. Національна електронна бібліотека України: мрія чи реальність? / Т. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2010. – № 3. – С. 4–5.

4. Зимина, Е. И. The European Library и Europeana: история, проекты, будущее / Е. И. Зимина // Библиотековедение. – 2011. – № 1. – С. 97–102.

5. «Історична спадщина України – світовий доступ в електронному форматі» : проект [Електронний ресурс] // Буквоїд. – 2011. – Режим доступу: http://bukvoid.com.ua/events/pesentation/2011/08/30/183 503.html

6. Кузнецов, А. Міжнародний проект «Світова цифрова бібліотека» / А. Кузнецов // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – Вип. 31. – С. 153–173.

7. Лобузіна, К. В. Технології організації знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / К. В. Лобузіна. – Київ : НБУВ, 2012. – 249 с.

8. Микитенко, А. Електронна бібліотека «Культура України» / А. Микитенко // Бібл. планета. – 2011. – № 1. – С. 5–6.

9. Сенченко, М. І. Депозитарна цифрова бібліотека – як єдина можливість вирішення проблеми книгосховищ / М. І. Сенченко // Вісн. Кн. палати. – 2008. – № 2. – С. 3.

10. Шемаєва, Г. В. Система електронних бібліотек та баз даних: теоретико-прикладні аспекти : навч. посіб. / Г. В. Шемаєва. — Харків : ХДАК, 2014. — 159 с.

ПАМ'ЯТКИ АНТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ФОНДАХ ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА

Лосієвський Ігор Якович,
зав. наук.-дослід. від. документознавства, колекцій
рідкіс. видань і рукописів ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
проф. каф. документознавства та книгознавства ХДАК, д-р філол. наук,
засл. працівник культури України.
Бондар Костянтин Віталійович,
зав. сектору наук.-дослід. від. документознавства,
колекцій рідкіс. видань і рукописів
ХДНБ ім. В. Г. Короленка, канд. філол. наук,
Україна, Харків

Анотація. *Про колекцію давньогрецьких керамічних клейм – історичних і художніх джерел з історії Давньої Греції та заснованих греками міст-держав Причорномор'я IV – II ст. до н.е., зібрану відомим харківським колекціонером О. В. Горілим і подаровану ним бібліотеці протягом 2011 – 2013 рр.*

Ключові слова: *О. В. Горілий, клейма, колекція, емблема.*

Аннотация. *О коллекции древнегреческих керамических клейм – исторических и художественных источников по истории Древней Греции и основанных греками городах-государствах Причерноморья IV – II ст. до н.э., собранную известным харьковским коллекционером А. В. Горелым и подаренную им библиотеке в течении 2011 – 2013 рр.*

Ключевые слова: *А. В. Горелый, клейма, коллекция, эмблема.*

Abstract*. The article deals with the collection of ancient Greek ceramics stamps – Historical and artistic sources of the history of ancient Greece and the city-states of the Black Sea region of IV – II centuries BC was gathered by famous Kharkiv collector A.V. Gorely and donated to the library throughout 2011 – 2013.*

Key words: *A. V. Gorely, stamps, collection, emblem.*

У великих бібліотеках – світових гігантах – колекційно зберігаються найдавніші артефакти, зокрема епіграфічні пам'ятки (написи та тиснення

на твердих матеріалах), нумізматичні, фалеристичні та сфрагістичні пам'ятки – в оригіналах, а не лише у вигляді репродукцій у друкованих каталогах монет, медалей, печаток. Такі колекції підвищують наукову, історико-культурну цінність багатомільйонних бібліотечних фондів і виглядають тут досить природно, репрезентуючи різні історичні форми документних пам'яток.

Адже присутність у фондах бібліотек національного та світового значення документних пам'яток, що не належать до традиційно профільних, суто «бібліотечних» видів і груп документів, зовсім не є наслідком погрішностей у роботі з комплектування їх фондів. Між окремими класами і видами документів немає китайської стіни, і навіть електронні документи, їх формування і трансформування, не лише у типологічному аспекті, але й генетично пов'язані з шумерськими глиняними табличками, давньоримськими поліптихами, друкарськими творами Йогана Гутенберга із Майнца.

Подібні міркування й були, можна сказати, методологічною основою щодо прийняття рішення керівництвом ХДНБ ім. В. Г. Короленка про залучення до її фондів документних пам'яток, що належать до традиційних музейних фондових комплексів. Нещодавно до бібліотеки надійшла колекція античних артефактів, що належать до виду документів, відсутніх навіть у фондах найбільших українських бібліотек. Ці документні пам'ятки важко порівняти з чимось, що зберігається у бібліотеці: завдяки ним фонди ХДНБ ім. В. Г. Короленка миттєво постарішали … майже на 1800 років.

Йдеться про колекцію керамічних клейм – текстових та фігурних тиснень на фрагментах (переважно ручках) давньогрецьких амфор і черепиці IV – II ст. до н. е., – що її передав бібліотеці в дарунок у 2011 – 2013 рр. професор Національного технічного університету «ХПІ» Олексій Васильович Горілий.

Не можна не відзначити, що О. В. Горілий – син колишнього завідувача відділу комплектування, пізніше – заступника директора ХДНБ ім. В. Г. Короленка Василя Олексійовича Горілого, одного з організаторів роботи з формування колекцій пам'яток писемності та друку у 1930-ті роки, коли з його ініціативи до фондів бібліотеки надійшли інкунабули та палеотипи, багато інших стародруків, а також цінні архівні документи XVII – XIX ст.

Керамічні клейма, подаровані О. В. Горілим (усього – 1403 пам'ятки), належать до епіграфічних джерел з історії Давньої Греції та заснованих

греками колоній, пізніше – міст-держав Причорномор'я. Амфори було виготовлено на островах Родос, Кос і Фасос в Егейському морі, у місті Аканф на Афоні, у містах Гераклея та Сінопа на азійському узбережжі Понта Евксінського – Чорного моря, дорійському місті Кнід у Малій Азії, а черепицю – у Боспорі Кіммерійському, Сінопі та інших центрах.

Майже кожен з цих центрів давньогрецької цивілізації і культури має багату історію, з кожним пов’язані легендарні оповіді, збережені у міфопоетичній спадщині. Так, Кнід був головним місцем культу Афродити, тут зберігалася статуя богині (Афродита Кнідська) роботи Праксітеля. У Кніді і на о. Кос діяли славнозвісні медичні школи, остання відлічувала своє існування з самого Гіппократа, до того ж о. Кос був батьківщиною видатного митця IV ст. до н. е. Апеллеса. Назву *Родос* ми традиційно пов'язуємо з колосом Родоським, що його голова – голова бога Геліоса у соняшних променях – є одним з головних символів на родоських керамічних клеймах та монетах. Місто Гераклея було одним з 11-ти грецьких міст, що носили цю назву, у нашому випадку це – Гераклея Понтійська. Сінопа на березі Чорного моря була батьківщиною царя Мітрідата VI Євпатора, який зробив її столицею своєї держави – Понту, а також філософа-кініка Діогена і комедіографа Діфіла.

Як зазначається у науковій літературі, унікальна колекція О. В. Горілого «складалася протягом довгих років із підйомного матеріалу з городища Німфея та інших північнопричорноморських знахідок» (Вестник древней истории. – 2002. – № 4. – с. 238; *переклад наш*). Переважну більшість у харківській колекції складають клейма гончарних майстерень на фрагментах посудин і черепиці, знайдених у східному Криму, на теренах колишнього Боспора Кіммерійського. Репрезентовано прямокутні, круглі, овальні та інші за формою клейма, текстові (до чотирьох рядків, насичених надзвичайно цінною інформацією), зображувальні (так звані анепіграфічні) та зображувально-текстові, з так званими емблемами. Серед особливо цінних та рідкісних клейм цієї колекції відзначимо тиснення давньогрецьких гем.

Керамічні клейма давньогрецьких майстрів є основним джерелом інформації про організацію та особливості їх праці, виробництво й продаж, асортимент гончарних виробів, характер і масштаб економічних зв'язків в античну добу. Один з провідних дослідників цих пам’яток Борис Миколайович Граков пише: «Значна їх (керамічних клейм. – *І. Л., К. Б.*) розповсюдженість у комплексах археологічних знахідок того чи іншого

грецького поселення Причорномор’я, більш часте виявлення одних в одному, інших в іншому городищі або некрополі, за умов більшої до них уваги, допомагатиме у розкритті не однієї з сторінок в історії як місцевої індустрії, – якщо б вдалося довести їх місцеве походження, – так і торговельних зв’язків – у разі, коли вдасться встановити їх імпортний характер – надходження з того чи іншого віддаленого від північного Причорномор’я еллінського центру. Якщо при цьому з’ясується, які саме продукти імпортувалися у цій кераміці, вдасться прояснити найцікавіші і майже приховані від нас явища торгового обміну античності» [6, с. 4; *переклад наш*].

Наукове, історико-культурне значення античних клейм полягає і в тому, що вони містять інформацію з історії місцевого самоуправління, історії взаємовідносин між представниками різних верств суспільства, історії релігійного життя давньогрецьких полісів. Складовою майже кожної такої пам’ятки є наведене у легенді (текстовій частині клейма) ім’я – видатної особистості, жерця, правителя, чиновника, керівника виробництва, власника майстерні або більш масштабного промислового підприємства (за традицією, яка склалася у науковій літературі, цих осіб розподіляють на епонімів, астіномів та фабрикантів). Це й унікальний лінгвістичний матеріал, джерело найцінніших даних з давньогрецької ономастики. А для археологів керамічні клейма є також важливим датуючим джерелом.

Не забудемо історико-мистецтвознавчий аспект: серед клейм зустрічаються справжні твори мистецтва – такі, наприклад, як сінопські клейма із зображеннями богів та богинь давньогрецького пантеону або фасоські клейма епоніма Герофонта із зображеннями голови Геракла, – і вони мають бути віднесені до шедеврів античного мистецтва малих форм. Високий художній рівень зображень (емблем) на окремих клеймах значною мірою захищав гончарну продукцію від підробки.

Отже, характеризуючи специфіку тих чи інших центрів виробництва амфор та черепиці, варто враховувати як потужність виробництва, попит та ареал розповсюдження продукції, так і розмаїття прийомів художнього оздоблення. У харківській колекції є рідкісні клейма дворучних амфор о. Кос, а за кількістю домінують родоські клейма. Амфори походженням з цього острова відрізняються особливо якісною обробкою, світло-рожевим кольором глини, ретельним шліфуванням поверхні. З іншого боку, репертуар емблем тут невеликий: переважає квітка дикої троянди у колі і,

як вже було зазначено вище, часто-густо зустрічається голова Геліоса (кілька варіантів зображення) – на круглих, овальних та прямокутних клеймах, а у суто текстових клеймах присутні імена чиновників або виробників у прямокутнику, інколи у сполученні з назвою місяця родоського календаря. Остання інформація мала велике значення для амфор, призначених для зберігання і перевезення вина, бо знаменувала сезон розливу і ступінь стиглості напою.

Навпаки, сінопські амфори відрізняються зернистістю глини – переважно світло-жовтої, інколи світло-рожевої, з малими, але досить помітними темними включеннями; грубою обробкою поверхні. Прямокутні клейма Сінопи містять різноманітні тексти, здебільшого з іменами чиновників-астиномів, з характерними емблемами-символами, одна з найчастіших – орел на спині дельфіна, є символи блискавки та зірки, ідентичні символам на античних монетах. Зустрічаються тут цілком реалістичні зображення бика, коня і цілої квадриги, пантери, лева, слона, дельфіна і навіть морського коника, а також рослин, посуду, інших предметів побуту тощо. Є численні зображення богів та божків (сатирів), міфологічних героїв та їх атрибутів, і далеко не всі такі зображення остаточно ідентифіковано.

Глина фасоських амфор – цегельно-червоного або рожевого кольорів, зі слюдою, доброї обробки. Як і сінопські, клейма гончарних майстерень о. Фасос вирізняються розгалуженою емблематикою й майстерністю виконання. Це також зображення богів і героїв, предметів живої та неживої природи; серед останніх – посуд, зокрема канфар (атрибут Діоніса), лампа, лук, меч у піхвах, смолоскип, триніжок, палиця Геракла, черпак у вигляді лебедя, виноградне гроно, вінок з плюща, заєць, гуска, чапля, черепаха, краб, кальмар тощо. Вражає художня досконалість цих реалістичних зображень.

Серед зображень, більш характерних для античних монет, відзначимо *прору* – ніс корабля, що відтворений, зокрема, на клеймах амфор Кніда, які датуються порубіжжям IV – III ст. до н. е. До речі, остання емблема, як і зображення на фасоських клеймах виноградного грона і канфара Діоніса – бога виноградарства і виноробства, цілком відповідають призначенню гончарних виробів – кінчатих амфор, у яких зберігали та перевозили вино. Давньогрецький історик Полібій згадує про десять тисяч таких амфор, що було надіслано до Сінопи – у 220 р. до н. е., під час війни з нею понтійського царя Мітрідата II, – з союзного Родосу [10, с. 319]. І

достатньо велика кількість фрагментів амфор з клеймами Фасосу не в останню чергу пов'язана з тим, що греки дуже полюбляли фасоське вино і називали його, поряд із хіоським, «питвом богів».

Більшість клейм, що складають колекцію О. В. Горілого, вже було введено до наукового обігу – у каталозі Є. М. Прідіка, ретельного дослідника ермітажного зібрання керамічних клейм у Санкт-Петербурзі; каталогах та розвідках Б. М. Гракова, В. Грейс, В. А. Анохіна, Ю. С. Бадальянца, І. Б. Брашинського, Ю. Г. Виноградова, Є. І. Леві, С. Ю. Монахова, Д. Б. Шелова та ін. Однак немає сумнівів: майбутніх дослідників харківської колекції чекають нові знахідки, чимало пам'яток ще потребують локалізації та подальшої атрибуції, а загадкові тексти на колесоподібних клеймах Аканфа й досі не розшифровані.

Круглі та овальні родоські клейма (епонім Дамокл, 220 – 180 рр. до н. е.; фабрикант Дамократ, 200 – 165 рр. до н. е., з легендою навколо квітки), подібні клеймам з харківської колекції, було знайдено у територіальних межах Ольвії – давньогрецької колонії у Нижньому Побужжі, заснованої вихідцями з Мілету [8, с. 264, 269, №№ 87, фот.: табл.VI, XVI].

Гончарне підприємство Дамократа було одним з найбільших на Родосі [11, с. 24–25, № 558 – 571; 12, с. 92, №№ 307 – 315]. А от родоське клеймо з іменем епоніма Політа, також репрезентоване у колекції О. В. Горілого, – велика рідкість, у науковій літературі описано навіть без датування [11, с. 16, № 326; 12, с. 68, № 181].

Хронологічно однією із перших родоських пам'яток у колекції О. В. Горілого можна вважати також досить рідкісне клеймо фабриканта Мосха (тиснення імені у родовому відмінку); варіанти з чітким зображенням, як правило, дослідники датують 250 – 220 рр. до н. е., описано лише 10 примірників [8, с. 232, 271, № 293; фот.: табл. XX]. Подібні клейма вкрай рідко зустрічаються серед здобутків археологічних експедицій, що працювали у Нижньому Побужжі та у дельті Дону (античного Танаїсу), у територіальних межах Ольвії і Танаїсу – давньогрецької колонії, також заснованої вихідцями з Мілету. На думку Д. Б. Шелова, питання щодо більш-менш точного датування цього клейма поки що залишається дискусійним [12, с. 112, табл. V, № 415].

Деякі сінопські клейма з іменами астиномів з харківської колекції подібні тим, що датуються Б. М. Граковим 270 – 122 рр. до н. е. Датування інших потребує подальших досліджень, наприклад, клейма з епонімом

Мнесікл, тиснення імені у родовому відмінку, емблема: виноградне гроно або листок. За спостереженням О. В. Горілого, ім'я Мнесікла зустрічається у різні періоди клеймування амфор і точна ідентифікація цього клейма стане можливою при наявності додаткового порівняльного матеріалу [див. також: 11, с. 75, №№ 281 – 284]. Час виготовлення амфор на островах Кос і Фасос також потребує уточнень.

Серед найдавніших пам'яток у колекції – гераклейське текстове клеймо на фрагменті шийки амфори, з ретроградним угнутим тисненням ΔΑΜΑ ΤΡΙΟ, датоване 400 – 375 рр. до н. е. [4, с. 8, 11].

Особливий розділ колекції О. В. Горілого складають клейма на черепиці, виготовленій у майстернях Пантікапея (нині – територія м. Керч) та інших міст Боспора Кіммерійського, Сінопи та інших центрів IV – II ст. до н. е., а також зразки більш пізньої місцевої продукції, зокрема черепиця, виготовлена за замовленням одного з римських легіонів, який перебував у Криму, з текстом латиною.

Більшість боспорських клейм належить до часів правління царів Левкона I, Спартока III, Перісада II, Гігіенонта та Камасарії. На клеймах, переважно прямокутних, а також овальних і круглих, серцеподібних (у вигляді листка плюща), нерідко знаходимо титули та імена царів, оскільки саме їм належало право випуску та сама продукція, на що вказували клейма зі словом «царська». Є тут й імена приватних осіб – фабрикантів, які вважалися виконавцями царської волі. За припущенням дослідників, Перісад II – першим з боспорських царів – передав право на випуск черепиці громаді Пантікапея [2, с. 204]. Пам'ятки знайдено у територіальних межах Пантікапея, Німфея та Фанагорії, це – черепиця з дахів давніх жителів Причорномор'я.

Одна з найбільших у світі колекцій давньогрецьких керамічних клейм – близько 20-ти з половиною тисяч предметів – зберігається у Керченському історико-археологічному музеї. Отже одне із зібрань цих своєрідних документних пам'яток античності тепер є й у ХДНБ ім. В. Г. Короленка, і наша публікація – лише перший крок до його наукового освоєння та розкриття.

Використані джерела

1. ХДНБ ім. В. Г. Короленка, фонди документних пам'яток, ф. № 58 (О. В. Горілого), колекції. – Давньогрецькі керамічні клейма на фрагментах амфор та черепиці, 29 футлярів, 1403 предмети. – Шифри зберігання Р-1027, Р-1306-1333.

2. Анохин, В. А. История Боспора Киммерийского / В. А. Анохин. – Киев : Одигитрия, 1999. – Прил. 3. – С. 188–209.

3. Бадальянц, Ю. С. Опыт хронологической классификации родосских фабрикантских клейм / Ю. С. Бадальянц // Нумизматика и эпиграфика. – Москва, 1980. – Т. 13. – С. 3–12.

4. Брашинский, И. Б. Вопросы хронологии керамических клейм и типологического развития амфор Гераклеи Понтийской / И. Б. Брашинский // Нумизматика и эпиграфика. – Москва, 1984. – Т. 14. – С. 3–22.

5. Виноградов, Ю. Г. Керамические клейма острова Фасос / Ю. Г. Виноградов // Нумизматика и эпиграфика. – Москва, 1972. – Т. 10. – С. 3–63.

6. Граков, Б. Н. Древнегреческие керамические клейма с именами астиномов / Б. Н. Граков. – Москва : РАНИОН, 1928. – 223 с., 19 л. табл., [1] с.

7. Греческие амфоры: проблемы развития ремесла и торговли в античном мире: междунар. сб. науч. тр. / под. ред. В. И. Каца и С. Ю. Монахова. – Саратов : Саратов. ун-т, 1992. – 288 с.

8. Леви, Е. И. Керамический комплекс III – II вв. до н. э. из раскопок ольвийской агоры / Е. И. Леви // Ольвия. Теменос и агора. – Москва ; Ленинград, 1964. – С. 225 – 280, 12 л. ил. (табл. I – XXIV).

9. Монахов, С. Ю. Греческие амфоры в Причерноморье: комплексы керамической тары / С. Ю. Монахов. – Саратов : Саратов. ун-т, 1999. – 679 с.

10. Полибий. Всеобщая история / Полибий. – Харьков ; Москва : АСТ, 2004. – Т. 1, кн. 1. – 765, [3] с.

11. Придик, Е. М. Инвентарный каталог клейм на амфорных ручках и горлышках и на черепицах Эрмитажного собрания / Е. М. Придик. – Петроград, 1917. – III, 191 с. : ил., 16 л. ил.

12. Шелов, Д. Б. Керамические клейма из Танаиса III – I веков до н. э. / Д. Б. Шелов. – Москва : Наука, 1975. – 167 с., 4 л. ил. (табл. I – VIII).

СЕКЦІЯ 1

«Цифровий контент бібліотек, архівів, музеїв у контексті інтеграції культурних і наукових надбань людства»

GREENSTONE – ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ ЦИФРОВИХ КОЛЕКЦІЙ, РЕПОЗИТОРІЇВ ТА ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОТЕК

Жукова Валерія Павлівна,
доц. каф. бібліотекознавства та соц. комунікацій
ХДАК, канд. наук із соц. комунікацій,
Україна, Харків

Анотація. *Розглянуто програмне забезпечення з відкритим кодом Greenstone, що широко використовується багатьма організаціями різних країн для створення цифрових колекцій, репозиторіїв і електронних бібліотек. На сайтах Greenstone є посилання на більш ніж 70 колекцій цифрових бібліотек, створених на основі даного програмного забезпечення.*

Ключові слова: *Greenstone, програмне забезпечення для бібліотек, програмне забезпечення з відкритими кодами, репозиторії, цифрові колекції, електронні бібліотеки.*

Аннотация. *Рассмотрено программное обеспечение с открытым кодом Greenstone, которое широко используется многими организациями разных стран для создания цифрових коллекций, репозиториев и электронных библиотек. На сайтах Greenstone имеются отсылки на более 70 коллекций цифровых библиотек, созданных на основе данного програмного обеспечення.*

Ключевые слова: *Greenstone, программное обеспечение для библиотек, программное обеспечение с открытыми кодами, репозитории, цифровые коллекции, электронные библиотеки.*

Abstract. *This article considers with the open-source software Greenstone which is widely used by many organizations in different countries to create digital collections, repositories and electronic libraries. All Greenstone web sites have some links to more than 70 collections of digital libraries based on this software.*

Key words: *Greenstone, software for libraries, open-source software, repositories, electronic libraries, digital collections.*

Greenstone – програмне забезпечення (ПЗ) для створення цифрових колекцій, репозиторіїв та електронних бібліотек. Вільне ПЗ найчастіше є безкоштовним. Це велика перевага для установ і організацій з обмеженим

фінансуванням, у тому числі для бібліотеки. Однак існують деякі особливості вільного ПЗ, які можуть стати перешкодою на шляху створення електронної бібліотеки. Більшість вільного ПЗ для повнотекстових колекцій створено за кордоном. Тому не завжди можна знайти документацію українською або російською мовами, через географічне положення країни-розробника технічна підтримка для вітчизняного користувача вельми обмежена. Але відкритість вихідних кодів дає користувачеві необмежену можливість видозмінювати або налаштовувати ПЗ відповідно до власних потреб.

Найбільш відомі вільно поширювані зарубіжні програмні продукти для повнотекстових колекцій такі:

Archimede – канадське рішення для створення інституційних репозиторіїв: www.bibl.ulaval.ca/archimede/index.en.html.

CERN Document Server Software – швейцарський програмний комплекс, що включає ПЗ для електронних бібліотек (CDS Invenio або CDSware), для електронних конференцій і ПЗ для конверсії: www.cdsware.cern.ch.

DSpace – американський програмний продукт для створення відкритих електронних репозиторіїв, розроблений командою фахівців з відомих університетів Сполучених Штатів Америки: Кембриджського, Массачусетського, Колумбійського та ін.: www.dspace.org.

E-prints Software – ПЗ для створення інституційних репозиторіїв. Розробляється Університетом Саусхемптон (Southampton): www.eprints.org.

Koha Open Source Library System – перша відкрита інтегрована бібліотечна система. Новозеландський продукт, розроблений Katipo Communications Ltd.: www.koha.org.

GNUTECA – спільна французько-бразильська відкрита програма для бібліотечної автоматизації: www.gnuteca.org.br.

Greenstone – новозеландський програмний продукт для розробки та підтримки електронних бібліотек, створений в Університеті Ваікато та ін.: www.greenstone.org.

Мета доповіді – привернути увагу фахівців до ПЗ з відкритим кодом Greenstone.

Розглянемо докладніше переваги ПЗ Greenstone (Грінстоун). ПЗ Greenstone – універсальне, мультимовне, вільне ПЗ для створення електронних бібліотек, використовуване в понад 70 країнах, яке працює на

всіх найбільш поширених операційних системах (навіть на iPod) і має читацький інтерфейс на 43 мовах.

Greenstone – напівкоштовне каміння, яке добувалося і використовувалося корінним населенням Нової Зеландії – маорі. У традиційному суспільстві маорі воно було найдорожчим і священним. Цю назву було обрано не випадково. Розробники поставили перед собою непросту задачу: придумати ємну назву, яка легко запам'ятовується і промовляється, до того ж має яскраво виражений національний новозеландський підтекст. Після довгих дискусій, вибір зупинили на назві «Greenstone», бо вона, на думку творців ПЗ, відповідає усім цим параметрам.

«Нехай вас оточують мир і спокій, нехай постійно ви будете перебувати в теплих обіймах літа, нехай води океану ваших подорожей будуть настільки ж гладкими, як відполіровані грані Greenstone» – сформулювали свою думку розробники ПЗ. На їхню думку, Greenstone символізує дух або силу життя, тому його обрано емблемою програмного продукту з відкритим кодом: його сяйво означає милосердя і чуйність; його прозорість – чесність; його твердість – мужність; а гострий край – справедливість. Усі якості, притаманні зеленому напівкоштовному камінню також стосуються і ПЗ. Традиційну для індіанців маорі сокиру або тесло (toki) було спочатку обрано як емблему для ПЗ Greenstone. В культурі маорі тесло використовується в різних цілях. Тесло, що обрано емблемою, призначене для церемоній і є символом високого становища чи влади його володаря. Як правило, таким теслом володів вождь племені. Однак з етичних міркувань розробники вирішили залишити як емблему тільки лезо тесла, зроблене з Greenstone і гостро заточене, яке і стало легко розпізнаваним символом ПЗ Greenstone. Гострий край різьбленої частини символізує, що в основі розробленого ПЗ покладено останні досягнення в галузі створення і підтримки електронних бібліотек.

Перш ніж набути сучасних характеристик, ПЗ Greenstone пройшло довгий шлях розробки і вдосконалення: від програмного продукту, використовуваного лише для потреб невеликого проекту в Університеті Ваікато (Нова Зеландія), до широко поширеного в усьому світі вільного ПЗ зі створення електронних бібліотек. Робота над проектом розпочалася в 1990 р. У цей час проводилися окремі дослідження зі створення електронних ресурсів, але ще не існувало жодного цілісного, універсального середовища для електронних бібліотек. Подібні

дослідження компресії текстів проводились протягом декількох роківІєном Віттені, Девідом Бейнбріджа (Ian Witten, David Bainbridge) на факультеті комп'ютерних наук Університету Ваїкато, Нова Зеландія. Згодом вони стали основою розробленої в 1995 р. у рамках проекту «Новозеландська Електронна Бібліотека» (www.nzdl.org) невеликої програми, що дозволяє не тільки розміщувати документи в Інтернеті, а й здійснювати повнотекстовий пошук. У результаті була створена невелика колекція документів, що складалася з 50000 технічних звітів з комп'ютерних наук.

У 1997 р. розробники Greenstone взяли участь у проекті зі створення CD-ROM колекцій гуманітарної інформації з можливістю повнотекстового пошуку. Проект був ініційований Human Info NGO, Бельгія. Вдосконалене ПЗ використовували для створення 40 повнотекстових коллекцій декількома мовами, які згодом були записані на диски і поширені в країнах, що розвиваються. Саме після завершення даного проекту розробниками було прийнято рішення розглядати це ПЗ як відкритий ресурс і використовувати Генеральну громадську ліцензію (або Відкриту ліцензійну угоду) GNU1. Цього ж року розроблене ПЗ отримало назву «Greenstone».

Один з найперших самостійних проектів, де використовувалося ПЗ Greenstone – створення колекції газет мовою маорі. Ця колекція створена за підтримки Міністерства освіти Нової Зеландії. Колекція Niupera досі є найбільшим зібранням документів мовою маорі. Колекція містить понад 17000 сторінок з 34 окремих періодичних видань 1842 – 1932 рр. Вона складається з чотирьох основних частин:

- факсимільні зображення оригіналу;
- фрагменти тексту (для здійснення пошуку);
- бібліографічні коментарі;
- короткий огляд змісту кожного номера англійською мовою.

В день офіційної церемонії відкриття колекції представники маорі подарували розробникам церемоніальне тесло на знак подяки за внесок у збереження мови маорі.

Завдяки участі у різних міжнародних проектах ПЗ Greenstone отримало визнання і високу оцінку не тільки в Новій Зеландії, а й в міжнародному співтоваристві. Починаючи з 2004 р. за створення цього програмного продукту розробники отримали ряд нагород і премій, у тому

числі IFIP Namur, Vannevar Bush, Literati Club Highly Commended Award та ін.

Ще в 2003 р. силами фахівців з різних країн-членів ЮНЕСКО було проведено аналіз можливостей існуючого вільного ПЗ для створення повнотекстових колекцій, які оцінювалися за різними критеріями. За оцінками експертів ЮНЕСКО ПЗ Greenstone було визнанано найпростішим у використанні серед розглянутих систем, хоча воно і поступається у функціональності системам DSpace і Fedora. Однак це єдина система, що дозволяє організовувати електронні колекції на знімних носіях.

Ці та інші характеристики Greenstone дозволили експертам виокремити дане ПЗ серед вільно розповсюджуваних систем подібного класу і рекомендувати для створення повнотекстових колекцій. З 2004 р. ЮНЕСКО та ООН активно підтримують проекти Університету Ваїкато зі вдосконалення та поширення Greenstone. За фінансової підтримки ЮНЕСКО інтерфейс Greenstone переведений 43 мовами, а повний пакет документів про роботу з ПЗ доступний англійською, французькою, іспанською та російською мовами. Крім того, в Університеті Ваїкато за сприяння ЮНЕСКО і Human Info (Бельгія) був розроблений спеціалізований навчальний курс «Електронні бібліотеки в освіті», в основу якого покладено використання ПЗ Greenstone. Як більшість користувачів, які використовують програмні продукти з відкритим кодом, користувачі ПЗ Greenstone здебільшого невідомі.

Міжнародне співтовариство зробило величезний внесок у розробку ПЗ Greenstone. Створене талановитими фахівцями ПЗ постійно вдосконалюється завдяки участі й допомозі бібліотекарів і програмістів усього світу. У 2005 р. була випущена третя версія ПЗ Greenstone, в якій вдосконалено старі і додано нові функції. За бажанням можна підписатися на розсилку Greenstone за адресою: https://list.scms.waikato.ac.nz/mailman/listinfo/greenstone-users або взяти участь у вдосконаленні ПЗ, повідомивши про помилки в роботі Greenstone: greenstone@cs.waikato. ac.nz.

Основне завдання Greenstone – це створення в автоматизованому режимі, підтримка та презентація структурованих колекцій електронних документів та мультимедіа ресурсів.

Оскільки в Greenstone передбачена можливість створення мультигігабітних колекцій, ПЗ більшою мірою розраховано на невеликі, низькобюджетні проекти, які не потребують великих фінансових затрат.

Передбачається, що, використовуючи Greenstone, можна створити і підтримувати електронну бібліотеку силами окремих творчих особистостей та самоорганізованих співтовариств бібліотечних працівників, що діють на різних рівнях – від індивідуального до інституціонального.

Колекції, що створюються в Greenstone, можна умовно розподілити за рівнем доступу і призначенням таким чином:

– локальна на жорсткому диску (доступна тільки в рамках одного комп'ютера; допускає редагування та налагодження одним користувачем);

– локальна на знімному носії інформації (CD, DVD, Flash drive і ін., доступна тільки в рамках одного комп'ютера, допускає презентаційний перегляд через веб-браузер, редагування не передбачено);

– мережева (необхідний налаштований для роботи в мережі веб-сервер).

Найбільше відомі цифрові колекції створені на основі ПЗ Greenstone це:

Армянские редкие книги:

http://greenstone.flib.sci.am/gsdl/cgi-bin/library.cgi?e=p-00000-00---off-0--00-----0-10-0---0---0direct-10---4-------0-1l--10-en-50---20-home---0--1-00-0-0-01-1-0utfZz-8-00&a=p&p=about&c=armenian

Афганістанський центр Кабульського університету (Afghanistan Centre at Kabul University – ACKU):

http://puka.cs.waikato.ac.nz/cgi-bin/library?a=p&p=about&c=acku

Безпечні стратегії материнства (Safe Motherhood Strategies):

http://nzdl.sadl.uleth.ca/cgi-bin/library?a=p&p=about&c=safem

Великий проект пам'яті Цинциннаті (Greater Cincinnati Memory Project):

http://www.cincinnatimemory.org

Віртуальна бібліотека катастроф (Virtual Disaster Library):

http://nzdl.sadl.uleth.ca/cgi-bin/library?a=p&p=about&c=paho

Медична і бібліотека Здоров'я (Medical and Health Library):

http://nzdl.sadl.uleth.ca/cgi-bin/library?a=p&p=about&c=mhl

Музичне відео (Music Videos):

http://nzdl.sadl.uleth.ca/cgi-bin/library?a=p&p=about&c=musvid

Муниципальная библиотека г. Алма-Ата:

http://hrc.nabrk.kz/gsdl/cgi-bin/library?site=localhost&a=p&p=about&c=akalkz&ct=1&qto=2&l=kk&w=utf-8

Электронная библиотека авторефератов диссертаций Волгоградського государственного университета:

http://lib.volsu.ru/gsdl/cgi-bin/library.exe

Электронные библиотеки Гринстоун:

http://greenstone.isofts.kiev.ua

http://dc.rsl.ru/cgi-bin/library.exe

Электронная библиотека Комиссии по правам человека при Президенте Республики Казахстан: http://www.unesco.kz/cgi-bin/library?a=p&p=about&c=HRCru&l=ru&w=windows-1251&ct=1&qto=2

Электронная библиотека Социологического факультета МГУ:

http://lib.socio.msu.ru/l/library.

Таким чином, ПЗ для бібліотек з відкритим кодом Greenstone є доступними для будь-якого типу бібліотек. ПЗ Greenstone розроблене на високому технологічному рівні та має широкі можливості, що реалізуються під час створення цифрових колекцій, репозиторіїв та електронних бібліотек. На сучасному етапі бібліотеки матимуть змогу навіть при недостатньому фінансуванні формувати та зберігати електронні ресурси на основі ПЗ Greenstone, розповсюджувати їх у глобальному інформаційному просторі та надавати доступ реальним та віддаленим користувачам.

Використані джерела

1. Резниченко, В. А. Создание цифровой библиотеки коллекций периодических изданий на основе Greenstone [Электронный ресурс] / В. А. Резниченко, Г. Ю. Проскудина, О. М. Овдей // Электрон. б-ка. – 2005. – Т. 8, вып. 6. – Режим доступа: http://www.elbib.ru/content/journal /2005/200506/RPO/rpo.ru.html.

2. Цифровая библиотека Greenstone [Электронный ресурс] : руководство разработчика. – Режим доступа: http://www.unesco.kz /ci/projects/greenstone/develop_ru.pdf.

3. Altman, M. Open Source Software for Libraries : from Greenstone to the Virtual Data Center and Beyond / M. Altman // IASSIST Quarterly Winter. – 2001. – Vol. 5. – P. 5–11.

БЕНЧМАРКІНГ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ МЕТОД ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ БІБЛІОТЕКИ

Ржеуський Антоній Валентинович,
бібліотекар НТБ НУ «Львівська політехніка»,
здобувач каф. інформ. систем і мереж
Кунанець Наталія Едуардівна,
доц. каф. інформ. систем і мереж
НУ «Львівська політехніка»,
д-р наук із соц. комунікацій,
Україна, Львів

Анотація. *Запропоновано інноваційний підхід у дослідженні бібліотечного соціального інституту через концепцію бенчмаркінгу.*

Ключові слова: *бібліотека, соціальний інститут, бенчмаркінг, особи з особливими потребами.*

Аннотация. *Предложен инновационный подход в исследовании библиотечного социального института через концепцию бенчмаркинга.*

Ключевые слова: *библиотека, социальный институт, бенчмаркинг, лица с особыми потребностями.*

Abstract. *The article deals with an innovative approach to research a library as a social institution with the help of benchmarking conception.*

Key words: *library, social institution, benchmarking, people with disabilities*

Вступ. Бібліотекознавство як прикладна наукова галузь у суспільстві знань використовує широкий методологічний апарат різних наук для досліджень та прикладних розробок, скерованих на підвищення якості інформаційного обслуговування. Одним із методів порівняльного аналізу роботи бібліотек слід вважати «бенчмаркінг». Економістами англомовний термін трактується як стандарт, отриманий експертним шляхом, що використовується як еталон. Опираючись на цей стандарт можна сформувати комплексну оцінку. Нині термін «бенчмаркінг» не має однозначного перекладу українською.

Застосування бенчмаркінгу в діяльності бібліотек як соціальних інститутів сприятиме вивченню, запозиченню і впровадженню у власну діяльність кращих технологій, інноваційних процесів і методів організації роботи з метою створення і подальшого поширення аналітико-синтетичних інформаційних продуктів серед користувачів.

Аналіз стану дослідження за цією темою свідчить, що до технології бенчмаркінгу зверталися лише закордонні бібліотечні фахівці, зокрема, А. І. Земсков та А. В. Окладнікова [1; 3].

Мета дослідження. Проаналізувати використання бенчмаркінгу при дослідженні роботи бібліотеки з метою підвищення інформаційного забезпечення користувачів.

Актуальність дослідження полягає у виробленні концепції застосування інструментарію бенчмаркінгу для дослідження бібліотек.

Основна частина. У проекції на бібліотечну галузь бенчмаркінг – це систематичний пошук еталону, навчання на кращих прикладах діяльності бібліотек як соціально-інформаційних центрів незалежно від їх спеціалізації, сфери функціонування і географічного розташування, адаптація отриманого досвіду до конкретної специфіки і його застосування [2; 4].

У світовій бібліотечній спільноті інструментарій бенчмаркінгу користується популярністю й отримує широке практичне застосування. В контексті динамічного розвитку ринку інформаційних послуг бенчмаркінг є інноваційним засобом дослідження бібліотек. У цьому дослідженні сателітами бенчмаркінгу стають соціологічні дослідження та конкурентна розвідка, що забезпечили ефективність функціонування соціальних інститутів та раціональний розподіл ресурсного потенціалу. У бібліотеці вищого навчального закладу можна послуговуватися типологічним різновидом бенчмаркінгу: від окремих функціональних процесів підрозділу бібліотеки до макробенчмаркінгу, оскільки сьогодні представлені міжнародні бібліотеки мають корпоративні зв’язки. Саме тому значна увага приділяється конкурентній розвідці та консолідованій інформації.

Слід відзначити необхідність удосконалення технологій обслуговування бібліотечними інститутами окремої групи користувачів – осіб з особливими потребами. При цьому слід врахувати рівень підготовки бібліотечних кадрів та впровадження інноваційних форм обслуговування. Особливо актуальним слід вважати впровадження бенчмаркінгу на системному рівні, безумовно, включаючи й ті бібліотечні заклади, що цілеспрямовано чи опосередковано, як бібліотеки вищих навчальних закладів, здійснюють освітнє, навчальне та наукове забезпечення осіб з особливими потребами.

У бібліотеках найдоцільнішим є застосування стратегічного бенчмаркінгу для поліпшення загальної діяльність установи, за допомогою вивчення довгострокових стратегій і загальних підходів, які допомогли

бібліотекам-лідерам досягти успіхів. Бенчмаркінг полягає в аналізі різних аспектів розвитку сервісних послуг, створення нових інформаційних продуктів, і не виключає радикальної зміни діяльності бібліотеки.

Використання методології бенчмаркінгу в бібліотечній справі надає такі можливості:

– об'єктивно проаналізувати сильні і слабкі сторони діяльності бібліотеки;

– проаналізувати діяльність бібліотек-лідерів та здійснити стратегічне планування «своєї бібліотеки»;

– вивчити і впровадити нові ідеї як в організацію інформаційної роботи, так і в процеси надання маркетингових послуг;

– орієнтуватися в інноваційній бібліотечній політиці й активно її впроваджувати.

Висновки. Вважаємо, що використання бенчмаркінгу надасть змогу розробити алгоритми, що дозволяють на основі запозичення інноваційних ідей бібліотек-лідерів формувати власну стратегію розвитку книгозбірні, значно підвищити ефективність роботи за обраним для дослідження напрямом. Разом з тим застосування бенчмаркінгу передбачає проведення досліджень впродовж достатньо тривалого часу, оскільки лише їх комплексність забезпечить результативність.

Використані джерела

1. Земсков, А. И. Методика оценки эффективности работы библиотеки – бенчмаркинг / А. И. Земсков // Науч. и техн. б-ки. – 2004. – № 6. – С. 3–7.

2. Кунанець, Н. Е. Концепція бенчмаркінгу в бібліотекознавстві / Н. Е. Кунанець, А. В. Ржеуський // Зб. наук. пр. Сер. Економічні науки / Буковин. ун-т. – Чернівці, 2014. – С. 17–24.

3. Окладникова, А. В. Бенчмаркинг как технология улучшения деятельности библиотечных организаций / А. В. Окладникова // Изв. Иркут. гос. экон. акад. (Байкал. гос. ун-т экономики и права). – 2008. – № 1. – С. 88–90.

4. Ржеуський, А. В. Бенчмаркінг – нова технологічна платформа менеджменту бібліотеки як соціального інституту / А. В. Ржеуський, Н. Е. Кунанець // Фрагментація наукових досліджень: перспективи та проблеми. Ч. 2 (Хімічні науки, Біологічні науки, Технічні науки, Історичні науки, Філософські науки, Педагогічні науки, Медичні науки, Фармацевтичні науки, Архітектура, Психологічні науки, Національна безпека, Соціологічні науки, Державне управління, Соціальні комунікації) : міжнар. конф., Київ, 28 лип. 2013 р. – Київ, 2013. – С. 113–116.

ОРГАНИЗАЦИЯ ЕДИНОГО ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА СЕТИ ТЕХНИЧЕСКИХ БИБЛИОТЕК И МУЗЕЕВ ПРЕДПРИЯТИЯ НА ОСНОВЕ САБ «ИРБИС»

Ушакова Ольга Борисовна,
гл. библиограф Красноярского ЦНТИ
Красноярской железной дороги,
Карпухин Константин Владимирович,
директор музея истории Красноярской железной дороги
Россия, Красноярск

Аннотація. *Описується досвід Красноярського центру науково-технічної інформації і бібліотек Красноярської залізниці з організації спільного створення і використання інформаційних ресурсів усіма підрозділами Ценру на основі САБ «Ірбіс»*

Ключові слова: *інформаційні ресурси САБ «Ірбіс», Красноярський центр науково-технічної інформації і бібліотек Красноярської залізниці, автоматизація обліку музейних предметів.*

Аннотация. *Описывается опыт Красноярского центра научно-технической информации и библиотек Красноярской железной дороги по организации совместного создания и использования информационных ресурсов всеми подразделениями Центра на основе САБ «Ирбис».*

Ключевые слова: *информационные ресурсы, САБ «Ирбис», Красноярский центр научно-технической информации и библиотек Красноярской железной дороги, автоматизация учета музейных предметов.*

Abstract. *The experience of Krasnoyarsk Railways Center for Sci-tech Information and Libraries in acquiring and shared use of information resources by Center divisions on the basis of IRBIS LAS.*

Key words: *information resources, SAL "Irbis", Krasnoyarsk Center for Scientific and Technical Information and Libraries of Krasnoyarsk railway, automation accounting of museum items.*

Сегодня представление об информационных ресурсах предприятия изменилось, и в их составстали включать не только фонды технических библиотек, отделов научно-технической информации, технических архивов, массивы внутренних документов, но и фонды корпоративных музеев, которые серьезно влияют на создание и поддержание корпоративной культуры. Ориентация в таких разнообразных и рассредоточенных информационных ресурсах является важной задачей службы информации предприятия [1]. Идеальным представляется вариант, в котором все перечисленные ресурсы создаются на одной программной

платформе и не требуют, во-первых, приобретения (и поддержки) различных средств автоматизации, а во-вторых, дополнительных затрат на обучение сотрудников. Однако в России сложилась традиция, по которой программное обеспечение (ПО) для автоматизации музейных и библиотечных технологий предлагают разные производители. Это усложняет формирование единого информационного ресурса предприятия.

Музей истории Красноярской железной дороги (состоящий из трех музеев) вошел в состав Красноярского центра научно-технической информации и библиотек Красноярской железной дороги (КрЦНТИБ) в 2010 г. Учет и движение музейных предметов осуществлялось в бумажном варианте, и с учетом территориальной разобщенности (два музея размещаются в г. Красноярск, третий в г. Абакан) подготовка различных справок, подбор предметов на выездные экспозиции, проверка фондов и получение статистических данных представляло для руководства КрЦНТИБ и музея дополнительные сложности. В бюджете Центра информации не было предусмотрено финансирования на приобретение специализированного ПО для музеев, а также не было специалистов по внедрению этого ПО. Но так как к 2010 г. в КрЦНТИБ был накоплен большой опыт использования САБ «Ирбис» для создания баз данных (БД), в том числе небиблиографических, и в данном ПО был предусмотрен рабочий лист для ввода музейных предметов, было принято решение технологические процессы учета в музее осуществлять именно с помощью данной системы автоматизации. После обучения сотрудников ведется БД «Музей», и с 2011 г. создается каталог музейных предметов.

В 2013 г. утвержден пакет документов по музейному учету в КрЦНТИБ, в ПО сделаны доработки, которые позволяют получать полноценный комплект учетной документации для сопровождения движения музейных предметов от поступления до списания. Используются фотографии предметов, гиперссылки на ресурсы Интранет и Интернет, относящиеся к предмету, создаются отдельные записи на коллекции, связанные с каждым предметом, в них входящим, и т.п. Для всех музеев дороги ведется единая БД, сотрудники могут дистанционно «видеть» коллекции друг друга. В учебном пособии для сотрудников музеев [2] подчеркивается, что «основная цель создания АИС в музее заключается в том, чтобы усовершенствовать информационную деятельность музея, избежать многократного ввода информации, облегчить и упростить труд музейного специалиста, освободив его от выполнения трудоемких

рутинных операций, и сделать это на основе применения современных информационных технологий. Чтобы добиться этой цели, необходимо создать, непрерывно пополнять и корректировать информационный ресурс – базу данных о музейных коллекциях (БД). Эта БД должна содержать электронные картотеки предметов основного и вспомогательного фондов, лиц, связанных с коллекцией (авторов, изготовителей, хранителей и др.), выставок, литературы, топографическую картотеку, терминологические и тематические словари-тезаурусы».

Все перечисленные задачи решены в музеях КрЦНТИБ с помощью САБ «Ирбис». Использование данного ПО для автоматизации учета музейных предметов позволило обеспечить экономию финансовых средств Красноярской железной дороги, а также значительную экономию трудовых и временных ресурсов на внедрение, настройку, поддержку системы, а также получение отчетных форм и статистических данных.

Однако создание каталога музейных предметов – это лишь один из шагов на пути к единому информационному пространству предприятия. Отдельные БД, не связанные между собой, не дают синергетического эффекта от совместного использования накопленных ресурсов. В то же время в КрЦНТИБ фонды технической библиотеки, отдела научно-технической информации и музеев широко используются для обеспечения комплексной информационной поддержки мероприятий, проводимых на Красноярской железной дороге (сетевая школа, дорожный семинар, конференция, научно-технический совет, рабочие совещания по определенной теме, конкурс профессионального мастерства, социально-экономический форум и т. п.). Подготовка подобного информационного сопровождения (в КрЦНТИБ данное мероприятие носит название «Мобильный пункт обслуживания») требует использования всех видов информационных ресурсов Центра.

Возможность многоаспектной связи баз данных обеспечивает соблюдение правила «однократный ввод – многократное использование».

Рис.1. Пример взаимосвязи баз данных

Например, на одном из социально-экономических форумов дороги КрЦНТИБ представлял мобильный пункт обслуживания (МПО), посвященный условиям труда и быта железнодорожников (в том числе в историческом аспекте). Экспозиция включала музейные предметы, книги, плакаты, фотографии, тематическую подборку и буклет. Как осуществлялась подготовка к мероприятию? В музее дороги хранятся предметы быта железнодорожников начала XX в., подаренные, в том числе и Н. А. Бранчевской, дочерью машиниста паровоза Красноярской железной дороги. Был осуществлен поиск описания предметов (по ключевому слову «Быт железнодорожников»). Предметы, подаренные Н. А. Бранчевской, содержат ссылку на запись персоналии «Бранчевская Н. А.» в БД «Календарь знаменательных дат». Запись на персоналию содержит ссылки, в том числе и на публикации в электронном каталоге о быте железнодорожников. Даже если запись в электронном каталоге (ЭК) не содержала ключевого слова «быт железнодорожников», то эту информацию можно найти в интервью с Н. А. Бранчевской и дополнить записи новым значением. Из всех публикаций в ЭК была сделана тематическая подборка и подготовлен (совместно с музеем) буклет о быте железнодорожников, которым отдел художественного конструирования[1] КрЦНТИБ (ОХК) обеспечил дизайн и полиграфическое

[1] Отдел входит в структуру КрЦНТИБ и обеспечивает полиграфическое обслуживание КрасЖД.

исполнение. А БД «Мероприятия», в которой создана запись на МПО, связана и со всеми предметами, использованными на МПО, и с БД ОХК, издавшей темподборку и буклет к этому событию, и с ЭК, в который внесено библиографическое описание подготовленных к мероприятию изданий, поступивших в фонд технической библиотеки. Параллельно на всех предметах, книгах, информационных материалах проставлена отметка о том, что они были представлены на мероприятии. Если в отраслевой прессе появится публикация о мероприятии, она будет описана в ЭК, подключен полный текст и связана с БД «Мероприятия» через ссылку.

Все сотрудники Центра, участвующие в создании БД, имеют права доступа к ним: для БД, которые они имеют право изменять – на редактирование, к другим – на просмотр. Обеспечивается не только разделение труда, но и возможность использования в своей деятельности ресурсов, созданных другими подразделениями Центра, особенно с учетом связи различных БД между собой. Выгоды от создания единого информационного пространства КрЦНТИБ имеют все сотрудники, руководство Центра, а в целом – Красноярская железная дорога, получающая качественную информационную поддержку своей деятельности.

Использованные источники

1. Справочник информационного работника / науч. ред.: Р. С. Гиляревский, В. А. Минкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – Санкт-Петербург : Профессия, 2007. – 584 с.

2. Ноль, Л. Я. Информационные технологии в деятельности музея : учеб. пособие / Л. Я. Ноль. – Москва : РГГУ, 2007. – 204 с.

ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ САБ «ИРБИС» ДЛЯ ИНТЕГРАЦИИ РЕСУРСОВ БАМ-СООБЩЕСТВА

Рудзский Лев Зиновьевич,
чл. правления Междунар. ассоц.
пользователей и разработчиков ЭБНИТ,
Украина, Киев

Анотація. *Розглянуто критерії та перспективи технологічної взаємодії представників БАМ-співтовариства (бібліотек, архівів, музеїв) у цифровому ландшафті.*

Ключові слова: *Open Jornal System, протокол Z 39.50, ідентифікатор цифрового об'єкта.*

Аннотация. *Рассматриваются критерии и перспектиы технологического взаимодействия представителейт БАМ-сообщества (библиотек, архивов, музеев)в цифровом ландшафте.*

Ключевые слова: *Open Jornal System, протокол Z 39.50, идентификатор цифрового объекта.*

Abstract. *The article considers with the criteria and prospects of technological cooperation between representatives of LAM community (libraries, archives, museums) in digital landscape.*

Key words: *Open Journal System, protocol Z 39.50, ID of digital object.*

Тема технологического взаимодействия субъектов БАМ-сообщества стала очень популярной в последнее время, причем в среде специалистов библиотек прежде всего. Об этом говорит обязательное наличие строки с предложением обсудить эти проблемы в общем культурном и информационном контексте, в программах многих библиотечных форумов, наличие отдельной секции на конференциях «Крым», публикаций в специальной библиотечной прессе [2]. Это вполне объяснимо, поскольку недавно появились доступные с финансовой точки зрения возможности (и аппаратные, и программные) для оцифровки единиц хранения фондов БАМ-сообщества, после этого профессионалы, а за ними и широкая общественность получили возможность «одним взглядом» оценить содержательное наполнение фондов и еще раз получить доказательства «однокоренного» происхождения общественных институтов культурного наследия.

Далее всем участникам БАМ-сообщества следует принимать корпоративные условия взаимодействия, которые уже выполняются

библиотеками и которые полностью себя оправдали как эффективный оптимизированный инструментарий для обработки данных. Известно, что «первый» закон информатики в «свободном» изложении декларирует необходимость «одноразового ввода данных и их многоаспектного использования» [3]. Условно одной из технологических реализаций этого закона можно считать бесплатную программную широко распространенную платформу OJS (Open Jornal System), на базе которой редакции периодических изданий могут готовить свой ресурс в сетевом режиме совместно с авторами, т.е. эта платформа располагается в Интернете, а к ней по авторизации имеют доступ и авторы, и сотрудники редакции. Она создана программистами одного из университетов Канады – Саймон Фрейзер Юниверсити (Бернаби, Ванкувер). Система используется сотнями научных журналов мира, и стала применяться в Украине благодаря бесплатности, удобству и надежности.

Многоязычная поддержка оказывает существенную помощь в продвижении отечественных журналов на мировой рынок. Для пользователей «ИРБИС» платформа OJS интересна прежде всего тем, что она поддерживает работу протоколов OAI-PMH, которые поддерживает и система «ИРБИС». Это позволяет сразу после создания версии журнала в электронном виде на этой платформе импортировать аналитические описания статей из данного номера в базу данных (БД) электронного каталога при соблюдении определенных настроек со стороны обоих программных платформ.

Таким образом чем больше публикаций периодических и продолжающихся изданий по БАМ-тематике будут готовиться на платформе OJS, тем легче аналитические описания из этих изданий смогут принимать пользователи «ИРБИС».

Еще одним примером технологического взаимодействия системы «ИРБИС» через среду Интернет с необходимыми для оптимального функционирования информационными ресурсами является возможность синхронизации БД, прежде всего, авторитетных записей между пользователями системы «ИРБИС» или пользователями других систем по протоколу Z 39.50. В определенной корпоративной среде, в которую входят представители БАМ-сообщества, пользующиеся едиными средствами лингвистического обеспечения, например БД Авторитетного файла предметных рубрик, обязательна синхронизация изменений этого информационного ресурса между всеми участниками корпорации, т. е. в

случае изменений в центральной БД, которая содержит эталонные записи, аналогичные изменения автоматически должны происходить в БД партнерских организаций. Аналогичные функции можно реализовать и с БД Авторитетных файлов различного профиля.

Еще одним важным критерием для корректного взаимодействия представителей БАМ-сообщества в цифровом ландшафте является наличие у электронных документов DOI (digital object identifier) – идентификатора цифрового объекта. DOI стандарт обозначения представленной в сети информации об объекте, электронном документе или цифровом объекте. Информация, содержащаяся в DOI электронного документа, содержит указатель его местонахождения (например, URL), его имя (название), прочие идентификаторы объекта, например, ISBN для электронного образа книги и ассоциированный с объектом набор описывающих его данных (метаданных) в структурированном и расширяемом виде. Фактически DOI — это путь к документу в пространстве Интернет для получения необходимой информации. Этот идентификатор выдается сертифицированным агенством в каждой стране. В Украине уже существует организация, предоставляющая такого рода услуги. Корректное использование взаимоувязанных правил позволит организациям БАМ-сообщества оптимизировать собственные усилия по обработке и представлению информации о единицах хранения своих фондов в коммуникативную среду Интернет и предоставлять пользователю, прежде всего рецензированную информацию, генераторами которой являются библиотеки, архивы и музеи.

Использованные источники

1. Рудзский, Л. З. Система «ИРБИС» как инструментальное средство интеграции информационных ресурсов библиотек, архивов и музеев [Электронный ресурс] / Л. З. Рудзский // Короленківські читання 2013. «Бібліотеки, музеї, архіви у медіа-просторі регіону» : матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 24 жовт. 2013 р. У 2 ч. Ч. 1 / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка та ін. – Харків, 2014. – С. 31–36. – Електрон. аналог: режим доступу: http://ru.calameo.com/read/000632945dac7f9822586.

2. Мазуркевич, А. Перспективи встановлення та посилення системної взаємодії між бібліотеками та музеями / А. Мазуркевич // Бібл. форум України. – 2014. – № 2. – С. 42 – 45.

3. Михайлов, А. И. Основы информатики / А. И. Михайлов, А. И. Черный, Р. С. Гиляревский. – Москва : Наука, 1986. – 755 с.

ЭЛЕКТРОННЫЕ РЕСУРСЫ И ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОТЕЧНЫЕ СЕРВИСЫ ДОУНБ: ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ

Крупий Анна Яковлевна,
зам. директора Днепропетровской
ОУНБ им. Первоучителей
славянских Кирилла и Мефодия,
Украина, Днепропетровск

Анотація. *Викладені основні напрями розвитку інформаційних технологій в Дніпропетровській обласній універсальній науковій бібліотеці. Розглянуто досвід бібліотеки з упровадження систем автоматизації, корпоративної каталогізації, використання електронних ресурсів і надання інформаційно-бібліотечних сервісів.*

Ключові слова: *Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Первоучителів слов'янських Кирила та Мефодія, інформаційні технології, корпоративна каталогізація, електронні ресурси, інформаційно-бібліотечний сервіс.*

Аннотация. *Изложены основные направления развития информационных технологий в Днепропетровской областной универсальной научной библиотеке. Рассмотрен опыт библиотеки по внедрению систем автоматизации, корпоративной каталогизации, использования электронных ресурсов и предоставления информационно-библиотечных сервисов.*

Ключевые слова: *Днепропетровская областная универсальная научная библиотека им. Первоучителей славянских Кирилла и Мефодия, информационные технологии, корпоративная каталогизация, электронные ресурсы, информационно-библиотечный сервис.*

Abstract. *The basic directions of information technologies development in Dnipropetrovsk Regional Universal Scientific Library are described in the article. The Library experience in implementing automation systems, corporate cataloging, using of electronic resources and providing information and library services.*

Key words: *Dnipropetrovsk Regional Universal Scientific Library named the Slavic first teachers Cyril and Methodius, information technologies, corporate cataloging, electronic resources, information and library service.*

Важнейшим фактором развития современного общества становится информация. Библиотеки в настоящее время выступают как проводники информации в мире, независимо от её носителя – бумажного или электронного.

Создание собственных электронных информационных ресурсов, таких как электронные каталоги, электронные библиотеки, сайты, блоги,

страницы в соцсетях, предоставление электронных услуг населению, являются сегодня самыми распространёнными информационно-коммуникационными технологиями, используемыми в повседневной практике библиотек.

Днепропетровская областная универсальная научная библиотека им. Первоучителей славянских Кирилла и Мефодия начала формировать свой электронный каталог с 1992 года. Сейчас в нем содержится более 1,5 млн библиографических записей, из них 870 000 на весь книжный фонд библиотеки. Кроме того, для поиска и заказа доступны 1 600 000 аналитических записей, полученных из библиотек корпораций. Электронные копии этих статей можно получить в рамках проектов по электронной доставке документов (ЭДД), что значительно расширяет возможности библиотеки в информационном обеспечении читателей.

По статистике посещаемости страниц сайта, поиск по каталогу стоит на первом месте. В 2013 году Днепропетровская областная универсальная библиотека стала победителем всеукраинского конкурса электронных каталогов на сайтах библиотек Украины, организованного Украинской библиотечной ассоциацией. Контроль качества и редактирование записей каталога – это важная составляющая работы библиотеки.

Система автоматизации библиотек «ИРБИС», используемая в нашей библиотеке, постоянно развивается и позволяет применять передовые технологии в области автоматизации библиотечных процессов. Так, например, для создания электронного каталога на все книжные издания библиотеки понадобилось всего три года. Нами была использована инновационная технология, базирующаяся на скоростном сканировании и распознавании образов карточек генерального каталога. Эта технология была реализована с помощью модуля «Имидж-каталог» системы автоматизации библиотек «ИРБИС». Модуль «Имидж-каталог» является одним из наиболее эффективных и доступных средств ретроконверсии карточных каталогов для библиотек с большим ретрофондом. В системе реализованы и другие функции, которые применяются для совершенствования услуг, предоставляемых пользователям.

Так, использование модуля Web-ИРБИС позволяет не просто обеспечить доступ к базам данных библиотеки через Интернет с многоаспектной системой поиска, но также дает возможность осуществлять запись виртуального читателя, формировать электронный

заказ литературы, готовить библиографические списки. Сегодня эти сервисы становятся очень популярными.

Стоит также учитывать, что в связи с возросшими объемами информации и желанием пользователей найти необходимую информацию в кратчайшие сроки, требования к качеству обслуживания постоянно возрастают. В таких условиях перспективным направлением становится тесная кооперация в различных сферах библиотечной деятельности: обмен опытом, создание и предоставление электронных ресурсов, кооперация в области информационного взаимодействия.

Внутренний формат системы «ИРБИС» и встроенные функции экспорта и импорта с использованием веб-технологий и протокола Z39.50 позволяют обеспечить обмен данными в рамках проектов корпоративной каталогизации, значительно ускоряя процесс создания записей ЭК. Примером такого взаимодействия является участие Днепропетровской областной универсальной научной библиотеки в нескольких корпорациях. Это проекты «Межрегиональная аналитическая роспись статей» (МАРС), «Приднепровский корпоративный каталог» (ПКК), «Днепропетровщина» по росписи периодических изданий, а также ИРБИС-корпорация. Отдача от корпоративной работы очень высока, поэтому несмотря на все сложности, которые неизбежно сопутствуют в реализации данных проектов, эти технологии мы считаем приоритетными, за ними будущее.

К последним сервисным функциям САБ «ИРБИС», которые появились и используются в нашей библиотеке, относится подсистема Избирательного распространения информации (ИРИ). С помощью этой системы ведутся постоянные запросы пользователей, так называемые профили ИРИ. На их основе с определенной периодичностью выполняются пакетные поиски в новых поступлениях баз данных ЭК с рассылкой результатов по электронной почте.

Информационные технологии меняют сам способ пользования библиотекой. Наряду с традиционными формами обслуживания читателей, в библиотеке реализована система автоматизированного заказа и автоматизированной книговыдачи. Эта технология завершает полный цикл автоматизации библиотечных процессов.

Отладка процессов автоматизированного обслуживания осуществлялась поэтапно. Была проведена большая работа с фондом: анализ, сверка с ЭК, создание записей на отсутствующую там литературу, оштриховка. Технология автоматизированного заказа освобождает

специалистов библиотеки, читателей от всех наиболее трудоемких ручных операций при подготовке заказов и позволяет осуществить заказ не только из локальной сети библиотеки, но и удаленно через Интернет. Автоматизированная книговыдача дает реальную возможность управления процессом обслуживания, позволяя упорядочить все технологические процессы в библиотеке, от учета книги в ЭК до получения статистических данных о читателях, посещаемости, книговыдаче в различных разрезах.

Использование технологии штрих кодирования, наличие оперативной, обновляющейся в режиме реального времени информации о свободных экземплярах, выданной литературе и читателях помогает при проверке фонда, контролирует сроки пользования литературой и дает бесспорные преимущества сотрудникам, а читателям позволяет создать эффективный и комфортный сервис поиска и получения изданий из фондов библиотеки.

В библиотеке для обслуживания читателей организовано 60 автоматизированных рабочих мест, все они обеспечены подключением к электронному каталогу и бесплатным доступом к Интернету.

Для привлечения дополнительных средств и реализации новых возможностей Днепропетровская областная универсальная научная библиотека много лет активно участвует в проектах, предлагаемых различными фондами и благотворительными организациями. Результатом этой деятельности является внедрение новых форм обслуживания и создание современных, пользующихся большой популярностью Центров – Центра Европейской информации, Центра «Окно в Америку», Канадско-Украинского и Тренингового центров.

Все они оборудованы современной компьютерной и мультимедийной техникой. Автоматизированные рабочие места для пользователей открывают доступ к профильным ресурсам, таким как БД «Virtual Library», БД «Описания изобретений Украины и стран мира», информационно-поисковой системе «Законодательство». В центрах не только предоставляют доступ к информации через Интернет, но и применяют такие формы работы, как вебинары, чаты, видеоконференции.

Широкий спектр электронных ресурсов и услуг предоставляет «Электронный читальный зал». Среди них следует отметить 10 автоматизированных рабочих мест, бесплатную Wi-Fi зону, электронную библиотеку диссертаций Российской государственной библиотеки, электронный архив «Интегрум», БД «Законодательство», а также доступ к полнотекстовым электронным ресурсам библиотеки.

Сегодня можно с уверенностью сказать, что использование электронных ресурсов стало повседневной практикой библиотеки. Парадигма информационного обслуживания, базирующегося только на основе бумажных носителей, уже устарела, и ей на смену приходит другая, основанная на электронном представлении самой разнообразной информации, доступной через Интернет, независимо от времени и местонахождения пользователя. Поэтому создание информации в электронном виде, совершенствование средств ее хранения и передачи, это вопросы, которые становятся все более актуальными для библиотеки.

Электронная библиотека – одно из новых явлений нашего времени. Создание собственной полнотекстовой библиотеки своими силами – было первым шагом в этом направлении. Однако перевод информации в цифровую форму – сложный и дорогостоящий технологический процесс. Поэтому работа в совместных проектах по оцифровке является наиболее приоритетной и эффективной.

В ноябре 2011 г. Министерство культуры Украины утвердило Концепцию нового интегрированного ресурса – электронной библиотеки «Культура Украины». Днепропетровская областная универсальная научная библиотека одной из первых подключилась к участию в реализации этого проекта. Нами ведется отбор, сканирование и каталогизация цифровых ресурсов Днепропетровского региона, не ограниченных авторскими правами. На сегодня в электронном фонде проекта «Культура Украины» представлено 297 источников, среди которых как редкие краеведческие книги, так и современные издания библиотеки.

Еще один проект по обмену краеведческими электронными ресурсами из библиотечных фондов ведется нами с 2013 года совместно с Президентской библиотекой им. Б. Н. Ельцина. Фонды библиотеки им. Б. Н. Ельцина очень богаты: среди ее электронных ресурсов много материалов, связанных с историей Екатеринослава – Днепропетровска. На сегодня нами получено из Санкт–Петербурга более 44000 отсканированных краеведческих материалов. Нашим специалистам пришлось освоить новые международные технологические стандарты в сфере оцифровки, что значительно повысило качество работы в этом направлении. Ознакомиться с создаваемыми ресурсами можно на странице сайта «Электронная библиотека Днепропетровщина» http://www.libr.dp.ua/fullkr/index.phtml. Электронная полнотекстовая библиотека содержит 190 книг краеведческого характера.

Участие в корпоративных проектах позволяет значительно увеличить скорость создания цифрового контента, уменьшить риски и затраты на ее создание, а также в режиме реального времени предоставить актуальную, полную информацию, интегрированную в сводных электронных ресурсах.

Современная библиотека является активной частью информационного пространства. В связи с этим перед ней стоит проблема формирования спроса на услуги, установления эффективных коммуникаций с пользователями. Сайты библиотек стали воплощением идеи современного канала доступа к разнообразным библиотечным услугам и информационным ресурсам.

Сайт Днепропетровской областной универсальной научной библиотеки является наиболее полным, содержит элементы интерактивных решений, предоставляет электронные услуги пользователям.

Наряду с уже традиционными электронными сервисами и услугами библиотеки, такими как поиск по электронному каталогу, запись в библиотеку и заказ литературы, ЭДД, электронные рассылки и виртуальная справка, появились новые разделы: буктрейлеры, доступ с мобильных устройств к электронным источникам по QR-кодам, он-лайн консультации, мобильная версия сайта и многие другие.

Новый проект нашей библиотеки «Читай, формат не имеет значения» позволяет всем желающим прочитать на своем мобильном устройстве по несколько страниц из источников полнотекстовой электронной библиотеки «Днепропетровщина» и принять решение о том, читать ли документ. Проект основан на использовании технологии распознавания графического изображения – QR-кода. Для того чтобы почитать произведение, необходимо скачать бесплатное приложение для расшифровки QR-кода. После его установки и запуска нужно просто навести камеру смартфона или планшета к коду, визуальной метке-маркеру, после чего приложение загрузит на устройство страницы произведения. Метки на источники размещены на плакатах, буклетах, а также на сайте библиотеки www.libr.dp.ua/QR/QR.htm.

С помощью сайта библиотеки регулярно проводятся социологические опросы, изучаются потребности пользователей с целью улучшения качества услуг.

Днепропетровская областная универсальная научная библиотека также активно стремится использовать интерактивные инструменты, искать новые пути оказания услуг в соответствии с современными

запросами пользователей. Разработана стратегия продвижения услуг с помощью маркетинга в социальных медиа. Для этого созданы странички библиотеки в социальных сетях Facebook, Вконтакте, Twitter, на видеохостинге YouTube, ведутся блоги – http://libr-universalka.blogspot.com – Библиотечная универсалка, http://woadnepr.blogspot.com/ – блог Центра «Окно в Америку».

Внедрение современных технологий в обслуживание пользователей не только повышает эффективность использования ресурсов библиотеки и облегчает путь доступа пользователя к информации, но и повышает престиж библиотеки, ее привлекательность.

Использованные источники

1. Зверевич, В. В. Пространство современной библиотеки: «реальное» и «виртуальное» / В. В. Зверевич // Науч. и техн. б-ки. – 2012. – № 11. – С. 7–18.

2. Шрайберг, Я. Л. Электронная информация, библиотеки и общество: что нам ждать от нового десятилетия информационного века / Я. Л. Шрайберг // Восемнадцатая Междунар. конф. «Крым 2011» «Библиотека информационные ресурсы в современном мире науки, культуры образования и бизнеса». – Судак – Москва : [б. и.], 2011. – 79 с.

3. Земсков, А. И. Электронные библиотеки: учеб. пособие / А. И. Земсков, Я. Л. Шрайберг. – Москва : ГПНТБ России, 2001. – 92 с.

4. Амлинский, Л. З. Научная библиотека: пространство для читателя и библиотекаря / Л. З. Амлинский // Науч. и техн. б-ки. – 2013. – № 1. – С. 100 – 107.

5. Племнек, А. И. Российские библиотечные консорциумы для совершенствования электронных сервисов [Электронный ресурс] / А. И. Племнек. – Режим доступа: http:copeter.ruslan.ru/plm.doc.

ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ім. І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО: ДОСВІД СУЧАСНОГО Е-ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ

Власенко Людмила Миколаївна,
учений секр. Полтавської ОУНБ
ім. І. П. Котляревського,
Україна, Полтава

Анотація. *Висвітлюється система е-обслуговування користувачів у ПОУНБ ім. І. П. Котляревського та співпраця бібліотеки з програмою «Бібліоміст».*

Ключові слова: *е-обслуговування, ПОУНБ ім. І. П. Котляревського, віддалені користувачі.*

Аннотация. *Рассматривается система е-обслуживания пользователей в ПОУНБ им. И. П. Котляревского и сотрудничество библиотеки с программой «Библиомост».*

Ключевые слова*: е-обслуживание, ПОУНБ им. И. П. Котляревского, удаленные пользователи.*

Abstract. *The system of e-service for users in PRUSL named I.P. Kotlyarevsky and cooperation with the program "Bibliomost" are viewed.*

Key words*: e-service, PRUSL named I. P. Kotlyarevsky, remote users.*

Полтавській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. І. П. Котляревського 10 квітня 2015 року виповнюється 125 років. І як у кожній сучасній бібліотеці тут збережено і розвинуто традиційні форми бібліотечного обслуговування, але в той же час розуміється мета розвитку бібліотек сьогодні: перетворити бібліотеки на багаторівневі інтегровані інформаційні центри, які б поєднували в собі функції традиційної бібліотеки, нові інформаційні послуги, яких потребує суспільство та сучасне е-обслуговування користувачів [1].

Бібліотеки одними з перших почали впроваджувати комп'ютерні технології, «зараз багато бібліотек буквально прориваються в соціальні мережі, але не всі зуміли зупинитися і поспостерігати, що мережевий колективізм, соціальні мережі та популярні типи програмного забезпечення змінюють спосіб мислення людей і вимог до обробки і поширення інформації» [2]. Тобто ми повинні відібрати краще програмне забезпечення та створити таку систему електронного обслуговування користувачів, щоб вона була зручною і зрозумілою у тому числі і для віддалених користувачів.

У сучасному інформаційному суспільстві, коли постійно зростає обсяг інформації, ускладнюються інформаційні потреби і запити користувачів, бібліотечне обслуговування набуває нових форм і методів. Бібліотечне обслуговування сьогодні – це багаторівнева система, синтез новітніх технологій, традиційних форм роботи, які вже довели свою дієвість часом і звичайно, самі бібліотекарі, які досконало володіють сучасними процесами та методами обслуговування користувачів в умовах інформатизації.

Отже, система обслуговування ПОУНБ ім. І. П. Котляревського складається з таких елементів:

1. **Сайт** http://library.pl.ua/ – візитівка та обличчя бібліотеки, був створений у 2009 р. Дизайн сайта змінювався, в 2013 р. була розроблена найбільш оптимальна його структура для потреб користувачів.

2. **Власні бази даних**: ЕК бібліотеки ведеться з 1994 р. і зараз налічує більше 205 тис. записів. ЕКС створена у 1994 р., загальна ЕКС – понад 550 тис. записів, картотека статей з краєзнавства – близько 107 тис. записів. В автоматизованій бібліотечно-інформаційній системі «ІРБІС» бібліотека працює з 2004 р., зараз це «ІРБІС 64» – для Windows 2000/XP і вище в архітектурі клієнт-сервер – для середніх і великих бібліотек – інтегрована система автоматизації в складі TCP/IP сервера баз даних і семи АРМів («Комплектатор», «Каталогізатор», «Читач», «Книговидача», «Адміністратор», «Книгозабезпеченість», «Коректор»).

Зведений каталог періодичних та інформаційних видань, які передплачені провідними бібліотеками м. Полтави на 2014 р. Такі зведені каталоги для бібліотек міста видаються з 2011 р.

3. **Передплачені бази даних**: «Комп'ютерна правова бібліотека "Ліга. Закон"». Повні тексти офіційних законодавчих актів, нормативно-правова, економічна, консультаційна, довідкова інформація. «Электронная библиотека диссертаций РГБ» (ЭБД РГБ): віртуальний читальний зал РДБ. Безкоштовний доступ до електронної колекції **eLibrary USA**, що розповсюджується Міжнародною інформаційною службою Держдепартаменту США і включає **32 ресурси**, серед них GaleAcademicOneFile, LiteratureResourceCenter, LitFinder, FuenteAcadémica тощо. Доступ до ресурсів можливий зі сторінки **http://elibraryusa.state.gov/**

4. **Віртуальні виставки нових надходжень**, які показали свою дієвість і цікавість до них постійна: http://library.pl.ua/news/novi_nadkhodzhennja/

5. У 2014 р. введена нова форма інформування користувачів – **віртуальна фотогалерея**, в основному це роботи постійних користувачів. Наприклад: віртуальна виставка стріт-фотографій «Колюча …, а така красива!», http://library.pl.ua/gallery/584/?cat=gallery&gal=584

Віртуальна фотогалерея нашого читача О. Тетянко «Втілені мрії природи» http://library.pl.ua/gallery/625/?cat=gallery&gal=625

Віртуальні виставка фотосвітлин В. О. Амеліної «Немає міста красивішого за Полтаву», приурочена до Дня міста (23 вересня 2014 року) та «Монастир – окраса Полтави» (http://library.pl.ua/gallery/952/?cat=gallery&gal=952) (http://library.pl.ua/gallery/767/?cat=gallery&gal=767)

6. **Віртуальна довідка** http://library.pl.ua/poslugi/virtualna_dovidka/

Черговий бібліограф задовольняє разові запити віддалених користувачів. Така форма роботи стає популярною, адже істотно економить час.

7. **Видання:** всі відкриваються на сайті та читаються в е-вигляді. Деякі видання 2014 р.:

Мистецька Шевченкіана : рекомендац. бібліогр. покажч. / Упр. культури Полтав. облдержадмін. ; ПОУНБ ім. І. П. Котляревського ; уклад. В. В. Саранцева, О. О. Гаркавенко ; ред. К. М. Щира ; відп. за вип. Л. М. Власенко. – Полтава : ПОУНБ, 2014. – 28 с.

«**З літопису Кобзаревої долі**» : інформ.-бібліогр. матеріали до 200-річчя з дня народж. Т. Г. Шевченка / Упр. культури Полтав. облдержадмін. ; ПОУНБ ім. І. П. Котляревського ; уклад.: М. О. Митько, О. І. Щербініна ; ред. К. М. Щира ; відп. за вип. Л. М. Власенко. – Полтава : ПОУНБ, 2014. – 36 с.

Кобзареві шляхи: Т. Г. Шевченко і Полтавщина : рекомендац. бібліогр. список / Упр. культури Полтав. облдержадмін. ; ПОУНБ ім. І. П. Котляревського ; уклад. О. П. Перепьолкіна ; ред. К. М. Щира ; відп. за вип. Л. М. Власенко. – Полтава : ПОУНБ, 2014. – 16 с.

Бібліотечна практика: ідеї, досвід, майстерність : поточ. бібліогр. список. Вип. 1 / Упр. культури Полтав. облдержадмін. ; ПОУНБ ім. І. П. Котляревського ; уклад. С. М. Захарченко ; ред. К. М. Щира ; відп. за вип. Л. М. Власенко. – Полтава : ПОУНБ, 2014. – 20 с.

Бібліотеки в інформаційному суспільстві: ресурси, сервіси, технології : путівник по бібл.-інформ. ресурсах мережі Інтернет / Упр. культури Полтав. облдержадмін. ; ПОУНБ ім. І. П. Котляревського ; уклад. М. О. Митько ; ред. К. М. Щира ; відп. за вип. Л. М. Власенко. – Полтава : ПОУНБ, 2014. – 66 с.

8. Представлення бібліотеки в **соцмережі**:

www.facebook.com/pages/Полтавська-обласна-універсальна-наукова-бібліотека-імені-ІПКотляревського/139597822915752?fref=ts

9. **Блог** «Бібліотека сьогодні: про бібліотеку і не тільки»:

http://librtoday.blogspot.com/ Це не тільки данина моді, а й оперативне та актуальне джерело інформації, яке потребує наше суспільство сьогодні.

10. У приміщенні бібліотеки також є вільний **доступ до мережі Wi-Fi**.

Досягнення: ПОУНБ ім. І. П. Котляревського (http://library.pl.ua/) сьогодні – головна бібліотека Полтавської області, це не тільки центральне сховище творів друку українською та іноземними мовами, осередок

формування джерелознавчої та бібліографічної бази з історії та культури Полтавщини, науково-методичний, інформаційно-соціальний і освітній заклад, а і сучасний інформаційно-комунікаційний і культурний центр, завдяки якому полтавська громада навчається, отримує сучасні е-послуги, спілкується, знайомиться з творчістю українських письменників та митців, вивчає історію та культуру рідного краю.

Завдяки співпраці з програмою «Бібліоміст» http://www.bibliomist.org/ua/, ПОУНБ стала потужним інформаційним центром, на базі бібліотеки спільно з ГО Аналітичний центр «Бюро економічних та соціальних досліджень» було реалізовано проект «Бібліотеки – мости до е-урядування»: http://library.pl.ua/programi_ta_proekti/biblioteki_-_mosti_do_e-urjaduvannja/. Бібліотека виборола почесне II місце у конкурсі «Е-урядування: реальний результат»!

Завдячуючи Раді Міжнародних наукових досліджень і обмінів (IREX) http://irex.ua/en, яка здійснює реалізацію програми «Бібліоміст» в Україні, успішно працює Полтавський регіональний тренінговий центр: http: //library.pl.ua/programi_ta_proekti/bibliomist/regionalnuj_navchalnuj_zentr, на базі якого в 2013/14 роках було проведено 46 семінарів, тренінгів, круглих столів, виїзних навчань як для бібліотекарів, так і для користувачів бібліотеки (13 заходів, 115 учасників, для людей з особливими потребами, для людей похилого віку, для всіх бажаючих тощо: http://library.pl.ua/programi_ta_proekti/bibliomist/navchannja/. У планах реалізація проекту для сліпих людей та людей з вадами зору.

Для бібліотекарів області проведено 33 заходи, навчались 523 учасники. Спільно з партнерами ГО Аналітичний центр «Бюро економічних та соціальних досліджень» та Полтавською філією Суспільної служби України проведено 19 тренінгів-навчань. На базі бібліотеки діє Пункт доступу громадян до офіційної інформації (http://www.pdp.org.ua/) – за Програмою сприяння Парламенту України.

Використані джерела

1. Древятник, О. В. Трансформація діяльності бібліотеки в інформаційно-освітньому просторі вищого навчального закладу / О. В. Древятник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2013. – № 1. – С. 31–34.

2. Лоу, Дерек. Библиотеки в цифровую эпоху: воплощая будущее / Дерек Лоу // Науч. и техн. б-ки. – 2012. – № 5. – С. 68–80.

ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СЕРВИС ПОЛТАВСКОЙ ОБЛАСТНОЙ УНИВЕРСАЛЬНОЙ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ им. И. П. КОТЛЯРЕВСКОГО

Захарченко Светлана Николаевна,
зав. библиогр. отд. Полтавской ОУНБ
им. И. П. Котляревского,
Украина, Полтава

Анотація. *Розглядаються види інформаційних продуктів та послуг ПОУНБ ім. І. П. Котляревского та основні результати впровадження інформаційно-бібліографічного сервісу.*

Ключові слова: *бібліотечний сервіс, ПОУНБ ім. І. П. Котляревского, сервісна діяльність.*

Аннотация. *Рассматриваются виды информационных продуктов и услуг ПОУНБ им. И. П. Котляревского и основные результаты внедрения информационно-библиографического сервиса.*

Ключевые слова: *библиотечный сервис, ПОУНБ им. И. П. Котляревского, сервисная деятельность.*

Abstract. *The types of information products and services in PRUSL named I.P. Kotlyarevsky and the main results of information and bibliographic service implementation are under consideration.*

Key words: *library service, PRUSL named I. P. Kotlyarevsky, service activity*

Современный этап развития областных научных библиотек характеризуется изменением основных приоритетов их деятельности. К традиционным задачам сохранности и приумножения книжных собраний добавляются функции информационных центров, обладающих мощными базами данных (БД) и обеспечивающих использование мировых информационных сетей и БД. Меняются внутрибиблиотечные технологии и формы обслуживания пользователей библиотеки.

Изучение современных информационных технологий в контексте сервисной деятельности позволяет обозначить перспективы развития научной библиотеки. Внедрение современных информационных технологий определяет библиотечное обслуживание как разновидность сервисной деятельности.

Современные технологии, внедренные в библиотечную практику ориентированы на удовлетворение информационных потребностей

пользователей библиотеки, в связи с этим можно говорить о закономерности перехода к сервисному обслуживанию.

Новые условия работы библиотек Украины требуют инновационных подходов к обслуживанию пользователей. К традиционному понятию «библиотечно-библиографическое и информационное обслуживание» добавляется термин «библиотечный сервис» и «сервисная услуга». Удовлетворение информационных потребностей пользователей должно быть полным, точным и оперативным, поэтому понятие «библиотечный сервис» предусматривает не только высокий уровень предоставляемых информационных услуг, но и возможность рассмотрения мнений пользователей о некачественном обслуживании. Главное свойство библиотечной сервисной деятельности заключается в том, что она востребована читателем, то есть ее результаты полезны или использованы. В разговоре о целесообразности библиотечных сервисов в современной библиотеке, сделан акцент **на информационно-библиографические сервисы.**

Почему информационный сервис? Для доказательства возможности и целесообразности изучения и организации информационного обслуживания как сервисной деятельности требуется ответить на несколько вопросов:

– какие преимущества дает такое его рассмотрение;

– какие общие положения и разработки в области сервисологии целесообразно использовать применительно к информационному обслуживанию;

– какова специфика информационного обслуживания и информационных услуг по сравнению с другими областями сервиса, каким образом она должна учитываться в практике работы библиотек;

Рассмотрение информационного обслуживания сквозь призму сервиса и представлений, сложившихся в этой сфере, позволяет выйти за рамки привычных взглядов, принятых в библиотечной науке и практике. При таком более общем подходе появляется возможность изучать современное состояние и тенденции развития обслуживания не изнутри, а извне, на фоне перспектив развития сервисной деятельности. При этом, естественно, оказывается, что многие фундаментальные основания этой сферы справедливы и для информационного обслуживания. К таким важнейшим постулатам относятся:

– безусловный приоритет потребностей пользователей; направленность всей деятельности библиотеки на удовлетворение этих потребностей;

– необходимость постоянного перепроектирования технологических процессов для повышения качества обслуживания;

– обязательность защиты прав потребителя и вытекающая из этого необходимость соответствия качества услуг принятым стандартам, разработка таких стандартов;

– все большая индивидуализация услуг и, значит, усложнение процессов обслуживания;

– двойственный характер оценки потребителем качества обслуживания: оценка самой услуги и условий ее предоставления;

– включенность в понятие «комфортности» временных, психологических, этических, эстетических, технологических компонентов;

– обеспечение возможности участия пользователей в контроле и совершенствовании обслуживания, в управлении качеством услуг;

– обязательность выражения качественных характеристик услуг на языке, понятном потребителям;

– разработка регламентирующих документов (инструкций, положений и т. д.) как нормативных материалов, определяющих и защищающих права пользователей.

Отраслевая информационная система задумывалась и реализовывалась в библиографическом отделе Полтавской областной универсальной научной библиотеке (ПОУНБ) им. И. П. Котляревского. С 1994 г. библиографический отдел начал создавать собственную аналитическую базу данных «библиография» в электронном виде. Программное обеспечение осуществляется на основе АБИС «ИРБИС-64».

Рассмотрим подробнее алгоритм информационной сервисной деятельности ПОУНБ им. И. П. Котляревского.

Основным правилом сервисной деятельности является недопустимость отказа пользователю в услуге. Согласно этому правилу в ПОУНБ им. И. П. Котляревского пользователи имеют право:

– бесплатно получать информацию о наличии в библиотечных фондах конкретного документа – книги, газеты, журнала, сборника и т.п.;

– бесплатно получать полную информацию о составе библиотечных фондов через систему каталогов и другие формы библиотечного информирования;

– пользоваться другими видами услуг, выполняемых в библиотеке.

Виды информационных продуктов и услуг:

1. Услуги, конечным результатом которых является выдача документов во временное пользование:

а) в читальных залах библиотеки;

б) на абонементе для чтения дома.

2. Выдача копий документов.

3. Справочно-аналитические услуги: уточняющие и адресные справки, тематические библиографические списки и указатели, фактографические справки и т. д.

4. Услуги, связанные с раскрытием состава фонда и являющиеся результатом просветительской деятельности библиотеки (выставки, читательские конференции и т. д.).

5. Консультационные услуги.

Библиотечные сервисы: информационное обслуживание без границ.

1. Библиотечный сервис – совокупность средств, предоставляемых библиотекой для обслуживания пользователей.

Библиотечный сервис:

– **Автоматизация традиционных сервисов:**

8 АРМ для библиографов библиографического отдела,

3 АРМ для библиографов отдела краеведения,

4 АРМ для библиографов специализированных отделов,

8 АРМ для пользователей, ежемесячно – около 4 тысяч библиографических записей, на 01.10.2014 г. – 551617 тысяч записей.

– **Информационные технологии:**

Поиск и отбор информации с использованием ресурсов глобальных сетей.

Предоставление справочной информации по работе в Интернете.

Поиск и отбор информации по БД на разных видах носителей (CD ROM, локальные ресурсы).

Прием и передача информации по электронной почте.

Выполнение библиографических и фактографических справок широкой тематики и различной сложности поиска.

Подготовка тематических списков литературы, рекомендательных библиографических указателей.

Проверка наличия изданий в генеральном алфавитном каталоге ПОУНБ им. И. П. Котляревского.

Электронные сервисы:

– совершенствование обслуживания путем создания собственных электронных баз и генерации заимствованных из Интернета; (электронный каталог библиотеки, БД отраслевых отделов);

– обеспечение доступа к полученным электронным ресурсам в рамках подписных и лицензионных контактов в стенах библиотеки и через удаленный доступ («Лига: Закон», Электронная библиотека диссертаций РГБ).

2. Виртуальная библиографическая служба ПОУНБ им. И. П. Котляревского.

Март 2009 г. – разработка и внедрение сервиса в эксплуатацию. Виртуальная справочная служба ПОУНБ им. И. П. Котляревского – это онлайновая справочная служба, выполняющая разовые запросы удаленных пользователей по всем отраслям знания. Удаленным пользователем считается физическое или юридическое лицо, обратившееся с запросом на веб-сайт ПОУНБ им. И. П. Котляревского. Воспользоваться услугами сервиса может каждый желающий независимо от того, записан он в библиотеку или нет. Прием запросов пользователей происходит автоматически и круглосуточно. Выполнение осуществляется в режиме работы библиотеки. Вопросы касаются наличия конкретных изданий в фонде, информации о том, как заказать книги из других отделов.

Регламент бесплатной виртуальной справочной службы предполагает предоставление информации только для начала работы над темой (до 20 названий) и консультации для самостоятельного поиска. Служба доступна на веб-сайте библиотеки. Ответы на запросы находятся в «Архиве выполненных справок».

Источники информации для выполнения запросов:

– система традиционных и электронных каталогов ПОУНБ им. И. П. Котляревского;

– справочно-библиографический аппарат отраслевых отделов библиотеки;

– основной и специализированные фонды библиотеки;

– локальные и корпоративные электронные информационные ресурсы;

– подписанные библиотекой онлайновые научно-информационные ресурсы;

– электронные ресурсы библиотек и информационных центров Украины, открытый доступ к которым осуществляется через Интернет.

В 2012 г. выполнено – 120 справок; в 2013 г. – 199.

3. Дополнительные сервисы.

Консультационные услуги:

– Индивидуальные и групповые консультации по основам навигации в сети и использования поисковых систем Интернет, поиску информации в Электронном каталоге библиотеки, поиску по сайту библиотеки. В 2012 г. проведено 16654 консультаций; в 2013 г. – 18290.

– Обучение работе с БД «Лига: Закон», Электронная библиотека диссертаций РГБ.

– Консультации по вопросам обеспечения сохранности библиотечных фондов, составлению аналитического библиографического описания на книги и периодические издания.

– Составление индекса УДК для научных статей.

Экскурсии и лекции: проведение тематических и обзорных экскурсий по библиотеке и специализированным отделам: традиционные и виртуальные. В 2012 г. проведено 44 экскурсии; в 2013 г. – 82.

Распечатка документов: выполняется распечатка списков литературы, копирование на электронные носители.

Основные характеристики предлагаемого сервиса.

– Действенный – применяется для получения ответа на конкретный запрос.

– Надежный – свободный от двусмысленности, т. е. точный.

– Воспроизводимый – одни и те же процессы должны измеряться одинаковым образом (эффективность информационного обслуживания).

– Полезный – не только выявляет то, что происходит, но и позволяет интегрировать уровень качества, недостатки и оказывает помощь в поиске совершенствования процесса.

– Современный – возможности широкого использования сервисов Веб 2.0.

– Удобный – «дружественный» по отношению к пользователю.

Основные результаты внедрения сервиса:

– Усовершенствование обслуживания пользователей, повышение оперативности и качества предоставляемых библиотечно-

информационных услуг. 2012 г. – 10026 (в электронном режиме – 6133); 2013 г. – 14772 (в электронном режиме – 12028).

– Увеличение посещаемоси веб-сайта библиотеки.

– Повышение квалификации сотрудников библиотеки в области информационно-коммуникативных технологий (ИКТ), формирование у них качеств, позволяющих работать в условиях информационно-сетевой среды: Дни теории и практики, занятия в «Библиоинформбюро», цикл занятий «Панорама библиографических находок»: модуль 1 «От простого – к сложному», модуль 2 «Самообразование – основа профессионального роста», модуль 3 «Библиотека XXI столетия».

Обобщение опыта информационного обслуживания пользователей в ПОУНБ им. И. П. Котляревского свидетельствует о закономерности перехода от библиотечно-библиографического обслуживания к информационному сервису. Изучение библиотечно-информационного обслуживания как сервисной деятельности позволяет обозначить перспективы развития библиотек, а также указать на те проблемы, с которыми неизбежно придется сталкиваться.

Информационно-библиографическое обслуживание, более чем другие сферы сервиса должно быть ориентировано на формирование новых потребностей, т. е. носить опережающий характер. Это объясняется тем, что в библиотечной сфере четко сформулированный запрос обычно очерчивает границы уже известного, а обращаются в библиотеку за неизвестным, непознанным.

Предоставляемые библиотеками услуги отражают переходный период в деятельности библиотек, противоречие между новыми техническими возможностями и финансовыми, правовыми ограничениями.

Сегодня библиотека воспринимается как серьезная организация, пользующаяся высоким уровнем доверия у посетителей: «Библиотека – это такое учреждение, которое внушает доверие. Тебя здесь не обманут, дадут хорошего специалиста». Вполне возможно, что подобный имидж современной библиотеки связан с тем, что библиотека – один из немногих оставшихся некоммерческих бесплатных сервисов, доступных всем социальным группам.

Переход к информационному обществу сопровождается возрастающим потоком информации, переводом основного его массива на электронные носители, повышением требования к полноте, оперативности,

достоверности информации, которая предоставляется пользователям, обеспечением доступа к ней из любого места в любое время.

В настоящее время целесообразно рассматривать сервисный подход как стратегию развития библиотеки, ориентированную на удовлетворение потребителей, т. е. последовательную реализацию таких шагов:

– внедрение перспективных современных информационных и библиотечных технологий;

– постоянное изучение запросов пользователей, выявление основных целевых групп, их требований, предпочтений и ожиданий, имеющихся и предполагаемых потребностей;

– проведение диагностики уровня информационного обслуживания;

– обеспечение защиты прав пользователей путем разработки регламентов на подготовку информационной продукции и стандартов обслуживания;

– изучение удовлетворенности потребителей качеством обслуживания;

– развитие организационной культуры, формирующей у сотрудников отношение к потребителю информации как к высшей профессиональной ценности.

Необходимо подчеркнуть, что сейчас основной целью организации взаимодействия библиотеки с пользователем является предоставление информации независимо от того, находятся ли документы, которые ее содержат, в стенах конкретной библиотеки, а от того, насколько качественно и своевременно организован доступ к ним с применением современных высокоэффективных технологий, с созданием собственных библиотечных продуктов.

Использованные источники

1. Брежнева, В. В. Информационное обслуживание: сервисный подход / В. В. Брежнева // Библиотековедение. – 2004. – № 4. – С. 27–31.

2. Власова, С. Сервисы Интернет-ресурсов: система «Библиобус» для фундаментальных исследований / С. Власова // Библиотека. – 2012. – № 12. – С. 6–8.

3. Галимова, Е. Я. Библиотечный сервис: учеб.-метод. пособие / Е. Я. Галимова. – Москва : Либерея-Бибинформ, 2006. –142 с.

4. Дановски, П. Библиотека 2.0 и документы, созданные пользователями. Что пользователи могут сделать для нас? / П. Дановски // Науч. и техн. б-ки. – 2009. – № 5. – С. 54–61.

5. Добко, Т. Бібліографічний опис електронних ресурсів віддаленого доступу та соціальних сервісів веб 2.0 / Т. Добко, І. Антоненко, Н. Моісеєнко // Бібл. вісн. – 2014. – № 4. – С. 12–21.

6. Елисина, Е. Ю. Услуги, реализуемые библиотекой в электронной среде / Е. Ю. Елисина // Библиотековедение. – 2008. – № 4. – С. 42–47; 2009. – № 1. – С. 39–46.

7. Ісаєнко, О. О. Інноваційні бібліотечні технології інформаційного обслуговування : монографія / О. О. Ісаєнко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУ ім. В. І. Вернадського, 2011. – 157 с.

8. Кучерява, Н. І. Інтернет-центри публічних бібліотек як засіб інформаційного сервісу / Н. Кучерява, Г. Ковальчук // Бібл. форум України. – 2005. – С. 13–16.

9. Лобузіна, К. В. Бібліотечна класифікація в сучасних інформаційних сервісах : монографія / К. В. Лобузіна; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУ ім. В. І. Вернадського, 2010. – 131 с.

10. Ляпин, С. Электронная библиотека T-LIBRA: к новой концепции библиотечного информационного сервиса / С. Ляпин, А. Куковякин // Бібл. вісн. – 2005. – № 1. – С. 19–24.

11. Матвеева, И. Ю. Электронный сервис в библиотеке: вопросы содержания и организации / И. Ю. Матвеева // Библиография. – 2012. – № 6. – С. 17–22.

12. Міжнародна наукова конференція «Бібліотечно-інформаційний сервіс» // Бібл. вісн. – 2002. – № 1. – С. 2–46.

13. Серова, О. В. Качество услуг в электронной среде и новые сервисы / О. В. Серова // Библиосфера. – 2009. – № 1. – С. 27–32.

14. Соловяненко, Д. Концептуальна модель системної архітектури онлайнового бібліотечного сервісу / Д. Соловяненко // Бібл. вісн. – 2003. – № 5. – С. 31–37.

15. Степанов, В. К. Тенденции развития библиографических сервисов библиотек в эпоху цифровых коммуникаций / В. К. Степанов // Науч. и техн. б-ки. – 2006. – № 3. – С. 13–20.

16. Суковатых, Т. Полезный сервис плюс удобный поиск: формирование баз данных / Т. Суковатых // Библиотека. – 2012. – № 6. – С. 35–39.

17. Торхауг, Й. Успехи и неудачи цифровых (электронных) библиотечных сервисов: десятилетний опыт Дании / Й. Торхауг, Э. Т. Йепсен // Науч. и техн. б-ки. – 2012. – № 4. – С. 38–52.

ОКРЕМІ ЗАСОБИ ДОВЕДЕННЯ ДО СПОЖИВАЧІВ ІНФОРМАЦІЇ ПРО БІБЛІОГРАФІЧНУ ПРОДУКЦІЮ (НА ПРИКЛАДІ ЕЛЕКТРОННОЇ ПРЕЗЕНТАЦІЇ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ПОСІБНИКА «ІСТОРІЯ ХАРКІВСЬКОГО ЦИРКУ»)

Антонова Вікторія Ростиславівна,
зав. сектором від. «Україніка» ім. Т. Г. Шевченка
ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
Сосновська Тетяна Олексіївна,
бібліотекар І категорії від. «Україніка» ім. Т. Г. Шевченка
ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
Україна, Харків

Анотація. *Розглянуті електронні презентації бібліографічних посібників як інноваційна форма інформування споживачів про нові видання.*

Ключові слова: *бібліографічна діяльність, бібліографічні посібники, інформаційні технології, електронні презентації.*

Аннотация. *Рассмотрены электронные презентации библиографических пособий как инновационная форма информирования потребителей о новых изданиях.*

Ключевые слова: *библиографическая деятельность, библиографические пособия, информационные технологиии, электронные презентации.*

Abstract. *The article considers with electronic presentations of bibliographical guides as innovative form to inform consumers about new publications.*

Key words: *bibliographical activity, bibliographic guides, information technologies, electronic presentations.*

Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка неодноразово проводила науково-практичні семінари, присвячені різним аспектам створення бібліографічних видань. Але існує проблема просування бібліографічної продукції до користувача. Бібліографи ХДНБ мають чималий досвід у вирішенні цього питання: представлення бібліографічних посібників на тематичних виставках (у т. ч. віртуальних), презентаційна розповідь про ці видання на книжкових ярмарках, «Слобожанських читаннях», конференціях та семінарах. У 2013 р. розпочалося створення корпоративного ресурсу «Метабібліографія Харківщини», який має на меті збір та введення у науковий обіг найповнішої бібліографічної інформації, пов'язаної з Харківщиною за походженням та змістом. Планується розробити віртуальний путівник до електронної бази, який, зберігаючи традиційну методику та

використовуючи новітні інформаційні технології, допоможе знайти потрібну інформацію.

Накопичений певний досвід зі створення електронних презентацій бібліографічних покажчиків краєзнавчої тематики: «Музейна справа на Харківщині», «Курорт “Березівські мінеральні води“: (до 150-річчя від дня заснування)». Знайомство користувачів з цими покажчиками має дві головні цілі: інформування про нове видання і розповідь про події, пов’язані з історією краю. Завдяки презентаціям, підготовленим за допомогою програми PowerPoint, розповідь бібліографа супроводжується відеорядом обкладинок видань, фотографій вчених, авторів, переліком основних розділів покажчика.

На прикладі презентації покажчика «Історія Харківського цирку: (до 130-річчя заснування)» можна проаналізувати деякі особливості використання програми PowerPoint для популяризації бібліографічної продукції. Цей покажчик був підготовлений на замовлення дирекції Харківського державного цирку у 2013 р. Видання адресоване артистам цирку, мистецтвознавцям, історикам, студентам, бібліотекарям, краєзнавцям та широкому загалу читачів. Наукові редактори: професор, кандидат мистецтвознавства А. З. Житницький та доцент, заступник декана факультету кіно-, телемистецтва Харківської державної академії культури, кандидат мистецтвознавства Г. В. Курінна.

Покажчик містить бібліографічні відомості про літературу, видану протягом XIX – XXI ст., що висвітлює розвиток циркового мистецтва у Харкові, а також про фахівців, які пов’язали свою діяльність із цирком. Представлено бібліографічні описи різних видів документів (книг, статей із журналів і газет), доповнені розгорнутими анотаціями. Окремим розділом виділено описи електронних ресурсів.

Під час презентації звертається увага слухачів на те, що зібрані документи відображають рівень розробленості цієї теми, показують перспективи подальшої дослідницької роботи. Матеріали дають уявлення про державну політику щодо циркового мистецтва, участь установ та підприємств міста у розвитку Харківського цирку. Містяться відомості не тільки про діячів циркового мистецтва, але й про відомих українських письменників (наприклад, Остапа Вишню, Ігоря Муратова, Павла Глазового), які в різні роки писали сценарії, інтермедії для артистів цирку.

Майже кожен запис супроводжує розгорнута анотація, оскільки назви більшості публікацій про цирк мають загальний характер, не розкривають

їхній зміст («Первая программа», «Да, это творческая удача», «Прошло два года» та ін.). І, безумовно, анотації розкривають зміст, привертають увагу, спонукають звернутися до документа. Крім того, найяскравіші уривки з деяких статей зібрані у додатку «Маестро Цирк – любов на усе життя … Цікаве про цирк».

Можливості PowerPoint дозволяють включати до презентації мультимедійні об'єкти. Наприклад, на слайді, використовуючи анімаційні ефекти, було побудовано часову вісь (кінець XIX – початок XX ст.), на якій наочно і послідовно позначено роки відкриття у Харкові стаціонарних цирків. Так само до презентації включено відео- та аудіоматеріали, зібрані під час роботи над покажчиком. По-перше, це фотоматеріали з архіву першого директора Харківського цирку Фреда Яшинова, представлені інспектором манежу Української творчої дирекції з підготовки циркових атракціонів та номерів Ю. Б. Соболєвим. По-друге, аудіоуривки бесіди з Юрієм Борисовичем про історію та артистів цирку. По-третє, за посиланням можна «завітати» до цирку: на сайті Харківського державного цирку ім. Ф. Яшинова є «Віртуальний тур» http://circus.kharkov.ua/virtualnyi-tur.htm.

Також до презентації включено фото приміщення Старого цирку, зроблені авторами повідомлення під час відвідування цієї пам'ятки.

СТВОРЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ЦИФРОВИХ БІБЛІОТЕЧНИХ РЕСУРСІВ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Аксьонова Галина Володимирівна,
бібліотекар I категорії від. наук.-метод. роботи
ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
Україна, Харків

Анотація. *Висвітлюється інтеграція регіональних документних ресурсів, зосереджених у бібліотеках Луганської області, в світовий інформаційний простір, методичне забезпечення цієї діяльності.*

Ключові слова: *бібліотечні технології, бібліотечні цифрові ресурси, бібліотечні інновації, безперервна бібліотечна освіта, методичне забезпечення інформаційної діяльності, бібліотека 3.0.*

Аннотация. *Освещается интеграция региональных документных ресурсов, сосредоточенных в библиотеках Луганской области, в мировое информационное пространство и методическое обеспечение этой деятельности.*

Ключевые слова: *библиотечные технологии, библиотечные цифровые ресурсы, библиотечные инновации, непрерывное библиотечное образование, методическое обеспечение информационной деятельности, библиотека 3.0.*

Abstract. *The article focuses on integration of regional document resources, concentrated in Lugansk region libraries, in the world information space and methodological support of this activity.*

Key words: *library technologies, digital library resources, library innovation, continuing library education, methodological providing of information activity, library 3.0.*

Розвиток послуг і ресурсів бібліотек неможливий без надання доступу до електронних документів, використання мережевих ресурсів. Доступ до Інтернету має 2,9 тис. (16%) бібліотек. Загальна кількість комп'ютеризованих робочих місць у публічних бібліотеках – 15,5 тис. (0,83 на 1 бібліотеку). Незначна кількість бібліотек мають власні веб-сайти, покращують надання доступу до електронної інформації, розширюють асортимент бібліотечних послуг, сприяють інтеграції бібліотечних ресурсів України у міжнародний бібліотечний простір.

З Інформаційної довідки «Стан, проблеми та напрями реформування бібліотечної мережі України на 01.01.2014 року» [6]

Один із засновників фірми Delphi Consulting Карл Фраппаоло зазначав, що високорівневий пошук знань – здатність шукати найточнішу й актуальну інформацію у величезній кількості джерел різних типів – буде дуже важливий для успіху не лише сьогоднішньої роботи, а й при підготовці до роботи на глобальному ринку XX століття.

Бібліотека як соціальна інституція, яка має надавати публічний доступ до електронної інформації, привертає до себе все більше уваги суспільства. Насамперед цьому сприяє широкоформатна переорієнтація діяльності та ресурсів бібліотек на користь як реальних, так і віртуальних відвідувачів, доступ до ресурсів бібліотеки 24 години 7 днів на тиждень, представлення метабібліографічних та бібліографічних даних, а також електронних документів у мережі Інтернет, широка соціокультурна діяльність, доступність і публічність бібліотечних колекцій та послуг. Головним у поверненні до послуг бібліотек є не тільки цікаві ресурси, які зосереджені в бібліотеках регіону, але й досвічений, інформаційно та

навігаційно грамотний персонал. Така тенденція підвищення рейтинговості бібліотекарів як кваліфікованих консультантів цифрового контенту серед фактичних і потенційних користувачів спостерігається не тільки у великих бібліотеках, але й невеличких книгозбірнях міського, районного і навіть сільського рівня.

Ресурси Луганської ОУНБ ім. М. Горького

Луганська ОУНБ ім. М. Горького виконує функції головного інформаційного та методичного центру. Основними пріоритетами є створення (агрегація) власних баз даних (БД), зокрема створення електронного каталогу бібліотеки, надання доступу до світових БД, електронних бібліотек, БД електронних версій періодичних видань, здійснення корпоративної каталогізації, створення зведених БД про ресурси регіону, а також методичний вплив на розвиток даного сегмента діяльності в бібліотеках області через систему безперервної бібліотечної освіти.

При створенні БД фахівці бібліотеки орієнтуються на максимальний обсяг інформації, структуру її подання, наукову та історичну достовірність та можливість комфортного використання, в тому числі в режимі он-лайн.

Для успішного виконання цієї мети створено потужний веб-сайт, який працює в трьох рівнях та має версії українською, російською та англійською мовами. Для надання можливості відвідувачам сайта легко знаходити корисну інформацію створено додатковий навігаційний сервіс для пріоритетних категорій користувачів, а саме:

- студентам та викладачам;
- науковцям;
- спонсорам та партнерам;
- відвідувачам;
- журналістам;
- краєзнавцям.

Для фахівців-бібліотекарів на сайті працює окремий модуль **«Колегам»**, де розташовані бібліографічні, фактографічні та повнотекстові матеріали, які будуть корисні фахівцям бібліотечної галузі, соціальним партнерам, викладачам та студентам бібліотечного напряму.

Окремою категорією інтерактивних ресурсів, які розміщені на сайті, виділені власні веб-проекти бібліотеки:

- Інформаційний портрет Луганського регіону;
- Літературна спадщина Бориса Грінченка;

- Видатні краєзнавці Луганщини;
- Центр «Вікно в Америку», а також власні БД:
  - Електронний каталог бібліотеки;
  - Видатні діячі Луганщини;
  - Зведений каталог періодичних видань;
  - Віртуальна довідкова служба;
  - Луганщина: документи, факти, події.

У межах соціально-правового проекту «Правовий майданчик», який реалізує бібліотека, на сайті створено «Віртуальний читальний зал правової літератури», який працює в онлайновому режимі.

Ресури веб-сайту бібліотеки доступні для користувачів у режимі 24\7, дозволяють реалізувати концепцію безбар'єрного доступу до інформації та знань. У 2013 р. за підсумками конкурсу Української бібліотечної асоціації сайт Луганської ОУНБ ім. М. Горького посів перше місце в номінації «Кращий сайтобласної бібліотеки в Україні».

Публічні бібліотеки Луганської області в світовому просторі

Впродовж останніх п'яти років бібліотеки Луганської області спрямовували свою діяльність на перехід від бібліотеки формату 1.0 до бібліотеки формату 2.0. ресурсів та послуг для користувачів через світовий інформаційний простір. Особливу увагу приділяли створенню власних веб-сайтів, інформаційних порталів, надання доступу до ресурсів, які зосереджені в бібліотеках. На сьогодні 30 ЦБС області мають власні веб-сайти, вісім районних бібліотек розробили власні краєзнавчі портали («Кремінщина он-лайн», «Новопсковщина», «Козацький край» та ін.). Особливу увагу бібліотеки приділяють створенню власних колекцій. Стимулює створення бібліотеками потужних веб-сайтів конкурс «Вікно в світ», започаткований Луганським обласним відділення Української бібліотечної асоціації спільно з Луганською ОУНБ ім. М. Горького. За результатами конкурсу в різні роки переможцями ставали сайти Алчевської, Стахановської, Брянківської, Новопсковської, Троїцької та інших ЦБС. Для оцінювання рейтинговості сайтів журі використовувало різні показники та індикатори популярності сайта, контентного змісту та оперативності висвітлення інформації та ресурсів.

Безперервна бібліотечна освіта як фактор успішної інтеграції бібліотек у регіональний інформаційний ландшафт

Задля створення професійного регіонального інформаційного ландшафту у бібліотеках регіону командою інноваційних менеджерів

Луганської ОУНБ ім. М. Горького було розроблено «Концепцію інноваційного розвитку бібліотек Луганщини», яка стала частиною «Регіональної комплексної програми розвитку бібліотек 2011 – 2015 рр.». Для успішної реалізації цієї стратегії було визначено цільові групи фахівців бібліотек, працівників галузі культури та експертів, напрямки діяльності та форми методичного впливу на фахову аудиторію.

Цільові групи (кластери):

- персонал Луганської ОУНБ ім. М. Горького (підгрупи – адміністратори; фахівці, які створюють ресурси; фахівці, які займаються методичним забезпеченням процесу створення ресурсів; фахівці, які працюють у форматі бібліотекар – клієнт);
- персонал публічних бібліотек (підгрупи – менеджери управлінської ланки – директори та завідувачі бібліотек; працівники відділів комплектування та бібліографи; методисти; сільські бібліотекарі, працівники відділів обслуговування користувачів);
- персонал бібліотек інших систем і відомств (підгрупи – працівники бібліотек вузів; шкільні бібліотекарі; працівники, які задіяні в процесі створення корпоративних ресурсів та надання послуг через он-лайн сервіси (ЕДД, Віртуальна довідка, служба Он-лайн та Офф-лайн консультацій);
- фахівці галузі культури (працівники музеїв, клубів та інших культурно-мистецьких закладів, а також творчих спілок та об'єднань);
- експерти (спеціалісти управлінь та відділів культури, партнери, краєзнавці, читачі експертної групи, представники дорадчих та піклувальних органів бібліотек).

Для організації ефективного навчання були розроблені окремі напрямки і стратегії навчання та підвищення кваліфікації для кожної цільової групи, а також визначені форми та методи підвищення фахового рівня. Досить важливим стало формування нового «бібліотечного мислення бібліотекаря».

Оскільки Луганська ОУНБ ім. М. Горького завжди розглядалася як головний інноваційний майданчик, який є платформою для впровадження змін та інновацій у практику роботи бібліотек регіону різного рівня, то першим кроком стало реформування системи підвищення кваліфікації власного персоналу. Цей процес проходив у декілька етапів:

Перший етап – тестування знань та визначення «слабких місць».

Другий етап – визначення тематики навчання та розробка програм.

Третій етап – мотивація до навчання та змін.

Четвертий етап – аудит ефективності.

На першому етапі відбулося тестування бібліотекарів технічної служби, відділів обслуговування, інформаційно-сервісної служби. Для кожної групи фахівців були розроблені тестові завдання. За результатами тестування визначено лакуни в професійних знаннях та навичках.

На другому етапі на основі аналізу тестування було розроблено програму занять. Для більшої ефективності було обрано практичні та інтерактивні форми навчання, а саме: тренінги, практикуми, майстер-класи, лабораторії тощо. Тематика занять різноманітна: «Електронний документ. Електронний образ документа. Створення електронних записів», «Краєзнавчий рубрикатор: методика використання», «Електронні бібліотеки. Бази даних. Електронні архіви документів: алгоритм пошуку та використання», «Навігація в Інтернет. Основи наукового пошуку», «Сервіси web 2.0 в роботі бібліотекаря» тощо. Найскладнішим виявилося подолання так званого інноваційного бар'єру працівника. Декотрі швидко сприймали та використовували на практиці отримані знання, а дехто взагалі задавалися запитанням: навіщо та кому це потрібно?

Ось у такій суперечливій кадровій прогалині на третьому етапі народився мотиваційний проект, одним із вагомих елементів якого стало визначення (за оцінкою користувачів) кращого бібліотекаря тижня, який отримував не тільки моральний стимул у вигляді «Сертифіката бібліотекаря тижня», представленого на сайті та в інформаційних зонах бібліотеки, а також на офіційних сторінках у соціальних мережах. Крім цього, від адміністрації бібліотеки він отримував додатковий бонус: фінансування професійної подорожі для вивчення досвіду або участі у професійних заходах за межами області.

Завданням четвертого етапу проекту став аудит змін, які відбулися в електронному середовищі бібліотеки, та визначення їхнього впливу на якість обслуговування користувачів. Для цього використовувалися різні методи моніторингу та дослідження: анкетування, опитування через сайт, проведення Днів якості, інтерв'ювання, бібліометричний аналіз показників, кількість звернень до онлайнових ресурсів та ін. Підсумки цієї діяльності дали поштовх до нових ініціатив та послуг. Наприклад: створено службу **«Бібліотека – вченим»**, проведено рекламно-

інформаційну кампанію **«Знайомтесь! Сайт бібліотеки http://www.library.lg.ua/»** тощо.

Виконуючи функцію головного методичного центру, бібліотека постійно проводила регіональну політику активного впливу на «включення» міських та районних ЦБС до інноваційного процесу реформування бібліотек з метою впровадження нових актуальних послуг, залучення партнерів та інвестицій, комп'ютеризації бібліотек, зокрема сільських. У межах діяльності Регіонального тренінгового центру, створеного у 2010 р. на базі Луганської ОУНБ ім. М. Горького, відбувається професійне навчання різних груп бібліотечних фахівців області. Для директорів та завідуючих публічними бібліотеками та бібліотеками іншого відомчого підпорядкування проводилися тренінги стратегічної спрямованості, наприклад «Новий погляд на нову бібліотеку», «Бібліотека-територія змін», «Інноваційна політика сучасної бібліотеки», «Бібліотечні послуги – формат змін» та ін. З метою активізації діяльності бібліотек обласною методичною службою запроваджено інноваційні методики – модульне та проблемно-цільове навчання, а також інтерактивні методики – «Відкритий простір», «Акваріум», «Світове кафе», «Woorkshop», «Печа-куча», польові дослідження, персональні автограф-сесії, майстер-класи, креативні творчі майданчики, тренінги ідей, ділові ігри, стажування та практикуми, робота в режимі «мозкового штурму» та інші. Для ефективного розповсюдження знань учням пропонувалося використовувати методику каскадування знань, гасло якої «Вмієшь сам – навчи свого колегу!».

Безумовно, є деякі секрети ефективності нашого підходу до процесу інноваційного навчання і серед них можна зазначити метод змішаних груп (коли в одному тренінгу беруть участь працівники кількох бібліотечних систем, поряд з працівниками центральних бібліотек, які, до речі, давно комп'ютеризовані та мають певний досвід використання інтернет-технологій, навчаються сільські бібліотекарі та ін.). Цей маркетинговий підхід надав можливості виявити серед працівників бібліотек майбутніх тренерів, які мають певний досвід та здібності до навчання інших. Для цієї групи бібліотечних працівників, які займають різні посади і працюють у бібліотеках різного рівня від центральної міської до сільської, розроблено ***тренінги для тренерів*** з метою залучення їх у подальшому до навчання

своїх колег, у тому числі і дистанційно через *дистанційний освітній канал*[2] бібліотеки. До обласної команди тренерів, наприклад, входять Поліна Яшина – директор Краснолуцької ЦБС, Альона Сап'ян – директор Новопсковської ЦБС, Наталія Антонова – завідуюча Співаковською сільською бібліотекою Новоайдарського району, Наталія Козлова – заступник директора Алчевської ЦБС тощо.

Впровадження та розвиток цифрового середовища, пов’язаних із ним послуг неможливе без розвитку корпоративної взаємодії фахівців, залучення партнерів та забезпечення ефективного управління та підтримки влади. Тому зусилля були зосереджені на роботі із представниками кожної з означених груп.

Для цього лобіювалася ідея використання для електронних каталогів і БД у бібліотеках різного відомчого підпорядкування єдиного програмного забезпечення (UNILIB), було створено на базі бібліотеки Тренінг-лабораторію та консалтинговий центр роботи з цим програмним забезпеченням. З 2013 р. працює корпоративна група з обміну бібліографічними даними. Для бібліотек області, які використовують UNILIB проводяться виїзні майстер-класи та тренінги-практикуми з роботи в програмі.

Особливу увагу впродовж останнього часу приділено роботі з партнерами зі сфери культури та інших сфер діяльності, які беруть активну участь у процесах створення унікальних краєзнавчих ресурсів та колекцій, надають цікаві матеріали і пропозиції, розвивають ідеї соціального партнерства.

Очікуючи на підтримку бібліотечних ініціатив та інновацій з боку влади та органів місцевого самоврядування, підприємців та громадськості, з ініціативи Луганської ОУНБ ім. М. Горького – головної бібліотеки та за підтримки Луганського обласного відділення УБА, управління культури обласної державної адміністрації проведено низку проблемно-стратегічних фокусних семінарів для начальників та спеціалістів відділів культури міськвиконкомів та райдержадміністрацій, представників місцевого самоврядування – сільських голів та секретарів сільських територіальних громад. Для актуалізації навчання впроваджено не тільки лекційні форми

[2] Дистанційний освітній канал, за допомогою якого здійснюється проблемно-модульне навчання на власній дистанційній платформі (IT-розробка технологічної служби бібліотеки), проведення вебінарів (платформа D-Link).

навчання, а й ігрові та стратегічні майданчики, інтерв'ю, роботу в групах, персональну презентацію, панель «Я презентую нову програму: від ідеї до реалізації». Тематика навчання різноманітна – від «Інформаційної культури державного чиновника» до «Форсайт-програми розвитку бібліотеки: інноваційна модель управління». Під час проведення занять учасникам пропонувалося постати і експертами з обговорюваних питань, і користувачами сучасних культурних та бібліотечних послуг. Але основна мета навчання – мотивація на отримання конкретного результату – впровадження змін у діяльність бібліотек. Мета досягнута – сільські голови ініціювали переведення бібліотек до нових приміщень з більш комфортними умовами для користувачів, придбання комп'ютерів для бібліотек, підключення до Інтернету, в деяких районах схвалені програми створення модельних бібліотек, на всіх територіях розроблені та затверджені місцеві програми розвитку бібліотек, згідно з якими фінансуватиметься створення та оновлення технічного парку бібліотек, забезпечення сучасними друкованими та електронними виданнями, доступ до сучасних БД та знань, забезпечення комфортних умов для користувачів, закупівлю ліцензійного програмного забезпечення, в тому числі для створення електронних каталогів та власних БД тощо.

Зміна пріоритетів діяльності бібліотек, розробка інноваційних моделей розвитку, створення стратегії бібліотеки 3.0, активне просування соціальних ідей і проектів, які реалізуються місцевими громадами спільно з бібліотекою, є суттєвим підґрунтям для подальшого розвитку бібліотек як найвостребуваніших інституцій не тільки суспільства знань, а й громадянського суспільства.

Використані джерела

1. Аксьонова, Г. Методична служба обласної книгозбірні сьогодні. Проблеми діагностики, прогнозування та розвитку бібліотек Луганського регіону / Г. Аксьонова // Методична діяльність бібліотек: традиції, інновації, перспективи : матеріали регіон. наук.-практ. конф. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка та ін. – Харків, 2005. – С. 93–100.

2. Аксьонова, Г. Науково-методичний потенціал Луганської ОУНБ як фактор інноваційного розвитку бібліотек регіону / Г. Аксьонова // Роль методичної служби у забезпеченні професійної компетентності бібліотекаря : матеріали II Всеукр. шк. методиста 2 – 5 листоп. 2009 р. – Київ, 2010. – С. 6–10.

3. Аксьонова, Г. Розвиток програмної та проектної діяльності бібліотеки як фактор успішного бібліотечного менеджменту / Г. Аксьонова // Роль методичної

служби в забезпеченні ефективної та якісної роботи публічної бібліотеки : матеріали III Всеукр. шк. методиста 7 – 11 листоп. 2011 р. – Київ, 2011. – С. 6–10.

4. Матлина, С. Методическая деятельность как способ управления инновационными процессами / С. Матлина // Роль методичної служби в забезпеченні ефективної та якісної роботи публічної бібліотеки : матеріали III Всеукр. шк. методиста 7 – 11 листоп. 2011 р. – Київ, 2011. – С. 58–61.

5. Моїсеєва, С. А. Создание цифровых коллекций в областной библиотеке: проблемы и опыт работы / С. А. Моїсеєва // Бібліотека і книга у контексті часу: зб. наук. ст. конф. – Київ, 2013. – С. 61–63.

6. Стан, проблеми та напрями реформування бібліотечної мережі України : інформ. довідка / [Укр. бібл. асоц., Асоц. б-к України ; уклад.: О. Г. Кириленко та ін.]. – Київ, 2014. – 12 с.

7. Суслова, В. Б. Аналітичний звіт про дослідницькі заходи Луганської ОУНБ ім. М. Горького за 2012 рік [Електронний ресурс] / В. Б. Суслова. – Режим доступу: http://www.library.lg.ua/rus/izdaniya_soc_isl.php?filename=2013_04_24_15_00_01.html&name.

«ШКОЛА БІБЛІОТЕЧНОГО ЖУРНАЛІСТА» ЯК НАВЧАЛЬНО-ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОЕКТ: ВІД ІДЕЇ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ

Глазунова Людмила Володимирівна,
заст. дир. з наук. роботи
ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
Сафонова Вікторія Володимирівна,
голов. бібліотекар від. наук.-метод. роботи
ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
Україна, Харків

Анотація. *Описано задум та висвітлено основні етапи втілення ідеї нового напрямку професійного навчання бібліотекарів через опанування журналістських засобів, методів та прийомів. Окреслено перспективи подальшої реалізації проекту.*

Ключові слова: *бібліотечна журналістика, професійний розвиток бібліотекарів, навчально-інноваційні проекти,*

Аннотация. *Описан замысел и освещены основные этапы воплощения идеи нового направления профессионального обучения библиотекарей через овладение журналистских средств, методов и приемов. Определены перспективы дальнейшей реализации проекта.*

Ключевые слова: *библиотечная журналистика, профессиональное развитие библиотекарей, учебно-инновационные проекты.*

Abstract. *The idea and main stages of realization of new trend in training librarians by adopting journalistic methods, techniques and means are described. The prospects of the further implementation of the project were outlined.*

Key words: *Library journalism, professional development of librarians, educational and innovative projects.*

У стрімкому русі формування інформаційного суспільства і суспільства знань бібліотекар опановує все нові і нові професії, здобуває різноманітні уміння і навички, щоб на гідному рівні презентувати заклад. Для просування бібліотеки, її послуг і сервісів застосовуються маркетингові стратегії, опановуються паблік-рілейшнз та рекламні технології. Сучасна бібліотека сьогодні фактично не має шансів для існування і розвитку без можливості бути представленою у медіа-просторі. І робота із засобами масової інформації (ЗМІ) – це царина, яку бібліотекарям треба знати, як кажуть, від «А» до «Я». Якщо є розуміння і бажання того, щоб бібліотека була знайомою і доступною, «своєю» для якомога більшої частини населення, варто навчатися бібліотечній журналістиці! Саме такими думками керувалися фахівці Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, започатковуючи **Школу бібліотечного журналіста**. І хоча ідея не нова [1; 2], але підходи були визначені інші.

Мету Школи організатори бачать у сприянні професійному розвитку бібліотекарів і створенні позитивного іміджу бібліотек як безкоштовних загальнодоступних центрів доступу до інформації через вплив на ЗМІ різного рівня, зокрема власні бібліотечні ЗМІ (електронні та друковані) та через сайти і сервіси Веб 2.0, 3.0. Головне **завдання** Школи полягає у засвоєнні учасниками методів, прийомів, засобів журналістської діяльності.

Проект «**Школа бібліотечного журналіста»** пройшов відкритий конкурсний відбір і став переможцем основного раунду конкурсу програми «Бібліоміст» з організації нових бібліотечних послуг із використанням вільного доступу до Інтернету. У листопаді 2013 р. за грантом було отримано 10 ПК та периферійне обладнання. Інформаційними партнерами виступили Науково-виробниче підприємство «Ідея» та журнал «Бібліотечний форум України».

Було визначено два напрями навчання: взаємодія зі ЗМІ та види і жанри бібліотечної журналістики. Основні теми для розгляду: бібліотечна преса; радіо- та тележурналістика; інтернет-журналістика; фото-журналістика.

При визначенні тематики та методики занять було використано жанровий підхід. Саме жанровий підхід до вивчення курсу журналістської майстерності бібліотекаря був обраний як найдоцільніший, бо через нього розкриваються нюанси журналістської професії, він наближає слухачів курсу до практики. Тож слухачі ознайомилися з методикою написання та представлення для різних ЗМІ матеріалів **інформаційних жанрів** (звітів, анонсів, інтерв'ю, репортажів); **аналітичних** (бесід, коментарів, статей, рецензій, оглядів); **художньо-публіцистичних** (нарисів, етюдів, есе).

Проект було реалізовано протягом 2013 – 2014 р. У його межах відбулися три локальні (для фахівців ХДНБ), дві всеукраїнські, регіональна (для бібліотекарів Східної України) та обласна (для бібліотекарів Харкова та області) Школи бібліотечного журналіста [3 – 7].

Локальна Школа бібліотечного журналіста ХДНБ реалізовувалася у два етапи. На першому етапі (30 січня – 26 березня 2013 р.) здійснювалась підготовка викладачів Школи (прочитано курс лекцій і проведено практичні заняття). Викладачами стали співробітники науково-методичного відділу, науково-дослідного відділу бібліотекознавства та бібліографознавства і науково-видавничого центру бібліотеки. Другий етап Школи бібліотечного журналіста ХДНБ проходив з 21 травня по 6 червня 2013 р. та був націлений на навчання групи слухачів зі складу співробітників ХДНБ. Усього до участі у Школі було залучено 80 слухачів із різних підрозділів бібліотеки.

Перша Всеукраїнська школа бібліотечного журналіста (21 – 24 жовтня 2013 р.) зібрала 18 представників з різних міст України: Львова, Києва, Луганська, Славутича (Київська обл.), Дніпропетровська, Дружківки (Донецька обл.), Харкова, Сімферополя. За три дні учасники опанувати 18 тем, відвідали майстер-класи від професійних журналістів, взяли участь у XVI Міжнародній науково-практичній конференції «Короленківські читання 2013» на тему «Бібліотеки, музеї, архіви у медіа-просторі регіону». В межах останнього заходу пройшов майстер-клас відомої журналістки, редактора телепроекту «Простір ідей» 5 каналу Тетяни Терен «Інформаційна привабливість бібліотеки: професійність обговорення бібліотечних проблем у ЗМІ», відбулося підбиття підсумків та нагородження переможців.

Друга Всеукраїнська школа бібліотечного журналіста тривала протягом 7 – 10 квітня 2014 р. для 11 фахівців із чотирьох міст України: Вінниці, Дніпродзержинська, Києва та Харкова. Відбувся вражаючий

майстер-клас з фотожурналістики відомого фотохудожника Володимира Оглобліна. Саме під час проведення другої школи Марія Сахарова (Вінниця) та Вікторія Польова (Київ) започаткували видання бюлетеня Молодіжної секції Української бібліотечної асоціації (МС УБА) «БібліоМолодь».

Регіональна школа бібліотечного журналіста (10 – 13 червня 2014 р.) зібрала 11 слухачів з Донецької, Сумської, Харківської областей. Учасники відвідали майстер-клас з мистецтва телеінтерв'ю, послухали лекцію від випускниці Першої школи М. Медведської та попрацювали в медіа-конвергентній редакції над інтерактивною газетою в он-лайн сервісі «Padlet», ознайомилися з основами верстки і програмою «Microsoft Publisher 2010». Майже щодня для слухачів Школи проводилася екскурсія бібліотекою: учасники відвідали підрозділи, мали можливість потримати в руках рідкісні та цінні видання та піднялися на дах книгосховища, щоб подивитися на Харків з висоти пташиного польоту. Отримані знання і навички слухачі реалізували в домашніх завданнях, написавши замітки, есе, репортажі та інтерв'ю, нових професійних виданнях та онлайн-проектах, які представлені на блозі Школи.

І, нарешті, 16 – 19 вересня відбулися заняття Обласної школи бібліотечного журналіста, яка зібрала 15 фахівців з бібліотек різних відомств Харкова та з Луганської обласної наукової бібліотеки ім. О. М. Горького, які наразі перебувають у нашому місті. Родзинкою навчання став інтерактивний майстер-клас «Блогінгова журналістика і соціальні медіа в роботі бібліотек» від учасниці Першої школи Марії Медведської.

Можна констатувати, що на Школі склалися певні традиції. Це і, як вже згадувалося, майстер-класи від випускників. Можна також відзначити і той факт, що творчі здобутки слухачів попередніх шкіл стають прикладом для продовження розпочатої роботи. Так, на Другій Всеукраїнській школі бібліотечного журналіста, що відбулась у квітні цього року, її учасниця О. А. Русанова, співробітник Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету (НБ ХНМУ), створила електронну газету «Доктор читающий». На Регіональній школі з'являється вже другий випуск, автором якого стає її колега К. М. Тесленко.

Результатами школи є: видання на постійній основі, тобто започаткування власного періодичного видання – «БиблиоМотиватор»

(ХДНБ), «БібліоМолодь» (МС УБА), «Библиотерапевт» (НБ ХНМУ), «Библиотечный чемодан» (ЦМБ ім. В. Г. Бєлинського, Харків).

Також було створено інтерактивний плакат, який акумулював основні практичні досягнення Школи, представлені роботи переможців, власний телеканал ХДНБ та блог проекту, поповнюється комунікативний навігатор «Бібліотечна періодика» (http://korolenko.kharkov.com/metod/index.php?id=8&sub=2).

Проект «Школа бібліотечного журналіста» було визнано найкращим у номінації «Найоригінальніша бібліотечна інновація року» конкурсу «Марафон непересічних бібліотечних ідей – 2013» (програма «Бібліоміст», приз – планшет Asus Google Nexus).

Але із завершенням дії гранту проект не завершується. У перспективі організатори планують впровадити новий формат навчання, видати тематичну збірку «Медіа-простір сучасної бібліотеки», провести конкурс бібліотечних ЗМІ.

Зокрема, проведення Третьої Всеукраїнської школи бібліотечного журналіста запланована на 14 – 17 квітня 2015 р. Передбачається знайомство учасників з трендами у нових медіа, проведення тренінгів з опанування сервісів для створення електронних ЗМІ: Glogster EDU, RealtimeBoard, Padlet, Mammedia, Wikiwall; вивчення програм верстки (Microsoft Publisher, Adobe PageMaker, Scribus) та ін.

Для фахівців Харкова та області передбачається раз на місяць проведення тематичних майстер-класів з певних тем від професійних журналістів. Тож проект триває і, що найголовніше, випускники Школи успішно використовують набуті знання!

Використані джерела

1. Библиотечная журналистика [Электронный ресурс] : в помощь библиотекарям, которые вышли в Интернет, чтобы продвигать идеи чтения, идеи перемен в библиотеках и хотят грамотно это делать // Блог журн. «Соврем. б-ка». – Режим доступа: http://sbiblioteka.blogspot.com/2012/07/blog-post_08.html.

2. Бородина, В. А. Библиотечная журналистика : учеб. прогр. спецкурса / В. А. Бородина // Современное библиотечно-информационное образование : учеб. тетради / Санкт-Петербург. гос. ун-т культуры и искусств. – Санкт-Петербург, 2000. – Вып. 4. – С. 149–156.

3. Глазунова, Л. В. Всеукраїнські школи бібліотечного журналіста: огляд роботи та враження учасників / Л. В. Глазунова, А. А. Тіщенко // Бібл. форум України. – 2014. – № 3. – С. 64–69.

4. Глазунова, Л. В. Перші кроки бібліотечної журналістики / Л. В. Глазунова // Бібл. форум України. – 2013. – № 3. – С. 61.

5. Сафонова, В. В. Проект триває. Перша Регіональна школа бібліотечного журналіста / В. В. Сафонова // Бібл. форум України. – 2014. – № 4. – С. 55–57.

6. Сафонова В. Школа бібліотечного журналіста Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка / В. Сафонова // Бібл. форум України. – 2013. – № 4. – С. 25–27.

7. Тіщенко, А. А. Школа бібліотечного журналіста у Харкові [Електронний ресурс] / А. А. Тіщенко // Молодіжна секція Укр. бібл. асоц. – 2013. – 12 листоп. : фото. – Режим доступу: http://molod.uba.org.ua/2013/11/blog-post.html (дата звернення 24.03.2014).

МЕДІА-КАРТА БІБЛІОТЕК СХІДНОЇ УКРАЇНИ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ РЕГІОНАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

Ходарєва Юліана Владиславівна,
голов. бібліотекар каб. бібліотекознавства
ім. Л. Б. Хавкіної ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
Україна, Харків

Анотація. *Висвітлюються результати регіонального дослідження «Бібліотека в медіа-просторі регіону», ініційованого працівниками ХДНБ ім. В. Г. Короленка у 2013 р. з метою визначення місця бібліотечного закладу в регіональному медіа-просторі, сучасного стану бібліотечної журналістики. Розглянуті особливості підготовки учасниками дослідження різних жанрів періодичних і продовжуваних видань, використання засобів інтернет-журналістики та тележурналістики.*

Ключові слова: *медіа-простір, бібліотечна журналістика, засоби масової інформації, газетно-журнальна журналістика, інтернет-журналістика, тележурналістика, медіа-карта, регіональні дослідження, бібліотеки Східної України, Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка (ХДНБ).*

Аннотация. *Публикация освещает результаты регионального исследования «Библиотека в медиапространстве региона», инициированного сотрудниками ХГНБ им. В. Г. Короленко в 2013 г. с целью определения места библиотек в региональном медиапространстве, современного состояния библиотечной журналистики. Рассмотрены особенности подготовки участниками исследования разных жанров периодических и продолжающихся изданий, использования средств интернет-журналистики и тележурналистики.*

Ключевые слова: *медиапространство, библиотечная журналистика, средства массовой информации, газетно-журнальная журналистика, интернет-журналистика, тележурналистика, медиакарта, региональные исследования, библиотеки Восточной Украины, Харьковская государственная научная библиотека им. В. Г. Короленко (ХГНБ).*

Abstract. *The publication considers with the results of regional study "Library in region media space" which was initiated by staff of KKSSL (Kharkiv Korolenko State Scientific Library) in 2013 with the purpose of determining the place of libraries in the regional media space, the current state of library journalism. The peculiarities of training participants of studying different genres of periodicals and ongoing publications, the using of Internet journalism and TV journalism are considered.*

Key words: *media space, library journalism, media, newspaper and magazine journalism, online journalism, TV journalism, media card, regional research, libraries of Eastern Ukraine, Kharkiv Korolenko State Scientific Library (KKSSL).*

Формування інформаційного суспільства в умовах активного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), національних та регіональних інформаційних ресурсів зумовило необхідність бібліотек як соціальних інститутів адаптуватися до нового комунікаційного середовища, використовуючи різні соціокомунікативні технології, зв'язки з громадськістю, мас-медіа.

Вивчення ролі та місця сучасної бібліотеки у новому комунікаційному середовищі стали пріоритетними під час проведення регіонального дослідження «Бібліотека в медіа-просторі регіону» (2013 – 2014 рр.). Більш детально проект розкрито у доповідях і публікаціях [2 – 4; 8 – 9].

Один з напрямів дослідження передбачав вивчення стану бібліотечної журналістики, її типологію та якісно-кількісний склад за спеціально розробленою медіа-картою ресурсів бібліотеки, що складається з трьох розділів: «Газетно-журнальна журналістика», «Інтернет-журналістика», «Тележурналістика». Матеріал у медіа-карті згрупований за жанровою ознакою. Дані аналізувалися за такими параметрами: повна назва продукту, рік заснування/створення, відповідальні, тематика, цільова аудиторія. Деякі розділи медіа-карти мали додаткові параметри, характерні саме для цього розділу (розділ «Газетно-журнальна журналістика» мав такі параметри, як періодичність, тираж, дизайн, рубрики, регіон обслуговування, форма; розділ «Тележурналістика» – регіон обслуговування, канал доведення інформації до споживача (радіо, телебачення, Інтернет). Запропонована оригінальна класифікація медіа-ресурсів бібліотеки за соціальним призначенням може використовуватися на практиці іншими бібліотеками.

Аналіз медіа-карт здійснювався поетапно і передбачав аналіз контенту ресурсів за базовими ознаками; визначення рівня професійності створення медіа-ресурсів, їх актуальності, соціальної значущості та рівня

популярності (за кількістю переглядів); виявлення відсоткового співвідношення між друкованими, інтернет та телевізійними виданнями, визначення найефективнішого комунікаційного каналу доведення медіа-ресурсів до споживача.

Всього було проаналізовано 14 медіа-карт (*п'ять* ОБД, три ОБЮ, *п'ять ОУНБ* Донецької, Дніпропетровської, Полтавської, Луганської[3], Харківської областей та *ХДНБ ім. В. Г. Короленка)*. Хронологічні межі представлених матеріалів – період з 1.08.2010 р. по 1.08.2013 р.[4]

З'ясовано, що співвідношення різних видів бібліотечної журналістики, якими займаються бібліотеки – учасниці є різним: **газетно-журнальна** – 9,7%, **інтернет-журналістика** – 33,8%, **тележурналістика** – 56,5%. Отже, найбільш розвиненими є напрями теле- та інтернет-журналістики: бібліотеки ефективно використовують налагоджені зв'язки з мас-медіа, а також активно самостійно опановують різні види журналістики, займаються підготовкою та поширенням власної медійної продукції.

За результатами аналізу медіа-карт виявлено такі види періодичних або продовжуваних видань, що належать до **газетно-журнальної сфери**: *газети, журнали, бюлетені, календарі, хроніки подій, дайджести, альманахи, збірники* (всього 36). Їх відсоткове співвідношення засвідчує, що найпопулярнішим жанром для бібліотек Східної України є дайджести (рис. 1). На другому місці – календарі. Недостатньо представлені газети і журнали.

---

[3] Внаслідок відмови Луганської ОУНБ заповнити медіа-карту дослідники самостійно вивчали стан бібліотечної журналістики за ресурсами веб-сайту цієї бібліотеки.

[4] Винятком є медіа-карта Луганської ОУНБ, дані якої зібрані станом на 1.10.2013 р.

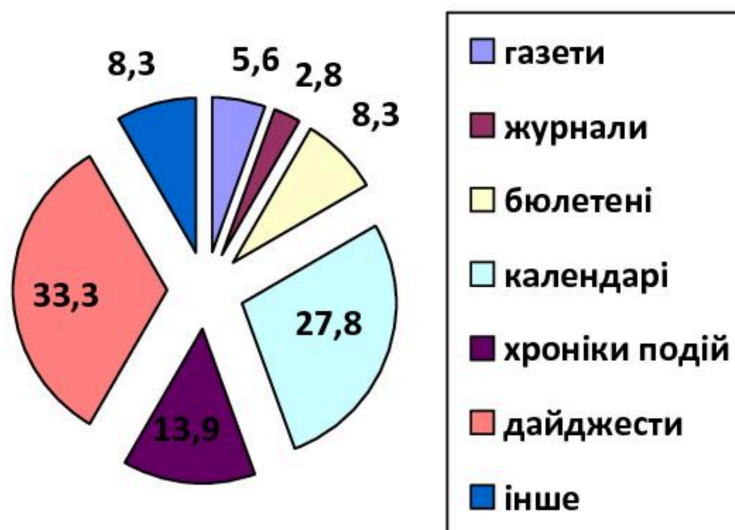

Рис. 1. Види періодичних або продовжуваних видань, що належать до газетно-журнальної сфери (%)

Підготовкою до друку вищеозначених видань займаються переважно не один, а декілька структурних підрозділів. Найчастіше це науково-методичний відділ (35,1%) та відділ довідково-бібліографічного обслуговування (27%). Серед інших – відділ краєзнавства (16,2%), регіональний інформаційний центр (8,1%), відділ інформації з питань культури і мистецтва (5,4%).

Хронологічні межі представлених в медіа-картах видань 1960-і – 2012 рр. Серед видань, що випускаються найдовше – календар Полтавської ОУНБ «*Основні знаменні і пам'ятні дати Полтавщини _ рік*» (1966 р.) та Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області *«Моє Придніпров'я»* (1972 р.), а серед видань, що були засновані у 2012 р. – інформаційний бюлетень Дніпропетровської ОУНБ ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія «*Вісник Дніпропетровської бібліотечної асоціації*, дайджест Донецької обласної бібліотеки для дітей ім. С. М. Кірова «*Ім'я високе, як блакить – Донеччина*», інформаційний веб-дайджест Харківської ОУНБ «*Гранти, стажування, конкурси*», альманах Дніпропетровської ОУНБ «*Витоки*».

Звертає на себе увагу зростання кількості видів газетно-журнальних видань, започаткованих бібліотеками в останні роки, порівняно з минулими десятиліттями (рис. 2).

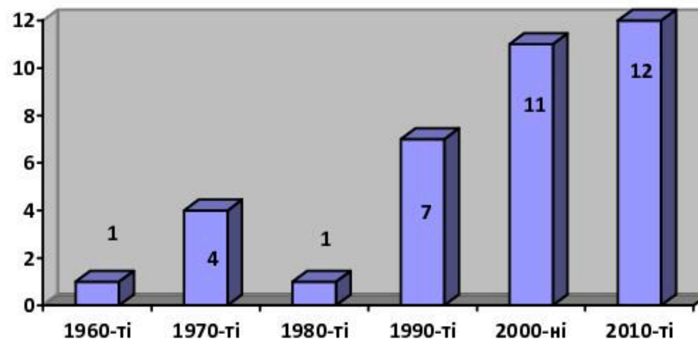

Рис. 2. Графік зростання кількості газетно-журнальних видань

Серед можливих пояснень такої тенденції – розвиток ІКТ і, відповідно, можливість готувати видання в електронній формі, розміщуючи онлайнові версії в Інтернеті. Так, поряд з виданнями у друкованій формі бібліотеки – учасниці дослідження намагаються готувати їхню електронну версію. Витіснення цифровою складовою друкованого документного масиву з глобальної системи інформаційних комунікації, як зазначає В. К. Степанов [5], пов’язане із скороченням традиційної видавничої діяльності, що спостерігається сьогодні в багатьох країнах світу та обумовлене різким зниженням споживчого попиту на весь асортимент друкованої продукції, а також з перевагами, які мають онлайнові електронні ресурси.

Періодичність виходу видань, пов’язана з обраним жанром: календарі, бюлетені, дайджести, хроніки подій, заявлені в медіа-картах, виходять переважно раз на рік (75%) (рис. 3).

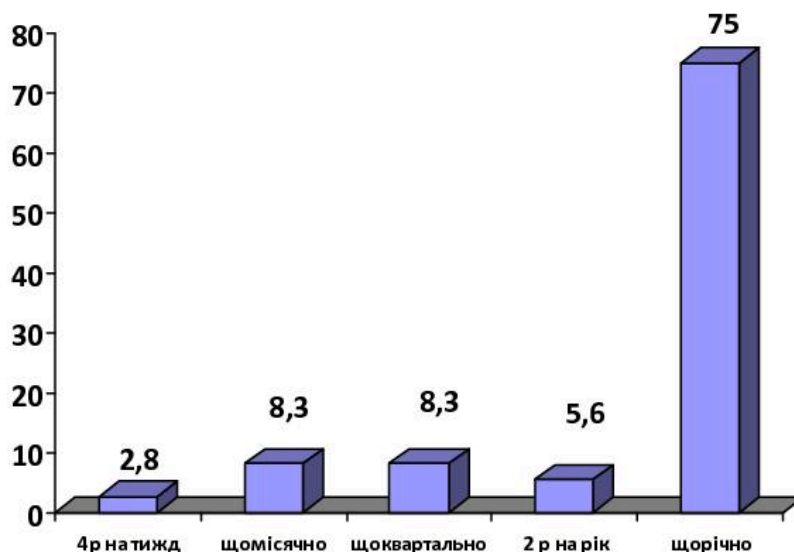

Рис. 3. Графік періодичності виходу видань (%)

Серед можливих пояснень досить низьких тиражів (50 – 200 примірників) – вже згадуване скорочення традиційної видавничої діяльності, затратність видавничого виробництва в цілому, відсутність якісної видавничої бази у бібліотеках, налагоджених зв'язків з місцевими видавництвами, які могли б видавати продукцію бібліотеки на взаємовигідних умовах.

Видання переважно виходять у світ у чорно-білому виконанні (63,9% видань), з ілюстраціями (38,9%) та фото (27,8%). Чорно-білий текст без фото та ілюстрацій мають 30,5% видань, і це головним чином дайжести (5 назв) та хроніки подій (4 назви). Деякі видання мають кольорову обкладинку (*бюлетень* Луганської ОБЮ «Смелые идеи и реальные свершения», *фактографічний календар* Луганської ОБД «Обереги памяти», *збірник* матеріалів форуму молодих бібліотекарів Луганщини Луганської ОБЮ). Тематика видань є різноманітною. Події, висвітлені у бюлетенях, календарях та хроніках, стосуються інформаційних, наукових та культурно-просвітницьких заходів, ювілеїв видатних уродженців краю і тих осіб, чиє життя і діяльність пов'язані з кожним конкретним регіоном. Значна кількість видань націлена на професійний розвиток бібліотекарів, тому містить інформацію про бібліотечну галузь, фахову пресу, інноваційний досвід інших бібліотек.

Цільова аудиторія газетно-журнальних видань є широкою та охоплює не лише бібліотекарів і різні категорії користувачів, але й керівників дитячого читання, працівників закладів місцевого самоврядування, журналістів, краєзнавців, істориків та ін.

Підсумовуючи вищенаведене, констатуємо, що у бібліотеках розвинуті не всі види газетно-журнальної журналістики (недостатня кількість газет і журналів), недостатньо, на наш погляд, використовується система рубрикації, потребує вдосконалення рівень поліграфічного оформлення видань (кольорові фото та ілюстрації). Бібліотекам потрібно розвивати власні корпоративні видання, а також розширювати рівень охоплення вже існуючих (з обласного до регіонального, з регіонального до всеукраїнського тощо).

Сьогодні інтернет-технології є каталізатором всього розвитку людства, призводячи до якісних змін усіх сфер життя, а ключовими тенденціями розвитку Інтернету називають поширення нових стандартів бездротової передачі даних, розвиток «хмарних» технологій та ін. [6, с. 26, 33]. В умовах скорочення фінансування, посилення конкуренції з боку комерційних інформаційних структур, які займаються збереженням, переробкою і наданням електронної інформації, використання всього спектру засобів інтернет-журналістики стає стратегічним напрямом діяльності бібліотек, значно розширюється їх присутність в інтернет-середовищі (в т. ч. просування в соціальних медіа).

В результаті аналізу медіа-карт виявлено такі засоби **інтернет-журналістики**, як *блоги, подкасти, акаунти в соціальних мережах, медіа-канали* (всього 126).

Найбільш поширеними у практиці роботи респондентів виявилися акаунти в соціальних мережах (45,2%) та подкасти (33,3%). Найменше використовуються можливості медіа-каналів (7,8%) та інші засоби (0,8%).

На сьогодні найпопулярнішими соціальними мережами у світі є Facebook і Twitter, у країнах СНД – Вконтакте [7, с. 239]. Як свідчать дані медіа-карт, найактивніше респонденти використовують соціальну мережу Вконтакте (36,8%). Другою за кількістю згадувань стала соціальна мережа Facebook (33,3%). Поки що бібліотеки Східної України недостатньо представлені в мікроблозі Twitter (10,5%). Інші соціальні мережі також використовуються бібліотекарями, однак не так активно (серед них Одноклассники (8,8%), Мой мир (3,5%), Google + (5,3%), Friendfeed (1,7%).

Сторінки у соціальних мережах містять фотографії, перелік заходів, замітки та іншу важливу інформацію про діяльність бібліотеки. Крім текстових записів, на багатьох сторінках завантажені аудіозаписи. На стіні групи в режимі питання-відповідь відбувається спілкування читачів і модератора, також створюються теми для спілкування, що допомагають розкрити соціальну значущість сучасної бібліотеки, її вплив на соціокультурний розвиток регіону. Записи на стіні групи, як правило, дублюються у різних соціальних медіа (Вконтакте, Facebook, Twitter) – переважно це анонси про майбутні заходи (конференції, публічні заходи, акції), новини бібліотеки, привітання зі святами.

Встановлено, що серед подкастів бібліотек Східної України найбільшим попитом користуються буктрейлери, а найменшим – аудіоподкасти (рис. 4).

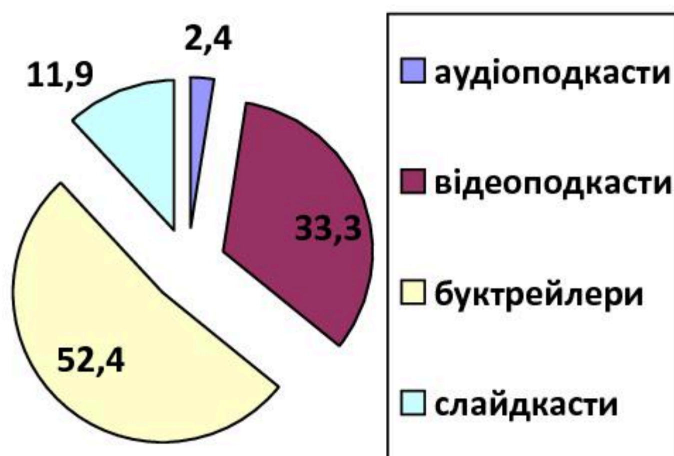

Рис. 4. Види подкастів (%)

Перші буктрейлери створено книгозбірнями Луганська (Луганською ОБД і ОБЮ з 2012 р.), аудіоподкасти – книгозбірнями Харкова (ХДНБ ім. В. Г. Короленка у 2011 р.).

Необхідно зауважити, що бібліотекарі, використовуючи можливості, які надають мультимедіа, намагаються створити якісну продукцію, що приверне увагу читача. При цьому не завжди дотримуються тих вимог, які висуваються до розробників відеопродукції, що значно знижує її якість.

Поки що не стали поширеними у бібліотечній практиці слайдкасти, перша спроба створення яких здійснена у 2011 р. Тематика слайдкастів присвячена бібліотечній діяльності й охоплює такі важливі аспекти, як взаємодія бібліотеки і громади (від річних звітів бібліотеки перед

громадськістю до громадських обговорень «Бібліотека нашої громади: сучасне і майбутнє»), проектна діяльність (проект «Бібліотека на зв'язку»), просування книги та читання, професійний розвиток бібліотекарів (професійні бібліотечні консультації; матеріали виступів фахівців – учасників форуму молодих бібліотекарів тощо). Як правило, вони розраховані на декілька цільових аудиторій – як на бібліотекарів, так і на користувачів; розміщені у мережі Інтернет (на відеохостингу YouTube, сервісі www.slideshare.net).

Аналіз назв блогів, наявних у медіа-картах підтверджує, що сьогодні бібліотечна блогосфера розвивається у двох напрямах: ведуться суто бібліотечні блоги (14 блогів) та блоги, не пов'язані з бібліотеками (3 блоги). Переважно блогом займається один працівник. Обов'язки з ведення блогів має завідуючий відділом, провідний бібліотекар (по 16,6% відповідно). Слід зазначити, що інтернет-журналістикою бібліотеки – учасниці дослідження розпочали займатися з 2009 р., (на сайті ХДНБ з 2009 р. функціонує блог «Методист бібліотеки», а також медіа-канал бібліотеки на відеохостингу YouTube).

Встановлено, що найпоширенішою он-лайн платформою є Blogspot (70,5%), на другому місці Livejournal (11,8%). Значно менше використовують Worldpress, Blog.ucoz та інші платформи (відповідно по 5, 9%).

Тематика блогів також достатньо різноманітна – перш за все це рекламно-інформаційна та загальнобібліотечна (про діяльність та основні події у житті бібліотеки, популяризація книг, літератури і читання). Серед блогів були й такі, що містять інформацію пізнавального, розважального характеру. Інформаційно-методична тематика блогів розрахована на бібліотечних працівників.

Цільовою аудиторією блогів є як відвідувачі бібліотек, так і користувачі інтернет-ресурсів, тобто спостерігається певне розмиття (зтирання) меж між ними.

Беззаперечним лідером серед медіа-каналів є відеохостинг YouTube (8 з 9), на якому працівники бібліотек розміщують не лише медіа-продукти, створені бібліотекою, але й сторонні ресурси, які також привертають увагу широкої аудиторії. Достатньо ефективною є тактика залучення користувачів Інтернету на канал бібліотеки за допомогою використання відео, хоча і не підготовленого самою бібліотекою, але яке користується попитом серед цільових аудиторій (наприклад, для дитячих

бібліотек – це мультфільми). Також потрібно наголосити на стійкому інтересі інтернет-аудиторії до якісного, професіонально підготовленого продукту (що підтверджується статистикою їх переглядів).

Підсумовуючи вищенаведене, констатуємо, що інтернет-журналістикою (порівняно з газетно-журнальною) респонденти почали займатися не так давно (з 2009 р.), однак, вже мають певні надбання. Активно розвивається бібліотечна блогосфера, все більшої популярності набувають відеоподкасти та буктрейлери.

Сьогодні потребує переосмислення сучасна стратегія просування книгозбірень не лише в соціальних мережах, але й використання можливостей медіа-каналів (YouTube, Yandex та ін.). Так, першочерговими завданнями у роботі із соціальними медіа є укріплення позицій бібліотеки в мережі, підвищення якості трафіку на сайт, формування стабільного зростання відвідувань шляхом збільшення лояльної аудиторії користувачів та відвідувань цікавих бібліотечних заходів.

За результатами аналізу медіа-карт виявлено такі екранні продукти, що належать до сфери **тележурналістики**: *сюжети, фільми, рубрики, програми і передачі* (всього 201). Найбільшу частку становлять відеосюжети, що вийшли у випусках новин, телевізійних програмах і передачах регіонального й обласного рівня (171). У розділі «Тележурналістика» також вивчалося *інтернет-телебачення*, що становить найменшу частку від загальної кількості представлених продуктів (1 – World TV ХДНБ ім. В. Г. Короленка).

Самостійно бібліотеками підготовлено лише 17 відеосюжетів, що популяризують надбання діячів культури і мистецтва, рекламують сучасну бібліотеку, намагаються сформувати новий імідж бібліотекаря у суспільстві.

Усі відеосюжети, які згадувалися в медіа-картах, так чи інакше розкривають доцільність функціонування сучасної бібліотеки, підкреслюють її важливу роль як інформаційного, культурного, соціального осередку громади, тобто присвячені її діяльності сьогодні. Переважна частка заявлених відеосюжетів присвячена всебічному висвітленню заходів, що відбуваються як в бібліотеці, так і за її участю (57,3%). Значно менше сюжетів, націлених на популяризацію книг і читання (18,7%), розкриття сучасної діяльності бібліотеки (7,6%), презентацію нових продуктів і послуг, які пропонує книгозбірня (5,8%).

На нашу думку, потребує детальнішого розкриття соціокультурна діяльність бібліотеки, імідж бібліотекаря, тому доцільним вбачається привернення уваги журналістів саме до цих питань.

З’ясовано також, що з 2001 р. бібліотеки – учасниці дослідження активізували співпрацю із телебаченням, популяризуючи власні фонди (огляди нових надходжень, огляди літератури) та читання. Так, з 2001 р. Харківська обласна бібліотека для дітей плідно співпрацює з програмою «Книжкова афіша» (з 2012 р. змінено назву на «Екслібріс»). Протягом шести років (2006 – 2011 рр.) активно співпрацювали Луганська обласна бібліотека для дітей і Луганське обласне телебачення, в результаті чого діти молодшого і середнього шкільного віку мали можливість знайомитися з книжковими новинками у рубриці «Бібліончик» телепередачі «Веселка», що виходила в ефір обласного телебачення щотижня. Співпраця бібліотеки зі ЗМІ продовжилася у 2011 р. шляхом реалізації спільного проекту з обласним радіо «Пульс»: два рази на місяць у радіопередачі *«Відпочинок»* виходить рубрика «Аптека для душі»[5], що пропонує слухачам огляди літератури, тим самим сприяючи популяризації фондів бібліотеки.

Важливим, якщо не ключовим, моментом можна вважати наявність у бібліотеці особи, яка зацікавлена у співпраці із журналістами, є своєрідним генератором ідей, креативу, тобто здатна реалізовувати започатковані проекти на телебаченні (виступати як сценарист/ведучий/модератор тощо).

Медіа-карта містить відомості про чотири фільми, підготовлені як самостійно (Харківська ОБД), так і спільно з іншими (зокрема, благодійними організаціями – ХДНБ ім. В. Г. Короленка). Більшість заявлених фільмів створено у 2011 р. (75%), ювілейному для багатьох бібліотек (зокрема, два фільми створено до ювілеїв ХОБД і ХДНБ ім. В. Г. Короленка). Відкриттю Інтернет-центру присвячено міні-фільм Харківської ОБД, позиціонуванню бібліотек Дніпропетровщини – фільм Дніпропетровської ОУНБ. Усі фільми розміщено на YouTube і представлено у відкритому доступі («Шлях у 125 років» ХДНБ ім. В. Г. Короленка також транслювався на місцевому телебаченні).

За результатами аналізу медіа-карт виявлено певний «сплеск» виробництва телевізійної продукції у 2011 р. (39,5%), що можна пояснити наявністю значної кількості ювілейних дат, що опинилися у фокусі уваги

---

[5] Рубрика «Аптека для душі» радіопередачі «Відпочинок» виходила з 2011 по 2013 р., у 2014 р. проект тимчасово призупинений.

бібліотекарів та журналістів (історичних і культурних подій, ювілеїв митців, діячів науки і культури, бібліотечних закладів).

Сьогодні створюються і функціонують десятки телевізійних студій як професійних, так і аматорських продовжує активно розвиватися теле-індустрія. Нові можливості надає інтернет-телебачення, що дозволяє не лише споживати, але й самостійно створювати контент. Частіше в Інтернеті використовується поєднання двох видів мовлення – потокове та за запитом. До Інтернет-телебачення відносять різні види ресурсів, серед яких традиційні (ефірні) телеканали, що дублюють мовлення у мережі; он-лайн інтернет-канали, що не мають аналогів на ТБ; сайти-колектори відеоконтенту та хостингу [1]. Он-лайн мовлення може вестися цілодобово; можуть бути доступними для перегляду випуски минулих телепередач; значно зростає оперативність оновлення текстової інформації про останні події та ін. В той же час ведення власного інтернет-телебачення вимагає залучення висококваліфікованих кадрів, оперативного оновлення контенту, відповідного матеріально-технічного забезпечення.

Серед бібліотек-учасниць власний канал інтернет-телебачення має лише одна – ХДНБ (з 2013 р.). На сервісі World TV представлено відеоматеріали про бібліотеку, а також ті заходи, що відбулися в ній та за її участю. Матеріали оновлюються методистом науково-методичного відділу.

Напрям тележурналістики серед респондентів представлений найкраще, адже не лише використовуються налагоджені роками зв'язки із журналістами та залучаються нові мас-медіа, але й самостійно створюється та поширюється відеопродукція. Перспективним напрямом розвитку теле-журналістики стає опанування інтернет-мовлення. Важливим фактором залишається те, що бібліотеками пропонуються цікаві новини та проекти, що привертають увагу широкої громадськості, сприяють формуванню позитивного іміджу бібліотечного закладу серед населення.

Отже, за результатами аналізу медіа-карт отримані дані щодо медіа-діяльності сучасних книгозбірень як одного із соціальних інститутів культурно-інформаційного ландшафту регіону; виявлено типологію та позиціонування бібліотечної журналістики, рівні реалізації комунікаційних стратегій бібліотек у використанні резервів газетно-журнальної, Інтернет- і тележурналістики; визначено напрями і характерні особливості застосування бібліотеками соціокомунікативних технологій. Результати

аналізу медіа-карт ресурсів бібліотек можуть стати підґрунтям для розробки концептуальних засад формування єдиного медіа-простору регіону та окремої бібліотеки, сприяти впровадженню ефективних форм і методів у практику роботи вітчизняних бібліотек.

Використані джерела

1. Вирютина, Е. Н. Интернет-телевещание. Сервисы для создания библиотечного интернет-канала [Электронный ресурс] / Е. Н. Вирютина // Друга Всеукраїнська школа бібліотечного журналіста, 7 – 10 квіт. 2014 р., м. Харків : метод. матеріали ХДНБ ім. В. Г. Короленка / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка та ін. – Харків, 2014. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM).

2. Косачева, О. О. Медіа-простір харківських бібліотек / О. О. Косачева // Короленківські читання 2013. «Бібліотеки, музеї, архіви у медіа-просторі регіону» : матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 24 жовт. 2013 р. У 2 ч. Ч. 1 / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Харків, 2014. – С. 87–97. – Режим доступу: http://ru.calameo.com/read/00063294535fffb92a9e0.

3. Косачова, О. О. Буктрейлер як ефективний медіа ресурс сучасної бібліотеки / О. О. Косачова // Вісн. Кн. палати. – 2014. – № 10. – С. 15–18.

4. Косачова, О. О. Соціокомунікативний потенціал тележурналістики у формуванні іміджу бібліотеки / О. О. Косачова // Вісн. Харків. держ. акад. культури. – 2014. – Вип. 44. – С. 167–177.

5. Степанов, В. К. Манифест библиотек цифровой эпохи [Электронный ресурс] / В. К. Степанов. – Москва, 2014. – 15 с. – Режим доступа: http://ru.calameo.com/books/0034547383b7da70af379 (дата обращения 6.10.2014).

6. Степанов, В. К. Применение Интернета в библиотечных процессах / В. К. Степанов. – Москва, 2013. – 319 с.

7. Федоренко, О. Соціальні мережі як інструмент популяризації Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського / О. Федоренко // Наук. пр. НБУВ. Вип. 36 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2013. – С. 237–241.

8. Ходарєва, Ю. В. Бібліотеки Східної України у медіа-просторі: участь і вплив на реалізацію соціокультурних завдань / Ю. В. Ходарєва // Короленківські читання 2013. «Бібліотеки, музеї, архіви у медіа-просторі регіону» : матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 24 жовт. 2013 р. У 2 ч. Ч. 1 / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка та ін. – Харків, 2014. – С. 79–87. – Електрон. аналог: режим доступу: http://ru.calameo.com/read/000632945f6aabb38250e.

9. Ходарєва, Ю. В. Комунікаційні стратегії бібліотек Східної України в медіа-просторі регіону (за результатами дослідження) / Ю. В. Ходарєва // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 24 – 25 квітня 2014 р. / Харків. держ. акад. культури та ін. – Харків, 2014. – С. 204.

ЖУРНАЛІСТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК ХАРКОВА НА СВІТОВИХ ВІДЕОХОСТИНГАХ

Косачова Ольга Олександрівна,
бібліотекар І категорії
каб. бібліотекознавства ім. Л. Б. Хавкіної
ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
ст. викл. каф. телебачення ХДАК,
канд. наук із соц. комунікацій,
Україна, Харків

Анотація. *Виявлені особливості ведення журналістської діяльності бібліотек Харкова на провідних відеохостингах: відеохостингу YouTube, пошуковій системі та відеохостингу Яндекс. Відео, фотохостингу Google+ (Picasa) та каналі Russian Podcasting. Аналіз роботи бібліотек з інтернет-журналістики здійснювався за результатами регіонального дослідження «Бібліотеки в медіа-просторі регіону», що проводився науково-дослідним відділом бібліотекознавства та бібліографознавства ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Емпіричною базою дослідження виступили медіа-карти провідних харківських бібліотек – ХДНБ, ХОУНБ, ХОБЮ та ХОБД.*

Ключові слова: *відеохостинг, фотохостинг, подкастинг, інтернет-журналістика, медіа-простір, бібліотечна журналістика.*

Аннотация. *Выявлены особенности ведения журналистской деятельности библиотеками Харькова на ведущих видеохостингах: видеохостинге Youtube, поисковой системе и видеохостинге Яндекс. Видео, фотохостинге Google+ (Picasa) и канале Russian Podcasting. Анализ работы библиотек по интернет-журналистике осуществлялся по результатам исследования «Библиотеки в медиапространстве региона», который проводился научно-исследовательским отделом библиотековедения и библиографоведения ХГНБ им. В. Г. Короленко. Эмпирической базой исследования выступили медиакарты ведущих харьковских библиотек – ХГНБ, ХОУНБ, ХОБЮ и ХОБД.*

Ключевые слова: *видеохостинг, фотохостинг, подкастинг, интернет-журналистика, медиапространство, библиотечная журналистика.*

Abstract. *The features of journalistic activity of Kharkov libraries in the area of video-sharing websites: Youtube, image organizerGoogle+ (Picasa) and channel RussianPodcasting were revealed. The analysis of libraries Internet journalismwork was based on results of research «Libraries in the mediaspace of region», which conducted by the research department of library science and bibliography science Kharkiv State Scientific Library of Vladimir Korolenko. The tmpirical base of the study were mediascapes leading Kharkov libraries KKSSL, KRUSL,KRLY and KRCL.*

Key words: *video-sharing website, image organizer, podcasting, Internet journalism, mediaspace, library journalism.*

Позитивний імідж бібліотеки забезпечується її позиціонуванням у медіа-просторі. Актуальною стає двостороння діяльність бібліотеки, спрямована на співпрацю зі ЗМІ, а також на самостійне створення цікавих користувачам медіа-ресурсів. Для ефективного доведення цих медіа-ресурсів до читача використовуються різні відеохостинги. У роботі з ними бібліотекарі стикаються з двома проблемами: організаційно-технологічними (розміщення інформації на хостингах) та змістовим (вибір якісного медіа-продукту). Дослідження мало на меті виявити як технологічні особливості кожного відеохостиингу, так і бібліотечний медіа-контент, який на ньому представлений.

Аналіз роботи бібліотек з інтернет-журналістики здійснювався за результатами регіонального дослідження «Бібліотеки в медіа-просторі регіону», що проводилося працівниками науково-дослідного відділу бібліотекознавства та бібліографознавства ХДНБ ім. В. Г. Короленка (ХДНБ).

Емпіричною базою дослідження виступили медіа-карти харківських бібліотек – ХДНБ, Харківської обласної універсальної наукової бібліотеки (ХОУНБ), Харківської обласної бібліотеки для юнацтва (ХОБЮ) та Харківської обласної бібліотеки для дітей (ХОБД). При аналізі медіа-карт виявлено чотири медіа-канали, якими користуються провідні харківські бібліотеки, а саме:

1. Відеохостинг YouTube;
2. Пошукова система та відеохостинг Яндекс. Відео;
3. Фотохостинг Google+ (Picasa);
4. Канал Russian Podcasting.

Найпопулярнішим медіа-каналом серед провідних бібліотек Харкова є відеохостинг YouTube (табл. 1). Під терміном «медіа-канал» розуміємо інтернет-канал, призначений для поширення фотографічних, відео- та аудіо-матеріалів.

Табл. 1. Медіа-канали провідних бібліотек Харкова

ХДНБ	ХОУНБ	ХОБЮ	ХОБД
Відеохостинг YouTube	Відеохостинг YouTube	Відеохостинг YouTube	Відеохостинг YouTube
Яндекс. Відео			Фотохостинг Google+ (Picasa)
Канал Russian Podcasting			

YouTube є дочірньою компанією Google Inc. та найпопулярнішим відеохостингом (сайтом, що дозволяє завантажувати, зберігати та переглядати відео) у світі. Можна виділити такі фактори популярності YouTube (у порівнянні з відеохостингом Яндекс.Відео):

1. З 2009 р. YouTube надає можливість користувачам завантажувати відео в кількох поширених форматах безпосередньо із сайта (що не передбачено на Яндекс.Відео). Це дає змогу проводити ґрунтовні бібліотекознавчі дослідження медіа-простору та полегшує доступ до відео користувачів, які бажають мати власний архів відео.

2. Користувачі можуть додавати свої коментарі, оцінювати інші, додавати анотації, формувати рейтинг відео. Для коментування на YouTube необхідно зареєструвати акаунт, для аналогічних операцій на Яндекс. Відео – мати пошту на Яндекс.

3. Користувач, який завантажив власне відео на YouTube, може заборонити «вбудовувати» його на інші блоги, сайти та форуми. Подібна послуга на Яндекс. Відео відсутня.

4. З 2010 р. Google Inc. надала користувачам нову службу YouTube Video Editor, за допомогою якої можна редагувати відеоролики (додавати аудіодоріжки, «обрізати» відеоряд, об'єднувати фрагменти відео в єдине ціле). Подібна послуга на Яндекс. Відео відсутня.

5. YouTube став настільки вагомим у медіа-світі, що з ним вимушені співпрацювати і базові світові ЗМІ. Так, багато медіа-компаній створюють офіційні акаунти на цьому відеохостингу та просувають за його допомогою власну продукцію. Акаунт – це обліковий запис відвідувача на сайті, що дозволяє гостю стати зареєстрованим користувачем та значно розширити можливості роботи з відео. Соціально значимі ролики нерідко потрапляють у новини. Синтез YouTube і телебачення яскраво відображений і на медіа-каналах харківських бібліотек, на яких опубліковані як відеоподкасти, так і телевізійні репортажі за участю фахівців бібліотеки. Яндекс.Відео посилається на ролики з YouTube, проте відео, опубліковані безпосередньо на Яндекс.Відео, не користуються великою популярністю.

6. Деякі сучасні зірки шоу-бізнесу набули статусу медіа-знаменитостей саме завдяки YouTube. Наприклад, популярний американський співак Джастін Бібер став популярним після того, як

режисер побачив відео з домашніх архівів Джастіна, яке публікувала його мати.

На відеохостингу YouTube власні медіа-канали мають усі чотири бібліотеки. Динаміка ведення цих акаунтів станом на 16.06.2014 р. зображена на рис. 1.

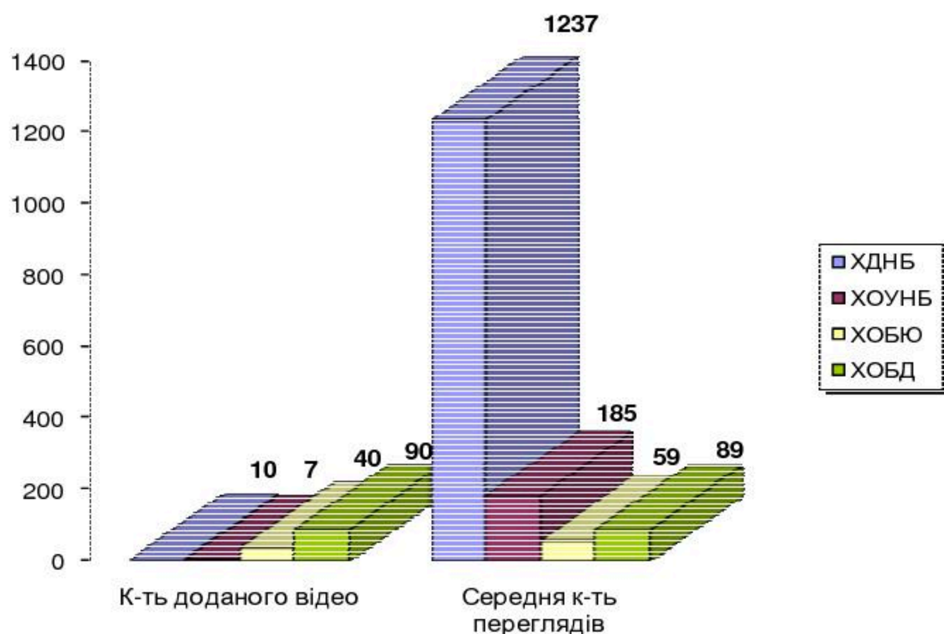

Рис. 1. Динаміка розвитку акаунтів харківських бібліотек в YouTube

Аналізуючи отриману в результаті аналізу медіа-карт діаграму, варто констатувати наступну тенденцію: бібліотеки, що мають найменшу кількість опублікованого на YouTube відео (подкастів, телевізійний програм та репортажів), водночас мають найбільшу кількість їх переглядів (ХДНБ та ХОУНБ). Виявлення причин цієї тенденції потребує додаткового дослідження.

Наступним медіа-каналом, яким користується лише одна з чотирьох бібліотек-респондентів (ХДНБ), є Яндекс.Відео. Це не лише відеохостинг, а й ресурс, що здійснює пошук за відеороликами від пошукової системи Яндекс. Пошук здійснюється як за роликами, розміщеними на відеохостингу www.video.yandex.ru, так і на сторонніх відеохостингах, новинних інтернет-ресурсах (зокрема, www.video.bigmir.net,

www.rutube.ru, www.video.online.ua, www.video.meta.ua, www.tsn.ua), у соціальних мережах.

Наступний медіаканал – фоторедактор Google+ (Picasa) використовує ХОБД. Picasa – це безкоштовна програма для роботи з цифровими фотографіями, що була придбана компанією Google, а отже, працювати в ній можна лише за наявності акаунта Google. Програма інтегрована з фотохостингом Picasa Web Albums, а також Blogger, Gmail, YouTube, Google Earth та Google Plus. Серед можливостей фоторедактора варто виокремити наступні:

- завантаження фотографій на комп'ютер зі сканера або камери;
- перегляд фотографій у звичайному та повноекранному режимах, зокрема, у вигляді слайд-шоу;
- редагування фотографій: ретушування, кадрування, додавання спецефектів;
- створення фотоколажів;
- відправка фотографій електронною поштою та публікація у блогах.

Ще однією цікавою особливістю Picasa є те, що під час використання інструментів редагування вихідні файли не змінюються. До тих пір, поки правки не збережені, вони видимі лише в Picasa. Після збереження змін програма створює нову версію зміненої фотографії, що не впливає на оригінал.

Окремо слід відзначити ще один медіа-канал – Russian Podcasting, на якому зареєстрована ХДНБ. На цьому каналі розміщено єдиний аудіоподкаст, виявлений серед бібліотек Харкова в межах регіонального дослідження «Бібліотеки у медіа-просторі регіону». Аудіоподкаст «Події, звичаї, курйози» створений фахівцями двох відділів бібліотеки – відділу впровадження бібліотечно-інформаційних систем і технологій та підтримки баз даних і відділом «Україніка» ім. Т. Г. Шевченка. Протягом трьох хвилин у подкасті розкривається історія міста Харкова за матеріалами дореволюційних місцевих газет, наявних у фонді ХДНБ.

Медіаканал Russian Podcasting суттєво відрізняється від трьох попередніх публікацією не завантажених роликів, а саме подкастів. Подкастинг (англ. podcasting, від iPod і англ. broadcasting – повсякчасне мовлення, широкомовлення) – спосіб публікації звукових передач (зазвичай у форматі Mp3) у Всесвітній мережі, під час якого слухачі можуть підписуватися й отримувати нові випуски в міру їх виникнення. Іноді застосовується також у відео передачах. Подкасти є різними за

тематикою, але більшість – це матеріали на кшталт «звукового живого журналу» — розповіді про життя, друзів, родину, роботу, навчання, корисні поради, враження від різних подій. Свіжі випуски подкастів автоматично завантажуються у плеєр або телефон користувача (за наявності передплати).

Слухачів Russian Podcasting, на відміну від YouTube, чи Яндекс. Відео, цікавлять не події, а саме особистість того чи іншого подкастера, на публікацію якого можна підписатися. Таким чином, Russian Podcasting є більш персоналізованим та особистісним для кожного користувача, аніж інші медіа-канали. Проте не всі подкастери це усвідомлюють. Для прикладу, порівняємо методику подачі інформації на двох різних акаунтах на відеохостингу Russian Podcasting.

Перший акаунт – сторінка Тихорецької ЦБС (http://audio-istorii-rasskazy-knigi.rpod.ru/18153.html), на якій розміщені народні казки. На сторінці немає жодних коментарів або вражень, пояснень або відомостей про бібліотеку. Це звична практика для подачі аудіоказок, проте не для цього персоналізованого відеохостингу. Тут користувачі вимагають емоцій автора, прагнуть відчути співпричетність та захоплення від казок. Один з коментаторів на сторінці зазначає: «Ви б іще буквар задекларували».

Інший акаунт – Вавилонська бібліотека (http://babylon-library.rpod.ru/) – був створений фізичною особою. Ось як автор характеризує свій акаунт: «*Аудіоподкаст для тих, кому цікава музика, що живе за межами MTV і попсових FM-радіостанцій. Музика великого, відкритого світу. Джаз, класична музика, рок, фолк і все, що завгодно...*». Цей користувач опублікував вісім подкастів. Процитую уривок з подкасту «Пісні з горища»: *«Кожному, напевно, доводилося хоч раз в житті заглядати в яку-небудь запорошену комірчину або на горище старої дачі. Є люди, які терпіти не можуть це заняття. А є такі, хто отримує від процесу справжнє задоволення. І – що додає всьому особливу інтригу – ніколи не знаєш, на що натрапиш – старий мотлох чи скарб. Приблизно те ж саме відчуваєш, коли на просторах Інтернету натикаєшся на альбом якоїсь нікому, окрім упертих меломанів, невідомої рок-групи року, скажімо, 1968-го ...»*. Коментарі змінюють композиції і навпаки. Описуючи ту чи іншу музичну епоху, автор посилається на статті з періодичних видань, цитує думки фахівців та знову вертається до власних емоцій. Така методика в журналістиці має назву «принцип зигзагу» (де автор чергує факти з «фарбами» (емоціями).

Як уже зазначалося, ведення акаунтів на відеохостингах здійснюється в двох контекстах: організаційно-технологічному та смисловому. З організаційно-технологічного боку було виявлено єдину базову проблему – це обмеження одним відеохостингом (переважно YouTube). Проте зі смислового (сутністного) боку існує значно ширший перелік проблем, які вимагають нагального вирішення для оптимізації журналістської діяльності бібліотек:

1. Брак журналістських жанрів. Серед основних жанрів, що використовуються, переважають рекламно-інформаційні повідомлення, інформаційні звіти, соціальна реклама (просування читання).

2. Зловживання рекламними матеріалами замість журналістських. Це призводить до того, що люди не вірять в існування бібліотечної журналістики як такої. На думку пересічного громадянина, бібліотечна журналістика обмежується друком газет та журналів або випуском рекламних відеороликів про бібліотеку.

3. Невміння дотримувати баланс «бібліотека – книга». Серед відеоподкастів харківських бібліотек переважну частину становлять відео, присвячені подіям у бібліотеці, її сервісам тощо. Водночас книги, як ті об'єкти, задля яких читач і приходить до бібліотеки, залишаються поза увагою авторів відео.

4. Сухість та статичність подання інформації. Автори відео (як інформаційних звітів, так і художніх нарисів) занадто байдужі до подій, що описуються.

За результатами аналізу контенту відеохостингів виявлені дві групи відеоматеріалів: відеоподкасти та телевізійні матеріали (телевізійні репортажі; програми розмовних жанрів; телевізійні програми, мета яких – популяризація читання) [3]. Телевізійні матеріали створюються фахівцями, їх якість підтерджується виходом в ефір. Водночас відеоматеріали, що публікуються на відеохостингах, не проходять перевірку якості та мають деякі недоліки, зазначені вище. На окрему увагу заслуговує аналіз тематики бібліотечних відеоподкастів.

Тематично виявлені подкасти згруповані в такі розділи:

- відеоподкасти, спрямовані на формування загального позитивного іміджу бібліотек Харкова;
- відеоподкасти, присвячені особливим подіям у бібліотеках Харкова;
- відеоподкасти, присвячені сервісам і послугам у бібліотеках Харкова;

– буктрейлери.

До найчисельнішої групи відеоподкастів належить відео, присвячене окремим подіям у бібліотеках (33,3%) (рис. 2).

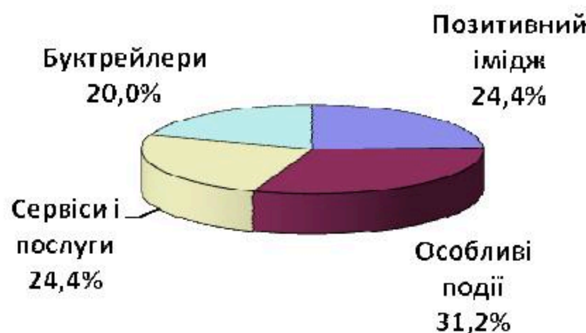

Рис. 2. Співвідношення тематичних груп відеоподкастів, які створюють бібліотеки Харкова

Значний інтерес користувачів викликають відеоподкасти, спрямовані на формування загального позитивного іміджу бібліотек (табл. 2). Це обумовлене кількома факторами: універсальністю для всіх бібліотек відео; динамічним відеорядом та монтажними прийомами; застосуванням прийомів віртуальних екскурсій та ефекту присутності.

Табл. 2. Тематика відеоподкастів, спрямованих на формування загального позитивного іміджу бібліотек Харкова

Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка
8 чудо світу
Бібліотека XXI століття: від минулого до майбутнього: в 2 ч.
ХДНБ ім. В. Г. Короленка: запрошуємо до бібліотеки
ХДНБ ім. В. Г. Короленка: завітаємо до книгосховища
Ми не такі: зруйнуємо стереотип бібліотекарки – «сірої миші»
Історія становлення і розвитку традицій відділу бібліотекознавства в ХДНБ ім. В. Г. Короленка
Як ми Всеукраїнський день бібліотек святкували
Харківська обласна бібліотека для юнацтва
Нашій бібліотеці 35 років. Святкуємо разом!

35 років ХОБЮ: іміджевий відеоролик
Харківська обласна бібліотека для дітей
Знайомтеся! Харківська обласна бібліотека для дітей
Ласкаво просимо до світу бібліотек

Беззаперечним лідером за кількістю переглядів серед відеоподкастів усіх чотирьох бібліотек-респондентів Харківського регіону є «Бібліотека XXI століття: від минулого до майбутнього: в 2 ч.». Першу частину переглянули 6423 користувачі, другу – 2505, загальний хронометраж 12 хвилин. У відео представлено своєрідну екскурсію провідними бібліотеками світу, зокрема, висвітлюється досвід таких бібліотек: «Замок світла» у Латвії, Бібліотеки МГУ, «Зроби сам» у Сінгапурі, Національної бібліотеки Білорусі, Королівської бібліотеки Данії, Бібліотеки для жінок у Лондоні. Демонструються інноваційні засоби обслуговування читачів та оптимізації внутрішньобібліотечної роботи фахівців. Серед бібліотечних інновацій – «інтелектуальна будівля» для збереження бібліотечних фондів, транспортна система адресної доставки видань, пересувні бібліотечні стелажі, машини для очистки книжкового фонду, RFID-мітка, станція самостійної книговидачі, бібліотека як соціокультурний центр, центри читання на станціях у метро в Мадриді, романтичні побачення в бібліотеках, бібліотекар-робот у Токіо. Відео створювалося особисто заступником директора з автоматизації бібліотечних процесів А. В. Підгайною.

Іншим цікавим для дитячого сприйняття, багатоплановим та працевмістким за виробництвом відеоподкастом харківських бібліотек є ювілейний відеоролик до 75-річчя ХОБД «Ласкаво просимо до світу бібліотек». Станом на 16.06.2014 р. він мав 350 переглядів в YouTube, в той час коли середня кількість переглядів усіх відео на медіа-каналі складала 88,9%. Зміст відео полягає у створенні позитивного іміджу бібліотеки за допомогою уривків з відомих фільмів та мультфільмів, присвячених книзі та бібліотеці. Серед фільмів: «Гаррі Поттер», «Мумія», «Бібліотекар»; мультфільмів: «Три богатирі та Шамаханська цариця», «Красуня та чудовисько». Концепція відео полягає у створенні образу ХОБД як місця, де творяться дива, а співробітники працюють за покликом серця та душі. Відео має чітку композиційну структуру та оптимістичний настрій.

Табл. 3. **Тематика відеоподкастів, присвячених особливим подіям у бібліотеках Харкова**

Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка
День спеціаліста 04.07.2013 р.
Харківська обласна бібліотека для юнацтва
День молоді разом з ХОБЮ
Святковий калейдоскоп «Бібліотека чекає на тебе»: до Всеукраїнського дня бібліотек (у 2 ч.)
Вітання харків'ян ХОБЮ з Всеукраїнським днем бібліотек: у 3 ч.
Юні таланти у ХОБЮ: у 3 ч.
Зустріч з видатним харківським художником М. А. Мушиком
Виставка дитячої творчості у ХОБЮ «Зимова казка»
Харківська обласна бібліотека для дітей
Підбиття підсумків міжнародного обміну в рамках проекту «Відчуй казку»; презентація тактильних книг
Жеребкування поетичних творів Т. Г. Шевченка серед учасників обласного поетичного марафону «Поет, мислитель, пророк» (21.02.2014)
Наталія Гузєєва в гостях у ХОБД
Пересувна виставка дитячого малюнка «Банківська справа очима дітей»
Поросятко Фунтик в гостях у бібліотеки
Вітання з днем народження директора ХОБД
Творча зустріч з Д. Білим у рамках проекту «Україна читає дітям»

Відеоподкасти, присвячені особливим подіям у бібліотеках Харкова, можна об'єднати у дві групи: хронікальні та репортажні. Хронікальні значно поступаються другій групі, адже знімаються з одного ракурсу, одним планом, без прийомів монтажу та коментарів фахівців. Відеоподкасти, що тяжіють до репортажності, мають більше резервів для залучення глядацької аудиторії передусім завдяки перевагам жанру. Дослідниця жанру репортажу, кандидат мистецтвознавства Ю. Б. Коваленко наводить такі жанрові принципи, що поєднують репортажність: метод транслювання та безперервного супроводу події, ступінь авторського втручання в подію (спостерігач, котрий коментує, або учасник, який впливає на перебіг події), створення ефекту причетності глядача та відчуття присутності. Відтворюючи головні ознаки жанру, репортажність водночас відбиває такі специфічні властивості телебачення, як одночасність та безпосередність [1, с. 203].

Кількість відеоподкастів, присвячених особливим подіям у бібліотеках Харкова, є найчисельнішою. З одного боку, є позитивна тенденція до різноманіття висвітлення подій у бібліотеці, з іншого – не можна вважати, що саме ці відео є найпопулярнішими серед користувачів. Для цього необхідно провести додатковий кількісний аналіз активності переглядів цих відео. Так, наприклад, середній показник переглядів усіх роликів на YouTube на каналі ХОБД складає 88,9%, водночас лише один буктрейлер В. Нестайко «Дивовижні пригоди в лісовій школі», створений фахівцями ХОБД, мав 3410 переглядів; для ХОБЮ середній показник переглядів усіх роликів становить 59,2%, буктрейлер на книгу Генріха Белля «Очима клоуна» переглянули 264 користувача (станом на 16.06.14).

Табл. 4. **Тематика відеоподкастів, присвячених сервісам і послугам у бібліотеках Харкова**

Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка
Послуги нового інтернет-центру в ХДНБ ім В. Г. Короленка: рекламний сюжет
Послуги нового інтернет-центру в ХДНБ ім В. Г. Короленка: інформаційний сюжет
Харківська обласна універсальна наукова бібліотека
В ногу із часом: комп’ютерні курси для літніх людей
Комп’ютерні курси: кому за 60
Харківська обласна бібліотека для юнацтва
Казкотерапія від О. В. Герасименко «Лягушка-сирота»: у 3 ч.
Ігротека в ХОБЮ
Творчий простір для молоді «ArtHouse»
Харківська обласна бібліотека для дітей
Глобальний ІТ проект «Інформаційно-комп’ютерні технології для громади»
Відкриття інтернет-центру
Бібліотечний майданчик 2013 у Молодіжному парку
ХОБД на «Бібліотечному майданчику» в Молодіжному парку

Табл. 5. **Книги, висвітлені як буктрейлери, створені фахівцями бібліотек Харкова**

Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка
К. Зіман «Багато гарного за малу ціну»
«Історія солодкого життя: нариси з історії виробництва солодощів у Харкові»: ювілейне видання до 75 річчя Харківської бісквітної фабрики

Д. Кедріна «Зодчие»: мініатюрне видання з фондів ХДНБ ім. В. Г. Короленка майстра Маруняка
К. Фламаріон «Конец мира»
В. Козоріз «Нариси з історії великого хутора»
В. Бредель «Селище, що мовчить»
Харківська обласна бібліотека для юнацтва
Г. Белль «Очима клоуна»
Т. Шевченко «І мертвим, і живим, і ненародженим...»
Харківська обласна бібліотека для дітей
В. Нестайко «Дивовижні пригоди в лісовій школі»

Варто зауважити, що створенням відеоподкастів опікуються такі відділи бібліотек: у ХДНБ – науково-методичний відділ, у ХОБЮ – відділ маркетингу, в ХОБД – сектор розвитку бібліотеки та зв'язків з громадськістю. Водночас такий розподіл обов'язків є динамічним, змінним. Так, п'ять буктрейлерів були створені бібліотечними фахівцями в межах проведення «Школи бібліотечного журналіста ХДНБ». Це фахівці відділу літератури іноземними мовами та міжнародних зв'язків, відділу «Україніка» ім. Т. Г. Шевченка, науково-дослідного відділу документознавства, колекцій рідкісних видань і рукописів, відділу наукової організації і використання основного фонду, відділу наукової систематизації та організації систематичних каталогів.

Аналіз відеоподкастів харківських бібліотек дає змогу стверджувати, що своєму функціонуванню вони завдячують переважно ентузіазму бібліотечних фахівців, водночас якість технічного виконання відео свідчить про низький рівень матеріального забезпечення бібліотек, зокрема, відеоапаратурою.

Створюючи відеоподкаст, бібліотечний фахівець має неодмінно пам'ятати про жанр майбутнього твору. Для прикладу варто навести два відео (інформаційне та художньо-публіцистичне), кожне з яких цілком відповідає вимогам жанру: 1) репортаж Медіагрупи «Об'єктив» про унікальний рукопис М. Шолохова «Тихий Дон» (YouTube); 2) буктрейлер на книгу К. Фламаріона «Кінець світу», створений в рамках локальної школи бібліотечного журналіста ХДНБ (локальна мережа ХДНБ). Перегляд цих відео дозволить чітко відмежувати інформаційний та художній жанри один від одного та уникнути плутанини.

Таким чином, можна констатувати, що бібліотеки Харкова сьогодні активно знімають відео та розміщують його в мережі Інтернет. Найпопулярнішим відеохостингом є YouTube, на якому зареєстровані всі чотири респонденти: ХДНБ, ХОУНБ, ХОБД та ХОБЮ. Незважаючи на зручність використання цього відеохостингу, вважаємо доцільним використання резервів інших відеохостингів: каналу Russian Podcasting та фотохостингу Picasa. До найчисельнішої групи відеоподкастів належить відео, присвячене окремим визначним подіям у бібліотеках (33,3%), водночас недостатньо уваги приділяється візуалізації саме багатоманіття книги (буктрейлери, віртуальні виставки тощо). Серед основних смислових проблем, які потребують вирішення, є дотримання стандартів журналістики, відмова від реклами та збільшення кількості використовуваних жанрів.

Для оптимізації журналістської діяльності на відеохостингах можна зробити дві пропозиції:

1. Розширення кола жанрів, зокрема, з арсеналу телевізійної журналістики (телевізійні репортажі; програми розмовних жанрів; телевізійні програми, мета яких – популяризація читання).

2. Конкретизація жанру (інформаційний, аналітичний, художньо-публіцистичний) та дотримання вимог жанру. Інформаційний жанр передбачає плюралізм думок, баланс сторін, об'єктивність та незаангажованість. Художньо-публіцистичний – розкриття особистого ставлення автора до події чи явища, безпосереднє та відверте їх висвітлення.

Подальші дослідження мають розширити як географію бібліотек-респондентів, так і географію обраних відеохостингів. Окрема увага має належати дослідженню найпопулярніших серед користувачів акаунтів, пов'язаних із просуванням книги і читання.

Використані джерела

1. Коваленко, Ю. Б. Сучасний телевізійний репортаж: жанрові та мистецькі ознаки / Ю. Б. Коваленко // Культура України : зб. наук. пр. – Харків, 2014. – Вип. 45. – С. 201–208.

2. Косачова, О. О. Медіа-простір харківських бібліотек [Електронний ресурс] / О. О. Косачова // Короленківські читання 2013. «Бібліотеки, музеї, архіви у медіа-просторі регіону» : матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 24 жовт. 2013 р. У 2 ч. Ч. 1/ Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка та ін. ; [уклад. Н. І. Капустіна ;

редкол.: В. Д. Ракитянська (голова) та ін.]. – Харків, 2014. – С. 87–97. – Електрон. аналог: режим доступу: http://ru.calameo.com/read/00063294535fffb92a9e0.

3. Косачова, О. О. Соціокомунікативний потенціал тележурналістики у формуванні іміджу бібліотеки / О. О. Косачова // Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Харків, 2014. – Вип. 44. – С. 167–177.

ПОДКАСТИНГ В КОНТЕКСТІ БІБЛІОТЕЧНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ: ПРАКТИЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Тіщенко Антоніна Анатоліївна,
провід. бібліотекар від. науково-метод. роботи
ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
Україна, Харків

Анотація. *Розглядаються тонкощі суті подкастингу, цього нового для бібліотек інструменту «бесіди» з громадою.*

Ключові слова: *подкастинг, подкасти, бібліотечні подкасти, види подкастів, монтаж подкастів.*

Аннотаця. *Рассматриваются тонкости подкастинга, этого нового для библиотек инструмента «беседы» с обществом.*

Ключевые слова: *подкастинг, подкасты, библиотечные подкасты, виды подкастов, монтаж подкастов.*

Abstract. *This article discusses the intricacies essence of podcasting, this new tool for libraries «conversation» with the community.*

Key words: *podcasting, podcasts, library podcasts, types podkastov, installation podcasts.*

Для бібліотек завжди було важливим формування позитивного іміджу, просування бібліотечних сервісів. Одним із ефективних прийомів у вирішенні цього питання є використання засобів масової інформації. При цьому зовсім не обов'язково звертатись до професійних журналістів, бібліотекар і сам може ним стати. Дієвим та простим видом бібліотечної інтернет-журналістики є подкастинг.

Подкастинг (podcasting) походить від англійського iPod, популярного mp3-плеєра та broadcasting – широкомовлення. Подкастинг – процес створення і поширення аудіо-, відео-передач (тобто, подкастів) у Інтернеті (зазвичай у форматі MP3 для звукових і Flash для відео-передач). Цільова аудиторія подкастингу – користувачі персональних або портативних комп'ютерів, а також власники інших гаджетів, предмет – подкасти [2]. Подкасти – це окремий аудіо-, відеофайл, який розповсюджується

безкоштовно через Інтернет для масового прослуховування/перегляду або серія ресурсів в Інтернеті, що регулярно оновлюються.

Здебільшого подкасти мають певну тематику і періодичність випуску. Подкаст є своєрідною еволюцією передачі інформації у мережі адже він надає можливість не тільки прочитати, але й побачити чи послухати. Тепер «бібліотечними повідомленнями» охоплена ширша аудиторія користувачів (люди з особливими потребами, зайняті люди, користувачі Інтернету). За допомогою подкастів бібліотекарі можуть впливати на суспільство, формуючи таким чином позитивний імідж бібліотек та просуваючи бібліотечні послуги. Крім цього, є ще декілька переваг використання подкастів як засобу інтерент-журналістики [10; 13]. Використання подкастів дозволяє бібліотекарю наблизитися до заданої цільової аудиторії, інформувати користувачів бібліотеки не тільки за допомогою текстку, а з емоціями, які передаються через аудіо- та відеоряд. Процес запису подкастів є творчим, цікавішим і зручнішим, ніж написання тексту: створення подкастів дозволяє бібліотекарю стати своєрідним режисером, автором і ведучим своїх радіо- та відеопрограм. Однією з важливих переваг подкасту є те, що його слухач може разом з прослуховуванням/переглядом займатись іншими справами.

Темою для створення подкасту може послужити що завгодно: геніальна думка, яку записано швидко на диктофон; інтерв'ю з цікавою людиною або новина у бібліотечній галузі; методичні матеріали, рекомендації, досвід, цікавий та необхідний для аудиторії бібліотечного блогу чи сайта. Тематика і можливості подкастингу необмежені, головне пам'ятати і дотримуватися найголовнішого принципу – подкаст обов'язково повинен мати інформаційну цінність для його слухача/глядача.

Подкасти можуть стати «вірусним» контентом або допомогти вирішити проблему незадовільної відвідуваності сайта чи іншого бібліотечного ресурсу шляхом розміщення на його сторінках оригінального, цікавого подкасту. Такий маркетинговий хід дуже ефективний – цікаві подкасти привертають додаткову увагу користувачів до ресурсу, на якому вони розміщені. Крім того, можна додати невеликий рекламний блок бібліотечного сервісу, який розміщується на початку і передує основній змістовній частині подкасту. Оптимальна тривалість реклами в подкасті – 20 секунд, адже занадто довга може спонукати користувача закрити подкаст, так і не дочекавшись основної частини. Також фахівці рекомендують при підготовці серії подкастів наприкінці

кожного розміщувати анонс наступного – це допоможе зберегти існуючу аудиторію каналу та привернути увагу нових користувачів.

Дослідження веб-сайтів бібліотек, проведене у 2013 р., засвідчило, що подкасти у своїй роботі використовують 25% бібліотек загальнодержавного значення, 34% республіканських та обласних універсальних наукових та 41% спеціалізованих бібліотек (для дітей і юнацтва) [11]. Водночас стало відомо, що серед досліджених веб-сайтів бібліотек 32 бібліотеки взагалі не використовують подкасти. Причини нехтування цим видом популяризації бібліотек, бібліотечного сервісу, сайта не виявлені. Можна припустити, що основною причиною є незадовільне технічне забезпечення бібліотек та недостатнє розуміння бібліотекарями ефективності цього виду інтеренет-журалістики.

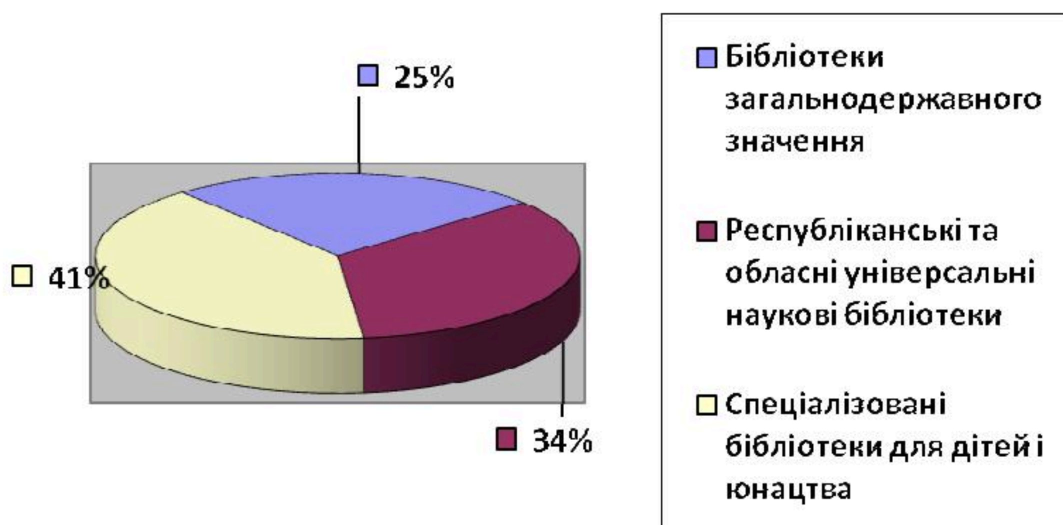

Рис. 1. Бібліотеки, що використовують подкасти у своїй роботі

Виділяють три основні види подкастів [1; 3; 5].

1. **Відеокаст**. Відеозапис виступу на певну тему, пов'язану безпосередньо з тематикою інформаційного ресурсу, на якому розміщується матеріал. Відеокаст повинен обов'язково бути корисним цільовій аудиторії. Знімається відеокаст або на веб-камеру, або на цифрову відеокамеру. Для відеокасту не є принциповою висока якість відео, як і для подкасту, що не вимагає професіоналізму автора у зйомці, монтуванні. Відеокаст – це скоріше домашнє відео, що містить певну корисну і

безкоштовну інформацію для відвідувачів бібліотечного сайта чи іншого ресурсу;

2. **Аудіокаст**. Аудіозапис закінчених ідей, думок, лекцій, новин, презентацій цікавий і корисний для певної цільової аудиторії. Запис зберігається в mp3-форматі, який публікується і стає доступним для прослуховування або скачування. Тема аудіокасту повинна відповідати тематиці безкоштовного ресурсу;

3. **Скрінкаст.** Це нове явище, яке спростило навчання людей через Інтернет. Суть скрінкасту полягає в тому, що за допомогою спеціальних програм записуються дії на екрані комп'ютера разом з коментарями. Запис зберігається у форматі flv і його можна давати переглядати відвідувачам бібліотечного блогу, сайта, а можна зробити комерційні навчальні продукти у форматі скрінкаст. Скрінкасти також можна записувати на CD/DVD чи інші знімні носії інформації та поширювати їх безкоштовно. Усе в руках автора-бібліотекаря, обмежувати може тільки власна фантазія і здібності.

Більшість бібліотек створюють відеокасти – 81%, меншою популярністю користуються аудіо – 15% та скрін – 4%:

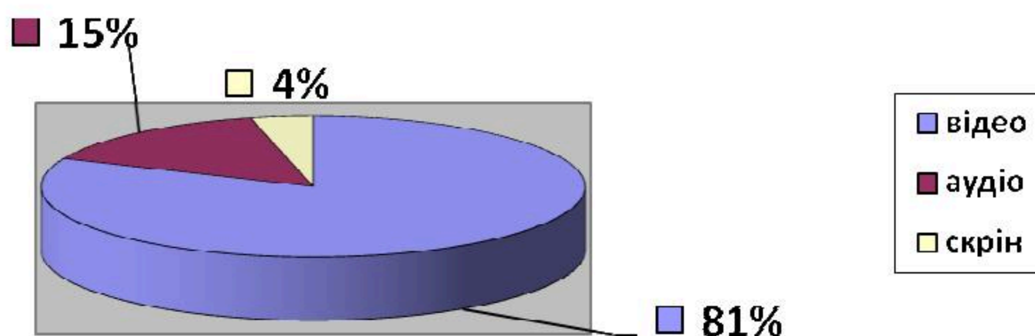

Рис. 2. Види подкастів, що використовують бібліотеки України

Подальша класифікація викликає дискусії у бібліотечних фахівців, адже подкастинг у цій сфері – явище нове, недостатньо вивчене. Однак враховуючи сучасні тенденції та результати практичної діяльності бібліотек, пропонується наступна класифікація відеокастів [11].

За змістом:

1. Буктрейлери (невеликі відеоролики, що розповідають у довільній художній формі про якусь цікаву книгу);
2. Хаукасти (подкасти, які навчають за допомогою демонстрації);

3. Рекламні (про бібліотеку, бібліотечні послуги, з популяризації читання);
4. Подієві (про заходи, що проводить чи планує проводити бібліотека (анонси заходів);
5. Тематичні, виховні;
6. Краєзнавчі;
7. «Зворотний зв'язок» (інтерв'ю з користувачами).

За використаною формою подачі матеріалу:

1. **Слайдкаст**. Слайдкастинг (англ. slide — слайд і англ. broadcasting — повсюдне, широкоформатне мовлення) — вид подкастингу, в якому аудіо синхронізується з візуальним рядом, презентацією, створеною в PowerPoint чи аналогічному додатку. Відповідно слайдкаст – це проілюстрований подкаст. Створення слайдкастів здійснюється здебільшого за допомогою Microsoft PowerPoint, що надає можливість записати звук та синхронізувати його зі змістом презентації. Потім його можна конвертувати у формат swf. Зазвичай слайдкасти зберігаються та поширюються у файлах формату swf чи flv [2];
2. **Скрайбінг**. З англ. «scribing» – описування або розмітка, «scribe» – описувати, розмічати. Скрайбінг – це новітня техніка презентації, що допомагає візуалізувати інформацію за допомогою графічних символів та передати певній аудиторії. Головною особливістю скрайбінгу є те, що як інструменти використовуються олівці, маркери, аркуші, презентаційна дошка. Для створення відеокасту в цій техніці використовуються також он-лайн сервіси, спеціальні програми [14];
3. **«Stop-motion»**. Суть цієї техніки полягає у тому, що кожна сцена знімається покадрово, але кожен наступний кадр містить мінімальні зміни у порівнянні з попереднім. Таким чином створюється ефект плавного переходу. Рекомендується створювати такі подкасти, які в одну секунду вміщують 24 кадри. Найпоширенішими програмами для створення подкастів у цій техніці є Vegas Pro та FrameByFrame [6].

Важливим показником, що сприяє кращому розумінню використання подкастів бібліотеками України, є видова кількість подкастів, що створені та представлені для ознайомлення на сайтах бібліотек, інших ресурсах. Загальна кількість досліджуваних подкастів становить 1 797. У відносних показниках використання бібліотеками подкасти за видами розподілились наступним чином: 90% – відеокасти, 9% – аудіо, 1% – скрін.

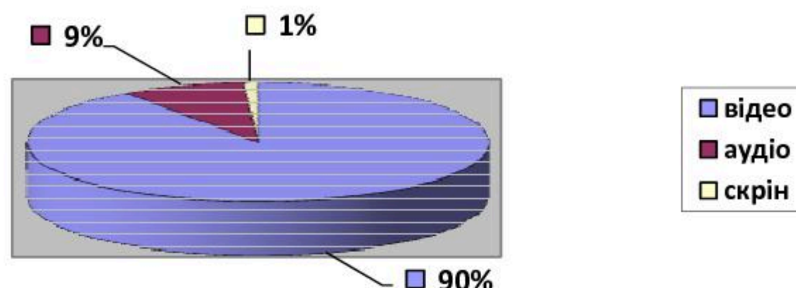

Рис. 3. Види подкастів, що використовують бібліотеки України

Створення подкасту включає наступні кроки [4, 7, 9, 12]:

1. **Вибір теми.** Тема має бути актуальною, цікавою та потрібною відвідувачу бібліотечного сайта/ресурсу. Якщо буде створюватись серія подкастів, необхідно, щоб вони були близькими за тематикою.

2. **Створення сценарію.** Сюжет – це основа подкасту, те, з чого він буде складатися. Важливо вибудувати сюжет таким чином, щоб користувач зацікавився і неодмінно захотів дізнатися, що буде далі. Бажано, щоб подкаст тривав не більше 3–5 хвилин, адже – це оптимальний час для утримування уваги глядача.

3. Запис/зйомка. Для створення будь-якого виду подкасту необхідно мати відповідне технічне обладнання і програмне забезпечення. При виборі програми для запису аудіо варто керуватися наступними критеріями: можливість запису не тільки голосу, але і фонової музики або спецефектів; можливість редагування створеного аудіофайла. Рекомендовані безкоштовні програми – Audacity, mp3DirectCut та ін. Серед програм, що дозволяють створити музику – MuLab та LoopmastersPunchy Techno, Lap Steel Guitar Samples та ін. Фахівці у сфері подкастингу рекомендують дотримуватися декількох правил під час створення аудіокасту. Говорити потрібно чітко і виразно, краще читати заздалегідь підготовлений текст, пам’ятати, що потім буде редагування і усі невдалі моменти можна буде «вирізати», намагатись записувати у тиші, без сторонніх звуків. Цих правил можна не дотримуватись, якщо задум передбачає інше.

Знімаючи кожну сцену для відеокасту необхідно точно знати, як кадри будуть монтуватись. Для відеокасту часто використовується додатковий матеріал: картинки, відскановані ілюстрації з книг, відео з

Інтернету (використовується з обов’язковим дотриманням авторського права) тощо.

4. **Редагування готового запису та монтаж.** Готовий аудіозапис редагується, очищається від шумів, зітхань, хрипів, застережень, слів-паразитів. Відеокаст на цьому етапі необхідно змонтувати з тих сцен, що були відзняті, та відібраного матеріалу. Необхідно вирізати/склеїти кілька фрагментів відео, додати звукову доріжку, змінити розмір відео, субтитри, накласти ефекти, переходи, різноманітну музику, «звести» звук. Програм для монтажу відеокасту існує безліч як платних, так і безкоштовних. Можна використовувати й он-лайн сервіси.

Зупинимось на основних правилах монтажу. У середньому людина блимає кожні 3–5 секунд. Необхідно враховувати таку особливість сприйняття і при монтажу створювати сцени тривалістю в середньому 4–8 секунд. Залежно від поставленого перед режисером-бібліотекарем завдання стик кадрів повинен бути або непомітний або навпаки мати акцент. Крім того, при монтажу необхідно враховувати плани (план – позначення масштабу кадру). На практиці найчастіше використовуються крупний, середній і загальний плани. Сусідні плани поряд не використовуються, оптимальний діапазон – через план або більше. Не можна знімати з різних ракурсів. Перехід між ракурсами можна здійснити через сцену з великим планом. Монтуючи кадри з рухомими об'єктами, потрібно враховувати, що зміна напрямку руху об'єкта на стику кадрів не повинна бути більше 90 градусів. Розпочатий рух в одному кадрі повинен закінчуватись в іншому. Якщо необхідно зістикувати кадри, що сильно різняться за освітленістю сцени, можна поставити між ними перехідний, нейтральний освітленості кадр – це пом'якшить перехід. Ще один спосіб згладити перепад освітлення між сценами – зробити перехід через спалах або затемнення. Це найменш вдалий вихід з положення і застосовувати його варто тільки в крайньому випадку. Потрібно також обережно використовувати уповільнення/пришвидшення. Уповільнення пов'язано з бажанням надати плавність руху в кадрі та закцентувати увагу на подіях. Прискорення частіше пов'язане з бажанням надати експресивність сюжету, що розвивається занадто повільно.

Усіх правил монтажу дотримуватися не завжди вдається. Якщо ж необхідно поряд розташувати кадри, що «не стикуються», тоді можна застосувати перебивку. Перебивка – це кадр, який вклеюється між двома іншими, пов'язаними між собою єдністю об'єктів і місця дії. Зміст кадру-

перебивки завжди різко відрізняється від попереднього і наступного, але вони мають бути прямо або побічно пов'язані з основним змістом. Якщо потрібно скоротити частину виступу людини, знятого довгим статичним середнім планом (наприклад інтерв'ю з читачем), то без перебивки не обійтися.

Під час монтажу відеокасту можна також використовувати спецефекти і фейдери. Стосовно спецефектів слід зазначити, що їх потрібно використовувати обережно, в кількості, що виправдана метою створення подкасту. Фейдери дозволяють виконувати перехід в затемнення і вихід з затемнення. Найкраще місце для застосування цього ефекту – поділ епізодів.

5. **Збереження.** Найуніверсальнішим для розповсюдження та використання є аудіокаст, збережений у форматі є mp3. Рідше використовуються формати aac, ogg та ін. Змонтований відеокаст необхідно переглянути декілька разів, виправити виявлені недоліки і зберегти. Для подальшого розміщення в Інтернеті бажано зберігати подкаст у форматі flv. Популярні також формати avi і wmv.

6. **Опублікування та просування.** Опубліковувати подкаст можна на бібліотечному сайті або на іншому ресурсі. Також рекомендується використовувати додаткові сервіси [8]. Це сприятиме тому, що з подкастом ознайомиться більша кількість людей.

Для аудіокастів рекомендується використовувати можливості наступних хостингів: RussianPodcasting (http://rpod.ru) (має багато авторів і багато слухачів, тут є рейтинг, директорія, сервіс статистики для подкастер); PodFM (http://podfm.ru) (теж має своєрідний рейтинг, за кожен епізод подкасту можна проголосувати, до випусків можна додавати фотографії і створювати слайдкасти), а також директорій iTunesPodcasts та odeo.com. Є можливість публікувати подкасти в li.ru, в «Моєму Світі» на mail.ru, Рамблер (http://audio.rambler.ru/users/) та інших, але подкасти для цих сервісів – продукт побічний, уваги йому приділяється мало.

Також є багато майданчиків, на яких можна безкоштовно розміщувати відеокасти. Це YouTube.com, RuTube.ru, Video.mail.ru, Smotri.com, Relax.ru, Myvi.ru та інші.

Якщо у створенні подкасту бере участь кілька людей, то потрібно створити умови для їхньої спільної роботи. Ідеально для цих цілей підходять GoogleDocs і GoogleNotebook.

Крім того, є сервіси, наприклад BubblePLY.com, що дозволяють на екран відеокасту помістити працюючий лінк (посилання), наприклад, на бібліотечний сайт. Якщо людина, яка переглядає подкаст, натисне на цей лінк, то перейде за вказаним посиланням. Можна розміщувати такі подкасти на сайтах, блогах, у соціальних мережах, а користувачі, переглядаючи їх, матимуть можливість переходити за вказаною адресою.

Завжди знаходяться бажаючі подивитися подкасти. Завдяки цьому, навіть не докладаючи зусиль, не займаючись просуванням відео, через певний час можна виявити багато переглядів.

Практика доводить, що для успішного створення позитивного іміджу бібліотек та впливу на користувачів за допомогою подкастів варто їх активно просувати в Інтернеті. Це важливо для збільшення кількості переглядів і привернення зацікавлених у подкасті користувачів.

Щоб привернути якомога більше уваги до подкасту, необхідно використовувати можливості stand-alone, тематичних форумів, спільнот. І, звісно, необхідно звертатися до соціальних мереж. Наводимо деякі рекомендації у просуванні подкастів у основних соціальних мережах (Facebook, Twitter, ВКонтакте, Одноклассники, Instagram, Pinterest, Pinmi), блогах. Загальні правила ведення сторінок у різних соціальних мережах майже однакові: необхідно постійно публікувати нові пости, розміщувати анонси, спілкуватися з аудиторією: відповідати на коментарі, відгуки, створювати цікаві опитування, конкурси, розвивати дружні стосунки з групами, за тематикою, близькою до ресурсу, на якому розміщено подкасти, що просуваються. Необхідно також враховувати правила публікації і спілкування тієї чи іншої соціальної мережі, проекту чи блогу. Рекомендується мати власну сторінку у вказаних мережах і робити репост інформації з офіційної сторінки на власну. Таким чином можна збільшити коло поінформованих осіб, привернути увагу до фан-сторінки, групи.

Для просування подкасту серед користувачів Facebook найкраще створити офіційну фан-сторінку ресурсу, на якій розмістити цикл подкастів від конкретної бібліотеки. На сторінці у розділі «Інформація» розмістіть відомості з описом сторінки ресурсу, що приверне увагу, дозволить краще розуміти, яку інформацію можна знайти на сторінці.

Twitter – один з головних сервісів так званих мікроблогів, що також допомагатиме у просуванні бібліотечних подкастів. Сервіс дозволяє публікувати короткі, але інформативні та ємні повідомлення (не більше 140 символів), які відразу побачать передплатники сторінки. Саме цю

соціальну мережу доречно використовувати для коротких анонсів нових випусків. Рекомендується також писати короткі замітки про події в бібліотеці, про оновлення ресурсу, де розміщуються подкасти, регламентувати нові подкасти.

Просуваючи подкаст у соціальній мережі ВКонтакте, теж варто створити групу шанувальників. До групи запрошуються усі друзі, друзі друзів, розміщуються багато скрінів подкастів, посилань тощо. Спілкування з аудиторією та технологія просування ресурсу з подкастами така ж, як і у вище згадуваних соціальних мережах.

Блог-сервіси для просування ресурсу з бібліотечними подкастами використовуються наступним чином. У блогах можна публікувати будь-яку інформацію, що стосується подкастів, розміщувати анонси, спілкуватися з читачами і брати участь у дискусіях в інших блогах. Усе це позначиться на збільшенні аудиторії як самого блогу, так і ресурсу з подкастами.

Тематичні соціальні проекти (MySpace, Habrahabr, LookAtMe, MediaHunter, спільноти LiveJournal і т.п.) і колективні блоги — ще один майданчик для ефективного просування ресурсу з бібліотечними подкастами. Але їх можна використовувати тільки в тому випадку, якщо тематика проекту чи блогу збігається з тематикою ресурсу. Кожна тема вимагає своєї аудиторії, а надлишкова і нецікава інформація дратує і відштовхує, тому слід вибирати проекти, блоги з підходящою тематикою.

Подкастинг дедалі частіше стає частиною бібліотечного життя. Це – не просто засіб доведення потрібної інформації до користувачів, це частина бібліотечних послуг, найвірніший помічник у створенні позитивного іміджу бібліотек, бо є одним з найдієвійших видів бібліотечної Інтернет-журналістики. На сьогодні не використовувати подкасти – розкіш, яку не можуть дозволити собі сучасні бібліотеки.

Використані джерела

1. Бобрин, А. Что такое подкаст (podcast)? Какие бывают типы и как создать подкаст? [Электронный ресурс] / Александр Бобрин // Блог Александра Бобрина. SEO, блоггинг, инфобизнес и заработок в интернете. – Режим доступа: asbseo.ru/optimizaciya-i-prodvizhenie-bloga/chto-takoe-podkast-podcast-kakie-byvayut-tipy-i-kak-sozdat-podkast.html#ixzz2XxaMmDRt (дата обращения 11.08.2014).
2. Буров, Д. Подкастинг и сервис правильных подкастов [Электронный ресурс] / Даниил Буров // Hostinfo : справоч. информ. и практ. советы. – Режим доступа: http://hostinfo.ru/articles/events/1407/ (дата обращения 11.08.2014).

3. Дмитровський, О. Еволюція сучасних ЗМІ: подкаст як найсучасніший аналог телерадіопрограм / О. Дмитровський // Українська періодика : історія і сучасність : доп. та повідомл. одинадцятої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 29 – 30 листоп. 2013 р. / Нац. акад. наук України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Н.-д. ін-т пресознавства ; за ред. М. М. Романюка. – Львів : ЛННБ України, 2013. – С. 356–361.

4. Искусство видеомонтажа и видеодизайна [Электронный ресурс] // Фильмопроизводитель Filmmaker. – Режим доступа: http://filmmaker.com.ua/montaj.htm (дата обращения 11.08.2014).

5. Миронов, М. Подкаст – что это такое? Информация о видах и создании подкастов [Электронный ресурс] / М. Миронов // Вебмастер Максим. – Режим доступа: http://webmastermaksim.ru/nachinayushhemu-vebmasteru/podkast-chto-eto-takoe-informaciya-o-vidax-i-sozdanii-podkastov.html (дата обращения 11.08.2014).

6. Мистер Макинтош. Stop Motion видео своими руками на Mac [Электронный ресурс] / Мистер Макинтош // Сайт Prostomac. – Режим доступа: http://www.prostomac.com/2009/05/stop-motion-video-svoimi-rukami-na-mac/ (дата обращения 24.07.2014).

7. Правила монтажа фильмов [Электронный ресурс] // Expert-video.com: как снимать видео, обучение видеосъемки, уроки видеосъемки. – Режим доступа: http://www.expert-video.com/pravila-montazha-videofilmov.php (дата обращения 11.08.2014).

8. Рекламные ролики в Интернете [Электронный ресурс] // Video-sam.ru. – Режим доступа: http://video-sam.ru/reklama.html (дата обращения 11.08.2014).

9. Росновский, А. Подкаст-практика: мастер-класс от одного из известнейших подкастеров рунета / Артем Росновский // Хакер. – 2008. – № 10 (118). – Режим доступа: http://www.xakep.ru/magazine/xa/118/034/1.asp (дата обращения 24.07.2014).

10. Санакоєва, Н. Подкастинг як вид новітніх медіа / Н. Санакоєва // Діалог: медіа-студії : зб. наук. пр. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова ; [редкол.: О. Александров (відп. ред.) та ін.]. – Одеса : Астропринт, 2004. – Вип. 10'2010. – 2010. – С. 88–96.

11. Тіщенко, А. А. Використання подкастів бібліотеками України: видовий та змістовний склад / А. А. Тіщенко // Короленківські читання 2013. «Бібліотеки, музеї, архіви у медіа-просторі регіону» : матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 24 жовт. 2013 р. У 2 ч. Ч. 1 / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка та ін. ; [уклад. Н. І. Капустіна ; редкол.: В. Д. Ракитянська (голова) та ін.]. – Харків, 2014. – С. 203–214. – Електрон. аналог: режим доступу: http://ru.calameo.com/read/000632945096ed93b1b1c

12. Тіщенко, А. А. Подкасти: методика створення та поширення [Електронний ресурс] / А. А. Тіщенко // Друга Всеукраїнська школа бібліотечного журналіста, 7 – 10 квіт. 2014 р., м. Харків : метод. матеріали ХДНБ ім. В. Г. Короленка / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка [та ін.]. – Харків : ХДНБ, 2014. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM).

13. Хигер, М. Что Такое Подкаст и Зачем Он Вам? / Макс Хигер // Макс Хигер BLOG: Инфобизнес, Маркетинг в интернете, Секреты успеха, Дизайн жизни

[Электронный ресурс] / М. Хигер. – Режим доступа: http://maxkhiger.com/chto-takoe-podkast-i-zachem-on-vam/ (дата обращения 11.08.2014).

14. Что такое скрайбинг? [Электронный ресурс] // Сайт Artaltodesing / Студия Artalto Design. – Режим доступа: http://artalto.com/scribing/ (дата обращения 24.07.2014).

СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ІЛЮСТРАТИВНИХ БАЗ ДАНИХ НЕГАТИВІВ З МЕТОЮ ЗБЕРЕЖЕННЯ ГАЛУЗЕВОЇ ІКОНОГРАФІЇ: З ДОСВІДУ РОБОТИ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ АРХІТЕКТУРНО-БУДІВЕЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ ім. В. Г. ЗАБОЛОТНОГО

Борисенко Антон Володимирович

зав. від. бібл. комп'ют. технологій ДНАББ ім. В. Г. Заболотного

Поночовна В. О.,

провід. бібліограф ДНАББ ім. В. Г. Заболотного

Україна, Київ

Анотація. *На досвіді роботи Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного розглянуто основні етапи створення електронних ілюстративних баз даних негативів: оцифрування матеріалів, їх графічна обробка, прикріплення зображення до електронної бази даних та створення бібліографічного опису. Визначено особливості та труднощі кожного етапу.*

Ключові слова: *електронні бази даних, бібліотечні фонди, інформаційні технології, негативи, цифрова інформація, Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека ім. В. Г. Заболотного (ДНАББ).*

Аннотация. *На опыте работы Государственной научной архитектурно-строительной библиотеки им. В. И. Заболотного рассмотрены основные этапы создания электронных иллюстративных баз данных негативов: оцифровка материалов, их графическая обработка, прикрепление изображения к электронной базе данных и создание библиографического описания. Определены особенности и трудности каждого этапа.*

Ключевые слова: *электронные базы данных, библиотечные фонды, информационные технологии, негативы, цифровая информация, ГНАСБ им. В. И. Заболотного.*

Abstract. *In article main stages of creating databases are reviwed: digitization of materials, their image processing, image attachment to an electronic database and creation of bibliographic description. This is based on the experience of creating of electronic illustrative databases of negatives in Zabolotnov state scientific of architecture and construction library. Main features and challenges of each stage are defined.*

Key words: *electronic databases, library collections, information technology, negatives, digital information, Zabolotnov DNABB.*

У всьому світі бібліотечні фонди розглядаються як стратегічний ресурс держави. Кардинальні зміни, що відбулися в інформаційному просторі на рубежі XXI ст., зумовлені процесами формування інформаційного суспільства [4]. Сучасний період розвитку інформаційної сфери характеризується стрімким зростанням обсягів електронних документних ресурсів. Значна їх частина існує тільки в глобальних комп'ютерних мережах [6, с. 3].

Поява Інтернету зумовила перетворення, які можна порівняти лише зі змінами, що відбулися в результаті винайдення алфавіту і друкарської машини. Це не було суто технологічною революцією: обидва винаходи вплинули і продовжують впливати на економічну, соціальну, культурну та політичну структури більшості регіонів світу. Інтернет змінив звичні методи отримання інформації, ініціював появу нових засобів доступу людей до знань. Все більше інформації народжується, існує, циркулює, зберігається та споживається тільки в електронному вигляді. Це стосується і наукової інформації. Сьогодні електронна форма уможливлює більш компактне зберігання інформації, її оперативне та широке розповсюдження [3, с. 3]. При дослідженнях значна увага приділяється організаційно-технологічній стороні включення бібліотек у цифрове середовище. Активно вивчаються економіко-правові аспекти участі книгозбірень у цифровому просторі [4, с. 2]. У зв'язку з цим перед бібліотеками постають нові питання правового характеру: фактичне формування трансграничного інформаційного простору; невизначеність базових «правил гри» в новому інформаційно-комунікаційному середовищі; виникнення систем електронного обміну інформацією та електронної комерції; переміщення значної частини ринку в кібер-простір; невирішеність питань добросовісного використання та вільного доступу до інформації; невизначеність змісту та правової природи концептів авторства та власності в цифровому середовищі; необхідність пошуку збалансованості між вільним доступом до інформації та захистом прав інтелектуальної власності; проблема визначення якості, надійності інформаційних об'єктів; трансляція недостовірної інформації, спаму, відсутність механізму правового забезпечення інформаційної безпеки людини, країни, соціуму в цілому тощо [4, с. 4].

Актуальним завданням бібліотеки є розвиток і використання електронних ресурсів та поширення бібліографічної інформації. Провідним напрямком модернізації бібліотечної справи є її

інформатизація, що означає впровадження нових технологій, елементів, які підвищують якість і ефективність праці бібліотекарів та якнайшвидший доступ і отримання інформації читачами. Одним із компонентів інформатизації є автоматизація, що дозволяє поетапно позбавити фахівців бібліотеки рутинної праці.

Документні фонди піддаються неминучому процесу старіння, руйнується матеріальна основа і може частково втрачатися відображена на ній інформація. Слід зазначити, що в умовах зростання екологічної небезпеки зовнішнього середовища, виникає реальна загроза фізичної втрати документних фондів, зокрема й унікальних бібліотечних фондів, що містять значну частину документів виняткової наукової та культурної цінності [6].

Збереження бібліотечних фондів є однією з найважливіших функцій бібліотеки. Для успішного збереження фондів працівники бібліотеки використовують новітні технології, що мають на меті забезпечення тривалого зберігання фондів.

Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека ім. В. Г. Заболотного має понад 420,0 тис. видань XVI – XXI століть. Відповідно до наказу Мінрегіонбуду України 31.03.2008 р. з балансу Державного науково-дослідного інституту теорії та історії архітектури і містобудування (далі – НДІТІАМ) на баланс ДНАББ ім. В. Г. Заболотного було переведено такі матеріали: книги та брошури, автореферати, журнали, ілюстративні матеріали, серед яких графічні матеріали (9714 од.) та фотоматеріали (4076 од.), науково-технічні звіти, негативи на плівці і склі (близько 80,0 тис. од.) та інформаційні картотеки фотопозитивів (результати відряджень працівників НДІТІАМ до населених пунктів України). Також як довідковий матеріал до ДНАББ ім. В. Г. Заболотного передано матеріали про життя та діяльність архітекторів – членів Спілки архітекторів СРСР (982 од.) [5, с. 6].

У сучасній бібліотеці стало нормою застосування інформаційних технологій та створення електронних ресурсів. Комп'ютерні технології дозволяють примирити два взаємовиключні принципи: зберегти фонди і надати вільний доступ до них користувачам. Читачі мають змогу виготовляти копії документів за допомогою копіювальної техніки. З придбанням бібліотеками потужних ксерокопіювальних апаратів зменшується кількість зіпсованих видань.

Наприкінці 2011 р. у ДНАББ ім. В. Г. Заболотного розпочато роботу з оцифрування негативів з метою створення електронної ілюстративної бази негативів. Ця робота передбачає оцифрування близько 80 тис. од. (наразі оцифровано близько 53 тис.). Таким чином бібліотека намагається досягти подвійної мети: створити електронну резервну копію видання, а також надати доступ до нього читачам з локального електронного каталогу та з мережі Інтернет.

Для створення електронної ілюстративної бази даних негативів з метою збереження галузевої іконографії у бібліотеці розроблено технологічну інструкцію з технічного опрацювання та формування бібліографічного запису негативів [2]. Оцифрування негативів проводиться на сканерах з використанням спеціальних слайд-модулів через програмне забезпечення Adobe Photoshop Elements 7.0 в режимі прозорого сканування (негативи або слайди).

Оцифрування та обробка негативів складається з трьох етапів. На першому етапі обробки скануються чорно-білі та кольорові негативи та слайди на плівці або склі в роздільній здатності 1200 dpi. Якщо відсканований негатив має суттєво помітні дефекти (сильна зернистість, нечітке зображення, сліди механічного пошкодження тощо), проводиться автоматична корекція якості зображення в програмному забезпеченні Adobe Photoshop Elements 7.0. Відскановані файли негативів зберігаються на жорсткому диску сервера бібліотеки під своїм реєстраційним номером у форматі JPEG в максимальній роздільній якості.

На другому етапі роботи копії файлів негативів підлягають обробці в програмі Microsoft Office Picture Manager, де їх зменшують до розміру 314x235 dpi. Файли зменшеного розміру зберігаються в системній папці IRBIS-64 на жорсткому диску сервера бібліотеки. З оригінальних файлів негативів створюється резервна копія, що також зберігається на жорстких дисках сервера бібліотеки, але не підлягає жодній обробці.

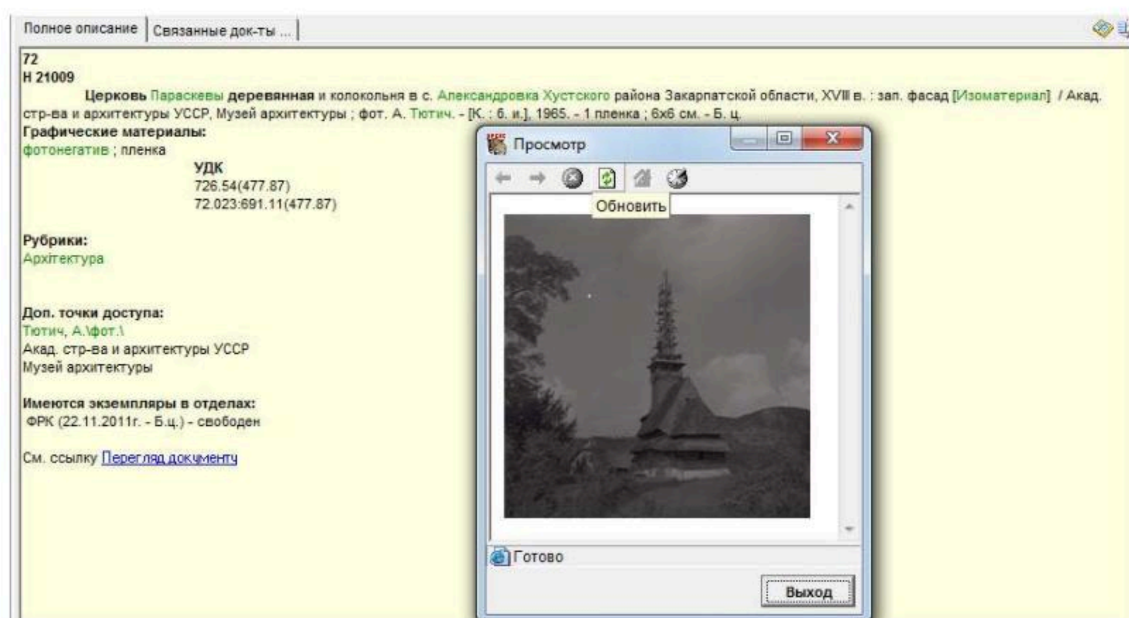
На третьому етапі обробки файлів негативів відбувається створення тимчасової назви запису в Базі даних негативів у системі IRBIS-64 та прикріплення файла із зображенням: створюється новий MFN та прикріплюється посилання на відскановане і зменшене зображення документа та його місцезнаходження.

Висока якість сканування досягнута за рахунок спеціальної підготовки співробітників, що його здійснюють, та завдяки використанню графічного формату JPEG для збереження результатів сканування. Усі

результати сканування зберігаються лише в графічному вигляді. Під час цієї роботи виникали технічні труднощі. Наприклад, не кожний негатив можна було повністю розкрити для сканування у зв'язку з його деформацією; необхідно враховувати товщину та розмір негатива; кожний документ, що оцифровується, технічно редагується, за потреби зменшується або збільшується контрастність зображення. Крім того, необхідно мати на увазі, що процедура зберігання файла продовжує його «життя» лише на 20 років, незважаючи на те, що виробники носіїв інформації можуть дати гарантії навіть на століття.

У 2002 р. у доповіді ЮНЕСКО, яку було присвячено проблемі зберігання цифрової інформації, висловлювалося занепокоєння з приводу можливої втрати значних здобутків людства через накопичення об'ємів цифрової інформації. Оприлюднені факти, що ілюструють втрати, вражають своїми масштабами, якщо взяти до уваги, що років 20 – 30 тому обсяги цифрової інформації, яка створювалась в світі, були мінімальними. Наразі замало вирішувати питання тільки фізичного зберігання файлів, на перший план виходять інші аспекти довготривалого збереження електронних документів. Саме тому під час організації та планування довготривалого зберігання електронних документів слід брати до уваги, що технології їх зчитування змінюються кожні 10 – 15 років. Відтворення збереженого електронного документа неможливе без спеціального програмного забезпечення. Життєвий цикл програмного забезпечення обмежений 5 – 7 роками.

За допомогою системи IRBIS-64, яка є типовим інтегрованим рішенням у галузі автоматизації бібліотечних технологій і призначена для використання в бібліотеках будь-якого типу та профілю, можна створити електронну БД і наповнити її бібліографічними записами. Методика бібліографічного запису на негативи підпорядковується загальним правилам бібліографічного опису згідно з ДСТУ 7.1:2006 щодо структури, набору областей та елементів, застосування правил орфографії, пунктуації. Таким чином цей файл має такий вигляд:

Зміни, що відбуваються в бібліотечній галузі, охоплюють усі напрями діяльності бібліотек. Здійснюючи свою головну місію щодо збирання, зберігання, створення, розповсюдження і використання загальнодоступної інформації, бібліотеки сприяють її перетворенню в цінний національний ресурс, від якого залежить сталий розвиток нашої держави [1]. Слід зазначити, що такий метод, хоч і потребує великих витрат, має певні переваги: оцифровані матеріали дозволяють здійснювати повнотекстовий пошук, друкувати необхідні частини документа і стають доступними в мережі Інтернет.

Таким чином, зусилля колективу ДНАББ ім. В. Г. Заболотного спрямовані на збереження та примноження духовної і культурної спадщини українського народу. Наразі працівники бібліотеки продовжують складну роботу зі створення умов для збереження найважливішої частини національного надбання українського народу. Створений унікальний ілюстративний галузевий ресурс буде надихати на дослідницьку роботу не одне покоління користувачів бібліотеки.

Використані джерела

1. Автономова, Н. Інформаційні продукти та послуги як результат виробничої діяльності бібліотек [Електронний ресурс] / Н. Автономова // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2009. – Вип. 25. – С. 253–260. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua.pdf. – Назва з екрана.

2. Інструкція зі створення електронно-ілюстративного ресурсу негативів в Державній науковій архітектурно-будівельній бібліотеці імені В. Г. Заболотного / Держ. наук. архітектур.-буд. б-ка ім. В. Г. Заболотного. – Київ, 2012. – 18 с.

3. Копанєва, В. Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернет [Електронний ресурс] / В. О. Копанєва. – Режим доступу: http://www.shevkyivlib.org.ua. – Назва з екрана.

4. Мар'їна, О. Ю. Бібліотека у процесах формування цифрового контенту [Електронний ресурс] / О. Ю. Мар'їна. – Режим доступу: http://eprints.rclis.org/23275/1/25.pdf. – Назва з екрана.

5. Діяльність Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного у 2007 році : інформ.-аналіт. огляд / уклад. Г. А. Войцехівська. – Київ : ДНАББ ім. В. Г. Заболотного, 2008. – 71 с.

6. Шостко, Н. І. Збереження краєзнавчих електронних ресурсів бібліотек [Електронний ресурс] : проблеми та перспективи / Н. І. Шостко // Збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів України: нова політика і нові технології : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 20 – 22 листоп. 2006 р.) / Харків. держ. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Режим доступу: http://korolenko.kharkov.com. – Назва з екрана.

ПРАЦІВНИК БІБЛІОТЕКИ ЯК ЖУРНАЛІСТ (НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ САЙТА ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ АРХІТЕКТУРНО-БУДІВЕЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ ім. В. Г. ЗАБОЛОТНОГО)

Мироненко Дмитро Олександрович,
зав. від. бібліогр. і довід.-інформ. роботи
ДНАББ ім. В. Г. Заболотного,
Україна, Київ

Анотація. *На прикладі сайта Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного (www.dnabb.org) розглянуто жанрові особливості ведення рубрик сайта, визначено вимоги до матеріалів, що розміщуються у рубриках.*

Ключові слова: *ДНАББ ім. В. Г. Заболотного, жанри, інформаційні технології, масова комунікація, огляд, хроніка, замітка, репортаж, інтерв'ю.*

Аннотация. *На примере сайта Государственной научной архитектурно-строительной библиотеки имени В. И. Заболотного (www.dnabb.org) рассмотрено жанровые особенности ведения рубрик сайта, определены требования к материалам, которые размещаются в соответствующих рубриках.*

Ключевые слова: *ГНАСБ им. В. И. Заболотного, жанры, информационные технологии, массовая коммуникация, обозрение, хроника, заметка, репортаж, интервью.*

Abstract. *Ob example of site of the Zabolotnov State Architectural and Construction scientific library (www.dnabb.org) examined the features of genre headings website, set out the requirements for materials to be placed in the appropriate sections.*

Key words: *Zabolotnov DNABB, genres, information technology, mass communication, review, news, article, report, interview.*

Факт посилення ролі бібліотеки в інформаційному суспільстві є незаперечним. Не викликає сумнівів і те, що сучасні книгозбірні трансформувалися відповідно до реалій і постали багатофункціональними культурними, науковими, інформаційно-освітніми центрами. Значна частина соціуму вбачає у бібліотеках не лише місце, де можна взяти «почитати книжку», а й місце з «дружнім простором» («user friendly»), де можна провести час з користю і насолодою (отримати знання, відвідати культурно-освітній захід, провести зустріч, отримати фахову допомогу в пошуку літератури для наукової діяльності тощо).

Виходячи із зазначеного вище, роль інформаційної та соціокультурної функцій бібліотек, що тривалий час на противагу традиційним функціям перебували на периферії розвитку, суттєво зросла. Для повноцінної реалізації відносно нових та інноваційних процесів і завдань, що постають перед книгозбірнями, працівник бібліотеки повинен розширювати власну компетенцію і щодня працювати над примноженням і вдосконаленням знань, реалізацією їх у практичній фаховій роботі. Праця співробітника бібліотеки стає більш творчою, вимагає докладати максимум зусиль для виконання нових і усталених завдань з використанням раціональніших (ефективніших) підходів. Відомий український журналіст В. Карпенко зазначав: *«…знання – це основа творчості, а натхнення – її рушійна сила. <…> творчий процес – це передусім інтелектуальна діяльність, тісно пов'язана із психічною сферою людини»* [1, с. 105].

Для успішної діяльності та розвитку бібліотек їх працівникам варто бути в курсі подій, що відбуваються, бути на одній хвилі із сучасними світовими та вітчизняними тенденціями в різних галузях знання, ефективно використовувати канали комунікації з користувачем.

Глобалізація інформаційних процесів і залучення максимальної кількості користувачів Інтернету сприяла стрімкому зростанню кількості потенційних користувачів бібліотек. Завдяки використанню сайтів і вільного доступу до них бібліотека стає повноцінною одиницею масової комунікації – комунікантом. За визначенням В. Різуна, *«комунікантами називають осіб, які ініціюють, проводять, підтримують або завершують*

процес спілкування» [3, с. 101]. Отже, книгозбірні, використовуючи нові інформаційно-комп'ютерні технології та мережу Інтернет, виводять процес комунікації із читачами за межі фізично обмеженого простору бібліотеки та телефонних консультацій у більш широке русло, тим самим створюючи масову комунікацію.

Саме завдяки створенню та веденню потужних (в ідеалі) інформаційних ресурсів – сайтів – відбувається перехід бібліотек на віртуальний рівень спілкування зі своїми користувачами. Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотного (далі – ДНАББ ім. В. Г. Заболотного) в 2007 р. запустила власний сайт (www.dnabb.org) [4]. Протягом кількох років його структура та функціональне призначення змінювалися, тонко реагуючи на потреби користувачів бібліотеки.

Нині на сайті бібліотеки функціонує розгалужена система розділів. У контексті нашої розвідки розглянемо лише деякі з них: стрічка новин, нові надходження, віртуальна довідкова служба, «Подорожуючи містами України», «Видатні особистості в галузі архітектури, будівництва та мистецтва» (далі – «Видатні особистості»), «Заходи бібліотеки» (бібліотечний клуб «Національні святині», презентації, конференції та семінари, віртуальні виставки).

Інформаційне наповнення розроблених розділів сайта повністю здійснюється співробітниками бібліотеки. Саме це робить працівника бібліотеки масовим комунікантом, особою, яка продукує інформацію. Написання текстів співробітниками бібліотек максимально зближує їх з журналістами. Зазначимо, що в роботі фахових журналістів і бібліотекарів є певні відмінності.

Дослідник процесу масової комунікації В. Різун за характером участі у комунікаційному процесі виділяє такі типи масових комунікантів: агітатор, журналіст, іміджмейкер, піарник, педагог, політик, прес-секретар, пропагандист, публіцист, редактор і рекламіст [3, с. 111 – 121]. З огляду на характер роботи працівника бібліотеки, він почасти може виконувати функції будь-якого із зазначених дослідником типів комунікантів.

Передусім нас цікавить такий тип комуніканта, як журналіст. Метою діяльності журналіста є вплив на громаду, створення інформаційного кола, в якому кожен представник соціуму здатен ухвалювати певні усвідомлені рішення. Досягається поставлена мета за рахунок створення журналістом інформаційного продукту, що поширюється через певні канали

комунікації. Працівники бібліотеки, які займаються наповненням власних сайтів, створюють інформаційний продукт і також впливають на думку користувачів. Саме тому бібліотекарям необхідно засвоїти базові принципи написання журналістських і публіцистичних текстів у різних жанрах.

Інформаційне наповнення розділів сайта передбачає продукування текстів різних жанрів. На прикладі порталу ДНАББ ім. В. Г. Заболотного визначимо релевантні жанри для кожного розділу.

Стрічка новин на сайті dnabb.org використовується для інформування користувачів про: а) новини бібліотеки та події, в яких брали участь працівники; б) появу нових послуг у бібліотеці; в) нові матеріали, опубліковані в інших розділах (з гіперпосиланням); в) привітання зі святами.

Для стрічки новин найбільш відповідними є такі жанри, як хроніка та замітка. Відповідно до концепції, прийнятої бібліотекою, основною вимогою для матеріалів стрічки новин є стислість, інформативність і оперативність. «*Хроніка – коротке, як ділова телеграма, оголошення факту. <…> Підкреслено оперативно подається тільки сам факт одним рядком, що не має заголовку, але подається в підбірці під рубрикою. Об'єднання декількох повідомлень у відповідну підбірку посилює вплив хроніки*» [2, с. 115]. Зазначимо, що саме оперативність і насиченість інформацією робить цей жанр привабливим для стрічки новин.

«Замітка – повідомлення на 20 – 100 рядків, що має заголовок та авторський підпис» [2, с. 115]. Власне, автором стрічки новин є колектив бібліотеки. Замітки слід створювати оперативно, з інформаційного приводу, призначати широкому колу користувачів.

Композиція традиційної замітки в журналістиці побудована за принципом перевернутої піраміди. Найголовніша інформація розташована на початку повідомлення, а додаткові елементи й уточнення подаються нижче. У замітці необхідно дати відповідь на запитання «хто»?», «що?», «де?», «коли?», «як?», «чому?». Зазначені вимоги до заміток і їхня композиція відповідають вимогам, що висуває бібліотека до повідомлень у стрічці новин.

Розділ сайта ДНАББ ім. В. Г. Заболотного «Віртуальна довідка» працює в режимі «запит – відповідь». Віртуальна довідкова служба – популярна послуга, що надається багатьма сучасними бібліотеками у віддаленому режимі. У службах мас-медіа вона відповідає листуванню із

читачами. Відповідь на запит користувача в рамках віртуальної довідкової служби має бути конкретним і не містити зайвої для нього інформації. Незважаючи на великий рівень суб'єктивізму (кожна відповідь готується індивідуально), відповідь на запит може бути використана всіма користувачами бібліотеки, що мають ідентичні або подібні запити.

Жанри для розділу «Подорожуючи містами України» на перший погляд мали б бути очевидними: замальовка, подорожні нотатки, репортаж. Проте концепція, прийнята в ДНАББ ім. В. Г. Заболотного щодо подання матеріалів у цій рубриці, передбачає об'єктивність. Це мають бути «сухі» факти (без оцінки їх автором), короткі історичні повідомлення про основні віхи існування міста. На нашу думку, найбільше підходить жанр «огляд». «*Огляд – аналітичний жанр, який знайомить читачів з найважливішими подіями життя країни, міста, підприємства за визначений період (тиждень, місяць)*» [2, с. 138]. Аналогічне завдання постало перед працівниками бібліотеки під час підготовки матеріалів до розділу «Подорожуючи містами України»: вони повинні коротко ознайомити користувачів з основними подіями в розвитку того чи іншого міста за час його існування. Для цього проводиться ґрунтовне дослідження фонду бібліотеки і на основі аналізу першоджерел продукується огляд з обов'язковою наявністю списку використаної літератури.

У розділі «Видатні особистості» публікуються відомості про життя та діяльність відомих діячів України та світу в галузях архітектури, будівництва та мистецтва. Це повноцінні біографії. Згідно з концепцією бібліотеки, інформація подається об'єктивно, без авторської оцінки творчості персоналії.

Такі ж вимоги висуваються до матеріалів для підрубрики розділу «Заходи бібліотеки». Основним завданням автора є передати хронологічний перебіг події, що відбулася в ДНАББ ім. В. Г. Заболотного. На нашу думку, тут варто поекспериментувати з жанрами журналістики. Можна додати до матеріалу елементи репортажу та інтерв'ю, що урізноманітнить статтю. «*Репортаж – це оперативна форма емоційного, наочного зображення події, учасником якої був сам автор», а «інтерв'ю – це форма отримання журналістом визначеної інформації від респондента за допомогою питань…*» [2, с. 119, 124]. Авторські враження і думки інших осіб про подію потенційно підвищать інтерес користувачів до події і краще запам'ятаються, а отже будуть ефективнішими, ніж оглядові

матеріали. Тобто, можна урізноманітнити майбутні матеріали за рахунок використання засобів написання репортажу та інтерв'ю.

Зовсім інші жанри використовуються у бібліотечних блогах. Це тема окремого дослідження.

Позитивним фактором для підвищення кваліфікації працівників бібліотеки є започаткована Харківською державною науковою бібліотекою ім. В. Г. Короленка «Школа бібліотечного журналіста».

Отже, зважаючи на те, що сучасні медіа з тих чи інших причин не часто висвітлюють події, що відбуваються в бібліотеках, працівникам бібліотек варто самостійно популяризовувати заходи, проекти тощо. Для цього їм необхідно розвивати власні навички, а адміністраціям бібліотек усіляко заохочувати та спонукати їх для оволодіння новими знаннями та практичними вміннями.

Використані джерела

1. Карпенко, В. О. Основи редакторської майстерності : підручник / В. О. Карпенко ; Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». – Київ : Ун-т «Україна», 2007. – 431 с.

2. Мельник, Г. С. Основы творческой деятельности журналиста / Г. С. Мельник, А. Н. Тепляшина. – Санкт-Петербург : Питер, 2006. –272 с. : ил.

3. Різун, В. В. Теорія масової комунікації : підруч. для студентів галузі 0303 «журналістика та інформація» / В. В. Різун. – Київ : Просвіта, 2009. – 260 с.

4. Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотного [Електронний ресурс] : [офіц. сайт]. – Режим доступу: http://dnabb.org/. – Назва з екрана.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЖАНР ЖУРНАЛІСТИКИ «НЕКРОЛОГ» ЯК БІОБІБЛІОГРАФІЧНИЙ РЕСУРС

Карнаух Ірина Анатоліївна,
голов. бібліотекар каб. бібліотекознавства
ім. Л. Б. Хавкіної ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
Україна, Харків

Анотація. *Некролог розглядається як інформаційний жанр журналістики та як найменш досліджений біобібліографічний ресурс.*

Ключові слова: *некролог, інформаційні жанри, біобібліографічні ресурси.*

Аннотация. *Некролог рассматривается как информационный жанр журналистики и как наименее исследованный биобиблиографический ресурс.*
Ключевые слова: *некролог, информационные жанры, биобиблиографические ресурсы.*
Abstract. *Obituary information is seen as a genre of journalism and the least studied of Bibliographic resources.*
Key words: *obituary, necrology, information genres, Bibliographic resources.*

Некролог (грец. νεκρός – мертвий, λόγος – слово) [2] вивчають як літературний жанр у літературознавстві та як інформаційний – у журналістиці. Мета повідомлення – розглянути «некролог» як важливий біобібліографічний ресурс, який використовують бібліографи-дослідники при складанні біобібліографічних та персональних покажчиків, списків, оглядів літератури, веденні картотек або баз даних (БД), формуванні сайтів, присвячених видатним персонам. Існують різні погляди вчених на оригінальність некролога як джерела інформації [19, с. 36; 23, с. 41]. Однак, незважаючи на деякі фактичні помилки в опублікованих некрологах, інформація про досліджувану особистість в них є іноді найбільш достовірною та єдиною.

Серед біографічних ресурсів, які вивчають учені для розкриття внеску особистості в історію, некролог є найменш дослідженим біобібліографічним ресурсом. Змістовний огляд джерел біографічних відомостей про діячів Російської імперії XIX – початку XX століть, де можна знайти унікальну інформацію про некрологи, надруковано у книзі «Биографика: Введение в науку и обозрение источников биографических сведений о деятелях России 1801 – 1917 годов» історика, доктора мистецтвознавства, кандидата історичних наук, провідного наукового співробітника Російського інституту історії мистецтв І. Ф. Петровської [18]. У класичній праці відомого бібліографа та книгознавця І. М. Кауфмана «Русские биографические и биобиблиографические словари» представлено чимало праць за період 1769 – 1954 рр., в яких публікувались некрологи або джерелами біографій були некрологи [12].

Стислий огляд джерел з питання: некролог як інформаційний ресурс подає у фундаментальній монографії «Ресурси довідкової біографічної інформації» генеральний директор Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, віце-президент Українського біографічного товариства, кандитат історичних наук В. І. Попик [19, с. 168–170]. Вчений

підкреслив, що *«ця тема, через свій великий обсяг вимагає докладних самостійних досліджень...»* [19, с. 168].

Відомості про бібліографію некрологів можна знайти в дослідженнях іноземних біобібліографічних довідників, які провадили історики, книгознавці та бібліографи: М. М. Куфаєв [14], К. Р. Симон [22], А. М. Верьовкіна [7; 8], Л. Б. Грузінова [10].

У класичному посібнику О. О. Тертичного «Жанри періодичної преси» зазначаються складові цього жанру: *«... некролог содержит краткую биографию умершего, сообщают о том, где и как он работал, о его достижениях, наградах, иногда в некрологе говорится о причине смерти, месте похорон. Завершается некролог обычно прощальными словами, выражениями скорби по умершему»* [24, с. 88].

У перші століття після прийняття християнства було прийнято записувати імена померлих у церковні книги для поминання (поминальники). У середні віки такі записи були розширені і записувались у календарі, які велися при духовних установах і монастирях. Короткі фактичні записи з плином часу отримали форму хвалебного слова про померлого. На території сучасної України найбільш відомі князівські некрологи. З появою періодичної преси з'явилися і некрологи. Перші некрологи за стилем нагадували записи в церковних книгах. У XVI – XVII ст. громадяни почали замовляти публікації в стилі вуличних некрологів, в яких публікувалися імена родичів, дати їх народження і смерті, рід занять або титул. Пізніше в ці некрологи стали додавати окремі факти з життя померлого. У різних країнах саме в XIX ст., коли видавці періодичних видань зрозуміли вигоду від таких повідомлень, спостерігається розквіт публікації некрологів. Газети стали масово публікувати некрологи на замовлення. У Німеччині *«з часом стиль некролога отримав розвиток настільки, що з'явилися перші правила написання некролога, створені в 1816 р. (у розквіт століття романтики) Йоханном Румпфом, редактором газети "Німецький секретар"»* [16]. В Англії некрологи в газеті «The Times» (редактор Д. Т. Делан), які розписували гідності і здобутки померлого, стали зразками журналістської творчості.

У Російській імперії на початку XIX ст. через цензуру існувало тільки декілька періодичних видань, матеріали яких присвячувалися внутрішнім справам країни. В політичній та літературній газеті «Северная пчела», що виходила з 1825 р., публіковались короткі некрологи (URL:

http://sevpchela.ru/#Arkhiv). Як зазначає І. Ф. Петровська, у Росії першим опублікованим переліком осіб, що померли в певному році, став «Список умерших в течение 1827 г. знаменитых и знатных особ» («Северная пчела». 1828. №№ 19 (URL: http://vivaldi.nlr.ru/pn000100332/details), 23 (https://vivaldi.nlr.ru/pn000100336/view), 26 (URL: https://vivaldi.nlr.ru/pn000100339/view)) [18]. Починаючи з випуску 1832 (вийшов у 1831 р.), розділ «Некролог достопримечательнейших особ» вів щорічник «Месяцеслов» (URL: https://vivaldi.nlr.ru/bx000002862/view), що видавався Академією наук з XVIII ст. по 1869 р. Спочатку це були тільки списки померлих за хронологією дат смерті, пізніше – досить докладні довідки.

Згідно з «Положением о порядке производства дел в губернских правлениях» и об обязательном издании при губернских правлениях "Губернских ведомостей"», затвердженим імператором Миколою I у 1837 р., дозволялося публікувати *«некрологи известных в губернии лиц, заслуживших общее внимание и проч.»* [27, URL: http://niab.by/vystavka_mingubved/temat_perechen/3/00000004.jpg].

Окремі збірники некрологів у Росії друкуються з 1858 р. Початок цьому поклав відомий бібліограф Г. М. Геннаді, помістивши у журнал «Библиографические записки» «Материалы для словаря русских писателей, посвященные С. Д. Полторацкому». Списки померлих письменників (а надалі і вчених) Геннаді публікував протягом 20 років, матеріали з'являлися на сторінках «Библиографических записок», «Книжного вестника», «Русского архива» (1864 – 1877 рр.). Підсумком став відомий в історії бібліографії «Справочный словарь о русских писателях и ученых, умерших в XVIII и XIX столетиях, и список российских книг с 1725 по 1825 г. В 3 т.» (Берлин; Москва, 1876 – 1908) [9; 20].

Продовжив працю Г. М. Геннаді відомий російський бібліограф та літературознавець Д. Д. Язиков. Він видавав словник-щорічник «Обзор жизни и трудов покойных русских писательниц за ... год» (до вип. 10 мав назву «Обзор жизни и трудов покойных русских писателей») (Санкт-Петербург (далі СПб.); Москва, 1885 – 1916. Вип. 1 – 13). Огляди охоплювали матеріали про письменників і вчених, які померли в період 1881 – 1893 рр. Унікальні матеріали цього видання оцифровані (1 – 13 випуски) і розміщені на сайті «Электронная библиотека «Научное наследие России» (URL: http://books.e-heritage.ru/book/10078736;

http://books.e-heritage.ru/book/10078737; http://books.e-heritage.ru/book/10078738), 14-й випуск міститься на сайті Фундаментальної електронної бібліотеки «Русская литература и фольклор» (URL: http://feb-web.ru/feb/rosarc/ra1/ra1-262-.htm).

Некрологи осіб, які проживали та працювали в Росії, розміщені в періодичних та подовжуваних виданнях першої половини XIX ст., у тому числі у столичних та провінційних газетах, згадані в праці В. І. Межова: «Русская историческая библиография: указатель книг и статей по русской и всеобщей истории и вспомогательным наукам за 1800 – 1854 вкл. В 3 т.» (СПб., 1892 – 1893). У другий том увійшли біографії та некрологи російських діячів (URL: http://vivaldi.nlr.ru/bv000010292/details). Ця робота була продовжена В. І. Межовим у праці «Русская историческая библиография за 1865 – 1876 вкл. В 8 т.» (СПб., 1882 – 1890). Некрологи описані у другому томі «Жизнеописания русских деятелей. Материалы для биографического словаря» (СПб., 1882. URL: http://www.knigafund.ru/books/11167).

Некрологи, що друкувалися у виданнях того ж типу в 1855 – 1864 рр., містяться в трьох працях, що взаємодоповнюють одна одну. Це щорічники братів Петра Петровича і Бориса Петровича Ламбіних «Русская историческая библиография. Годы 1855 – 1864» (СПб., 1861 – 1881. URL: http://www.knigafund.ru/authors/3156) і дві роботи В. І. Межова «Литература русской истории за 1859 – 1864 г. вкл.» (СПб., 1866. Т. 1. URL: http://www.knigafund.ru/books/32612); «История русской и всеобщей словесности: библиогр. материалы… с 1855 до 1870 г. вкл.» (СПб., 1872. URL: http://www.knigafund.ru/books/1855) [18]. У покажчику В. І. Межова «История русской и всеобщей словесности» у розділі «Жизнеописания» містяться некрологи *«ученых, писателей, журналистов, актеров, цензоров, библиотекарей, книгопродавцев, издателей и типографщиков»* [12, с. 322] з губернських *«памятных книжек»*, *«губернских ведомостей»*, інших газет та журналів.

Деякі некрологи з журналів 1878 р. зареєстровані у книзі бібліографів А. С. Голубева та М. П. Собка (опубліковано під псевдонімами А. Г. і Н. С.) «Русская библиография. Год первый (1878). В 3 ч., в 2 вып.» (СПб., 1879). Як зазначає І. Ф. Петровська: *«за последующий период сводного учета некрологов нет»* [18, с. 243].

Подальшу бібліографію некрологів можна знайти в краєзнавчих та галузевих покажчиках. Так, некрологи фіксувалися в деяких краєзнавчих

бібліографічних покажчиках В. П. Косованова, П. О. Ділакторського, М. Г. Огурцова. В книзі В. І. Межова «Сибирская библиография: указ. кн. и ст. о Сибири на рус. яз. В 3 т.» (СПб., 1891. Т. 1 – 2. С. 93–242. URL: http://www.knigafund.ru/books/11168; 1892. Т. 3. С. 283–288) виокремлений розділ: «Биографии и некрологи уроженцев Сибири, служивших, живших там или писавших о ней, и сосланных туда по суду». В колекції Російської державної бібліотеки представлено збірник з біобібліографічними матеріалами, некрологічними нарисами краєзнавця та бібліографа М. Я. Агафонова «Заволжская вивлиофика. [Вып.] 1» (Казань, 1887. URL: http://www.knigafund.ru/books/125414/read#page1).

З огляду на масштабні масиви друкованої інформації в ХХ ст. аналізувались матеріали за невеликі проміжки часу. В багатьох газетах і журналах друкувались некрологи померлих різних професій, дублювались некрологи тільки високоповажних осіб. Щороку в календарях розміщувались некрологи, що були опубліковані в газетах і журналах. Некрологи є у звітах наукових та інших товариств, вищих навчальних закладів, державних установ.

В огляді І. Ф. Петровської зазначена велика кількість газет та журналів кінця ХІХ – початку ХХ ст., які містили в покажчиках відомості про опубліковані некрологи [18, с. 244–246]. Серед них журнали: «Всемирная иллюстрация», «Исторический вестник», «Русская старина», «Журнал Министерства народного просвещения», «Русская мысль», «Северные записки», «Голос минувшего», «Наша старина», щотижневики: «Нива», «Литературный вестник», «Театр и искусство», «Русская музыкальная газета», газети: «Голос», «Листок для приезжающих», «Русские ведомости», «Русский инвалид», «Кронштадтский вестник», «Речь», «Новое время» тощо [11; 28]. Згодом ця інформація кумулювалась у систематичних покажчиках змісту окремих журналів і газет [25].

У відомому журналі «Киевская старина» друкувалось чимало некрологів, які в покажчику до журналу були відокремлені у спеціальну рубрику [17, 28]. У часописі «Галичанинъ» (1893 – 1913 рр.) некрологи друкувалися здебільшого на третій або четвертій сторінці під рубрикою «Посмертныи вести» [13, с. 32].

З кінця ХІХ ст. у бібліографічних журналах виділяли окремі розділи, які містили некрологи. В «Российской библиографии (Вестник русской печати)» (1880 р.) – «Биографии и некрологи», в «Библиографе» (1885 – 1887 и 1892 рр.) – «Материалы для жизнеописаний», у «Книжном

вестнике» (1894 р.) – «Отдел Материалы для жизнеописаний», у «Книговедении» – особливий розділ з розписом змісту московських та петербурзьких газет (1895 р.) [28].

Некрологи з провідних суспільно-політичних і літературних журналів 1896 – 1910 рр., які являють собою окремі статті, враховані в «Указателе журнальной литературы: (алфавитный, предметный, систематический). В 2 вып. Н. А. Ульянова та В. Н. Ульяновой» (Москва, 1911 – 1913 рр.). У «Библиографическом ежегоднике» (1912 – 1914 рр.) розділ «Отошедшие» вів бібліограф російської літератури І. В. Владиславлєв (псевдонім Гульбінского). Пізніше в «Библиографическом ежегоднике» за редакцією І. В. Владиславлєва виходили також бібліографічні огляди з додаванням зведеного огляду некрологів про діячів науки, літератури, мистецтва: «Книга в 1923/1924 году: (Библиогр. обзор) с прил. сводного обзора некрологов о деятелях науки, лит., искусства за 1918 – 1923 гг.: Классифицирован по десятичной системе» (Библиографический ежегодник. Вып. 7. Ленинград ; Москва 1925. URL: http://books.e-heritage.ru/book/10070266).

Некрологи літераторів і діячів науки і культури містяться також в «Обозрении трудов по славяноведению» за 1912 (вип. 2) и 1913 (вип. 3) рр. Журнал «Архивное дело» друкував некрологи діячів архівної та музейної справи, померлих у 1918 – на початку 1920-х років (1923. № 1). Багато некрологів розміщувалось в «Русском историческом журнале» (1917 – 1921 рр.), «Вестнике литературы: ежемес. лит. сб. в память Г. А. Лопатина» (1919 – 1922) [11].

З 1921 р. у петроградському журналі «Наука и ее работники», до редколегії якого входив О. М. Горький, розпочата публікація відомостей про померлих вчених: «Скончавшиеся в течение последних трех лет (1918 – 1921)» (1921, № 3, С. 34–38); «Скончавшиеся в течение последних лет (1918 – 1922)» (1922, № 2, С. 45–50; 1922, № 5, С. 37–40).

У щомісячному журналі органа Центральної Ради секції наукових працівників Спілки працівників освіти СРСР «Научный работник» бібліографом, краєзнавцем та некрополістом І. М. Картавцовим розміщувались довідки «Утраты русской науки за 1923 – 1925 гг. (Некрологическая справка») (1925. Кн. 2. С. 185–192; Кн. 3. С. 160–164; 1926, № 1. С. 143–150; «Наши утраты в 1926 году. (Биобиблиографическая справка о научных работниках СССР, умерших в 1926 г.») (1927. № 10. С. 110–119); «То же. Отд. оттиск» (Москва, 1927); «То же … в 1927 году.

(Биобиблиографическая справка о научных работниках СССР, умерших в 1927 г.)» (1928. № 8 – 9. С. 112–119; № 11. С. 114–120).

З 1930-х років інформацію про некрологи можна знайти в обов'язкових щорічних покажчиках змісту журналів. Повний огляд біографічних довідників з різних галузей знання до 50-х років XX ст., де згадується інформація про некрологи, представлений І. М. Кауфманом [12].

Серед довідників з природничих наук – «Харьковское Медицинское Общество, 1861 – 1911 гг. Очерки его пятидесятилетней деятельности» (Харьков, 1913); «Двадцатипятилетие деятельности врачей, окончивших курс в Медико-хирургической академии в 1860 году» (СПб., 1885. VI. Некрологи)»; «Указатель окулистов и врачей Российской империи, пользующих глазных больных» (СПб., 1912). В «Бюллетене 2-го Всероссийского энтомо-фитопатологического Съезда в Петрограде 25 – 30 октября 1920 г.», № 2, 1920 р. надруковано список міколога і фітопатолога А. А. Ячевського «Памяти усопших микологов и фитопаталогов».

Серед довідників із суспільних наук – «Пятидесятилетие Петроградского историко-филологического института: биогр. слов. лиц, окончивших курсы ин-та. Ч. 1., вып. 1 – 23 (1871 – 1893)» (Петроград, 1917); «Указатель статей, помещенных в неофициальной части Журнала министерства народного просвещения за время с 1867 года по 1891 год» (СПб, 1894. URL: http://www.knigafund.ru/books/20641); Острогорский А. Н. «Библиографический указатель материалов по истории русской школы». №№ 1 – 14. (Прил. к журн. «Педагогический сборник». 1899, №№ 3, 7, 10; 1900, №№ 1, 3, 5, 7, 9, 11; 1901, №№ 1, 4, 6, 9 и 11. 1 – 84, I – IV, 85 – 200, I – IV); «Директора, инспектора и преподаватели Вятской гимназии (1811 – 1865) / сост. А. А. Спицын» (передруковано з книги «Памятная книжка Вятской губернии и календаря на 1905 год». Вятка, 1904. URL: http://bic-biblio.ru/wp-content/uploads/2014/06/1904.pdf).

Некрологи діячів мистецтва містяться в покажчиках, укладених істориком мистецтва А. І. Сомовим: «Биографические сведения о членах Академии и вообще художниках, умерших в 1873 – 1875 гг.» (Спб., 1876. Некрологи ; Те ж … в 1875 – 1878 гг. (СПб., 1879. Некрологи). У довіднику «Ежегодник императорских театров» (СПб., 1892 – 1915.), редакторами якого в різні роки були видатні діячі культури: А. Є. Молчанов, С. П. Дягилев, Л. О. Гельмерсен та ін., протягом 1892 – 1897 рр. наприкінці кожного тому регулярно друкувались некрологи (за алфавітом імен, з

портретами). У 1898 – 1908 рр. некрологи друкуються нерегулярно, а з 1909 р. в «Ежегоднике» виникають постійні відділи: «Юбилеи» та «Некрологи» [28].

Некрологи на діячів науки і культури були представлені в книзі видатного російського вченого-географа Д. М. Анучина (1843 – 1923) «О людях русской науки и культуры. (Статьи, некрологи и заметки)» (Москва, 1950; Изд. 2-е, 1952).

Жанру «некролог» належить важливе місце серед джерелознавчих бібліографічних відомостей у картотеках Рукописного відділу Інституту російської літератури (ІРЛІ) (Пушкінський Дім) Російської академії наук (РАН) (URL: http://ro.pushkinskijdom.ru). Траурні оголошення, повідомлення про смерть містяться в довідково-бібліографічних матеріалах, що являють собою виняткову наукову цінність. Відомі картотеки видатного бібліографа С. О. Венгерова, члена-кореспондента АН СРСР Б. Л. Модзалевського, літературознавця та археографа Л. Б. Модзалевського (сина), бібліографа і літературознавця В. І. Саітова, бібліографа і книгознавця М. М. Лісовського, літературознавця, архівіста та співробітника Пушкінського Дому А. Д. Алексєєва. У Пушкінському Домі зберігаються колекції некрологів (сповіщень про смерть). Це картотеки некрологів відомого юриста А. Ф. Коні, працівників Рукописного відділу Пушкінського Дому О. С. Гущиної, К. М. Хмелевської. Становить інтерес біографічний словник, побудований на відомостях, взятих з картотеки некрологів співробітника Інституту світової літератури ім. М. Горького АН СРСР В. М. Чувакова. У відділі рукописів Російської державної бібліотеки (РДБ) зберігаються матеріали бібліографа Рози Семенівни Мандельштам (ф. 696): список померлих після 1917 р., картотека діячів літератури, мистецтва і науки, померлих у 1918 – 1938 рр. [4; 5].

Відділ бібліографії та джерелознавства Рукописного відділу ІРЛІ пропонує дослідникам електронні копії картотек рукописних джерел у вигляді БД, яка входить до складу локальної інформаційно-пошукової системи «Русская словесность». Таким чином, наприклад, представлені картотеки Б. Л. Модзалевського (URL: http://www.pushkinskijdom.ru/LinkClick.aspx?fileticket=ah4FXmGtbcw%3D&tabid=10976), А. Д. Алексєєва [15].

Співробітниками Відділу бібліографії та джерелознавства Рукописного відділу ІРЛІ (Пушкінського Дому) РАН та Російської національної

бібліотеки було створено електронне видання, в основу якого покладено «Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей. В 4 т.» И. Ф. Масанова (Москва, 1956 – 1960) (URL: http://feb-web.ru/feb/masanov/default.asp). Важливим джерелом інформації для цього електронного ресурсу стала картотека некрологів діячів російської еміграції з особистої колекції співробітника Російської національної бібліотеки Д. Б. Азіатцева.

Цікавою є історія створення багатотомного видання «Незабытые могилы: некрологи российского зарубежья: 1917 – 2001» РДБ. Першим цією справою професійно зайнявся московський літературознавець і бібліограф В. М. Чуваков [6]. Працюючи над архівом О. М. Горького, він розпочав укладання картотеки некрологів і траурних оголошень про діячів російського зарубіжжя. В. М. Чуваков розмножив довідник на друкарській машинці та розіслав його до найбільших бібліотек. Під час роботи над «Хроникой культурной жизни русской эмиграции во Франции» у відділі Російського зарубіжжя РДБ було започатковано укладання картотеки некрологів емігрантів. Для подальшої роботи були об'єднані картотеки В. М. Чувакова та РДБ. Було розроблене програмне забезпечення для локальної електронної БД «Некрологи РЗ» (URL: http://www.rsl.ru/ru/s1/s11/s104/s187/s1876488/), що дозволило здійснювати пошук за місцем поховання, професією, ключовими словами. Стало можливим поповнювати відомості про осіб, інформація про яких вже опублікована, виправляти неточності [21]. У 1999 – 2007 рр. у видавництві «Пашков Дом» було видано шість томів (останній том вийшов у трьох книгах) монументальної праці біобібліографічного характеру «Незабытые могилы: некрологи российского зарубежья: 1917 – 2001» (URL: http://www.rsl.ru/ru/s3/s31/s315341/s3153415342/s31534153425345/).

Окрім РДБ (URL: http://www.rsl.ru/ru/s1/s11/s104/s1046490/s10464906492/) [1], картотеки некрологів ведуться також у Російській національній бібліотеці (Відділ газет) (URL: http://www.nlr.ru/coll/paper/cat.htm?print=1), у Забайкальській крайовій універсальній науковій бібліотеці ім. О. С. Пушкіна (Центр краєзнавчих ресурсів Забайкалля) (URL: http://www.zabunb.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=51:2012-05-17-01-31-49&catid=15:2010-08-11-07-54-04&Itemid=57), у Центральній міській бібліотеці ім. О. І. Герцена (Гомель, Білорусь) (URL: http://afisha.adva.by/places/viewgroup/291-centralnaya-gorodskaya-biblioteka-imaigercena), у Новосибірській обласній дитячій

бібліотеці ім. О. М. Горького (URL: http://www.websib.ru/library/about/cards.htm). Картотека некрологів, яку веде інформаційно-бібліографічний відділ Донецької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Н. К. Крупської, включає бібліографічні описи статей з періодичних видань українською і російською мовами й охоплює понад 40 років (URL: http://www.library.donetsk.ua/index.php?target=bibl).

В Інтернеті можна знайти інформацію про некрологи російських генералів у колекції славгородського адвоката А. Мальцева [3]; у довіднику про знаменитих померлих тверчан «Люди Тверского края второй половины XX века» (2007) викладача Тверського державного університету, кандидата філософських наук С. М. Корсакова (URL: http://tver-people.narod.ru/#contents); в БД на авторському сайті С. Волкова «Белое движение» (URL: http://www.samisdat.com/5/511-pred.htm) тощо.

Іноземні видання, що публікують відомості про некрологи, загалом створюються у співпраці великих колективів та в кооперації декількох країн. Тому видання, розпочаті ще в XIX ст. існують і понині, використовуючи сучасні технології [7; 8; 10; 14; 22; 26].

У США найбільш відомими є покажчики біографічних матеріалів фірми У. Х. Уїлсона. Бюлетень «Поточна біографія» (Current Biography. New York: H.W. Wilson Co.) виходить з 1940 р. і містить біографічні довідки та некрологи про знаменитих діячів різних країн, які вчинили щось видатне протягом року або які відвідали Сполучені Штати Америки і привернули увагу американської преси (URL: http://www.hwwilsoninprint.com/current_bio.php). Щоквартальний покажчик «Біографічний індекс» (Biography index: a cumulative index to biographical material in books and magazines. New York: H.W. Wilson Co., 1949 – .) відображає некрологи, надруковані в «The New York Times».

Некрологи можна знайти в спільному англо-американському виданні – щорічнику «Блакитна книга» (The Blue Book: Leaders of the english-speaking world. London; St. James Press; New York: St. Martin’s Press, 1973 – .). Цей біографічний словник містить інформацію про відомих сучасних діячів англомовних країн.

Некрологи з портретами членів Британського Королівського наукового товариства містяться в словнику «Королівське наукове товариство Лондона» (Royal society of London: Obituary not. of fellows of the Royal soc. London, 1904 – .).

В унікальному широковідомому «Літературно-біографічному словнику з історії точних наук ...» Поггендорфа (Poggendorff J. Chr. Poggendorff Biographisch-literarishes Handwörterbuch zur Geschichte der exacten Wissenschaften ... Leipzig: Barth, 1863 – 1904. URL: https://archive.org/details/biographischlite02pogguoft); Verlag Chemie, 1925 – 1940; Berlin; Akademie-Verlag, 1955 – .), де містяться відомості про вчених німецькомовних країн, з 7-го тому надруковані некрологи.

У 1896 – 1913 рр. у Німеччині А. Беттельгеймом видавався «Біографічний щорічник і німецький некролог» (Biographisches Jahrbuch und Deutscher Nekrolog, 1896 – 1913 / Hrsg. von Anton Bettelheim. Berlin: Reiner, 1897 – 1917. 18 Bd. Index Bd. 1 – 10, 1908. URL: http://de.wikisource.org/wiki/Biographisches_Jahrbuch_und_Deutscher_Nekrolog). Видання містить докладні біографії померлих видатних осіб з бібліографією, стислі некрологи менш відомих осіб. З 1914 р. довідник було перейменовано в «Німецький біографічний щорічник» (Deutsches biographisches Jahrbuch / Hrag. von Verbande der Deutachen Akademien. Struugart: Deutache Varlage, 1914 – 1923, 1928 – 1929. Anstalt, 1925 – 1932. Bd. 1 – 5; Bd. 11 – 12, див. Bd. 3: Das Jahr, 1921 (1927). URL: https://archive.org/stream/DeutschesBiographischesJahrbuchBd031921#page/n0/mode/2up).

Видання «Німецький вчений календар Кюршнера» (Kürschners deutscher Gelehrtenkalender : bio-bibliographisches Verzeichnis deutschsprachiger Wissenschaftler der Gegenwart / Begr.: Joseph Kürschner. Berlin [u.a.] : de Gruyter,1925 – 1992 (1 – 16) ; München : Saur [früher], 1996 (17) ; 2001 (18 –) .) містить біографічні та бібліографічні дані, некрологи про всіх наукових працівників німецькомовних країн. З 1996 р. довідник випускається на CD-ROM. У 2014 р. – 26 випуск – це сучасне інтернет-видання, яке постійно оновлюється і надає унікальні можливості пошуку за різноманітними параметрами (URL: http://www.degruyter.com/databasecontent?dbid=kdgo&dbsource=%2Fdb%2Fkdgo).

Цікавим прикладом бібліографіфування некрологів є «Покажчик присвят і некрологів, які зберігаються у фондах Університетської бібліотеки Ерлангена-Нюрнберга, 1501 – 1945 рр. Т. 1 Покажчик персоналій (Gelegenheitsgedichte. Leichenpredigten und Nachrufe im Besitz der Universitätsbibliothek Erlangen: Verz. 1501 – 1945. Alphabet der betroffenen Personen / Leit.: A. Stählin. 2 verbesserte u. erweit. Aufl. Erlangen, 1986).

У біографічному довіднику фірми Дітц про видатних діячів Німецької Демократичної Республіки «Імена і дати» (Namen und Daten: Biographien wichtiger Personen der DDR (Bearb. Gühther Buch. Berlin; Bonn-Bad Godesberg; Diets, 1979) є окремий розділ «Некрологи».

Стислі біографічні відомості про діячів різних спеціальностей, які закінчуються переліком некрологів, містяться у словнику померлих діячів під назвою «Коли померли» чеського бібліотекаря Ярослава Кунца (Kunc, Jaroslav. Kdy zemřeli … ? Přehled českých spisovatelů a publicistů zemřelých. Praha, 1962 – 1974).

У Варшаві в 1947 р. був опублікований «Список втрат польської культури» професора Вроцлавського університету Б. Ольшевича (Olszewicz B. Lista strat kultury polskiej (1/IX 1939 – 1/III 1946). Warszawa,1947). Біографічні довідки супроводжуються некрологами.

На початку 1980-х німецька видавнича фірма «K.G. Saur Verlag GmbH» скопіювала довідники та покажчики з біобібліографічними відомостями на мікрофіші, а з кінця 1990-х років ця інформація стала доступною на CD-ROM, а також у режимі он-лайн власної локальної мережі. Таким шляхом пішла більша частина закордонних фірм, які займаються випуском біобібліографічної продукції. Як зазначає кандидат філологічних наук, доцент кафедри книгознавства та пропаганди книги Московського державного університету друку Л. Б. Грузінова, наступним кроком стала підготовка «Світового біографічного архіву» (Biographisches Weltarchiv), джерелами якого стали національні й іноземні словники та довідники [10]. На цьогодні цей масив інформації об'єднаний в «Світову біографічну інформаційну систему» (World Biographical Information System) і доступний користувачам за адресою: http://www.degruyter.com/browse?publisher=KGS.

Представлений матеріал свідчить про необхідність продовження вивчення некрологів як біобібліографічного ресурсу. Аналіз показує, що ретроспективний масив біографічних даних представлений досить повно, а відомостей про сучасних діячів недостатньо. На допомогу науковцям та краєзнавцям може стати відображення некрологів в довідково-бібліографічному апараті. У межах навчально-інноваційного проекту «Школа бібліотечного журналіста» (URL: http://journalist-library.blogspot.com/) слухачам була запропонована методична лекція з питань теоретичного і практичного використання некрологів. Проект був ініційований Харківською державною бібліотекою ім. В. Г. Короленка

(Україна) і реалізований за допомогою грантової підтримки програми «Бібліоміст» IREX/Україна, інформаційного партнерства науково-виробничого підприємства «Ідея» та журналу «Бібліотечній форум України».

Використані джерела

1. Авдонина, Н. А. «Некрологи»: есть такая картотека / Н. А. Авдонина // Мир библиогр. – 2000. – № 4. – С. 69.

2. Академик [Электронный ресурс] : [сайт словарей и энциклопедий]. – [Б. м.], 2000 – 2010. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/ dic.nsf/ruwiki/663727 (19.01.2014). – Назв. с экрана.

3. Армия в шкафу. Славгородский адвокат собрал данные о 18200 генералах России! [Электронный ресурс] // Сайт изд. дома «Алтапресс». – 2007. – 22 янв. – Режим доступа: http://altapress.ru/story/11545 (19.01.2014). – Назв. с экрана.

4. Баскаков, В. Н. Рукописные собрания и коллекции Пушкинского Дома / В. Н. Баскаков ; отв. ред. Т. С. Царькова ; АН ССР, Ин-т рус. лит. (Пушкин. Дом). – Ленинград : Наука, 1989. – 77, [1] с. – Электрон. аналог: режим доступа: http://www.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=10975 (3.09.2014).

5. Баскаков, В. Н. Справочно-библиографические источники в собраниях Пушкинского Дома / В. Н. Баскаков ; отв. ред. К. Д. Муратова ; АН ССР, Ин-т рус. лит. (Пушкин. Дом). – Ленинград : Наука, 1987. – 47, [1] с. – Электрон. аналог: режим доступа: http://www.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=10975 (3.09.2014).

6. Бовкало, А. А. Рецензия на «Незабытые могилы. Российское зарубежье: некрологи 1917 – 1997 : в 6 т. [Электронный ресурс] / А. А. Бовкало // Генеалог. вестн. – 2001. – № 1. – Режим доступа: http://www.vgd.ru/VESTNIK/vestnik4.htm (09.09.2014). – Назв. с экрана.

7. Веревкина, А. Н. Зарубежная биобиблиографическая информация : учеб. пособие / А. Н. Веревкина ; Моск. гос. ин-т культуры. – Москва, 1989. – 79 с.

8. Веревкина, А. Н. Общие биографические и биобиблиографические словари зарубежных стран / А. Н. Веревкина. – Москва, 1970. – 70 с.

9. Гречихин, А. А. Общая библиография. Разд. 2. История библиографии. Гл. 9 Создание репертуара русской книги и периодической печати [Электронный ресурс] // gumfak.ru : Электронная библиотека. – Режим доступа: http://www.gumfak.ru/bib_html/biblio/bib041.shtml (19.01.2014). – Назв. с экрана.

10. Грузинова, Л. Б. Библиография. Раздел 2. Иностранная библиография [Электронный ресурс] : учеб. для вузов / Л. Б. Грузинова ; подгот. текста и аппарата изд. О. Е. Простякова ; электр. изд. подгот. коллективом Ин-та открытого образования МГУП. – Москва : МГУП, 2003. 264 с. – Публикатор xBook, версия 3.6b. – Дата публикации 05.11.2009. – Дата обновления 09.02.2010. – Режим доступа: http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook212/01/eabout.htm (9.09.2014). – Назв. с экрана.

11. Докусфера [Электронный ресурс] : электрон. фонд Рос. нац. б-ки / Рос. нац. б-ка. – Санкт-Петербург, 2009 – 2012. – Режим доступа: http://leb.nlr.ru/ (27.09.2014). – Назв. с экрана.

12. Кауфман, И. М. Русские биографические и биобиблиографические словари / И. М. Кауфман ; [ред. изд-ва Е. Г. Тамамшев ; худож. Н. М. Лобанов]. – Москва : Госкультпросветиздат (Тип. им. Котлякова Госфиниздата), 1955. – 751 с. – Электрон. аналог: режим доступа: http://books.e-heritage.ru/book/10078597 (3.09.2014).

13. Курилишин, К. Бібліографічні матеріали на сторінках часопису «Галичанинъ» / Костянтин Курилишин // Бібл. вісн. – 2014. – № 2. – С. 30–35.

14. Куфаев, М. Н. Иностранная библиография : краткий очерк развития и современное состояние / М. Н. Куфаев. – Москва : Гос. центр. кн. палата РСФСР, 1934. – 276 с.

15. Островская, А. В. Опыт использования интегрированной ИПС «Русская словесность» для создания тематических справочно-источниковедческих комплексов / А. В. Островская // Интернет и современное общество: Труды X Всерос. объединен. конф. СПб., 23 – 25 окт. 2007 г. / СПбГУ, Фак. филологии и искусств; редкол.: Н. В. Борисов (председ.) и др. – Санкт-Петербург, 2007. – С. 126–129. – Электрон. аналог: режим доступа: http://old.conf.infosoc.ru/2007/thes/part2/Ostrovskaya.pdf (3.09.2014).

16. Папанова, Н. Некролог – траурная хроника столетия [Электронный ресурс] / Наталия Папанова // Информационно-аналитический ресурс «Похоронный портал». – Москва, 2013. – Режим доступа: http://funeralportal.ru/magazine/1009/5064.html (19.01.2014). – Назв. с экрана.

17. Періодична преса про Київський некрополь // Проценко Л. А. Історія Київського некрополя / Л. А. Проценко ; [Нац. акад. наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Київ, 1995. – С. 78–91.

18. Петровская, И. Ф. Биографика: Введение в науку и обозрение источников биографических сведений о деятелях России 1801 – 1917 годов / И. Ф. Петровская. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Санкт-Петербург : Петрополис, 2010. – 384 с.

19. Попик, В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації : монографія / Володимир Попик ; [відп. ред. Л. А. Дубровіна] ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : [НБУВ], 2013. – 518, [1] с. – Електрон. аналог: режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/EIF00000041.pdf (9.09.2014).

20. Равич, Л. М. Г. Н. Геннади (1826 – 1880) / Л. М. Равич. – Москва, 1981. – 125, [2] с. – (Деятели книги).

21. Рыжак, Н. Незабытые могилы – духовный мемориал зарубежным соотечественникам [Электронный ресурс] / Надежда Рыжак // Русская газета : еженедельник на рус. яз. в Болгарии. – 2006. – 27 апр. – Режим доступа: http://russkayagazeta.com/rg/gazeta/fullstory/russian-tomb-15/ (19.01.2014). – Назв. с экрана.

22. Симон, К. Р. История иностранной библиографии / К. Р. Симон. – Москва : Изд-во Всесоюз. кн. палаты, 1963. – 736 с.

23. Теплицкая, А. В. Биобиблиографические ресурсы: теория и практика / А. В. Теплицкая // Персональна та біобліографія в технологіях управління знаннями : матеріали міжнар. семінару-тренінгу, Харків, 4 квіт. 2013 р. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка]. – Харків, 2013. – С. 36–46. – Електрон. аналог: режим доступу: http://korolenko.kharkov.com/vydav/Personal%20ta%20bibliogr.pdf (3.09.2014).

24. Тертычный, А. А. Жанры периодической печати : учеб. пособие для вузов / А. А. Тертычный. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Москва : Аспект-Пресс, 2002. – 320 с.

25. Указатели содержания русских дореволюционных газет: библиогр. указ. / Б-ка Акад. наук СССР ; сост.: С. А. Кузьмин, М. А. Тарасов, Г. Н. Яковлев ; отв. ред. М. И. Фундаминский. – Ленинград : [Изд. отд. Б-ки Акад. наук СССР], 1986. – 125, [2] с.

26. Универсальные биографические словари мира : аннот. библиогр. указ. / Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина, Информ.-библиогр. отд. ; [сост.: Е. Ю. Елисина, Л. К. Миронова, С. М. Тюрина ; ред. С. М. Тюрина]. – Москва, 1982. – 50, [2] с. – (В помощь пропаганде библиотечно-библиографических знаний).

27. Утвержденное императором Николаем I 3 июня 1837 г. «Положение о порядке производства дел в губернских правлениях» и об обязательном издании при губернских правлениях «Губернских ведомостей» [Электронный ресурс] : Док. Нац. ист. архива Беларуси к виртуал. выст., посвящ. 175-летию нач. изд. газ. «Минские губерн. ведомости» / Нац. ист. архив Беларуси. – Минск, 2012. – Режим доступа: http://niab.by/vystavka_mingubved/temat_perechen/3/ (3.09.2014). – Назв. с экрана.

28. KnigaFund.Ru = КнигаФонд [Электронный ресурс]: электрон. образоват. б-ка : электрон. период. изд. / Digital Distribution Center (ООО «Центр цифровой дистрибуции»). – Москва, 2008 – 2014. – Рус., англ. – Режим доступа: http://www.knigafund.ru/ (27.09.2014). – Назв. с экрана.

БЛОГ «ШКОЛА БІБЛІОТЕЧНОГО ЖУРНАЛІСТА» ЯК МЕДІА-МАЙДАНЧИК НАВЧАЛЬНО-ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЕКТУ ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА

Вірютіна Катерина Миколаївна,
методист від. наук.-метод. роботи
ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
Україна, Харків

Анотація. *Висвітлення реалізації навчально-інноваційного проекту «Школа бібліотечного журналіста» Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка.*

Ключові слова: *Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, бібліотечна журналістика, навчально-інноваційний проект, блог, PhotoSnack, фоторедактор Picasa, сервіс Infogr.am.*

Аннотация. *Освещение реализации учебно-инновационного проекта «Школа библиотечного журналиста» Харьковской государственной научной библиотеки им. В. Г. Короленко.*

Ключевые слова: *Харьковская государственная научная библиотека им. В. Г. Короленко, библиотечная журналистика, учебно-инновационный проект, блог, PhotoSnack, фоторедактор Picasa, сервис Infogr.am.*

Abstract. *The article considers with realization of educational innovative project «School of Library journalist» of Kharkiv Korolenko State Scientific Library.*

Key words: *Kharkiv Korolenko State Scientific Library, library journalism, educational and innovative project, blog, PhotoSnack, photo editor Picasa, service Infogr.am.*

Вимоги часу спонукають бібліотечну спільноту розширювати сфери професійної діяльності. Сучасний бібліотекар – це ІТ-фахівець (принаймні має володіти ІТ-технологіями) і журналіст. Володіючи навичками журналістської майстерності, бібліотекарі формують позитивний імідж бібліотеки через засоби масової інформації (ЗМІ) різного рівня.

У 2013 р. на базі ХДНБ стартував інноваційний навчальний проект «Школа бібліотечного журналіста». Протягом 2013 – 2014 рр. відбулися заняття трьох локальних шкіл бібліотечного журналіста (для співробітників ХДНБ), Першої та Другої Всеукраїнських шкіл і Регіональної школи бібліотечного журналіста для колег зі Східної України.

Головне завдання школи – засвоєння слухачами методів, прийомів, засобів та отримання практичних навичок журналістської діяльності. Програма курсу передбачає знайомство слухачів з побудовою ефективних зв’язків зі ЗМІ, бібліотечною пресою, теле- і фотожурналістикою. Використовуючи жанровий підхід при визначенні тематики та методики занять, викладачі знайомлять колег з методикою написання та представлення матеріалів інформаційних, аналітичних, художньо-публіцистичних жанрів в різних ЗМІ. Здобуті навички закріплюються при виконанні практичних завдань. Особливу увагу приділено інтернет-журналістиці та інтернет-сервісам, блогінгу і бібліотечній блогосфері. Докладно розглядається тема медіа-конвергенції, яка є чинником сучасних трансформацій і головною тенденцією розвитку сучасних ЗМІ. Тема редакційно-видавничої підготовки газети втілюється в конкретні результати: слухачі опановують різноманітні програми комп’ютерної верстки періодичних видань (Microsoft Publisher, Padlet) і створюють власні періодичні друковані та он-лайн видання [3].

Медіа-майданчиком Школи став корпоративний ресурс «Школа бібліотечного журналіста ХДНБ ім. В. Г. Короленка» (http://journalist-

library.blogspot.com/). Створений на інтернет-платформі Blogger.com, блог інформує про діяльність школи. Завдяки різноманітним інтернет-технологіям на блозі продемонстровано нові можливості онлайнової журналістики, для оперативного та ефективного просування інформації використовується поєднання гіпертексту, відео, аудіо, фото, можливостей інтернет-сервісів.

Структура медіа-майданчика школи складається з декількох сторінок, на яких всеобічно висвітлена робота. Завдяки гаджетам (технічним пристроям) бічної панелі здійснюються рекламна, інформаційна, пошукова функції. Так, рекламні та інформаційні матеріали про школу створено за допомогою сервісу Snacktools (http://www.snacktools.com) та його віджетів[6]. Наприклад, за допомогою віджета PhotoSnack (http://www.photosnack.com/) зроблено фотоальбом «Школа бібліотечного журналіста». За допомогою інструментів віджета Tubesnack (http://www.tubesnack.com/) створено «Відео про Школу». Плейлист включає чотири відеоролики, завантажені на сервіс з YouTube каналу ХДНБ. Перший ролик «Школа бібліотечного журналіста ХДНБ ім. В. Г. Короленка» створено он-лайн на сервісі PowToon (http://www.powtoon.com) у форматі скрайбінг-презентації та переконвертовано в відеоформат. Наступний ролик – відеопрезентація про роботу Школи бібліотечного журналіста ХДНБ, яка проводилась для співробітників бібліотеки протягом 21 травня – 6 червня 2013 р.

У відео «Результати Школи бібліотечного журналіста для співробітників ХДНБ ім. В. Г. Короленка» представлені наслідки навчання, а саме буктрейлери, підготовлені учасниками, з теми «Медіа-конвергенція». Четвертий відеосюжет присвячено діяльності інтернет-центру ХДНБ, оновленого завдяки комп'ютерному обладнанню, що отримала за грантом від програми «Бібліоміст» за проект «Школа бібліотечного журналіста» (презентація відбулася 20 листопада 2013 р.).

Пошукова функція здійснюється завдяки гаджетам «Рубрики» та «Архів». Рубрики дозволяють зробити пошук за тегами, за допомогою архіву публікацій можна здійснити пошук за датою публікації. В межах проекту «Школи бібліотечного журналіста» було розпочато генерування

---

[6] Допоміжні міні-програми – графічні модулі, які розміщуються в робочому просторі відповідної батьківської програми і служать для прикраси робочого простору, розваги, вирішення окремих робочих завдань або швидкого отримання інформації з Інтернету без допомоги веб-браузера.

бібліографічної бази даних «Бібліотечна журналістика». Гіперпосилання на бічній панелі спрямує користувача на сторінку електронного каталогу ХДНБ (http://korolenko.kharkov.com/cgi-bin/wcatalog/). На панелі також представлені банери партнерів Школи, за допомогою гіперпосилань користувач дізнається про діяльність програми «Бібліоміст»/IREX, Науково-виробничого підприємства «Ідея», журналу «Бібліотечний форум України», Харківського обласного відділення (філії) Всеукраїнської громадської організації «Українська бібліотечна асоціація».

Головна сторінка блогу – «Новини». Тут розміщені оголошення, відображена інформація про події та результати навчання. Методика комбінування слів і зображень дозволяє донести до користувача інформацію в повному обсязі. Засобами візуальної журналістики стають сервіси зі створення різноманітного мультимедійного контенту. Наприклад, сервіс Glogster EDU (http://www.glogster.com/) дозволяє створювати безкоштовні інтерактивні мультимедійні плакати – глоги. Інтерактивну інфографіку можна створити за допомогою сервісу Infogr.am (http://infogr.am/). Для публікації фотогалерей використовуються PhotoSnack та фоторедактор Picasa (http://www.picasa.google.com). З метою та завданнями Школи можна ознайомитись на сторінці «Про нас». У «Навчальному класі» йдеться про Школу бібліотечного журналіста для співробітників бібліотеки.

На сторінці «Медіа-простір сучасної бібліотеки» презентовано комунікаційний навігатор «Бібліотечна періодика». Повну версію путівника представлено на сайті методичної служби ХДНБ «Колегам-бібліотекарям» (http://korolenko.kharkov.com/metod/index.php?id=1), а сервіс MapBox (www.mapbox.com) дозволив візуалізувати навігатор у вигляді інтерактивної карти.

На сторінці «Творчий майданчик» (http://journalist-library.blogspot.com/p/blog-page_3693.html) представлені найкращі газети, створені «школярами». Опановуючи програму Microsoft Publisher, слухачі створюють і презентують власні періодичні видання. Інструменти сервісу Calameo (http://www.calameo.com) дозволяють не тільки публікувати завантажені під власним акаунтом видання, документи чи презентації, а й налаштувати піктограму своєї бібліотеки у вигляді «Творчої полички». Поличка Школи налічує більше 20 періодичних бібліотечних видань. Деякі з них вже отримали професійне визнання. Так, перший випуск бюлетеня Молодіжної секції Української бібліотечної асоціації «БібліоМолодь»

(http://ru.calameo.com/read/00273260958ef65b901cc) було створено і представлено в рамках Другої всеукраїнської школи бібліотечного журналіста. А з газетою Центральної міської бібліотеки ім. В. Г. Бєлінського (ЦМБ) Дзержинського району м. Харкова «Библиотечный чемодан», що отримала диплом Регіональної школи бібліотечного журналіста, можна ознайомитись в однойменному розділі на сайті ЦМБ (http://belinskogo.kh.ua/bibliotechnij_chemodan.html).

Для створення періодичних видань он-лайн учасники опановують сервіс Padlet. Він надає ряд інструментів для створення інтерактивних дощок, або стінгазет. Формат стінгазети припускає використання публікацій переважно інформаційних жанрів (заміток, репортажів, інтерв'ю тощо). Крім того, формат такої газети обмежено простором робочого поля – стіни або так званої дошки. Це передбачає включення у видання невеликих за обсягом текстів, перевага надається використанню аудіовізуальних матеріалів (фоторепортажів, відеороликів, звукових файлів). Недоліком сервісу є обмежені можливості форматування тексту. Проте формат стінгазети дозволяє оперативно створювати цікаві віртуальні проекти. Досвід роботи медіаконвергентних редакцій зі створення інтерактивних стінгазет отримали слухачі Регіональної школи бібліотечного журналіста (10 – 13 червня 2014 р.). Редакція, що складалася з головного редактора, дизайнера та журналістів (кожному члену редакції залежно від функцій надаються персональні права доступу до інтерактивного видання) одночасно працювала над створенням інтерактивної он-лайн газети. Результати командної роботи – три інтеркативні стінгазети («Одноклассники», «БиблиоДом», «Библио-Project») представлені на сторінках членів редакції в сервісі Padlet і на блозі Школи серед публікацій сторінки «Новини».

Одним з найефективніших засобів позиціонування бібліотеки, реалізації її рекламної стратегії стає власний телевізійний інтернет-канал. На сторінці «ХДНБ телебачення» (http://journalist-library.blogspot.com/p/blog-page_8216.html) представлені власні канали ХДНБ. Сьогодні існують десятки сервісів, що надають можливості для роботи з відео в Інтернеті. Частина таких сервісів дозволяє створювати онлайнові телеканали і конкурувати з традиційним телебаченням, при цьому можна створювати канал на основі плейлиста або ж віщати live («живе мовлення»). На основі бібліотечного відео, розміщеного на YouTube, Vimeo та інших відеохостингах, можна створювати TV-програми

або TV-мережу з декількох каналів. Таку можливість надає сервіс Worldtv.com. На сервісі створено плейлист із завантажених відеосюжетів, сформовано сітку мовлення. Слід зауважити, що WorldTV робить ставку на гнучку систему оплати, але базові функції надаються безкоштовно, в тому числі розміщення на створеному каналі 100 відеороликів. Плеєр каналу за допомогою HTML-розмітки вбудовано на блог школи.

Використання інтернет-технологій у бібліотечній журналістиці має ряд переваг і недоліків. Головні переваги – для створення он-лайн ЗМІ та представлення в Інтернеті потрібно застосування мінімуму технічних засобів; доставка он-лайн медіа споживачам відбувається в цифровому «нематеріальному» форматі; особливі переваги для ЗМІ дає виробництво так званих мультимедійних публікацій (Multi-Media Publishing). Серед недоліків зазначимо наступні: наявність занадто докладного графічного, мультимедійного матеріалу призводить до довгого завантаження сторінок, збільшується час очікування і зменшується потужність передачі даних. Фахівці [4] рекомендують не перевантажувати публікації складним контентом, використовуючи мінімум технологічних інструментів, а якщо потрібно – робити гіперпосилання на сторонні ресурси, де розміщено цей матеріал. Також різноманітні безкоштовні сервіси, за допомогою яких урізноманітнюється форма подачі інформації, можуть припинити існування, а з ними зникає і контент, що там розміщений (фото, відео, анімація тощо). Деякі сервіси (наприклад, Padlet, Glogster, Prezi, PowToon) пропонують зберігати створений продукт у різних форматах, рекомендуємо обов'язково користуватися такими можливостями.

Досвід роботи Школи бібліотечного журналіста свідчить, що бібліотекарі не лише навчаються тонкощам журналістики, але активно та креативно застосовують отримані знання у повсякденній роботі.

Використані джерела

1. Вирютина, Е. Н. Интернет-телевещание. Сервисы для создания библиотечного интернет-канала [Електронний ресурс] / Е. Н. Вирютина // Друга Всеукраїнська школа бібліотечного журналіста, 7 – 10 квіт. 2014 р., м. Харків : метод. матеріали ХДНБ ім. В. Г. Короленка. – Електрон. текст. дані. – Харків, 2014; Те саме // Регіональна школа бібліотечного журналіста, 10 – 13 черв. 2014 р., м. Харків : матеріали до курсу. – Харків, 2014. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM).

2. Вирютина, Е. Н. Сервисы для создания периодического издания он-лайн [Электронный ресурс] / Е. Н. Вирютина // Регіональна школа бібліотечного журналіста, 10 – 13 черв. 2014 р., м. Харків : матеріали до курсу / Харків. держ. наук. б-ка

ім. В. Г. Короленка [та ін.]. – Електрон. текст. дані. – Харків, 2014. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM).

3. Глазунова, Л. В. Навчальний клас [Електронний ресурс] : [про Першу школу бібліотечного журналіста для співробітників ХДНБ ім. В. Г. Короленка] / Л. В. Глазунова // Школа бібліотечного журналіста Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка : блог. – Режим доступу: http://journalist-library.blogspot.com/p/blog-page_6.html. (дата звернення 25.07.2014).

4. Кихтан, В. В. Информационные технологии в журналистике / В. В. Кихтан ; под ред. проф. Л. А. Кохановой. – Ростов-на-Дону : Феникс , 2004. – 160 с. – (Высшее образование»).

5. Сафонова, В. В. Школа бібліотечного журналіста Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка / В. В. Сафонова // Бібл. форум України. – 2013. – № 4. – С. 25–27.

ФОРМУВАННЯ ТА СТРУКТУРУВАННЯ ЄДИНОГО ЦИФРОВОГО ЛАНДШАФТУ З ПИТАНЬ КРАЄЗНАВСТВА ТА МІСЦЕВОЇ ІСТОРІЇ

Скиданенко Олена Володимирівна,
дир. КУ «Кремінська РЦБС»,
Україна, Луганська обл., м. Кремінна,

Анотація. *Висвітлено краєзнавчу діяльність бібліотек Кремінського району Луганської області.*

Ключові слова: *краєзнавство, довідково-бібліографічний апарат, комплексні заходи.*

Аннотация. *Освещена краеведческая деятельность библиотек Креминского района Луганской области.*

Ключевые слова: *краеведение, справочно-библиографический аппарат, комплексные мероприятия.*

Abstract. *The article deals with the local history activity of libraries in Kreminsky district, Lugansk region.*

Key words: *local history, bibliographic apparatus, complex events.*

Майбутнє – у сьогоденні, але майбутнє – і в минулому.
Анатоль Франс

Вивчення історії рідного краю, культурних цінностей, популяризація його традицій є одним з найголовніших завдань, що стоять перед бібліотеками. Відродження кращих традицій українського бібліотечного краєзнавства, значно підвищило роль бібліотек у відновленні історичної

пам'яті народу, становленні його національної свідомості, вихованні гідності і справжнього патріотизму. Зберегти, систематизувати, забезпечити швидкий доступ до краєзнавчої інформації – одне з головних завдань задоволення краєзнавчих потреб користувачів.

Основу краєзнавчої діяльності бібліотек складають краєзнавчі фонди, контингент користувачів, видання і послуги з краєзнавства, бібліотечний персонал та матеріально-технічна база.

Бібліотеки Кремінського району Луганської області на сьогодні є культурними, інформаційними та дозвіллєвими центрами громади. Життя бібліотек не стоїть на місці. Примножуючи історію бібліотеки, враховуючи усі зміни, які відбувалися протягом багатьох років, бібліотека змінюється, модернізується. Сучасна діяльність бібліотеки доводить, що ця установа завжди була і буде збирачем та популяризатором історії та культури свого народу.

У краєзнавчій діяльності бібліотек можна виділити основні напрямки: історичне краєзнавство, літературне та культурно-мистецьке краєзнавство, етнографічне краєзнавство, вивчення історії бібліотек краю, спрямовані на поширення знань про життя видатних людей та творчість земляків. Історична пам'ять – це святиня народу, нації. Існують сторінки історії, які не можуть і не мають бути забутими. Не можна бути патріотом, не знаючи історії своєї малої Батьківщини. Тому в бібліотеках постійно експонуються книжкові виставки, присвячені історії краю, проводяться масові заходи із залученням відомих людей, які зробили суттєвий внесок у розвиток Кремінщини.

Основна ланка в системі краєзнавчого обслуговування – довідково-бібліографічний апарат, що націлений на повне розкриття складу та змісту краєзнавчих документів. У бібліотеках району ведуться краєзнавчі картотеки як в традиційній (картковій), так і в електронній формі. Краєзнавча картотека відображає книги, окремі статті з книг, публікації в пресі, присвячені краю. Більша частина краєзнавчих матеріалів друкується в періодичних виданнях.

Ведуться бази даних «Історія міста та сіл району», «Знамениті кременяни», «Історія бібліотеки», «Символіка району», «Доблесна пам'ять» (про пам'ятники району), «Кремінщина туристична», ці бази даних розміщені на сайті Комунальної установи «Кремінська РЦБС» у розділі «Барвиста країна – моя Кремінщина» http://kremlibr.at.ua.

Ведеться картотека аудіовідеоматеріалів про край, читачам надаються віртуальні довідки та надсилаються рекомендаційні та інформаційні списки літератури. На базі абонемента діє «Пункт доступу громадян до офіційної інформації», який надає широкий доступ до законодавчих та нормативних документів, офіційних текстів, рішень органів влади та місцевого самоврядування з усіх питань розвитку регіону, матеріали розміщуються на сайті Комунальної установи «Кремінська РЦБС» у розділі «Центр регіональної інформації населення».

Удосконалення складу краєзнавчих ресурсів Кремінської ЦБС відбувається через поповнення: а) краєзнавчого фонду (КФ) електронними довідковими, енциклопедичними, рідкісними краєзнавчими та місцевими періодичними виданями, представленими в Інтернеті бібліотечними, книговидавничими, книготорговельними установами; б) КФ бібліотек традиційними (неелектронними) й електронними (офлайн на CD-R) ліцензованими документами.

Задля поширення знань з краєзнавства бібліотеки проводять для своїх читачів комплексні заходи спільно з усіма зацікавленими установами й організаціями, які також здійснюють краєзнавчу роботу: краєзнавчим музеєм, школами, архівом, ЗМІ. Подібні соціальні партнери розширюють можливості бібліотеки. Зміцнення зв`язків з громадськими організаціями привносить в краєзнавчу діяльність новий зміст.

Робота з громадою і на благо громади майже завжди пов'язана з краєзнавством. Традиційні форми краєзнавчої роботи бібліотек під впливом часу змінюються, стають більш яскравими й ефективними (участь у Дні міста, рекламних акціях, конкурсах, флешмобах). У бібліотеках полюбляють проводити конкурси, особливо з виявлення творчих здібностей своїх користувачів. Конкурси стали найулюбленішою формою роботи бібліотекарів із дітьми та молоддю. Майже кожний захід у стінах бібліотеки супроводжується мультимедійними презентаціями, музичним супроводом, відеосюжетами.

У бібліотеках постійно діють тематичні виставки краєзнавчої тематики, виставки з нагоди відзначення знаменних дат краю – всі вони яскраві, неординарні, мета – звернути увагу читачів на краєзнавчу літературу. Особливий інтерес викликають віртуальні книжкові виставки, які розміщені на веб-сайті бібліотеки.

В останньому десятиріччі відбулось переосмислення основних напрямків краєзнавчої роботи з метою відродження національної духовної

культури, відновлення історичної пам'яті народу та виховання патріотизму в дітей і молоді. Сприяла цьому пошукова краєзнавча робота бібліотек (створено музей села в бібліотеці філії № 19 с. Михайлівка, членами клубу «Що? Де? Коли?» здійснено дослідницьку роботу «Дубовий гай – заповідне урочище Кремінщини», краєзнавчі подорожі «Вулиці імені героїв», екологічні експедиції, за матеріалами яких створено відеоролик «Кремінщина – оазис Донбаса»).

І як результат краєзнавчої роботи – все більше людей можуть дізнатися про наш край, і віртуальне краєзнавство – це неоціненний і вже незамінний засіб вивчення історії рідної землі.

Комп'ютерні технології відкривають абсолютно нові, ще не досліджені варіанти навчання, пов'язані з унікальними можливостями сучасної техніки. Недостатнє фінансування бібліотек не дає змоги придбати техніку для копіювання та оцифровування документів, створювати видання краєзнавчої тематики.

Використані джерела

1. Кушнаренко, Н. М. Бібліотечне краєзнавство – стратегія розвитку теорії і практики в умовах електронного середовища / Н. М. Кушнаренко // Вісн. Харків. держ. акад. культури. – 2004. – Вип. 12–13. – С. 151–158.

2. Трубина, Е. И. Краеведческие ресурсы на сайтах библиотек / Е. И. Трубина // Библиография. – 2004. – № 1. – С. 3–11.

3. Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України: затв. наказом М-ва культури і мистецтв України № 314 від 11.06.1996 р. // Законодавство – бібліотекам України. Вип. 1: Загальні засади діяльності бібліотек / НПБУ. – Київ, 2000. – С. 168–172.

МУЛЬТИМЕДІЙНІ МЕРЕЖЕВІ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ БІЛОРУСІЇ

Носов А. А.,
аспірант НБУВ,
Україна, Київ

Анотація. *Висвітлюється досвід створення мультимедійних мережевих бібліотечно-інформаційних ресурсів (ІР) у Національній бібліотеці Білорусі (НББ), яке здійснюється з урахуванням можливості конвергенції ІР бібліотек, архівів, музеїв, інформаційних центрів та служб.*

Ключові слова: *національна бібліотека Білорусі, медіа-простір, інтернет-портал, віртуальні проекти, конвергенція.*

Аннотация. *Освещается опыт создания мультимедийных сетевых библиотечно-информационных ресурсов (ИР) в НББ, осуществляемый с учетом возможностей конвергенции ИР библиотек, архивов, музеев, информационных центров и служб.*

Ключевые слова: *национальная библиотека Беларуси, медиапространство, интернет-портал, виртуальные проекты, конвергенция.*

Abstract. *The experience of creating multimedia network of library and information resources (IR) in NLB carried out in view of convergence possibilities of IR libraries, archives, museums, information centers and services are reported in the article*

Key words: *National Library of Belarus, media space, Internet portal, virtual projects, convergence.*

Мультимедіа (від лат. multum – багато, medium – середовище) – технології, призначені за допомогою комп’ютера інтегрувати, опрацьовувати й одночасно відтворювати різноманітні типи сигналів, засоби та способи обміну даними різних типів: текстових і графічних, відео та звукових тощо.

Уперше термін мультимедіа виник у 1965 р. для опису театралізованих шоу, наприклад, ExplodingPlasticInevitable – шоу, що поєднало живу рок музику, кіно, експериментальні світлові ефекти і нетрадиційне мистецтво.

Для роботи з мультимедіа комп’ютер має бути обладнаний відповідними пристроями. Мультимедійні дані об’єднують текст, зображення, звук, відео, анімацію, інтерактивні можливості (використання гіперпосилань). Під час опрацювання таких даних за допомогою комп’ютера використовуються різні програми. Мультимедійні портали та веб-вузли містять не лише текст та зображення, а й анімацію, відео, аудіо, що об’єднані гіперпосиланнями. Такі портали можуть містити відеоблоги, подкасти тощо. Для розміщення та пошуку відеозаписів у мережі Інтернет використовують відеосервіси, зокрема YouTube.

Розвиток обчислювальної техніки та Інтернету призвели до глобальних змін у процесах створення, розповсюдження та обміну інформацією. Бібліотеки вже не можуть ігнорувати зростаючий потік електронних публікацій. Це змушує опрацьовувати та використовувати у своїй роботі нові джерела інформації, удосконалювати сучасні форми бібліотечного обслуговування. Нині одним із ефективних засобів підтримки наукових досліджень є використання автоматизованих

бібліотечних систем. У цьому аспекті актуальною є проблема створення в наукових організаціях електронних бібліотек (ЕБ) та їх використання.

Безкінечно можна сперечатися про функції бібліотечного сайта та його зміст, тобто, чи потрібно бібліотеці розміщувати на власному сервері інформацію. Тому що, безперечно, є одне з головних, якщо не найголовніше завдання професійного сайта бібліотеки – створення механізму доступу через Інтернет до власних електронних каталогів. Саме он-лайн каталог відрізняє бібліотечний сайт від будь-якого іншого. Якісне та оперативне формування інформаційних ресурсів, які відповідають запитам сучасного інформаційного суспільства, – головне стратегічне завдання НББ. Інформаційні ресурси бібліотеки спрямовані на задоволення інформаційних запитів користувачів різних категорій завдяки представленню різних видів документів і результатів їх аналітико-синтетичної переробки.

НББ має найповніший і затребуваний документальний фонд в країні. Він містить більше 9 млн документів (друковані видання, рукописи, мікрофільми, електронні та інші види документів), створених як в Білорусі, так і різних країнах світу більш ніж 50 мовами. НББ займає особливе місце в системі закладів інформаційно-документної сфери Білорусі, діяльність яких спрямована на здобуття, створення, накопичення і використання інформаційних ресурсів. Вона має найповнішу в Білорусі універсальну колекцію національних документів, а також документів, виданих за кордоном. Формування інформаційних ресурсів орієнтовано на виконання функцій національної бібліотеки, інформаційного, соціокультурного і соціополітичного центру як важливого компоненту інформаційної інфраструктури суспільства.

Формування ІР НББ здійснюється з врахуванням можливості конвергенції ІР бібліотек, архівів, музеїв, інформаційних центрів та служб і має на меті:

– акумулювання максимально повної колекції ІР;
– відбір і акумулювання суспільно значимих світових ІР;
– розвиток інформаційно-пошукових ситем по інформаційним ресурсам НББ;
– створення навігаторів загальнодоступними національними і затребуваними світовими ІР;

– здійснення на корпоративних засадах обробки документного потоку, який надходить до бібліотечно-інформаційних закладів країни, і використання створених бібліографічних та авторитетних записів;

– створення бібліографічного репертуару національних документів, участь у формуванні світового ресурсу;

– створення широкого спектру бібліографічної та іншої аналітичної інформації;

– деталізацію документів, в першу чергу національних;

– формування електронного архіву національних документів, розподіленого національною електронною бібліотекою, яка об'єднує цифрові ІР всіх бібліотек та інформаційних центрів Білорусі.

У формуванні інформаційних ресурсів НББ орієнтується на національні та загальнолюдські цінності, підтримує політичний та релігійний нейтралітет. Діяльність з підготовки електронних мультимедійних ресурсів є яскравим прикладом використання численних технологічних можливостей, які відкривають мультимедійний формат представлення інформації. Віртуальні проекти НББ представлені трьома мовами – білоруською, російською та англійською, є сучасними інформаційними продуктами, роль їх поступово зростає, і вони можуть стати важливою частиною національного інформаційного простору.

У 2012 р. в рамках року книги було реалізовано два віртуальні проекти, які стали спеціальними ювілейними рубриками інтернет-порталу бібліотеки: «Класики світової літератури: Янка Купала і Якуб Колас»: до 130-річчя з дня народження піснярів землі білоруської; «1812 рік в історії Білорусі»: до 200-річчя війни 1812 р. У 2013 р. був створений проект «Віртуальна мандрівка з Янкою Мавром», присвячений 130-річчю з дня народження відомого білоруського письменника, першовідкривача пригодницького і науково-пізнавального жанрів в білоруській літературі.

Також увазі користувачів інтернет-порталу пропонуються нові форми роботи – віртуальні виставки та віртуальні колекції. З цими документами із фондів бібліотеки відвідувачі можуть ознайомитись в будь-який час. На віртуальних стендах – книги, репродукції, листівки, плакати, аудіозаписи, електронні документи тощо. Інформація структурована за тематичними розділами. Для цього є проста навігація з гіперпосиланнями для зручності переміщення в розділ, що цікавить, коротка анотація до експонатів.

Електронні ресурси створюються до ювілеїв видатних співвітчизників, світських і православних свят, до видатних дат в житті

країни. Наприклад, в Рік гостинності, з 9 по 25 травня, Білорусь приймала 78-й чемпіонат світу з хокею з шайбою. За матеріалами із фондів бібліотеки і відкритих джерел було підготовлено слайд-шоу «Хокей у світі».

Інтернет-проекти НББ отримують широкий резонанс. Аналогів такого роду мультимедійних ресурсів мало не тільки в Білорусі, але і в країнах СНД. Виконані на належному рівні і максимально інформативні, вони сприяють:

– популяризації фондів бібліотеки;

– розширенню знань про білоруську культуру та історію;

– здійсненню вільного доступу потенційних користувачів до культурної та історичної спадщини білоруського народу.

Отже, представлення інформаційно-бібліотечних матеріалів НББ в мережі Інтернет, є результатом потужного розвитку інноваційних технологій, які впроваджуються у діяльність бібліотек.

НОВІ РЕАЛІЇ БІБЛІОТЕЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Прохорова Ганна Валеріївна,
бібліотекар І категорії від. наук.-інформ.
забезпечення інноваційних процесів
ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
Україна, Харків

Анотація. *Розглядається питання реорганізації бібліотечного простору в умовах нових інформаційних потреб користувачів; особлива увага акцентується на втіленні ідеї «третього місця» на бібліотечних теренах.*

Ключові слова: *імідж бібліотеки, «третє місце», нові бібліотечні послуги.*

Аннотация. *Рассматривается вопрос реорганизации библиотечного пространства в условиях новых информационных потребностей пользователей; особое внимание акцентируется на воплощении идеи «третьего места» на территории библиотек.*

Ключевые слова: *имидж библиотеки, «третье место», новые библиотечные услуги.*

Abstract. *Article is devoted to the necessary reorganization of library space in terms of new information needs of users; particular emphasis is placed on bringing the idea of a «third place» in the territory of the libraries.*

Key words: *image library, «third place», the new library services.*

З настанням ери інформаційних технологій та масової культури бібліотека, як соціальний інститут отримала серйозний виклик, лише адекватна відповідь на який зможе гарантувати її майбутнє. Мешканці міст, особливо молодь, майже припинили ходити до бібліотеки старого формату. Для бібліотеки вже недостатньо розташовуватися в чудовій за архітектурою будівлі чи забезпечувати для читачів тишу. Для залучення відвідувачів, стимулювання спілкування між ними потрібно поєднати функції музею, театру (кінотеатру) і бібліотеки в одній будівлі, змінити традиційний простір, враховуючи нові потреби читачів. Таким чином, утвориться своєрідний центр освіти і культури, так зване «третє місце».

«Третє місце» – тема актуальна й обговорювана не тільки в бібліотечному співтоваристві, але і в соціумі в цілому. Це поняття було введене американським соціологом Реєм Ольденбургом у 1982 р. Він присвятив темі «третього місця» однойменну статтю, а пізніше приділив увагу в книзі «Велике Гарне місце», виданій у 1990 р.

Соціолог подає таке визначення: «*треті місця – це нейтральні місця для соціальної взаємодії ...*», «*треті місця*» – «*скріпи*» в центрі місцевого співтовариства, які «*дозволяють нам пройти через черговий день*» [12]. У часи щоденних перегонів на виживання людині потрібно мати можливість і місце для релаксації, спокійного обмірковування ідей, задумів. Такі місця допомагатимуть утворювати місцеві осередки для спілкування. «Третє місце» – це не дім і не офіс, це простір у місті для навчання, ділових зустрічей та роботи, що знаходиться в досяжних межах.

Соціальний простір «третіх місць» має функціональні особливості. Це зручне місце для проведення ділових зустрічей, «мозкових штурмів», роботи фрілансерів, представників малого бізнесу, навчання, організованого дозвілля, кінопереглядів, розваг тощо. Також тут можна випити гарячі або прохолодні напої, можна принести з собою їжу. Сюди захочеться приходити знову і знову, бібліотека стане культурним центром тяжіння мешканців і гостей міста.

У «третьому місці» поєднуються простір – реальний та віртуальний. Відбувається зміна способу життя. «*Третє місце – це місце, де комфортно. Вдома людина є, на роботу повинна йти, і не вистачає саме такого місця, де хочеться бути – щоб просто зустрічатися, попрацювати, подумати, написати. Бібліотека за природою своєю призначена для людей, які не в зграї, які вміють і хочуть самі думати. Бібліотека зараз більше стає майданчиком для комунікації, місцем, де можна розмовляти на будь-яку*

тему – поза часом і простором» [13] – вважає заступник директора Всеросійської державної бібліотеки іноземної літератури ім. М. І. Рудоміно Ольга Сініцина.

Публічні бібліотеки приваблюють читачів найрізноманітнішими і навіть несподіваними способами. Це робиться для того, щоб залишатися актуальними, цікавими для читачів. Наприклад, співробітник Центральної дослідницької бібліотеки в Оверленд-Парк, штат Канзас (США), проводив майстер-клас з розбирання свинини. Захід мав назву «Книги і м'ясники» і його відвідала майже сотня людей.

Також бібліотеки проводять workshop (секція, семінар, майстерня) з ковальства та рибальства. У бібліотеці міста Жульєт, штат Іллінойс, відбувся захід «День зоряних воєн», на якому можна було взяти участь в іграх з дітьми, волонтерами-аніматорами, переодягненими штурмовиками, купити лимонад у спеціально побудованій копії легендарної їдальні з фільму. Публічна бібліотека Дес-Пленсія, штат Іллінойс, організовує змагання з віртуального боулінгу, що проводяться тут кожні два тижні.

Публічна бібліотека Берклі в Каліфорнії разом з книгами надає й електроінструменти напрокат. У цій же бібліотеці виступає рок-дует «Гаррі Поттер», що існує з 2004 р. і не відрізняється спокійним виконанням своїх композицій. Окружна бібліотека Челсі, штат Мічиган, щоліта проводить на своїй галявині різні заходи, в тому числі і комедійні шоу. Для публічних бібліотек не є новинкою проведення громадських зустрічей. Такі заходи проводилися і в минулому, а зараз отримали новий розвиток і набувають популярності.

Україна також перебуває в тренді сучасних бібліотечних процесів. Механізми і шляхи перетворення бібліотеки в «третє місце» для людини інформаційного суспільства зараз активно обговорюються бібліотекарями. Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка (ХДНБ) завжди була схильна до відкритості і публічності: тут проводяться зустрічі «за круглим столом», конференції, трибуни вченого, творчі зустрічі, майстер-класи, дискусії та інші різноманітні заходи. У бібліотеці постійно працюють Американський клуб (клуб спілкування англійською мовою), Клуб лікувально-оздоровчих технологій, Літературна студія, Пушкінський клуб «В кругу друзей», Клуб народної пісні «Струни серця», Есперанто-клуб, Клуб «Краєзнавець». Частими для ХДНБ є гості – письменники-фантасти і любителі фантастики, учасники фестивалів «Зоряний міст» та «Красная звезда». Окремою цікавою подією є Фестиваль науки, який вже

вдруге організовується в бібліотеці. За традицією Фестиваль 2014 р. відкрився науково-практичною конференцією «Екологічна безпека у XXI столітті. Наукові досягнення харків′ян». У межах Фестивалю проводилися «круглі столи», конференції, інтелектуальна гра «Брейн-ринг», екскурсії бібліотекою, територією парку «Слобожанський» та дендропарком Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва, мандрівка парком для молодих велотуристів. Усього під час Фестивалю у бібліотеці було проведено 32 заходи, з них 25 у бібліотеці та 7 за її межами, в яких взяли участь майже 900 відвідувачів. Фестиваль науки мав значний резонанс в Іінтернеті, пресі, радіо, телебаченні, що, безумовно, покращує імідж бібліотеки, привертає до неї увагу.

На сайті бібліотеки увазі користувачів пропонуються ілюстративні каталоги виставок, що цікавлять користувачів. Виставки присвячуються знаменним датам, ювілеям, окремим темам, видатним подіям вітчизняної та світової історії, науки і культури. У читальних залах можна скористатися власними та передплаченими базами даних, а саме: «ХДНБ ім. В. Г. Короленка: видання та публікації про Бібліотеку», «Стандарти з інформації, бібліотечної та видавничої справи», «Соціальні комунікації: зведений каталог надходжень до бібліотек Харкова», «Бібліотекознавство. Бібліографознавство. Книгознавство: каталог ХДНБ», «Комп’ютерна правова бібліотека "Ліга:Закон"», «Винаходи в Україні», «Патенты России», «Патенты СНГ» (CISPATENT), «Товарные знаки России», «Промышленные образцы России», «Зодчий», а також бази даних EBSCO Publishing («Public Library», «Medline» та ін.).

Активну роботу з віртуальними користувачами проводить і відділ науково-інформаційного забезпечення інноваційних процесів, це електронна доставка документів, віртуальні довідки, дистанційне консультування з питань інтелектуальної власності патентним повіреним, листування з користувачами з приводу анкетування у науково-дослідній роботі. У поточному році у Facebook була створена сторінка Центру інформаційної підтримки винахідництва, який діє при відділі, з метою розповсюдження інформації про роботу Центру та залучення користувачів до участі у заходах, яких, до речі, проводиться дуже багато. Також виникла ідея створити блог відділу, який би об’єднав молодих творчих людей, винахідників і став віртуальним майданчиком для наукового спілкування та просування наукових розробок, винаходів на інтелектуальний ринок Харкова.

Таким чином, віртуальне спілкування з користувачами також надає умови, необхідні для створення «третього місця» у бібліотеці, зокрема, такі:

– доступність;

– комфорт;

– можливість спілкування;

– можливість відпочинку та розваг;

– доступ до Інтернету.

Такі умови мають саме бібліотеки, адже здатні надати можливість для інтелектуальної діяльності та проведення дозвілля, також для цього можуть бути запропоновані нові формати. Провідні бібліотеки світу давно стали на шлях перетворень і переформатувань, створивши оригінальні просторові рішення: зони відпочинку, зали для перегляду фільмів тощо.

Не секрет, що бібліотеки змушені впроваджувати нові форми для того, щоб не втратити свої позиції провідних центрів, пов'язаних із обробкою і поширенням інформації. Один з таких форматів – «третє місце», який для бібліотек не зовсім новий. Зрештою в питанні «Як зробити бібліотеку "третім місцем"?» можна виділити три пункти, а саме:

1. Створення комфортних умов перебування користувачів на території «третього місця».

2. Забезпечення доступу до світової мережі.

3. Зміна світогляду бібліотекарів.

У бібліотеках, що бажають стати «третім місцем», необхідно здійснити певну реорганізацію простору: створити більше площ для зустрічей, неформального спілкування за рахунок скорочення приміщень, що займають стелажі і полиці з книгами. Для молоді бібліотека має стати місцем, що відрізняється від квартири і школи.

Немає сумніву в тому, що в бібліотеках залишаться книги, журнали та інші носії контенту, але інформаційна функція бібліотек перестане бути чільною, поступившись пальмою першості креативним культурним і розважальним програмам і заходам.

Використані джерела

1. Дворкина, М. Я. Библиотечная среда: теория и организация : науч.-практ. пособие / М. Я. Дворкина. – Москва : Литера, 2009. – 101 с.

2. Дворкина, М. Я. Библиотечно-информационная деятельность: теоретические основы и особенности развития в традиционной и электронной среде / М. Я. Дворкина. – Москва : Фаир, 2009. – 256 с.

3. Домаренко, Е. В. Культурно-досуговая деятельность библиотеки : науч.-практ. пособие / Е. В. Домаренко. – Москва : Либерея-Бибинформ, 2006. – 78 с.

4. Коряковцева, Н. А. Корпоративность библиотек: вчера, сегодня, завтра / Н. А. Коряковцева. – Москва : Либерея-Бибинформ, 2012. – 191 с.

5. Ловкова, Т. Б. Библиотека как центр досуга : учеб.-метод. пособие / Т. Б. Ловкова. – Москва : Либерея-Бибинформ, 2009. – 101 с.

6. Библиотека как социальная площадка для самовыражения молодежи [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://cultinfo.ru/home2/6811/15.htm. – Загл. с экрана.

7. «Третье место» как рождение свободной культуры [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://nekrasovka.ru/trete-mesto-kak-rozhdenie-svobodno. – Загл. с экрана.

8. Новые места в городе [Электронный ресурс].– Режим доступа: http://365mag.ru/city/novy-e-mesta-v-gorode. – Загл. с экрана.

9. Библиотека как «третье место»: российское измерение [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://metod.library.karelia.ru/files/. – Загл. с экрана.

10. Что такое третье место? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://theoryandpractice.ru/videos/315-chto-takoe-trete-mesto. – Загл. с экрана.

11. Как создать новый имидж библиотек? [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://mnenia.ru/rubric/tech/kak-sozdat-novyy-imid-bibliotek. – Загл. с экрана.

12. Ольденбург, Р. «Третє місце» надає можливості для перевірки ідей та думок [Електронний ресурс] / Рей Ольденбург // Медіа-ресурс Open Study-2013. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: http: //www.open study.org.ua/posts/29094/ (дата звернення 16.08.2014).

13. «Третье место» в библиотеке [Электронный ресурс] // Современная библиотека : журн. о б-ках, чтении и книге... – 2011. – Электрон. текст. дан. – Режим доступа: sbiblioteka.blogspot.com./2011/so/blog-post_6760.htul (дата обращения 17.08.2014).

СЕКЦІЯ 2
«Документні пам'ятки у бібліотеках, архівах, музеях: регіональний цифровий вимір»

КОЛЕКЦІЯ РІДКІСНИХ КНИГ ПРО ПЕРШУ СВІТОВУ ВІЙНУ В «ESCRIPTORIUM» ЦЕНТРАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ім. В. Н. КАРАЗІНА

Журавльова Ірина Казимирівна,
дир. ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна,
Самохвалова Ольга Юріївна,
зав. від. автоматизації та прогрмного забезп.
ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна,
Україна, Харків

Анотація. *На прикладі електронної колекції Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна «eScriptorium: електронний архів рідкісних книг і рукописів для науки і освіти» показані можливості використання повнотекстових ресурсів: надання широкого доступу користувачів до цінних та рідкісних видань, забезпечення збереження оригіналу. Відображені принципи створення, структура, хронологічні рамки, напрями, за якими відбувається наповнення архіву документами. Визначені перспективи розвитку проекту, наведені факти співробітництва з найбільшими цифровими бібліотеками світу. Представлена електронна колекція, присвячена 100-річчю початку Першої світової війни.*

Ключові слова: *eScriptorium, DSpace, електронні архіви, електронна колекція, рідкісні та цінні видання, доступність фонду, збереження фонду, цифрові бібліотеки, Всесвітня цифрова бібліотека, Європеана, цифрова бібліотека, електронні колекції до 100-річчя початку Першої світової війни.*

Аннотация. *На примере электронной коллекции Центральной научной библиотеки Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина «eScriptorium: электронный архив редких книг и рукописей для науки и образования» показаны возможности использования полнотекстовых ресурсов ценных изданий: предоставление широкого доступа читателей к редким и ценным изданиям, обеспечение сохранности оригинала. Отражены принципы создания, структура, хронологические рамки, направления, по которым происходит наполнение архива документами. Обозначены перспективы развития проекта, указаны факты сотрудничества с крупнейшими цифровыми библиотеками мира. Представлена электронная коллекция, посвященная 100-летию начала Первой мировой войны.*

Ключевые слова: *eScriptorium, DSpace, электронный архив, электронная коллекция, редкие и ценные издания, доступность фонда, сохранность фонда, цифровые библиотеки, Всемирная цифровая библиотека, Европеана, цифровая библиотека, электронные коллекции к 100-летию начала Первой мировой войны.*

Abstract*. On the example of the electronic collection of Central Scientific Library of Kharkiv National University named V.N. Karazin «eScriptorium: electronic archive of rare books and manuscripts for science and education," were showed the possibilities of using full-text resources of valuable publications: providing of wide access for readers to rare and valuable publications, providing the conservation of original. The principles of creation, structure, chronological framework, directions by which the filling of archive documents occurs are reflected. The perspectives of the project development, stated the facts of cooperation with the largest digital libraries of the world were marked. Electronic collection dedicated to the 100th anniversary of the First World War was presented.*

Key words: *eScriptorium, DSpace, electronic archive, electronic collection, rare and valuable editions, fund accessibility, fund preservation, digital libraries, the World Digital Library, Europeana, digital library, electronic collection to the 100th anniversary of the First World War.*

Фонди бібліотек класичних університетів формувалися протягом кількох століть. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 № 650-р Фонд книжкових пам'яток і цінних видань ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна (85000 видань XII – XIX ст.) включено до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання.

Перед бібліотеками, в яких зберігаються історичні фонди, стоять важливі завдання. Це – проведення всебічної роботи з виявлення та обліку рідкісних і цінних видань, забезпечення збереження та безпеки книжкових пам'яток, створення якомога повного реєстру книжкових пам'яток як інформаційної бази, що сприятиме їх юридичному захисту. Серйозна проблема стоїть перед бібліотеками в наданні можливості працювати з цими фондами вченим, науковцям, враховуючи те, що деякі документи вже потребують реставрації і подальшої консервації.

Вирішити завдання надання читачам для наукової роботи книжкових пам'яток, цінних видань дозволяє створення їх електронних копій. Обслуговування повнотекстовими копіями рідкісних видань вже увійшло у практику роботи бібліотек світу. Завдяки можливостям, що надає Інтернет і відкритому доступу повнотекстові електронні колекції книжкових пам’яток стають доступними читачам усього світу. *«Можна стверджувати, що перед інформаційним суспільством стоїть завдання, яке історично вже було поставлено в XV столітті після винаходу Іоганном Гуттенбергом європейського способу книгодрукування: якщо*

першодрукарі перетворили в нову форму – друковану – ту інформацію, яка обслуговувала суспільство в рукописній формі, то цифрові технології роблять можливим зберегти в цифровому середовищі не тільки зміст, а й форму сприйняття інформації, візуальні образи раритетних книг» [1].

Переведенням фондів у цифровий формат займаються найбільші бібліотеки світу, за підтримки урядів вже діють національні електронні бібліотеки, наприклад у Франції – проект Gallica (gallica.bnf.fr), Національна бібліотека Британії почала поцифровувати фонди в 2005 р. У Казахстані діє проект «Електронний державний бібліотечний фонд – Казахстанська національна електронна бібліотека» (ЕДБФ-КазНЕБ). Результатом реалізації проекту є портал www.kazneb.kz, який забезпечує можливість вільного доступу та отримання цифрових копій [8].

У квітні 2013 р. була відкрита «The Digital Public Library of America» (DPLA, http://dp.la/) – Інтернет-проект, що об'єднує кращі бібліотеки, архіви та музеї США і надає до них вільний доступ. DPLA є точкою доступу до мільйонів фотографій, манускриптів, книг і зображень. Національна бібліотека Норвегії (https://www.nb.no/) нині поцифровує всі книги, які знаходяться в її колекції. Перед бібліотекою постало завдання – надати читачеві не просто відскановані сторінки, а повноцінні електронні книги, з функцією пошуку. Державна бібліотека Баварії (http://www.bsb-muenchen.de/index.php) поцифрувала понад мільйон книг і надала безкоштовний доступ до них. Це найбільша віртуальна колекція в німецькомовному просторі [2]. У березні 2014 р. з'явилася інформація про те, що Ватикан оголосив про намір перенести свою величезну бібліотеку старовинних рукописів і різних документів на цифрові носії, і що ці цінні історичні матеріали будуть доступні відвідувачам офіційного сайта бібліотеки абсолютно безкоштовно [3].

Державна публічна історична бібліотека (ДПІБ) Росії уже протягом 10 років надає у своїх залах читачам саме електронні копії документів [4]. З ініціативи ДПІБ Росії спільно з бібліотеками Латвії, насамперед з Академічної бібліотекою (зараз Академічна бібліотека Латвійського університету), з 2007 р. проводяться школи з організації роботи та управління електронними ресурсами так звані «Школи сканування». У 2013 р. організатори проводили в Латвії п'ятий такий захід («П'ята школа сканування: створення, зберігання та використання електронних ресурсів у бібліотеках. Інноваційні підходи до організації обслуговування користувачів електронними ресурсами»). Організатори поставили завдання

отримання знань і досвіду в області поцифровки культурної спадщини, накопиченого в бібліотеках і архівах країн-учасниць міжнародного семінару: Латвії, Литви, Білорусі, Росії, України. У межах заходу обговорювалися наступні тематичні напрямки: ІТ-рішення для управління та організації електронних колекцій бібліотек і архівів; національні стратегії електронних інформаційних ресурсів; діяльність бібліотек із забезпечення вільного доступу до наукової інформації та досліджень; інноваційні підходи до організації обслуговування користувачів електронними ресурсами; просування і популяризація електронних ресурсів.

Ще раз підкреслимо, що *«... поцифровка бібліотечних фондів – одне з найбільш перспективних напрямів у сфері впровадження високих технологій та автоматизації. У зарубіжних країнах практика створення електронних бібліотек дуже поширена. Необхідність створення подібних ресурсів визнана на урядовому рівні»* [5].

У листопаді 2013 р. на базі Державного політехнічного музею НТУ «КПІ» відбувся науково-практичний семінар, присвячений питанням поцифрування історичного, культурного та наукового надбання. Фахівці з Італії, Великої Британії, Росії знайомили учасників з передовими світовими практиками і технологіями поцифрування, формуванню цифрових колекцій, методам їх розповсюдження і використання. Участь українських бібліотекарів у таких семінарах дозволяє оцінити результат виконаної роботи, побачити власні помилки, щоб уникнути їх у подальшому, окреслити коло нових завдань. Досвід створення повнотекстових копій рідкісних книг і надання їх у відкритий доступ уже входить і в практику роботи українських вузівських бібліотек [4]. *«На поточний момент бібліотеки, які мають значні фонди і більш-менш пристойні технічні можливості займаються поцифруванням найцікавіших колекцій зі своїх власних фондів, незважаючи на те, що до задовільного правового і технологічного вирішення питань довготривалого збереження цифрової інформації ще далеко»* [5].

Слід відмітити досвід роботи з поцифрування рідкісних і цінних фондів компанії «Електронні архіви України» (http://elau.org/), яка спеціалізується на виконанні робіт у бібліотеках, архівах, музеях. Місія компанії – зберегти інформацію, що має наукову, історичну цінність і надати до неї доступ користувачам у всьому світі в сучасному форматі. В активі компанії – проект «Історична спадщина» (поцифрування фондів

Національної історичної бібліотеки України, http://www.nibu.kiev.ua); імідж-каталоги Наукової бібліотеки Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова (http://libonu.od.ua/); робота з фондами Науково-педагогічної бібліотеки ім. В. О. Сухомлинського (www.dnpb.gov.ua/) і багато іншого.

У бібліотеці ХНУ ім. В. Н. Каразіна у відділі книжкових пам'яток і цінних видань зберігається колекція XII – XX ст. (85 тис. прим.), колекція книг з мистецтва (66 тис. прим.), видання XIX ст. (близько 400 тис.). Хронологія колекції періодичних видань представлена XVIII – XIX ст.

Маючи досвід організації університетського інституційного репозиторію eKhNUIR (http://dspace.univer.kharkov.ua/) [6], ЦНБ в 2010 р. прийняла рішення про створення електронного архіву рідкісних книг і рукописів для науки й освіти – «eScriptorium» (http: / /escriptorium.univer.kharkov.ua/).

Електронний архів «eScriptorium» був створений на основі програмного забезпечення відкритого доступу DSpace, розробки Массачусетського технологічного інституту, яке підтримує протокол обміну метаданими OAI-PMH (Open Access Initiative Protocol for Metadata Harvesting), та дозволяє інтегрувати електронний архів у міжнародні реєстри ROAR, DOAR та інші. З 2013 р. архів працює в середовищі DSpace 3.5, яка має значні переваги зовнішнього інтерфейсу. Інтерфейс сайта «eScriptorium» ведеться трьома мовами: українською, російською та англійською. Основне призначення «eScriptorium» – накопичення, систематизація та збереження в електронному вигляді книжкових пам'яток, рідкісних і цінних видань, рукописів, які зберігає бібліотека, і які доступні для копіювання, поширення цих документів у світовому науково-освітньому співтоваристві.

Політика роботи архіву спрямована, насамперед, на надання відкритого доступу до рідкісного фонду бібліотеки читачам усього світу. На головній сторінці архіву розміщено звернення до читача: *«Архів eScriptorium містить повні електронні версії (або фрагменти) рідкісних видань і рукописів і створюється з освітньою та науковою метою. Використання ресурсів архіву з комерційною метою заборонено»*. Хронологічні рамки для архіву визначаються Законом України «Про авторське право і суміжні права» прийнятий 23 грудня 1993 р. № 3792-XII. Документи розміщуються в архіві, як правило, в повному вигляді або окремими частинами (фрагменти, малюнки тощо). Сканування оригіналів

документів здійснюється співробітниками сектору поцифровки документів відділу автоматизації та програмного забезпечення. У розпорядженні сектору є компактний книжковий фотокомплекс ATIZ Book Snap з програмним забезпеченням Book Drive Capture і Book Drive Editor, зі спеціальною V-подібною «колискою» (базовою підставкою під книги) з розкриттям до 120°. Комплекс працює за допомогою цифрової фототехніки (дві цифрові камери Canon G9), виконує повнокольорове поцифрування книг, охоплюючи дві сторінки одночасно. Залежно від призначення копії (для представлення в Інтернеті, архівного зберігання, видавничої роботи) і стану оригіналу вибирається формат поцифровки – найчастіше PDF, іноді JPEG або TIFF, приймається рішення про кольоровість та роздільну здатність вирішенні цифрового зображення (від 200 до 600 dpi).

Відбір документів для наповнення електронного архіву «eScriptorium» здійснюється за п'ятьма напрямками:

– за запитами окремих читачів для наукового дослідження;

– за запитами кафедр університету на допомогу навчальному процесу;

– планова поцифровка окремих колекцій з фонду ЦНБ;

– створення страхової копії унікального документа;

– подання в архіві видань з фондів бібліотек – партнерів проекту.

Велика увага в бібліотеці приділяється збереженню університетської спадщини, перших видань з друкарні Харківського Імператорського університету, виданням, пов'язаними з історією Alma Mater. В електронному архіві «eScriptorium» представлені перший Статут університету (1804), статути наукових товариств, списки студентів Харківського Імператорського університету за 1872 – 1900 рр., програми для випробування студентів на 1889 – 1899 рр. та ін.

З початку роботи проекту «eScriptorium» передбачалося, що до нього можуть приєднатися й інші бібліотеки університетів України. При розробці документів, що регламентують роботу архіву разом з Положенням про електронний архів «eScriptorium» була розроблена і форма договору про приєднання для бібліотек, що беруть участь у проекті. У 2012 р. партнером проекту стала бібліотека Харківського національного університету радіоелектроніки, а в 2013 р. – бібліотека Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. На початок жовтня 2014 р. в архіві розміщено майже 2400 видань.

Рідкісні книги з колекцій ЦНБ стають відомими усьому світу завдяки участі бібліотеки у міжнародних проектах Всесвітньої цифрової бібліотеки (WDL – World Digital Library, www.wdl.org/) та Європеани (www.europeana.eu/).

Світова цифрова бібліотека, створена з ініціативи Бібліотеки Конгресу США та за підтримкою ЮНЕСКО, надає в Інтернеті вільний доступ до великої кількості матеріалів багатьма мовами. Портал World Digital Library представлено сімома мовами: арабською, китайською, англійською, французькою, португальською, російською та іспанською. Нині у WDL представлено майже 11 тис. документів від 181 партнера. Партнерами проекту виступають національні бібліотеки різних країн, університетські та академічні бібліотеки, архіви, музеї. ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна стала шостою українською учасницею і партнером проекту. Першими виданнями, які потрапили до World Digital Library від ЦНБ стали: Персидський рукопис поетичних творів Хакима Рокна Масихи 1638 р., грецький кодекс «Огляд риторичного мистецтва в питаннях і відповідях, складений наймудрішим і великим оратором Церкви Господньої Олександром Маврохордатом Візантійським» 1753 р. і шість номерів першого українського сатиричного журналу «Харківський Демокріт» 1816 р.

Європеана – стратегічний проект Європейської Комісії, який планує до 2025 р. надати доступ до всієї цифрової спадщини Європи. Це багатомовний каталог поцифрованих об'єктів культурної спадщини з музеїв, бібліотек, архівів Європи. До цифрової бібліотеки Європеана у 2013 р. ЦНБ представила метадані до 22 документів XIV – XX ст. У січні 2014 р. відкрився європейський віртуальний архів «Europeana 1914 – 1918», присвячений Першій світовій війні (http://www.europeana1914-918.eu/en/europeana/record/2023862/handle_1237075002_184).

На початку 2014 р. у розділі «Рідкісні та цінні видання XIX – XX ст.» в архіві «eScriptorium» також було створено колекцію «До 100-річчя Першої світової війни» (http://escriptorium.univer.kharkov.ua/handle/1237075002/1557). Зараз до неї включено 123 документи. Документи цієї колекції привернули увагу користувачів з України, Росії, США, Канади, Німмечини, Нідерландів, Франції, Польщі, Білорусі, Великої Британії. До Європеани ЦНБ передала метадані до 31 документа, та підготувала метадані ще до 30 документів. Першим до колекції «Перша світова війна» надійшов документ: «**Отчет о состоянии лазарета Императорского**

Харьковского университета для раненых воинов со дня его открытия 26 октября 1914 года по 1 января 1915 года. – Харьков : Тип. А. Дарре, 1915. – 40 с.».

Умовно документи цієї колекції можна розподілити на групи за тематикою: офіційні документи; спогади про війну; дослідження досвіду війни; шпіонаж; права та соціальне становище учасників війни; медицина у воєнні роки; бібліотеки на фронті; військова пропаганда. Деякі були видані у 1914 – 1918 рр., інші у 1920 – 1940-х рр. Усі ці видання, як і інші документи в «eScriptorium», доступні користувачам Інтернету в форматі pdf.

До офіційних документів належать документи про початок війни, безпосередньо про її оголошення Росії Німеччиною, про хід військових дій та про їх закінчення й укладення миру. Особливу увагу користувачів привертають такі документи:

• Историческое заседание Государственной Думы 26-го июля 1914 года : (По поводу войны) : [стенографический отчет] / Государственная Дума России ; изд. Н. Н. Сорокина. – Тихорецкий хутор (Кубанской обл.) : Тип. «Прогресс», 1914. – 46 с. (97 переглядів)

• Германская белая книга о возникновении германо-русско-французской войны : По представленным Рейхстагу материалам : кн. лжи / пер. [с нем.] Р. Маркович. – [Петроград : Тип. т-ва «Екатерингофское печатное дело», 1915]. – 63 с. (87 переглядів).

• Great Britain and the European Crisis : Correspondence and Statements in Parliament, together with an Introductory Narrative of Events. – London ; Manchester ; Reddish : Taylor, Garnett, Evans & Co, Ltd, 1914. – XXV, 102 p. – Великобританія і Європейський криза: листування та виступи в парламенті, разом зі вступною статтею з розповіддю про події.

Збірник містить документи (листи), отримані Парламентом Великої Британії в період з 20 липня до 1 вересня 1914 з Франції, Росії, Німеччини, Австро-Угорщини, Італії, Бельгії, Сербії, а також промови в Палаті громад. (72 перегляди).

• Мирный договор между Россией с одной стороны и Германией, Австро-Венгрией, Болгарией и Турцией с другой. – Москва : Тип. Моск. совета рабочих и солдатских депутатов, 1918. – 150 с., 1 л. карт. (60 переглядів).

Зацікавленість у читачів викликали і документи, що пов'язані з правами та становищем полонених у Німеччині та Австро-Угорщині, а також документи, де ретельно викладені права офіцерів, нижчих чинів та членів родин військових на державну допомогу та інші пільги:

• Наши военнопленные в Германии и Австро-Венгрии : (по дополнительным сведениям) / Чрезвычайная следственная комиссия. – Петроград. : Сенат. тип., 1917. – 49 с.

У книзі викладені висновки Надзвичайної слідчої комісії про трагічне становище російських військовополонених у Німеччині та Австро-Угорщині. (91 перегляд).

• Северин Г. В. Раненые офицеры и нижние чины, их эвакуация, денежное и вещевое довольствие, пенсионные права, а также обеспечение семей лиц, призванных на войну : сб. законов и распоряжений / Георгий Викторович Северин ; изд. Верховного Совета. – Изд. неофиц. – Петроград. : Гос. тип., 1914. – 195 с.: табл. (58 переглядів).

До наступної групи документів, найбільш емоційних, слід віднести фронтові спогади учасників війни, журналістів, які висвітлювали події на фронтах, дипломатів, які мали безпосереднє відношення до розвитку подій, що передували початку Першої світової війни:

• Пурталес Ф., граф. Между миром и войной. Мои последние переговоры в Петербурге в 1914 году: воспоминания бывшего германского посла в России / граф. Ф. Пурталес ; пер. с нем. М. Алексеева ; предисл. В. Кряжина. – Москва ; Петроград. : Гос. изд-во, 1923. – 80 с.

Книга містить спогади німецького посла в Росії Фрідріха фон Пурталеса про останні переговори в Петербурзі в 1914 р. Граф Фрідріх фон Пурталес (1853 – 1928) – німецький дипломат, з 1879 по 1899 рр. обіймав різні посади в Відні, Празі, Парижі, Петербурзі та в апараті міністерства закордонних справ. У жовтні 1907 р. був призначений послом в Петербург, де намагався перешкодити зближенню Росії з Францією і Великою Британією. 19 липня (1 серпня) 1914 р. вручив російському міністрові закордонних справ С. Д. Сазонову ноту про оголошення Німеччиною війни Росії. (135 переглядів).

• Палеолог М. Царская Россия накануне революции / Морис Палеолог ; пер. с фр. Д. Протопопова и Ф. Ге ; предисл. М. Павловича. – Москва ; Петроград : Гос. изд-во, 1923. – 472 с.

Спогади Жоржа Моріса Палеолога (1859 – 1944) – французького політика і дипломата. З січня 1914 р. до липня 1917 р. Палеолог був послом Третьої Французької республіки в Російській імперії. Сприяв залученню Росії в Першу світову війну. (113 переглядів).

• Берти Дж., лорд. За кулисами Антанты : дневник Британского посла в Париже 1914 – 1919 / лорд Дж. Берти ; пер. и прим. Е. С. Берловича. – Москва ; Ленинград : Госиздат, 1927. – 232 с. (64 перегляди).

• Чуковский К. И. Заговорили молчавшие! : (Англичане и война) / Корней Иванович Чуковский. – 3-е изд. – Петроград : Изд-во Т-ва А.Ф. Маркс, 1916. – 187 с., ил.

Корній Іванович Чуковський (1882 – 1969) – відомий російський радянський дитячий письменник, поет, публіцист, літературний критик, перекладач, літературознавець. Починав свою літературну кар'єру як журналіст у газеті «Одесские новости», був кореспондентом цієї газети в Лондоні. Книга «Заговорили молчавшие!» – це спогади англійських солдат про війну. У 1915 р Міністерством народної освіти книга визнана корисною для поповнення учнівських бібліотек середніх навчальних закладів та вищих початкових училищ, безкоштовних народних бібліотек і читалень. А Військовим Міністерством вона була рекомендована для читання в частинах військ, установах військового відомства і лікувальних закладах. (72 перегляди).

Найчисленнішою є група документів, які стосуються досвіду ведення війни, аналізу проведення військових операцій на суходолі, морі та у повітрі. Серед них є багато робіт, що присвячені досвіду використання найсучаснішої на той час техніки – літаків, танків, підводних човнів, а також – дирижаблів та самокатів (велосипедів):

• Горлицкая операция : сб. док. – Москва : Воениздат, 1941. – 408 с.; 1 вкл. л. схем, 26 отд. л. схем.

З численних документів Військово-історичного архіву світової війни 1914 – 1918 рр., що мають відношення до Горлицької операції 1915 р., у збірнику вміщено лише ті, які розкривають оперативну діяльність командування штабів російської армії. Під час Горлицької операції командування російської армії припустилося кількох серйозних помилок, що призвело до значних втрат. У книзі багато схем і карт. Це одна з найпопулярніших книг в цій колекції (199 переглядів).

• Тейс Р. Самокатные части по опыту войны 1914 – 1918 гг. / Рудольф Тейс, Оскар Регеле; пер. с нем. О. Триэль ; ред., предисл. Р. Циффера. – Москва ; Ленинград : Госиздат, Отдел воен. лит., 1928. – 119 с., 25 рисунков и схем в тексте. – (Библиотека иностранной военной литературы).

Самокатні підрозділи, що зародилися наприкінці минулого сторіччя, і повільно, але неухильно розвивалися до 1914 р., довели свою практичну корисність, велику бойову і оперативну цінність під час війни 1914 – 1918 рр. В умовах західноєвропейського театру бойових дій з його густою мережею гарних доріг самокатні підрозділи можуть повністю виявити всі свої переваги, і не тільки замінити кінноту в окремих випадках, але і виконувати завдання, які кіннота неспроможна виконати. Відомі численні приклади вдалого застосування бельгійських, французьких і німецьких самокатних частин (122 перегляди).

• Гроос О. Война на море, 1914 – 1918 гг. Т. 1. Военные действия в Северном море от возникновения войны до начала сентября 1914 г. : перевод с изданного Германским Морским Архивом (Берлин, 1920 г.) тр. О. Грооса / О. Гроос ; отв. ред. Е. Ф. Мантей ; пер. с нем. Е. А. Беренс. – Петроград. : Госиздат, Гл. Военно-Мор. науч. ред., Отд. воен. лит. Р.В.С.Р., 1921. – IV, 16, 4, 4 с.; 12 л. карт, таблиц.

Переклад з виданого Морським Архівом Німмечини (Берлін, 1920 г.) праці капітана 1 рангу німецького флоту О. Грооса про військові дії в Північному морі від виникнення війни до початку вересня 1914 р. У російському виданні вміщено всі найбільш важливі додатки (документи, таблиці, схеми і карти). (75 переглядів).

• Томашевич А. В. Подводные лодки в операциях русского флота на Балтийском море в 1914 – 1915 гг. / А. В. Томашевич. – Москва ; Ленинград : Военно-мор. изд-во НКРКВМФ СССР, 1939 . – 282 с. : 12 влож. л. карт , 1л. портр.

Книга капітана 2-го рангу А. В. Томашевича є першою в радянській військово-морській літературі, яка присвячена систематичному викладу бойової діяльності підводних човнів Балтійського флоту в 1914 – 1915 рр. (74 перегляди).

• Іонов П. Повітряні кораблі : (нарис про дирижаблі) / П. Іонов. – Харків : На варті, 1931. – 24 с.

Сучасна техніка володіє засобами швидкого руху суходолом (залізниці, автотранспорт та ін.), засобами пересування водяною поверхнею (флот), під водою (підводні човни) і, нарешті, засобами пересування в повітряному середовищі. Аероплан і дирижабль — два основні засоби, якими людство після впертої боротьби і багатьох жертв завойовувало повітряний простір. (69 переглядів).

Під час війни медичні питання, особливо хірургічні, мають особливе значення, оскільки стосуються і військових, і мирних громадян. Декілька праць у колекції архіву «eScriptorium» присвячені питанню голоду, який супроводжує будь-яку війну:

• Отчет Лазарета для раненых воинов Харьковского медицинского общества и Всероссийского союза городов N4 (9-го октября 1914 г. – 1-го июля 1916 г.) / Харьк. мед. о-во. – Харьков : Тип. Я. И. Намойтер, 1917. – 168 с.: ил., табл. (104 перегляди).

• Пржевальский Б. Г. Медицинская часть отчета о лазарете для раненых воинов Харьковского медицинского общества и Всероссийского союза городов № 4 / Б. Г. Пржевальский. – Харьков : Тип. и литография М. Зильберберг и Сыновья, 1916. – 16 с. – Отд. отт. из «Харьковского медицинского журнала» за 1916 г. (60 переглядів)

• Репрев А. В. Голодный отёк / проф. А. В. Репрев. – Харьков : [Б. и.], 1923. – 59 с. ; 1 влож. л. график.

Менш ніж за рік від початку Великої світової війни, в 1915 році польськими письменниками Будзинським та Хелковським описані випадки «набряклої хвороби», що з'явилися в Галичині, до цього ж часу відносяться випадки «голодного набряку» у Польщі. З виникненням концентраційних таборів для військовополонених росіян і французів, де харчування було вкрай недостатнє, серед них стала розвиватися справжня епідемія «голодного набряку». За відомостями професора Репрева щодо харчування харківських жителів в 1919 р. можна зробити висновок, що вже тоді здоров'я багатьох людей було підірване недоїданням. Деякі з жителів Харкова вже тоді втратили 20 – 25% своєї ваги. (39 переглядів).

Наступна робота приверне увагу кожного бібліотечного фахівця: ім'я видатного бібліотекознавця Л. Б. Хавкіної знайоме бібліотекознавцям, і питання бібліотечного обслуговування військовослужбовців на фронті або у госпіталі має зацікавити істориків бібліотечної справи:

• Хавкина Л. Б. За рубежом : опыт военно-библиотечной работы / Л. Б. Хавкина ; предисл. Е. Хлебцевича ; Библ.-изд. подсекция Ц. С. Осоавиахима. – Москва ; Ленинград : Гос. изд-во, Отд. воен. л-ры, 1929. – 67 с., 23 рис.

Брошура присвячена питанням організації, формам і методам роботи американських і англійських цивільних бібліотек, що обслуговували армію Антанти під час Першої світової війни. У книзі багато фото. (74 перегляди).

Останню групу документів можна об'єднати одним словом – пропаганда. Пропагандистська робота проводилась і з боку Росії, Антанти, і з боку Німмечини та її союзників. Серед них видання польською мовою:

• Pamiatki wojenne : (afisze). Zesz. II. – Warszawa : Administracja Wydawnictwa : Krucza numer trzynasty, 1918. – 44, (4) s.

В альбомі із серії, яка видавалась у Польщі, вклеєні оголошення, відозви, листівки та інший агітаційний матеріал російською та польською мовами. На обкладинці – талон на евакуацію з Брестського вокзалу в Петрограді. (69 переглядів).

Дивлячись статистику відвідування, можемо підкреслити, що колекція електронних ресурсів, присвячених Першій світовій війні, є популярною, вона користується і попитом.

Світова громадськість, музеї, архіви, бібліотеки у 2014 р. звертаються до пам'яті про Першу світову війну. Проходять конференції, відкриваються виставки, друкуються покажчики. Так, 28 липня в Лондоні була представлена інсталяція художника Пола Каммінса, «Blood Swept Lands and Seas of Red» приурочена до цієї дати, [7]. У рові Тауера були «висаджені» 888246 керамічних маків. Кожна квітка є нагадуванням про одного загиблого британського військовослужбовця під час військових дій.

Протягом багатьох років цю війну називали «невідомою війною». Надання відкритого доступу до матеріалів про Першу світову війну в колекції «eScriptoriumї» надасть можливість користувачам відкрити для себе нові сторінки цих страшних подій XX сторіччя.

Використані джерела

1. Баркова, О. В. Презентация рукописей и старопечатных книг в цифровой среде [Электронный ресурс] / О. В. Баркова. – Режим доступа: confifap.cpic.ru/upload/spb2004/.../doklad_125.doc. – Заглавие с экрана.

2. Баварская библиотека оцифровала более миллиона книг [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.dw.de/p/1AqNJ. – Заглавие с экрана.

3. Ватикан переносит свою библиотеку на цифровые носители [Электронный ресурс] // ZN.UA. – 2014. – 24 марта. – Режим доступа: http://zn.ua/TECHNOLOGIES/vatikan-perenosit-svoyu-biblioteku-na-cifrovye-nositeli-141847_.html. – Заглавие с экрана.

4. Журавлева, И. К. CARMINA MORTE CARNET: о некотором опыте создания виртуальных книжных памятников в библиотеках Украины и зарубежья [Электронный ресурс] / И. К. Журавлева // Традиции и новации в информационном обеспечении науки и образования, 22 – 24 мая 2012, Симферополь, ТНУ им. В. И. Вернадского. – Режим доступа: http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/5881. – Заглавие с экрана.

5. Красильщикова, В. М. О создании электронных ресурсов в российских библиотеках [Электронный ресурс] / В. М. Красильщикова. – Режим доступа: http://confifap.cpic.ru/upload/spb2004/reports/doklad_264.doc. – Заглавие с экрана.

6. Савенкова, Л. В. Электронные коллекции университетских библиотек как составляющая информационно-образовательной среды [Электронный ресурс] /

Л. В. Савенкова, В. В Олейник, О. В. Баркова – Режим доступа: http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2013/disk/080.pdf. – Заглавие с экрана.

7. Красные маки к 100-летию окончания Первой мировой войны [Электронный ресурс]. – Режим доступа: europe-today.ru/.../krasnye-maki-k-100-letiyu-okonchaniya-pervoj-mirovoj- vojny/Кеш. – Заглавие с экрана.

8. Казахстанская Национальная электронная библиотека (КАЗНЭБ) [Электронный ресурс]: современное состояние и проблемы развития – Режим доступа: http://www. natlib.uz/www_data/articles/01_kasybaeva_aygul_doklad.pdf. – Заглавие с экрана.

УКРАЇНСЬКИЙ БІБЛІОТЕКАР, КНИГОЗНАВЕЦЬ ТА БІБЛІОГРАФ О. І. ЧЕРКАШИН: ДО 100-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

Лосієвський Ігор Якович,
зав. наук.-дослід. від. документознавства, колекцій
рідкіс. видань і рукописів ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
проф. каф. документознавства та книгознавства ХДАК, д-р філол. наук,
засл. працівник культури України.
Україна, Харків

Анотація. *Про бібліотечну, книгознавчу, та бібліографічну діяльність Олексія Івановича Черкашина (1914 – 1981), завідувача відділу рідкісних видань і рукописів ХДНБ ім. В. Г. Короленка у 1949 – 1981 рр.*

Ключові слова: *О. І. Черкашин, українське книгознавство, бібліографія.*

Аннотация. *О библиотечной, книговедческой и библиографической деятельности Алексея Ивановича Черкашина (1914 – 1981), заведующего отделом редких изданий и рукописей ХГНБ им В. Г. Короленко в 1949 – 1981 гг.*

Ключевые слова: *А. И. Черкашин, украинское книговедение, библиография.*

Abstract. *The article focuses on library, bibliology and bibliographic activity of Olexiy Ivanovich Cherkashin (1914 – 1981), head of the department of rare books and manuscripts of KSSL by V. G. Korolenko in 1949 – 1981.*

Key words: *O. I. Cherkashin, Ukrainian bibliology, bibliography.*

Щасливі випадки бувають не лише у житті людини, але й у житті бібліотеки, і чудовий приклад – не дуже помітна, як тоді здавалося, подія в історії ХДНБ: влітку 1948 р. студент Харківського державного педагогічного інституту Олексій Іванович Черкашин пройшов навчальну практику в її стінах, у відділі рідкісних видань і рукописів, під керівництвом завідуючої відділом кандидата філологічних наук Маргарити Орестівни Габель та бібліографа Ірини Василівни Знаменської. Бібліотека та її відділ книжкових раритетів, високоосвічені співробітниці справили на

нього велике враження. По завершенні занять О. І. Черкашин пішов з бібліотеки, однак через рік, успішно закінчивши інститут, до неї повернувся – тепер вже назавжди.

За плечима тридцятичотирирічного студента вже був багатющий життєвий досвід, і це був досвід не лише цивільної людини, але й фронтовика, героя Великої Вітчизняної війни.

Олексій Іванович Черкашин народився 30 березня 1914 р. в одному з містечок Курської губернії, де його батько, який походив з селянської родини, служив на пошті ямщиком. Невдовзі родина Черкашиних переїхала до м. Грайворон, заснованого слобідськими козаками 1678 р. над Ворсклою (тепер – Бєлгородської області РФ). За радянським паспортом Олексій Іванович був росіянином, у родині, однак, співіснували російська та українська культурні орієнтації та мови, і твори Т. Г. Шевченка він читав і знав напам'ять ще з дитинства. Вечорами співали українські та російські пісні, а серед останніх, найчастіше, «Когда я на почте служил ямщиком…», основою якої став переклад поезії Владислава Сирокомлі «Поштар». Не викликає сумнівів походження русифікованих Черкашиних від «черкас» – українських переселенців XVII ст. з Наддніпрянщини.

У 1931 р., по закінченні школи, О. І. Черкашин рушив до Москви, де продовжив навчання у Педагогічному технікумі імені Профінтерна. Про його подальшу вчительську діяльність відомостей майже не збереглося (спочатку він працював вихователем у трудовій комуні, пізніше – завучем школи у Калінінскій області), а от про ратну працю свідчать бойові ордени майора Черкашина – Червоного Прапора, Вітчизняної війни ІІ-го ступеня, Червоної Зірки – та медалі «За визволення Варшави» і «За взяття Берліна». На фронті він перебував з червня 1941-го і до травня 1945 р., тричі отримував поранення, останнє – 4 травня 1945 р. у Берліні.

22 серпня 1949 р. О. І. Черкашин почав працювати у ХДНБ, спочатку прийнятий до штату відділу фондів та обслуговування. І саме в тому серпні, під час організованої сталінськими ідеологами «боротьби з безрідними космополітами» М. О. Габель, безпартійна, полька за походженням та ще й донька «австрійського підданого», вимушена була залишити роботу у бібліотеці «за власним бажанням». Тимчасово – у вересні 1949 р. – обов'язки завідувача відділу виконував вчений-історик та педагог, кандидат історичних наук Г. В. Фрізман. Але було зрозумілим (а в бібліотеці тоді й серед керівництва працювали розумні, помірковані люди, які намагалися не розпалювати, стримувати ідеологічну вакханалію,

печерні антисемітські настрої), що такий виконувач обов'язків у найближчий час завідувачем не стане. Виникла кадрова проблема, яка особливо загострилась саме тому, що тоді, як і в 1930-ті роки, «вичищали» кращі кадри найвищої кваліфікації.

Тепер ми не знаємо, хто і де згадав і запропонував кандидатуру О. І. Черкашина, який по закінченні інституту залишився у Харкові, але це була ідеально прохідна кандидатура за тих часів: росіянин із селянської родини, фронтовик-орденоносець, комуніст, член партії з 1945 р., за фахом – педагог, викладач середньої школи. До того ж він мав чудовий каліграфічний почерк, а це – неабияка перевага у бібліотечній справі. Можливо, про студента-практиканта, вже зрілого чоловіка, захопленого книгою, згадали працівники бібліотеки, члени партбюро, або це була креатура райкому чи горкому. Так чи інакше, але знову працювати у школі О. І. Черкашину не довелося, останнім місцем його роботи до ХДНБ була Радянська армія.

25 жовтня 1949 р. О. І. Черкашин заступив на посаду завідувача відділу рідкісних видань і рукописів (тодішня офіційна назва – відділ стародруків та рідкісних книжок). І це насправді був новий етап у діяльності ХДНБ з формування, забезпечення збереження та розкриття своїх найцінніших колекцій [тут і далі детальніше див. 1]. О. І. Черкашин проявив себе як вдалий організатор і один з основних виконавців цієї роботи, книгознавець, бібліограф та популяризатор книги.

Саме з цього часу, поряд із бібліографічною роботою та окремими історико-книгознавчими розвідками, метою яких було наукове розкриття колекцій та удосконалення довідково-бібліографічного апарату відділу, регулярними стали різноманітні заходи з популяризації бібліотечних скарбів ХДНБ: книжкові експозиції, лекції, екскурсії, радіо-, а пізніше і телепередачі.

З початку 1950-х років з ініціативи нового завідувача значною мірою активізувалася робота з обслуговування читачів, хоча спеціалізованої читальної зали тоді у відділі ще не було, співробітники (штат відділу складався тоді з 2 – 3 осіб) працювали і приймали читачів у приміщенні площею у вісім квадратних метрів. Незважаючи на це, показники бібліотечно-бібліографічного обслуговування були достатньо високими, наприклад, у 1950 р.: обслуговано 287 читачів, у т.ч. 126 науковців, 38 аспірантів, 27 фахівців і 96 студентів; читачам було видано 614 книжкових пам'яток. Крім того, у цьому році співробітники відділу

виступали з лекціями, проводили екскурсії, виконували довідки, давали консультації з історико-книгознавчих питань, за складом колекцій та історії окремих книжкових пам'яток.

Змінювались критерії відбору книг та архівних документів для фонду пам'яток, методи їх популяризації та наукового освоєння. Великої шкоди завдав тоталітаризм, який деформував справжні наукові уявлення про духовні, історико-культурні цінності. І молодий О. І. Черкашин, заступивши на посаду, на початку доволі жорстко реформував фонд раритетів, керуючись «постановами партії та уряду», збільшуючи його ідеологічний потенціал за рахунок видань «класиків марксизму-ленінізму» і виводячи «шкідливі» пам'ятки за межі фонду. Особливо постраждали від цієї перебудови колекції рідкісних та цінних видань кінця XIX – перших десятиріч XX ст. У відділі на найпочеснішому місці з'явився великий портрет Сталіна, якого новий завідувач майже обожнював, як і більшість радянських людей тієї доби. Разом з цим, як у відомому тодішньому анекдоті, Олексій Іванович «коливався разом із курсом партії» і робив це досить оперативно: у березні 1956 р., наступного дня після зборів комуністів, де читали доповідь Хрущова про «культ особистості», з якою новий лідер виступив 25 лютого на закритому засіданні XX з'їзду КПРС, Черкашин зняв зі стіни портрет першого й останнього радянського генералісимуса.

Через багато років співробітниця ХДНБ Тетяна Григорівна Шерстюк у своїх спогадах писала: «*Я сприймала його* <О. І. Черкашина. – І. Л.> *таким, яким він і був, поганим і добрим, розумним і обмеженим. Мені дуже бажалося б, щоб він хоча б на пару місяців воскрес і прочитав мемуари І. Іванова і В. Шаламова про Колиму, "Крутий маршрут" Є. Гінзбург, спогади Ларіної і т.д., і т.п., а я би подивилася на вираз його обличчя*» [10, арк. 16].

Автор цих рядків, хоча і працював з Олексієм Івановичем нетривалий час – трохи більше року, може засвідчити: на початку 1980-х років це вже була людина більш широких поглядів та естетичних уподобань (наприклад, він дуже цінував поезію Бориса Пастернака), і, як здається, на той час у нього вже не було колишньої безоглядної віри в комуністичні догми, хоча й не перемагала остаточно орієнтація на загальнолюдські духовні та культурні цінності. Інколи траплялися рецидиви колишньої партійної пильності (наприклад, повернувшись одного разу до бібліотеки після відвідування букіністичного магазину, він не зміг себе утримати і все

ж таки подзвонив до КДБ, поінформувавши про наявність у цьому магазині книжок «ворога радянської влади Мережковського»). Не будемо суворо засуджувати його за це, він був людиною свого часу. І великою заслугою О. І. Черкашина та його колег І. В. Знаменської і Л. І. Цикіної є формування і розширення колекцій книжкових пам'яток світового та національного значення, безсумнівних раритетів у фондах бібліотеки.

У 1950 – 1970-х роках до фондів ХДНБ надійшли сотні стародруків, рідкісних та цінних видань. Українські першодруки – примірники видань Івана Федорова, а також кириличні стародруки (усього – 117 примірників!) О. І. Черкашину вдалося придбати з дублетного фонду Державної бібліотеки СРСР ім. В. І. Леніна (тепер – Російська державна бібліотека). Рукописні книги XIV – XVIII ст., стародруки, рідкісні та цінні видання XIX – XX ст. надійшли з відомчих бібліотек, приватних зібрань (зокрема до колекції рукописних книг – Службова мінея на грудень 1390-х років, нині – найдавніша рукописна кирилична пам'ятка у фондах ХДНБ). Чимало раритетів – таких, скажімо, як «Арифметика» Леонтія Магніцького 1703 р., – було придбано Олексієм Івановичем та його колегами у букіністичних крамницях Харкова, Києва, Москви та інших міст СРСР. Щодо пошуків книжкових раритетів для бібліотеки він був невтомним, наполегливим та заповзятливим.

Крім того, з ініціативи О. І. Черкашина було відновлено традицію звернення Бібліотеки до відомих авторів з проханням надіслати свої книги і творчі рукописи. В архівному фонді відділу (фонд № 46) зберігається його листування з цього приводу з письменниками В. П. Бєляєвим, М. В. Ісаковським, С. Б. Капутікян, Б. А. Лавреньовим, В. Т. Лацісом, Л. В. Нікуліним, М. М. Носовим, С. М. Сергєєвим-Ценським, Б. Ф. Чирсковим та багатьма іншими. Плідними наслідками цих контактів було розширення архівних зібрань ХДНБ та створення колекції книг з автографами радянських письменників – насамперед, лауреатів Державної (Сталінської) премії. Колекціонувалися також «книжкові» автографи видатних художників, композиторів, артистів, діячів науки і техніки, «героїв праці» тощо.

Характерною ознакою роботи з організації зберігання та забезпечення збереження колекцій у 1950 – 1970-х роках була її поступова спеціалізація. Фонд рідкісних видань і рукописів з 1959 р. знаходився в окремому ізольованому приміщенні на території фондосховища, діяла спеціалізована система захисних режимів. Тимчасово співробітників відділу було

позбавлено права доступу до колекцій пам'яток, фондову роботу здійснювали виключно працівники основного книгосховища. О. І. Черкашин довів, що це не відповідає умовам фахової спеціалізації у бібліотеці, і помилкове рішення було скасовано адміністрацією.

Розвивалась система управління зібраннями – каталоги і картотеки відділу. Працівники відділу підготували корпус наукових описів і нових редакцій наукових описів вітчизняних та іноземних стародруків. О. І. Черкашиним були описані нові надходження до колекції рукописних книг і удосконалено структуру відповідної картотеки.

Результати історико-книгознавчих досліджень окремих бібліотечних колекцій використовувались під час організації книжкових експозицій, виконання довідок та консультацій, підготовки лекцій, наукових доповідей і повідомлень, науково-бібліографічних видань.

З 1960-х років відділ брав участь у підготовці зведених друкованих каталогів східнослов'янської рукописної книги, стародруків, окремих груп рідкісних та цінних видань XIX – початку XX ст. До наукового обігу було введено відомості про тисячі примірників з колекцій ХДНБ, у т.ч. з колекцій інкунабул, альдин, українських стародруків (описання Л. І. Цикіної та І. Я. Лосієвського під редакцією О. І. Черкашина).

О. І. Черкашин не мав наукових ступенів та звань, але його великий книгознавчий досвід цінили такі відомі вчені, як академік Я. Д. Ісаєвич, І. Я. Каганов та Є. Л. Немировський, які надсилали йому на рецензування свої ще не опубліковані праці й отримували від Олексія Івановича ґрунтовні критичні зауваження. Взаємно корисними були його багаторічні контакти з провідними співробітниками Музею книги Ленінської бібліотеки, колегами з Державної публічної бібліотеки (тепер – РНБ у Санкт-Петербурзі).

О. І. Черкашин – автор багатьох наукових та науково-популярних публікацій з історії книги та бібліотек, за матеріалами колекцій ХДНБ [4; 6; 7], учасник тогочасних дискусій серед бібліотекарів, книгознавців та видавців, зокрема з питань щодо доцільності суперобкладинки у сучасному виданні (на сторінках журналу «В мире книг»), з питань раціонального використання книгосховищ (на сторінках журналу «Библиотекарь») тощо.

Видавництво Книжкової палати УРСР випустило укладений О. І. Черкашиним збірник «Слово про книгу: висловлювання, крилаті вирази та народна мудрість» (Харків, 1968. – 308 с.) – перше в СРСР

видання за такою тематикою та складом. Видання має розвинуту структуру: шість великих розділів, довідково-бібліографічний апарат – списки літературних та фольклорних джерел, іменний покажчик. Окрім розділів, що репрезентують висловлювання про книгу вітчизняних і зарубіжних учених та письменників, історичних діячів, – розділів, які є для таких видань традиційними (починаючи зі збірника «Похвала книге» І. О. Шляпкіна), знаходимо тут репрезентативний розділ «Перлини народної мудрості», де зібрано прислів'я, приказки, частівки та загадки про книгу – українські, російські, азербайджанські, грузинські, молдавські, таджицькі та інших народів тодішнього СРСР.

О. І. Черкашин був укладачем кількох бібліографічних посібників, зокрема видання «Володимир Галактіонович Короленко. 1853 – 1953: бібліографічні та методичні матеріали до 100-річчя з дня народження» (Харків: Книжкова палата УРСР, 1953). З його діяльністю як бібліографа безпосередньо пов'язана така значна подія в історії науково-бібліографічної роботи бібліотеки, як підготовка до друку біобібліографічного словника «Українські письменники». Це – масштабний науковий та видавничий проект, керівником якого був виданий український учений-літературознавець XX ст. академік О. І. Білецький.

Укладачами останніх – четвертого та п'ятого томів цього видання [3] були бібліографи-короленківці, а саме: завідувач відділу рідкісних видань і рукописів О. І. Черкашин, керівник довідково-бібліографічного сектору – центрального довідкового апарату Бібліотеки Т. Г. Шерстюк та співробітниця цього підрозділу Н. Ф. Колосова, у майбутньому – професор Харківської державної академії культури.

Без перебільшень відзначимо, що вказаний проект – найзначніша бібліографічна праця в історії ХДНБ. Робота харківської групи Словника розпочалася в середині 1950-х років, завершальний етап редагування зібраних та опрацьованих матеріалів – 1964 – 1965 рр., і саме 1965 р. вийшли друком обидва томи, що охоплюють український літературний процес XX ст., містять 530 персоналій письменників, літературних критиків та літературознавців. Переважно це – діячі радянської доби, але багато з них розпочали літературну та наукову діяльність до встановлення в Україні більшовицького режиму. Зрозуміло, що до Словника насамперед потрапили офіційно визнані автори, члени Спілки письменників України; чимало тут лакун з ідеологічних причин, цензурних купюр, пов'язаних з

боротьбою «лицарів» комуністичного режиму з «проявами українського буржуазного націоналізму». Поза Словником залишились видатні літератори – представники української діаспори, емігранти першої та другої хвиль. І незважаючи на ці недоліки, яких за обставинами часу не могло не бути, є всі підстави вважати цей Словник вітчизняною класичною фундаментальною бібліографічною працею минулого століття.

У бібліотеці колеги прозвали їх «бібліографічною трійкою», і йшлося тут зовсім не про сумнозвісні сталінські «трійки», – це був натяк на відому картину В. Г. Перова. Справа в тому, що, по-перше, бажаючих взятися за таку велику і відповідальну роботу, крім харків'ян, не знайшлося серед науковців-бібліографів усієї Вкраїни, а, по-друге, у харків'ян, яких ще називали «троє сміливих», нормальних умов для виконання цієї роботи не було. Кожен з них продовжував виконувати свої службові обов'язки, щорічні планові завдання, а матеріали для Словника збирав і редагував переважно за рахунок неробочого, особистого часу.

Персоналії, як і в попередніх трьох томах, були розміщені ними за алфавітом, а бібліографічні відомості по рубриках – за хронологією; за необхідністю до цих відомостей надавалися анотації. Відповідальними редакторами томів стали видатні українські вчені-літературознавці Л. М. Новиченко (майбутній академік) та С. А. Крижанівський, з якими постійно співпрацювали укладачі, майже коли вже тримали коректури. На відміну від попередніх томів, четвертий та п’ятий друкувались на Харківській книжковій фабриці ім. Фрунзе, що сприяло оперативному вирішенню всіх проблем, які виникали на останньому етапі підготовки рукопису до друку.

А от збір матеріалів був пов'язаний з пошуковою роботою не лише в Харкові, але й по фондах найбільших бібліотек Києва, Львова, Одеси та інших міст України, по книжкових фондах різного відомчого підпорядкування. Укладачі поступово формували корпус бібліографічних даних про публікації творів кожного автора, критичні статті та дослідження про його творчість, розкривали літературні псевдоніми. Необхідність виявлення якнайповніших біографічних відомостей про діячів українського літературного процесу XX ст. зумовила постійні контакти укладачів з ними або членами їхніх родин, нащадками. Про масштаби цієї роботи свідчить архівний фонд редакції четвертого і п’ятого томів «Українських письменників» у ХДНБ (фонд № 47), що налічує понад сто одиниць зберігання і містить матеріали листування укладачів з

літераторами та науковцями, автобіографії (автографи і машинописні тексти з авторською правкою та підписами), фотопортрети, матеріали про життя і творчість багатьох вітчизняних письменників, літературних критиків та літературознавців, зокрема надзвичайно цінні історико-літературні матеріали, які з тих чи інших причин до Словника не потрапили. Останні його томи виходили вже після хрущовської «відлиги», коли тема сталінських репресій та концтаборів ставала небажаною і відповідно множилися цензурні купюри. Серед матеріалів фонду № 47 зберігся список реабілітованих українських письменників станом на 1 травня 1959 р.

Документи цього фонду відображають майже всі етапи роботи харківської групи, містять різноманітні допоміжні матеріали. Є тут стенограма засідання Редакційної ради Держлітвидаву України від 3 жовтня 1957 р., де за участю академіка О. І. Білецького, інших видатних літературознавців, літературних критиків, а також письменників і працівників видавництва обговорювався склад «радянської» частини Словника, та протокол засідання редколегії Словника від 7 квітня 1959 р., на якому ухвалено остаточну назву і структуру цього видання, прийняті інші важливі рішення. Збереглися й видавничі договори Держлітвидаву України з харківськими укладачами.

Перший видавничий договір датований 30 травня 1956 р., а на момент київського засідання 3 жовтня 1957 р. вже існував і пройшов перше рецензування чорновий варіант четвертого і п'ятого томів Словника – досить великий рукопис. Зі стенограми цього засідання дізнаємося, що роботу спочатку запропонували бібліографам головної академічної бібліотеки України, нині – Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Завідувач редакції Держлітвидаву М. Т. Равлюк інформував учасників засідання: «*Спочатку наше видавництво звернулося до працівників Київської академічної бібліотеки з пропозицією, щоб вони нам укладали цей словник, довго вели з ними розмови, але товариші не виявили належної енергії. Видавництво змушене було після цього звернутися до іншої групи укладачів – до співробітників Харківської бібліотеки ім. В. Г. Короленка. Ця група складається з тт. Черкашина, Колосової і Шерстюк, які погодилися взятися за складання цього словника*» [2, арк. 3].

Як бачимо, саме харківські бібліографи були тими ентузіастами, які в найкоротші строки підготували весь корпус Словника. Серед дискусійних

питань, в обговоренні яких брав участь О. І. Черкашин, особливе значення мало питання співвідношення ідеологічного та естетичного критеріїв відбору імен та творів до Словника. Дуже жваво обговорювалося питання щодо відображення в ньому літературно-художніх видань, які вийшли за кордоном. Думки з цих питань, за свідченням Т. Г. Шерстюк [10], розділились вже у Харкові: вона і Н. Ф. Колосова вважали, що замовчувати видатні твори не можна і не має ніякого сенсу, тут головним є критерій естетичної досконалості. О. І. Черкашин цю думку не поділяв. Олексій Іванович ніколи не втрачав ідеологічної пильності та обережності. Не важко здогадатись, що так само ставилися до цих проблем і у Держлітвидаві України.

Нове, вже безцензурне багатотомне видання біобібліографічного словника «Українські письменники», що виходить нині у Києві, зрозуміло, не стане двійником першого, але його міцну основу було закладено натхненною і, разом з цим, ретельною працею харківських бібліографів другої половини 1950-х – першої половини 1960-х років.

Відзначимо і ґрунтовні шевченкознавчі розвідки О. І. Черкашина, зокрема статтю «Деякі питання історії невільницької поезії Шевченка» 1972 р. [8]. Шевченкознавча та історико-книгознавча проблематика стала основним змістом багаторічного листування Олексія Івановича з відомим українським літературознавцем членом-кореспондентом АН України Є. П. Кирилюком. Твори Т. Г. Шевченка у рідкісних виданнях XIX ст. та мініатюрні видання з особистого зібрання О. І. Черкашина нещодавно було передано до фондів ХДНБ його вдовою А. Л. Долинською.

І в останній рік свого життя О. І. Черкашин працював одразу над кількома темами, досліджуючи острозькі першодруки XVI ст., мініатюрні видання XX ст., унікальний рукописний альбом українських, російських та французьких поезій, укладений у 1820 – 1840-х рр. (цей незавершений нарис вже мав назву – пушкінський рядок «Уездной барышни альбом»).

О. І. Черкашин був палким популяризатором бібліотечних знань і наставником бібліотечної молоді. Про його лекторську майстерність згадують не лише читачі та співробітники бібліотеки, які навіть зберегли їх конспекти. Олексій Іванович виступав на заводах і у наукових інститутах, перед студентами і школярами, а також на засіданнях Харківського клубу любителів книги, в організації та роботі якого брав активну участь. Харківський телеглядач пам’ятає цикл захоплюючих розповідей О. І. Черкашина 1970-х років під назвою «Таїна однієї скарбниці».

Бесіду з кожним новим співробітником відділу Олексій Іванович починав із зауваження, що працювати в такому відділі людина може за двох умов: якщо має «бібліофільську душу» (цікаво було таке слухати від атеїста!) та навчиться «слухати і розуміти давні книги», намагатиметься «стати на рівень вимог, які вони йому ставлять», а для цього «багато треба досвіду, знань, праці» (записи І. Я. Лосієвського, С. Б. Шоломової). Назавжди запам'ятали бібліотекарі – колишні неофіти – багатогодинні консультації О. І. Черкашина з описування кириличних друків, це були справжні поеми про поліграфічні ознаки книжкових пам'яток, про красу шрифтів, ксилографічних гравюр та мідьоритів, заставок, кінцівок, буквиць.

Він жив життям бібліотеки, що насправді стала його другим домом, і він був надзвичайно активною часткою складного бібліотечного організму. Багаторічний редактор настінної газети «Бібліотека і життя», автор-укладач ілюстрованих альбомів, присвячених її діяльності (тепер ці альбоми зберігаються у меморіальному фонді ХДНБ).

Завершуючи ці ювілейні нотатки, наведемо ще одну цитату зі спогадів Т. Г. Шерстюк: *«Він любив дітей і тварин. Узагалі під час перебування у колгоспі, куди нас посилали, він перетворювався. Немов скидав з себе якийсь зайвий одяг. Був більш розкутим, простим, доброзичливим, не ліз у керівники, не намагався звільнитися від колгоспної роботи, носив, збирав, повзав по землі, прорізуючи цибулю, годував усіх селянських собак залишками їжі… Собаки, вгледівши його, мчали поруч, крутячи хвостами. Ввечері збирав дітлахів і заводив з ними ігри. І вони також радісно вітали "дядька Льошу"»* [10, арк. 16].

Олексій Іванович Черкашин пішов з життя 7 серпня 1981 року. Минають літа, все далі від нас повний трагізму і протиріч час, коли він жив. Нещодавно пішли з життя його дружина Ада Львівна Долинська та син Олександр. Онуки – діти сина Олександра і доньки Марії – живуть нині в Україні та Росії, підростають правнуки. Син Марії Олексіївни Володимир Гудков став відомим усій країні як переможець музичного проекту «Фабрика зірок-2», нині він – популярний український музикант і співак, виступає під іменем Володимир Дантес, мешкає у Києві.

А ми зберігаємо пам'ять про його діда, «хранителя вічного», відданого Книзі і бібліотеці.

Використані джерела

1. Лосієвський, І. Я. Діяльність Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка з формування, збереження та розкриття колекцій пам'яток писемності та друку: історія, традиції, новації / І. Я. Лосієвський, С. Б. Шоломова, О. Л. Грабарчук // Збірник наукових праць / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Харків, 2012. – Вип. 6. – С. 88–113.
2. Стенограма засідання Редакційної ради Держлітвидаву України від 3 жовтня 1957 р. – ХДНБ ім. В. Г. Короленка, архівні фонди, ф. 47, шифр Р-85 – 90.
3. Українські письменники : біобібліогр. слов.: У 5 т. Т.4. Радянська література. – Київ: Дніпро, 1965. – 847 с. ; Українські письменники : біобібліогр. словник. У 5 т. Т. 5. – Київ : Дніпро, 1965. – 856 с.
4. Фонд редких изданий и рукописей: указ. лит. / Харьк. гос. науч. б-ка им. В. Г. Короленко ; сост. И. Я. Лосиевский. – Харьков, 1992. – 62 с.
5. Фотодокументи з історії відділу рідкісних видань і рукописів. – 1950 – 1980-ті рр. – ХДНБ ім. В. Г. Короленка, арх. фонди. – Ф.31, шифр Р-75.
6. Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка: (1886 – 2011) : кат. вид. Б-ки та публ. про її діяльність / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад. О. П. Куніч [та ін.]. – Харків, 2011. – 485 с.
7. Черкашин, А. И. Старопечатная и редкая книга /А. И. Черкашин // Книгу – трудящимся / Харьк. гос. науч. б-ка им. В. Г. Короленко. – Харьков, 1968. – С. 120–130.
8. Черкашин, О. І. Деякі питання історії невільницької поезії Шевченка / О. І. Черкашин // Зб. пр. XIX-ої наук. шевченк. конф. – Київ, 1972. – С. 66–83.
9. Черкашин, О. І. Слово про книгу: висловлювання, крилаті вирази та народна мудрість / О. І. Черкашин. – Харків: Кн. палата УРСР, 1968. – 308 с.
10. Шерстюк, Т. Г. Дещо про бібліотеку, яка стала моїм другим домом і джерелом придбання друзів: спогади. – Харків, 1990. – ХДНБ ім. В. Г. Короленка, арх.фонди. – Ф. 17, шифр Р-329.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПРЕЗЕНТАЦІЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАДБАННЯ (НАПРАЦЮВАННЯ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ім. І. ФРАНКА)

Пристай Галина Іванівна,
зав. від. літ. з мистецтва Івано-Франківської
ОУНБ ім. І. Франка, здобувач КНУКіМ,
Україна, Івано-Франківськ

Анотація. *Аналізується збереження та презентація національного та регіонального історико-культурного надбання засобами видавничого потенціалу Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка. Запропоновано*

приклади різновекторних моделей електронних і друкованих видань, створених працівниками структурних підрозділів книгозбірні.

Ключові слова: *друкований та електронний документ, культурне надбання, Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка.*

Аннотация. *Анализируется сохранность и презентация национального и регионального историко-культурного наследия средствами издательского потенциала Ивано-Франковской областной универсальной научной библиотеки им. И. Франко. Предложены примеры разновекторных моделей электронных и печатных изданий, созданных сотрудниками структурных подразделений библиотеки.*

Ключевые слова: *печатный и электронный документ, культурное достояние, Ивано-Франковская областная универсальная научная библиотека им. И. Франко.*

Abstract. *Conservation and presentation of national and regional historical and cultural heritage by means of publishing potential of Ivano-Frankivsk Regional Universal Scientific Library named I. Franko are analyzed. The examples of diverse vectorial models of electronic and printed editions created by staff of structural subdivisions of the Library were offered.*

Key words: *printed and electronic document, cultural heritage, Ivano-Frankivsk Regional Universal Scientific Library named I. Franko*

Бібліотека – це та ланка, яка поєднує далеке минуле з сучасністю та продовжує життя документа. Вона розвивалась і трансформувалась завдяки потребі суспільства зберегти та передати знання, інформацію. Сьогодні бібліотеки не тільки збирають і зберігають інформацію, а й поширюють її.

Здійснений аналіз наукових джерел, методичних розробок дозволив зробити висновок, що аспекти збереження та презентації історико-культурного надбання Івано-Франківською обласною універсальною науковою бібліотекою ім. І. Франка (ОУНБ ім. І. Франка) ще не були предметом спеціального дослідження, хоча звернення до цих питань частково можна знайти на сторінках періодичних видань. У зв'язку з цим постає необхідність всебічного розгляду особливостей трансформації та рецепції спектру видавничої продукції книгозбірні.

Мета доповіді – проаналізувати основні напрями збереження та презентації історико-культурного надбання національного та регіонального значення. Виходячи з мети, у доповіді поставлені такі завдання:

– проаналізувати алгоритм різновекторної видавничої діяльності структурних підрозділів ОУНБ ім. І. Франка для збереження історико-культурних надбань;

– навести парадигму власностворених електронних і друкованих видань книгозбірні, обґрунтувати їх значення та забезпечення до них доступу;

– дати визначення терміну «електронна публікація»;

– визначити концепцію діяльності бібліотеки щодо репрезентації мистецьких постатей та етносу регіону.

Об'єкт дослідження – Івано-Франківська ОУНБ ім. І. Франка як важлива одиниця в інфраструктурі регіону. Предмет дослідження – національні та регіональні історико-культурні надбання в аспекті їх збереження та презентації.

В умовах розвитку інформаційних технологій дедалі більше зростає попит сучасних користувачів наукової бібліотеки на її аналітичну та інформаційно-аналітичну продукцію. Останнім часом спостерігається збільшення її випуску. Однак ядром у професійній діяльності бібліотечних працівників було і залишається формування фонду книгозбірні та збереження його для майбутніх поколінь. Місією ОУНБ ім. І. Франка у цьому контексті можна розуміти якісну допомогу у формуванні бібліографічних покажчиків, пам'яток користувачу, біографічних мозаїк, літературних ін-фоліо, інформаційних путівників тощо. Фахівці намагаються створити такий інформаційний продукт (на усіх етапах редакційно-видавничого процесу – від створення й редагування видавничого оригіналу до втілення його в конкретну видавничу продукцію та випуску у світ), який сприятиме створенню цілісного уявлення про історико-культурне середовище України та Прикарпаття.

Потужною і плідною, досі теоретично і практично невичерпною, є традиція комплексного дослідження культурної діяльності бібліотеки, що сприяє вдосконаленню роботи та урізноманітненню палітри видань і репертуару заходів. Сьогодні у нормативній документації щодо бібліографічного опису вживається термін «електронний ресурс», у спеціальній літературі – «електронний документ», «електронне видання», «електронна публікація». У міжнародній нормативній документації щодо каталогізації застосовується термін «електронний ресурс».

Електронна публікація являє собою, з одного боку, новий напрям розвитку сучасної інформаційної індустрії, а з іншого – цілий комплекс каналів, методів і засобів поширення інформації. З появою Інтернету як єдиного комунікаційного середовища змінюються звичні методи отримання інформації, видозмінюються засоби доступу людей до знань,

прискорюється прогрес у всіх суспільних сферах, ініціюється поява нових цінностей, тенденцій і проблем. Особливо це стосується наукової інформації. Електронна форма уможливлює сьогодні компактніше зберігання інформації, її оперативне розповсюдження і, крім того, надає можливості маніпулювати нею. Значна кількість різних документів вже сьогодні існує лише в електронному вигляді [4; 5].

Досвід підтверджує, що ОУНБ ім. І. Франка особливий акцент робить на створенні документальної пам'яті. На особливу увагу, на наш погляд, заслуговує «Літературне ін-фоліо» – видавничий проект відділу абонемента, ідея створення якого виникла завдяки започаткованому у відділі циклу виставок-знайомств з талановитими письменниками під назвою «Ім'я, яке я відкрив для себе». Слід наголосити, що це видання є своєрідним продовженням циклу і пропонує інформаційно-бібліографічні матеріали, підготовлені фахівцями, що допоможуть розкрити багатий фонд друкованих видань ОУНБ ім. І. Франка. Відзначимо, що за словами завідуючої відділом абонемента Оксани Качорак, інформаційні путівники, що наповнюють літературне ін-фоліо, адресовані всім, хто хоче глибше познайомитися з творчими пошуками письменників як України, так і різних країн світу, з літературним доробком тих, чия популярність чи так звана непопулярність (а можливо – необізнаність широкого читацького загалу з творчістю того чи іншого автора) ще нічого не означає. Іноді одне ім'я, що сьогодні в усіх на вустах, зникає разом із автором або його епохою, а інше стає відомим через століття.

Творчість письменників, які представлені у запропонованому проекті, охоплює різні періоди XX – XXI ст. та їх об'єднує одне: вони формують духовний світ сучасності. Упродовж 2010 – 2014 рр. вийшли друком понад 20 випусків інформаційних путівників. Серед них виокремимо: «Колізії думки і долі Василя Слапчука», «Василь Кожелянко: пошуки крізь час і простір», «Галина Тарасюк: відчути біль чужий – як власний…», «Проза життя Євгенії Кононенко» тощо. Відмітимо путівник «Літературне IQ Ірен Роздобудько», підготовлений працівниками відділу абонемента уже на основі повторної виставки, яка була організована на прохання читачів. Зміст путівника – інформаційна довідка про письменницю, анотований перелік творів Ірен Роздобудько та книг про неї, що є у фондах ОУНБ ім. І. Франка, інтернет-ресурси, відверті вислови авторки. Крім того, доповнюють путівник яскраві фото обкладинок книг письменниці.

Вагомим доробком відділу краєзнавчої літератури стало видання «Володимир Качкан в літературно-критичному ореолі (фрагменти статей, рецензій, есеїв, нарисів, діалогів, листів)», присвячене 70-річчю від дня народження вченого, письменника, суспільно-громадського діяча. Це видання одне із небагатьох, котре містить фрагменти статей і рецензій, діалогів, листів, інтерв'ю вчених, літераторів про українознавчі праці Володимира Качкана [1].

Принципово нові можливості для користувачів бібліотеки, які цікавляться історією рідного краю, надає каталог краєзнавчих видань «Широкий світ малої батьківщини: історія населених пунктів Івано-Франківщини». Він відображає основні краєзнавчі видання, присвячені історії, сьогоденню, етнографічним особливостям населених пунктів Івано-Франківської області, що вийшли друком в Україні та за кордоном і надійшли у фонди ОУНБ ім. І. Франка впродовж 1990 – 2012 рр. А рекомендаційний бібліографічний покажчик «Етнографічні регіони Прикарпаття: матеріальна і духовна культура» розкриває наукову і науково-популярну літературу з фондів бібліотеки про історію етнографічних груп регіону, їхній побут, характер матеріальної, традиційно-побутової культури. Цей видавничий продукт включає розділ «Лемківщина», поданий у зв'язку з тим, що лемки складають певну частину населення Івано-Франківщини. Варто зазначити, що на основі досліджених джерел працівники відділу літератури з мистецтва спільно з головою «Лемкоклубу» Анною Кирпан накопичили матеріал і створили унікальний електронний продукт для читачів, мешканців та гостей міста – відеофільм та слайд-виставу «Лемківський вернісаж», які висвітлюють культуру та мистецтво лемків.

Сьогодні Івано-Франківська ОУНБ ім. І. Франка – одна з провідних освітніх, інформаційних і культурно-просвітницьких установ Прикарпаття, депозитарій краєзнавчих видань, науково-методичний та координаційний центр для 749 бібліотек області. Тому великого значення набувають у вивченні, збереженні та репрезентації національної і регіональної історико-культурної спадщини серійні видання науково-методичного відділу бібліотеки. Видання із серії ««Літературна скарбниця України» Письменники-ювіляри 2014 року» розкриває відомості про життєвий і творчий шлях таких українських письменників: Василя Бабія, Степана Пушика, Галини Турелик, Степана Процюка, Івана Котляревського,

Михайла Коцюбинського, Дмитра Павличка, Богдана-Ігоря Антонича, Остапа Вишні та інших.

Оригінальністю вирізняються видані відділом літератури з мистецтва біографічна мозаїка «Актриса високої шляхетності» та науково-популярне видання «Христина Фіцалович: «У ролях моя біографія», присвячені ювілею народної артистки України, завідуючої кафедрою театрального мистецтва, професора Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника Христини Павлівни Фіцалович. Збірники вміщують аналіз творчого шляху мисткині в контексті музично-театрального життя Прикарпаття й України, визначення етапів і особливостей її діяльності як актриси Івано-Франківського музично-драматичного театру ім. І. Франка, співачки, режисера, педагога. Видання розкривають повний зміст газетних і журнальних статей, містять перелік книжкових видань про Христину Павлівну з фондів ОУНБ ім. І. Франка, світлини та інформацію із сайта бібліотеки про її багаторічну співпрацю з книгозбірнею.

Для всіх, хто цікавиться питаннями розвитку літературного процесу в регіоні, відзначимо щоквартальний інформаційний бюлетень «Літературне Прикарпаття», який вміщує відомості про книги, публікації у періодичних виданнях та збірниках творів івано-франківських письменників і поетів, а також критичні матеріали та статті про їхню творчість, що надійшли до фондів ОУНБ ім. І. Франка. Матеріали в розділах «Літературне життя області» та «Твори місцевих поетів і письменників» розташовані в алфавітному порядку, а у розділі «Імена письменників – наших земляків» – в алфавіті прізвищ письменників.

Зазначимо, що вектор видань ОУНБ ім. І. Франка вдосконалюється та поповнюється новим контентом і актуальною інформацією. Розглядаючи спектр презентації національного та регіонального історико-культурного надбання засобами видавничого потенціалу, варто відзначити започатковану новаторську серію видань – буклети листівок. Їх мета – знайомити читачів з новими мистецькими іменами, видатними особистостями Прикарпаття та їхніми творами не лише за допомогою бібліографічних відомостей, а й шляхом представлення самих робіт для перегляду. Упродовж 2012 – 2014 рр. вийшло шість випусків буклетів зі світлинами полотен митців Івано-Франківщини, які презентувалися у літературно-мистецькій вітальні, а саме: «У дзеркалі духовних орієнтирів Ірини Костюк», «Яблуневий світ Надії Бабій», «Квіткова лірика Ганни Петранюк», «Тарас Шевченко на полотнах Степана Герелишини»,

«Скарбниця духовності родини Тарновецьких», «Дорога до Храму Жанни Мойсеєнко». Цінним є буклет листівок «Національний літопис в одязі», який відтворює елементи старовинного вбрання прикарпатців і знайомить читача з його різнобарв'ям.

Новаторським проектом на сьогодні є запровадження відділом літератури з мистецтва неординарної форми плідної співпраці з закладами культури регіону. Так, працівниками відділу започатковано цікаву серію слайд-фільмів «Йти вперед, зберігаючи традиції», яка представлятиме розмаїття мистецьких колективів Івано-Франківщини. Окрім того, в партнерстві з Національним академічним гуцульським ансамблем пісні й танцю «Гуцулія» створено новаторську форму представлення електронних та друкованих видань: слайд-вистава «Золоте сузір'я «Гуцулії»» та буклет «Екскурс в історію костюма Національного академічного гуцульського ансамблю пісні й танцю «Гуцулія»: стиль, колорит, традиції» [2].

Найпотужнішим за характером джерел і високої компетентності у новітніх технологіях виконавців є створення фахівцями відділу літератури з мистецтва Марією Дем'янів та Юлею Михайлюк електронних видань в рамках проекту «У колі муз», присвячених митцям-ювілярам Прикарпаття Богдану Губалю, Мирону Черепанину, Івану Курилюку, Михайлу Кривеню. Запропонований формат продукції розкриває читачам багаторічну співпрацю діячів культури Прикарпаття з ОУНБ ім. І. Франка. Відзначимо, що цей електронний інформаційний ресурс містить також і біографічну інформацію, що, сподіваємось, викличе значно більший інтерес у реципієнтів, які люблять народне мистецтво, цікавляться історією краю, його талановитими людьми.

Вважаємо доречним детальніше проаналізувати ще один вид інформаційно-аналітичної продукції, який посідає особливе місце серед видань ОУНБ ім. І. Франка – бібліографічний покажчик «Тарас Шевченко і Прикарпаття», виданий з нагоди 200-ліття від дня народження Тараса Шевченка. Видання інформаційно насичене та адресоване науковцям, краєзнавцям, викладачам, літературознавцям, студентам, бібліотечним працівникам, широкому загалу користувачів. Бібліографічний покажчик, укладачами якого є фахівці книгозбірні Валентина Дволітко та Ірина Бурда, включає опис монографій, матеріалів наукових збірників та конференцій, науково-популярної літератури. Цікавим є перелік статей з періодичних видань, які відображають тісний зв'язок Прикарпаття з Кобзарем і знаходяться у фондах Івано-Франківської ОУНБ ім. І. Франка.

Окрім того, видання вміщує відомості про лауреатів Національної премії України ім. Т. Шевченка, вихідців з Івано-Франківської області, а також розкриває відомості про пам'ятники Кобзареві на Івано-Франківщині, вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка та видання його творів на Прикарпатті. А науково-методичний відділ Івано-Франківської ОУНБ ім. І. Франка підготував друковане видання «Івано-Франківщина вшановує Шевченка». Укладачі видання Софія Фіцик та Галина Колотило адресують його фахівцям бібліотечної справи та широкому колу зацікавлених користувачів. У ньому подані матеріали бібліотек області, приурочені до 200-річного ювілею Т. Шевченка, які можна використати при проведенні просвітницьких заходів, присвячених Кобзареві. Цікавою є інформація про проведення обласного конкурсу авторських проектів «Бібліотечна Шевченкіана».

ОУНБ ім. І. Франка і раніше створювала персональні пам'ятки, списки літератури, бібліографічні посібники, присвячені видатним особистостям, знаним землякам задля збереження пам'яті про їхні доробки. Але останнім часом такі видання набувають новітніх форм, які значно багатші за змістом. Працівники, як правило, намагаються додати ексклюзивні рубрики, повнотекстові відомості, що відрізняють ці видання від сигнальної чи анотованої бібліографічної продукції. Наприклад, «Іван Франко і Прикарпаття», «Василь Стефаник і Прикарпаття», «Володимир Івасюк і Прикарпаття» тощо.

Проведене дослідження не вичерпує всіх сторін наукового пошуку з теми. Наступний вектор наукових розвідок буде спрямований на визначення подальшої стратегії збереження та презентації національного й регіонального історико-культурного надбання засобами видавничого потенціалу Івано-Франківської ОУНБ ім. І. Франка. У цій публікації в основному зосереджено увагу на прикладах роботи окремих структурних підрозділів ОУНБ ім. І. Франка. Тому це не повна картина процесу, оскільки й інші відділи книгозбірні теж здійснюють діяльність щодо формування та збереження документного ресурсу, які будуть проаналізовані в подальшому.

Використані джерела

1. Володимир Качкан в літературно-критичному ореолі (фрагменти статей, рецензій, есеїв, нарисів, діалогів, листів) / Івано-Франків. ОУНБ ім. І. Франка ; [уклад.:

О. Черепович, І. Бурда, М. Толстенкова ; відп. за вип. Л. Бабій]. – Івано-Франківськ, 2010. – 174 с. – (Серія «Визначні вчені Івано-Франківщини»; вип. 1).

2. Звіт роботи відділу літератури з мистецтва за 2013 рік / Івано-Франків. ОУНБ ім. І. Франка, Від. л-ри з мистецтва. – Івано-Франківськ, 2014. – 16 с.

3. Ковальчук, Г. І. Рідкісні українські книги в бібліотечних фондах: пам'яткознавчий аспект / Галина Ковальчук // Бібл. вісн. – 2007. – № 5. – С. 29–36.

4. Копанєва, В. Архівування науково-інформаційних ресурсів Інтернет : основні концептуальні положення / В. Копанєва // Бібл. вісн. – 2005. – № 2. – С. 14–19.

5. Копанєва, В. О. Формування фонду мережевих ресурсів у науковій бібліотеці (90-ті роки XX ст. – поч. XXI ст.) : дис. канд. іст. наук : 27.00.03 / В. О. Копаєва ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2008. – 228 арк.

6. Короленківські читання 2012. Взаємодія та партнерство бібліотек у регіональному інформаційному просторі : матеріали XV всеукр. наук. практ. конф. (м. Харків, 11 жовт. 2012 р.) / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка та ін ; [уклад. Н. І. Капустіна]. – Харків, 2013. – 286 с.

7. Постельжук, О. Новітні види інформаційно-аналітичної продукції обласних універсальних наукових бібліотек України / О. Постельжук // Бібл. вісн. – 2013. – № 1. – С. 3–8.

ВПЛИВ БІБЛІОФІЛЬСЬКИХ ТРАДИЦІЙ РОДИНИ УВАРОВИХ НА БІБЛІОТЕКИ КИЄВА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФРАНЦУЗЬКОГО ФОНДУ ІНСТИТУТУ РУКОПИСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ім. В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Якубова Тетяна Анатоліївна,
наук. співробітник НБУВ,
канд. іст. наук,
Україна, Київ

Анотація. *Розглядаються бібліотечні та наукові заходи родини Уварових, які вплинули на формування фондів бібліотек Києва.Представлена інформація про книги з бібліотеки О. С. Уварова та вплив бібліофільських традицій родини Уварових на бібліотечну справу Києва.*

Ключові слова: *бібліотечні фонди, бібліотека, бібліотечна справа.*

Аннотация. *Рассматривается библиотечные и научные мероприятия семьи Уваровых, которые повлияли на формирование фондов библиотек Киева. Представлена информация про книги библиотеки А. С. Уварова и влияние библиофильских традиций семьи Уваровых на библиотечное дело Киева.*

Ключевые слова: *библиотечные фонды, библиотека, библиотечное дело.*

Abstract. *This article deals with the library and scientific events of the Uvarovs who had influence on the forming of library funds in Kiev. The information about books of the Uvarovs' library and the Uvarov' bibliophilic traditions influence on library science in Kiev was represented.*

Key words: *library collections, library, librarianship.*

Представники родини Уварових у XIX ст. мали унікальні книги, збирали великі бібліотеки, продовжували дворянські бібліофільські традиції, які зародилися в Російській імперії в епоху Просвітництва XVIII ст. До бібліофільських традицій Уварових можна віднести збирання бібліотек, поповнення їх рідкісними унікальними виданнями та рукописами. Важливими для Уварових були обмін книгами з відомими вченими, книги, подаровані ними, спілкування з редакціями наукових журналів з приводу купівлі літератури для бібліотек. Уварови, підтримуючи традицію, дарували книги з власних бібліотек публічним бібліотекам міст, бібліотекам університетів, наукових товариств. Бібліофільські традиції цієї родини вплинули на формування фондів бібліотек Києва у XIX – XX ст.

У французькому фонді Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) зберігаються книги з бібліотеки графа О. С. Уварова – повне зібрання праць Вольтера (томи 2 – 13). На цих книгах, виданих у Парижі на початку XIX ст., – екслібрис О. Уварова та печатка «Миколаївський іст.-археолог. музей». Слід назвати праці французького філософа, які потрапили в бібліотеку О. Уварова: Oeuvres complètes de Voltaire. Tome second. Theatre. Paris: Th. Desoer, Libraire, Rue Christine, 1817; Tome quatrième. Histoire Générale. – P., 1817; Tome cinquième. Histoire particulière. – P.,1817; Tome sixième. Philosophie. – P., 1817; Tome neuvième. Correspondance générale. – P., 1817; Tome dixième. Correspondance générale. – P., 1817; Tome onzième. Correspondance générale. – P., 1817; Tome douzième. Correspondance particulière. – P., 1817; Tome theizième. Table analytique et raisonné des matières. – P., 1819. Наявність цих праць у бібліотеці графа свідчить про багатогранність наукових інтересів родини Уварових, прихильність до європейських ідей просвітницького руху, лідером якого протягом тривалого часу була Франція.

Олексій Сергійович Уваров (1825 – 1885) – засновник Російського археологічного товариства (1846 р.), Московського археологічного товариства (1864 р.), Російського історичного музею (1872 р.), ініціатор Археологічних з’їздів у Києві. У бібліотеці Києво-Печерської Лаври зберігається його книга: *Уваров А. С. гр. Византийский альбом. Т. І. Вып. 1-й с 22 фотографиями, при тексте и атласом с 8 хромолитографиями. Текст и Атлас. Москва, 1890.*

Наукова діяльність О. С. Уварова тривалий час була пов’язана з Україною. У 1853 – 1854 рр. О. С. Уваров очолив археологічну експедицію в Таврійську губернію (сучасний Південь України). Він працював в Ольвії, Неаполі Скіфському, Херсонесі. Археологією займалася і його дружина Прасковія Щербатова (графиня П. С. Уварова), яка написала 170 наукових статей. Вона стала прообразом Кіті Щербацької в «Анні Кареніній» Л. Толстого [1; 2; 3].

Графиня П. С. Уварова займалася бібліотечною справою, про що свідчать документи з Інституту рукопису НБУВ: «Уварова Прасковья Сергеевна. Московское Археологическое Общество – Историческому Обществу Нестора Летописца. Сопроводительный список книг, отправленных Уваровой Прасковьей Сергеевной в дар библиотеке. 31 мая 1890» [7], «Уварова Прасковья Сергеевна. Историческому обществу Нестора Летописца. Благодарственное письмо за избрание Почетным членом Общества. 9 марта 1890 г.» [6], «Уварова Прасковья Сергеевна. Редакции “Киевской Старины”. Письмо с просьбой прислать номер за март. Из Москвы в Киев. 10 апреля 1890 г.» (ІРНБУВ Ф. 112. № 261).

Український історик О. М. Лазаревський мав дружні стосунки з родиною Уварових, які сформувались під час його навчання в Петербурзькому університеті, куди він вступив у 1854 р. на історико-філологічний факультет [4]. Досвід бібліотечної роботи О. М. Лазаревський здобув у студентські роки.

Під час студентства Олександра Матвійовича Лазаревського його брат Михайло Матвійович був управителем справами тоді ще молодого графа О. С. Уварова. Михайло Матвійович жив у домі Уварових у Петербурзі на Мойці, де містилась бібліотека О. С. Уварова та його «музей». Друга бібліотека, батьківська, була в с. Поріччі Можайського повіту Московської губернії. Михайло Матвійович улаштував Олександра Матвійовича доглядачем петербурзького музею та бібліотеки О. С. Уварова, і Олександр Матвійович переїхав у його будинок та оселився в приміщенні поруч з музеєм. Це дало йому можливість ознайомитись з рукописами бібліотеки О. С. Уварова. Наслідком роботи О. М. Лазаревського з рукописами була його книга «Записка о русском хронографе», яка дала можливість зав’язати відносини з І. І. Срезневським і Російською академією наук.

Бібліотека графа О. С. Уварова мала певний вплив на О. М. Лазаревського. Саме під час роботи в бібліотеці О. С. Уварова сформувались погляди О. М. Лазаревського як бібліофіла, бібліотекаря та історика. Цей

досвід бібліотечної роботи допоміг йому під час роботи над збільшенням бібліотечних фондів у бібліотеці Товариства Нестора Літописця у Києві. У 1896 р. завдяки О. М. Лазаревському кількість книг у бібліотеці збільшилась на 700 томів.

В Інституті рукопису НБУВ зберігається документ «Списки книг приобретенных и полученных в дар библиотекой Исторического общества Нестора Летописца в 1890 и 1896 гг.» [5]. Перший список книг датований 20 серпня 1890 р. Найцікавішими виданнями цього списку є такі: Т. Шевченко (Київ, 1884); «Сборник Исторического филологического Общества» Т. II. (Харків, 1890); «Краткий указатель музея Одесского Общества истории и Древностей». Изд. 22. (Одесса, 1890); Н. А. Попов «Акты Московского Государства». Том I. (СПб., 1890); Рылеев. Думы (Москва, 1825), отчет Надежды Васильевны Плетневой, Герцен. «Былое и Думы». Т. 2. (Лондон, 1861), Зеркало света. Ежемесячное издание (1786), «Поучительное слово Архимандрида Иоанна Картинского» (Санкт-Петербург, 1782); Вячеслав Ганки. «Начала священного языка славян» (Прага, 1846); рукописний «Муровский статут» (без початку і кінцівки). Від Е. І. Степенко передана книга «Цымский Устав. 1719».

У бібліотечному списку нових книг за 1896 р. містяться понад 100 книг польською мовою, а також книги українською, російською, болгарською мовами. Цей список складено для бібліотеки товариства під час активної наукової діяльності О. Лазаревського, яка була пов'язана з його заходами зі збільшення бібліотечних фондів. Імовірно, що О. Лазаревському був відомий зміст цього списку. Польські видання зі списку – книги з історії, літератури Польщі – містять відомості про Україну.

До бібліотеки Товариства з Москви надсилала книги археолог графиня П. С. Уварова. Підтримуючи наукові контакти з істориками та археологами в Україні, графиня займалася бібліотечною справою, яка була пов'язана з бібліотекою Товариства Нестора Літописця в Києві, про це свідчать епістолярні документи з Інституту рукопису НБУВ.

П. С. Уварова підтримувала наукове листування з відомими істориками та археологами, які були членами Історичного товариства Нестора Літописця. 9 березня 1890 р. П. С. Уварова надіслала «Благодарственное письмо за избрание Почетным членом Общества Нестора Летописца» [6]. У листі вона також просила вказати назви своїх

публікацій та публікацій чоловіка, які вона змогла б надіслати до бібліотеки.

31 травня 1890 р. від московського Археологічного товариства до Товариства Нестора Літописця графиня надіслала лист та список книг, які вона відправляє бібліотеці: 1) «Каменный век». Том. 1, кн. 2; 2) «Меряне и их быт». Візантійский альбом. Вип. 1 з атласом; 4) «Кавказ. Путевые записки»; 5) «Каталог собраний древностей графа Алексея Уварова». Том 1 и 7- выпуск [7].

Подібні книги з археології П. С. Уварова надсилає також і київському археологу В. В. Хвойці. Серед цих книг – «Каталог Собрания Древностей Графа Алексея Сергеевича Уварова» Отд. III – XI. Про книги родини Уварових В. В. Хвойка пише у «благодарственному листі», що «это неожиданное для меня событие было настоящим духовным праздником. Этот высшей степени для меня дорогой подарок… сделал не только мне одному большую радость, но послужил так же источником особенного удовольствия для собравшихся у меня моих лучших друзей, которым я представил его содержание» [8].

У 1899 р. граф О. С. Уваров здійснив екскурсію на Волинь для дослідження стародавніх пам'яток. Покійний Н. А. Терещенко пожертвував у розпорядження графині П. Уваровій 3000 руб. для опису та видання московським Археологічним товариством фотознімків пам'ятників старовини, головою якого вона була. У 1900 р. графиня звернулась до Товариства Нестора Літописця з проханням розпочати справу дослідження пам'ятників старовини та мистецтва. На засіданнях товариства було прийнято рішення здійснити екскурсії з цією метою у Київську губернію, Волинь, Поділля. Екскурсії були проведені влітку 1901 р. Кожен член товариства отримав на них 100 руб., а деякі екскурсії здійснювалися власним коштом. Історик та бібліотекар товариства І. Каманін вибрав для екскурсій два уїзди – Чигиринський та Таращанський. Під час своєї наукової подорожі він зробив книгознавчі дослідження. Пам'ятників писемності йому трапилось надзвичайно мало. Стародрукованих богослужебних книг було дуже багато. Це все книги Почаївської або Львівської друкарні – видання уніатські. Видання Києво-Печерської Лаври до початку XIX ст. дуже рідкісні та витісняють видання Московської друкарні. І. Каманін зазначив, що програми, відповіді та звіти екскурсій зберігаються в бібліотеці Товариства Нестора

Літописця. Товариство мало надавати дозвіл на їх використання для організації нових екскурсій з науковими цілями [9].

Заходи родини Уварових у бібліотечній справі та в дослідженнях стародавніх пам'яток вплинули на формування наукових творчих пошуків історика та бібліотекаря І. Каманіна. Графиня П. Уварова та І. Каманін мали творчі та бібліотечні зв'язки з редакцією журналу «Київська старовина». І. Каманін був знайомий з науковою літературою та писав рецензії на книги з історії, які він вважав цікавими для Товариства. В листі до О. С. Лашкевича від 22 грудня 1888 р. він пише про журнали: «Журнал Министерства Народного Просвещения», «Библиограф», «Чтения в Обществе Нестора Летописца», «Труды Киевской Духовной Академии» (ІРНБУВ Ф.ІІІ.9537). «Журнал Министерства Народного Просвещения» заснував Сергій Семенович Уваров, батько Олексія Сергійовича Уварова.

Сергій Семенович Уваров (1786 – 1855) – міністр народної освіти у 1833 – 1849 рр. На цій посаді він швидко вирішив питання про створення Київського університету. Це питання обговорювалось протягом 30 років, та 25 грудня 1833 р. указ про створення Свято-Володимирського університету був підписаний імператором. У 1843 р. за наказом С. С. Уварова видається «Журнал Министерства Народного Просвещения», в якому друкувались матеріали про нові досягнення світової науки та культури. С. С. Уваров був першим міністром народної освіти, який став друкувати звіти роботи міністерства в заснованому журналі. Бібліотека графа С. С. Уварова нараховувала 70000 томів та вважалась найбільшим приватним зібранням книг в Росії XIX ст.

І. Каманін 7 травня 1888 р. з Центрального архіву при Університеті Св. Володимира пише лист в редакцію журналу «Київська Старовина», в якому повідомляє, що взяв на себе клопіт написати рецензії на книги Н. Оглоблина «Исследование об устройстве архивов в XVIII в.» (в книзі згадується про створення Київського архіву), «Старинное Собрание Летописей. Издание Киевской Археографической Комиссии». І. Каманін відбирає для бібліотеки товариства та власних рецензій нові унікальні книги з історії, які виходили незначними тиражами для науковців (ІРНБУВ Ф. ІІІ. 10054).

Отже, робота у великій бібліотеці Уварових справила великий вплив на студента О. Лазаревського, стала унікальною школою бібліотечної роботи, досвід якої прийшов до Києва разом з формуванням фондів бібліотеки Історичного товариства Нестора Літописця. Бібліотекар та

історик І. Каманін отримує значний науковий та бібліотечний досвід завдяки науковим заходам родини Уварових в колі вчених Товариства Нестора Літописця.

Книги, що надіслала П. С. Уварова до Києва в бібліотеку Товариства Нестора Літописця при університеті Св. Володимира та археологу В. В. Хвойці, впливали на формування поглядів наукового та культурного середовища київської інтелігенції та сприяли розвитку археології та бібліотечної справи в Києві. Ці книги поповнили бібліотечні фонди Товариства Нестора Літописця та фонди приватних бібліотек. Унікальна частина книг Вольтера з бібліотеки графа О. С. Уварова потрапила у франкомовний фонд Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського в першій половині XX ст.

Тема впливу бібліофільських традицій родини Уварова на бібліотеки Києва досліджена недостатньо та залишається важливим завданням для майбутніх наукових розвідок.

Використані джерела

1. Зубов, А. «Православие, самодержавие, народность». О знаменитой триаде и ее авторе С. С. Уварове [Электронный ресурс] / Андрей Зубов // Новая газ. – Режим доступа: http://www.novayagazeta.ru/society/54301.html.

2. Колодный, Л. Триада графа Уварова [Электронный ресурс] / Лев Колодный // Москов. комсомолец. – Режим доступа: http://www.mk.ru/moscow/2012/07/11/724603-triada-grafa-uvarova.html.

3. Крыловский, А. С. Систематический каталог книг библиотеки Киевской Духовной Академии. Т. 3. Вып. 9. – Киев : Типография акц. О-ва «Петр Барский и Киев», 1919. – с. 82.

4. Колесник, Є. О. Бібліотека О. М. Лазаревського / Є. О. Колесник // Укр. іст. журн. – 1987. – № 1. – С. 123–127.

5. Киевский Университет. Списки книг приобретенных и полученных в дар библиотекой Исторического общества Нестора Летописца в 1890 и 1896 гг. – ІРНБУВ. Ф. VIII-3113. – 4 с.

6. Уварова Пасковья Сергеевна. Историческому обществу Нестора Летописца. Благодарственное письмо за избрание Почетным членом Общества. 9 марта 1899. – ІРНБУВ. Ф. VIII. 3195. – 1 с.

7. Уварова Пасковья Сергеевна. Московское Археологическое Общество – Историческому Обществу Нестора Летописца. Сопроводительный список книг, отправленных Уваровой Прасковьей Сергеевной в дар библиотеке. 31 мая 1890. – ІРНБУВ. Ф. VIII. 3143. – 2 с.

8. Уварова Пасковья Сергеевна. Хвойка Викентий Вячеславович. – Уваровой Прасковье Сергеевне. Письмо с благодарностью за присланные книги, информация о

результатах археологических раскопок. Из Киева в Москву. (XIX – нач. XX). – ІРНБУВ. Ф. 153. № 22 – 40. – 25 с.

9. Каманин, И. М. Об описании памятников старины Юго-Западного края при материальной поддержке со стороны Императорского Московского археологического общества произведенном в 1901 году членами Исторического общества Нестора Летописца / И. М. Каманин // Воен.-ист. вестн. – 1912. – № 3. – С. 17–30.

КЕРІВНИЦТВО ЧИТАННЯМ У КІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст. У КОНТЕКСТІ ДИСКУРСУ МЕДІА І ЦИФРОВОГО ПРОСТОРУ

Бондаренко Станіслав Костянтинович,
бібліограф II категорії каб.
бібліотекознавства ім. Л. Б. Хавкіної
ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
ст. лаборант Центру краєзнавства
ім. акад. П. Т. Тронька
ХНУ ім. В. Н. Каразіна,
Україна, Харків

Анотація. *Розглядається ідея керівництва читанням та гігієни читання у працях інтелектуалів кінця XIX – початку XX ст. та її вплив на уявлення про нового читача в контексті сучасних студій з історії і культури читання, в тому числі на прикладі історії ХДНБ ім. В. Г. Короленка.*

Ключові слова: *історія читання, культура читання, керівництво читанням.*

Аннотация. *Рассматривается идея руководства чтением и гигиены чтения в работах интеллектуалов конца XIX – начала XX в. и ее влияние на представление о новом читателе в контексте современных студий по истории культуры чтения, в том числе на примере истории ХДНБ им. В. Г. Короленко.*

Ключевые слова: *история чтения, культура чтения, руководство чтением.*

Abstract. *Explores the idea of reading management and hygiene of reading in the works of intellectuals of the late XIX – early XX century and its impact on the presentation of the new reader and the practice of its producing in the context of contemporary studios on the History of the Culture of reading, including, for example, the history of V. Korolenko library.*

Key words: *history of reading, reading culture, reading management, philosophy of reading.*

Ця розвідка з’явилась завдяки ідеї еволюції «бібліотечної економії» (у тому сенсі, який їй надавав М. Дьюї) від кінця XIX ст. до сучасного «управління інформаційними технологіями», яка не залишається поза увагою науковців [17]. Під «ідеєю економії» розумітимемо певний

теоретичний дискурс про керівництво читанням, властивий «епосі модерну» кінця XIX – початку XX ст. Наразі можна припустити, що епістема, якій належить цей дискурс, функціонує у бібліотечній справі сьогодення. Стійке уявлення про читання, документ і опис, його інтелектуальне ядро може розглядатися як складова позитивістської епістеми модерну. В контексті дискурсу медіа і цифрового простору ця проблема, на нашу думку, здобуває нову актуальність через необхідність перегляду етики бібліотечної роботи на фоні кризи традиційних канонів читання. З огляду на переважно історіографічний характер матеріалу за межами роботи залишилися дискусійні проблеми медіа і дискурсу медіа, акцентовано увагу на гіпотезах суто з області історії ідей.

Задля розгляду припущення про інтелектуальне ядро позитивістського уявлення про комплекс «читач–читання–письмо–документ» використані наступні **гіпотези:** 1) про особливий тип «модерного читача», якому властиві певні характерні риси, і який є продуктом інтелектуальних конструкцій XIX – початку XX ст.; 2) про зростання кількості інформації на фоні соціально-економічних зрушень, що спричиняло «травматичний» досвід, фрустрацію, дистрес; 3) про кризу читання «кінця століття», характерну як для періоду кінця XIX – початку XX ст., так і для сучасності; 4) про особливе терапевтичне значення бібліографії і «порядку книг» в умовах кризи читання. Для роботи з цими гіпотезами використано такі **аксіом*и*:** 1) про візуальний характер історичного і бібліотекознавчого наративу, який ми схильні називати «імажинізмом»; 2) про особливий статус позитивізму у бібліотекознавстві та історіописанні; 3) про кратологічний характер теоретичних конструкцій в історико-бібліотекознавчих студіях і в керівництві читанням.

Предметом дослідження є проблема влади над читанням в історичному, теоретичному і бібліотекознавчому наративах. **Об'єктом** розвідки виступають інтелектуальні конструкції позитивістів Ш. Ланглуа і Ш. Сеньобоса у зв'язку з ідеями П. Отле в контексті епістемології модерну і сучасного стану бібліотечно-інформаційної діяльності. **Хронологічні межі** роботи визначаються історіографічним підходом і охоплюють різні часові пласти. **Актуальність** зумовлюється необхідністю переосмислення теорії і методології конструювання читача в історико-бібліотечних дослідженнях і в роботі з обслуговування читачів в умовах сучасного розвитку інтернет-технологій і тотального медіа-середовища. **Новизна** дослідження пов'язана з тим, що подібний зв'язок між інтелектуальними практиками в контексті

теорії бібліотекознавства періоду модерну і у зв'язку з діяльністю ХДНБ ім. В. Г. Короленка встановлюється вперше. В **теорії та методології** автор спирається на класичний дискурс постмодернізму другої половини ХХ ст., представлений переважно роботами М. Фуко, Ж. Дельоза, У. Еко [12; 14]. В **історіографії** і практиці бібліотечної справи автор схильний спиратися переважно на вітчизняні публікації різних років. **Мета** полягає у тому, щоб відшукати проблеми кризи сучасного «порядку книг» у його історичних попередниках – кризах читання епохи модерну, у його інтелектуальних практиках.

Лавиноподібне зростання кількості інформації, що простежується на зламі ХІХ і ХХ та ХХ і ХХІ ст. може розглядатися як травматичний досвід. Дослідник читання Р. Шартьє зазначав: *«Аби приборкати тривогу, що наростала у міру збільшення кількості книг… застосовували різні способи: складали бібліографії, списки, класифікації… творячи тим порядок книг»* [12, с. 16]. Саме в цьому контексті історик бібліографії М. Здобнов зазначав, що *«бібліографія являє собою ідеологію»* [5]. Наразі ми спробуємо зазирнути всередину епістеми модерну, розкриваючи її символіку і метафори, які відносяться до практик читання і підпорядкування знань. Саме у цей час формувалась система десятинної класифікації М. Дьюї, система О. Конта і позитивної науки, харків'яни перечитували канон позитивістів (О. Конт, Г. Спенсер, І. Тен). У цьому інтелектуальному контексті Л. Хавкіна запроваджувала нові системи керівництва читанням у Харківській громадській бібліотеці [2]. Система книг була таким саме модним науковим імпортом, як, наприклад, прогулянки на велосипеді, електричне освітлення, чи швидкісний паротяг. Поняття про **«економію»** та **«інтелектуальну практику»** можна розтлумачити, спираючись на кратологічну парадигму, яку півстоліття тому розробляв М. Фуко щодо становлення системи клініки [12]. Саме з такої точки зору постає проблема бібліотекознавства як **бібліотекономії,** оптики контролю над читачем і над змістом книги, **паноптикуму,** фізіології, систематизації, опису, при накопиченні знання і книг та управлінні ними. В цьому контексті ми торкаємося гегемонії форм. Так, можливо, електронний формат зберігання і контролю у бібліотечній роботі, який постав на фоні гасел про демократизацію, насправді не примножує свободу інтелектуальної діяльності, а лише декларує принципи та ідеал «досконалості» так само, як їх свого часу декларували позитивісти.

Звертаючись до історії ідеї свободи читання у діяльності інтелектуалів доби модерну, мусимо загадати історію абонементів Харківської громадської бібліотеки. В. Фрідьєва у 1950-х роках звертала увагу на методи роботи з читачами **третього розряду**, зазначаючи, що за демократичними гаслами просвітителів ховалася примара жорсткої влади над читанням [15]. Зауважимо, що в недільних школах Х. Алчевської читачам легко нав'язувалася воля лекторів. Книжкові магазини високими цінами на книги, а приватні бібліотеки – ціною абонемента, відомчі – суворими правилами чинили тиск на читача, формували систему його несвободи. Так само нині технічні обмеження електронних засобів роботи з текстами і капіталістичний підхід до авторського права здійснює свою інтелектуальну гегемонію. Світ читання не був і не є відкритим в організованому бібліотечному просторі.

Слід наголосити на особливому статусі **метафор**. Так, бібліотечна справа часто розглядається у таких визначеннях індустрії, прогресу й економії: виробництво, споживання, обслуговування, утилізація, розвиток. У цьому контексті можна виокремлювати певні періоди у використанні метафор. З іншого боку, в другій половині XX ст., наприклад, популярним було говорити про бібліотечний маркетинг, психологію, соціологію, у той час, як у кінці XIX – в першій половині XX ст. домінували класичні метафори модерну, прогресу і конструктивізму. Виявлення таких **«словників епохи»** автор розглядає як окреме дослідницьке завдання, що виходить за межі цієї роботи. Крім того, варто відзначити особливу роль практик. Так, у більшості бібліотек методи контролю за обслуговуванням читачів і рухом книг – рукописні формуляри, картки, ящики, контрольні талони тощо – продовжують існувати як системоутворююче явище.

Розглянемо особливості дискурсу про читача, читання і книгу **у період модерну** кінця XIX – початку XX ст. У цей період у зв'язку з індустріалізацією і секуляризацією, масовізацією бібліотечної справи її предметом стає скоріше не інтелігент, а робітник, пролетар. Його образ швидко формувався в бібліотекознавчих дослідженнях. Публіцисти і дослідники зазначали, що для представників цілого покоління неофітів книжкового світу ідеї, які вони зустрічали на сторінках друкованих видань, мали більший вплив, ніж у попередні епохи. Особливостями, якими супроводжувалося хаотичне читання нового індустріального віку, були втома і нестача вільного часу, незадовільні побутові умови і відмова від традицій. Читання змінювало світ. Читач конструювався на одному щаблі з

уявленням про індустрію, він ставав її часткою, а фрустрація, дистрес, страждання і прагнення до знань визначали його образ.

Дискурс модерну, прогресу, індустрії втілювався також у підходах до проектування бібліотечних приміщень. Читання неодмінно визначалося як праця, а не відпочинок. Приміщення Харківської громадської бібліотеки, спроектоване О. Бекетовим, є свого роду втіленням цих метафор: у залі були встановлені характерні для промисловості потужні ліхтарі Яблочкова, широко використовувалися електрика, бетон, скло і сталь. Величезний металевий каркас книгосховища збудовано з колосників, запозичених з індустріальної архітектури. Так само з індустрії було взято пневматичну пошту. Тейлоризм просвітницького проекту втілено в освітленні, системі формулярів, розрядів і розстановки книг [2]. Бібліотека зі світу паперу, шкіри, дерева входила у світ модерну: бетону, скла і сталі й, у свою чергу, консервувала його. Це був новий простір індустрії, споживання, економії й обслуговування.

Нині звернемо увагу на те, як формувалися ідеї щодо теорії бібліографії, структури книги і документа кінця XIX – початку XX ст. На наш погляд, можна виокремити системи уявлень, які були презентовані визначальними для історіографії роботами Ш. Ланглуа і Ш. Сеньобоса, а також П. Отле. Всі вони мають пряме відношення до створення сучасних концепцій інформації, інформатики й електронного документа. Так, рекомендації Ш. Ланглуа стали настільною книгою для багатьох поколінь істориків і документознавців, а бібліотекарі кілька десятиліть тому заново відкривали для себе праці П. Отле, які раніше були покладені в основу сучасної науки про інформацію [7; 10].

На думку В. Бездрабко, на ідеологію праць П. Отле вплинули роботи Ш. Сеньобоса [1, с. 309]. Тож наведемо деякі цитати. Так, Ш. Сеньобос і Ш. Ланглуа наголошували: *«За аналогією з тілом тварини описують "будову" і "функціонування" суспільства або навіть його "анатомію", "фізіологію"»* [7, с. 194]. В цей період П. Отле розглядав читання фізіологічно, як руховий акт, що пов'язаний з листом через рух руки, і з вимовою, через рух мовних м'язів, який означає *малювати знаки, вимовляти, рухати очима,* особливий біологізм. У цьому контексті пригадаємо у Ш. Ланглуа: *«Треба уявити собі всі дії, вчинені автором документа, починаючи зі спостерігання ним факту до появи рукопису (або друкованого свідоцтва), що лежить у нас перед очима»* [7, с. 51]. Таким чином, «читання було магічним уявленням».

Розглянемо детальніше ідеї організації та економії читання, які висловлював П. Отле. Зазначимо при цьому, що правила гігієни є одночасно принципом влади над читанням. Важливою є етика, чільна ідея гігієни, влади відбору того, *що потрібно прийняти, а що потрібно відкинути*. Дослідник зазначав, що розум людини є фільтром ідей [10, с. 44]. П. Отле пише: «Головна суть у тому, щоб скласти собі вирішальне судження, ... *що потрібно утримати і що відкинути*, і, таким чином, ... кожен приходить до відбору того, що вважає істинним». В основу нашого розуму має бути покладена класифікація – зазначав він [10, с. 91]. *«Сукупність книг бібліотеки складає організм. Класифікація є оправою інтелектуального організму»* [10, с. 86]. Відомо, що з П. Отле тісно співпрацював М. Рубакін. Наступні методологічні пошуки привели М. Рубакіна до такої доктрини бібліопсихології, яка критикується і донині. Так, він пише: *«Теорія мнеми підводить біологічну базу під теорію книжкової справи»* [11, с. 99]. Однак Л. Хавкіна, яка листувалася з М. Рубакіним і П. Отле, не сприймала ідей останнього всерйоз, орієнтуючись переважно на погляди М. Дьюї. Наголосимо, що системи М. Рубакіна, П. Отле і М. Дьюї мають спільну епістемологічну природу і цілком належать епосі позитивізму в ідейному сенсі. Настанови біологічного характеру щодо читання можна знайти і серед популярних бібліографічних видань кінця XIX – початку XX ст., особливо примітною була гастрономічна метафора.

Втім, конструктивізм П. Отле заходив далі: ним пропонувалося будувати «Мунданеум» зі статусом, рівним Ватикану, а проект пропонували Ле Корбюзьє. Між тим, книга в уявленні П. Отле мала схожість з монадою Г. Лейбніца. Отле зображує книгу як «куб класифікації». Кожен бік куба – це розряд класифікації, а «книга» має ті ж боки, що і куб. На його боках: а) зміст; б) місце; в) час; г) форма; д) мова. [10, с. 38]. Видавати книги читачам П. Отле радив через особливий стінний **проріз.** Зрозуміло, що це і є метафора обскури, до якої звертається імажинізм [10, с. 98].

Пригадуючи цей фрагмент методології, розглянемо, як П. Отле пише про **автопсію книги**. *«Треба розглядати відмінні риси книги так, як… окремі види тварин»* [10, с. 34]. *«Розкладаючи на основні елементи зміст книги, її позбавляють оригінальних, тільки їй властивих рис... Зовнішньому матеріальному розчленуванню книги з розкладанням її по папках відповідає її внутрішній розпад, що здійснюється при кодифікації… в цілях економії часу»* [10, с. 143]. Таким чином П. Отле наче препарує організм, а працівники розумової праці для нього це те ж, що кухарі, що виготовляють

книжкову продукцію, яку повинен вжити споживач, утилізувати швидко і добре. При цьому Ш. Ланглуа та Ш. Сеньобос зазначали: *«Наука, найближча до історії – описова зоологія. Організм тварини розглядають цілісно, а потім розтинають, щоб розкласти на складові частини»* [7, с. 172]. *«…Можна порівнювати дійсні групи дійсних індивідуумів, брати історичні дані про суспільство і класифікувати їх на підставі подібностей. Це буде конкретна класифікація, аналогічна зоологічним класифікаціям»* [7, с. 224]. Крім того, П. Отле писав: *«У жорстокій економічній боротьбі теперішнього часу переможе найсильніший, а найсильнішим виявиться той, чий розум найбільш розвинений»* [10, с. 31]. *«Треба постійно виховувати вищі типи читачів»* [10, с. 45]. При цьому зазначалося, що бібліотека – *«орган колективного життя, не більше, і не менше необхідний або зайвий, ніж інші: водопровід, газове освітлення, ринок або школа. Це склад для постачання духовної їжі. Це, перш за все майстерня, де має вироблятися громадський розум»* [10, с. 55].

Таким чином, можна наголошувати на особливому статусі і впливі натуралізму на теорію бібліотечної справи в кінці XIX – на початку XX ст. Деякі, породжені цим періодом структури систематизації і опису, в бібліотечній практиці зберігаються. Саме таким чином з елементів мовлення про читача і книгу складається свого роду алгебра, матезис знакового простору модерну. Конструювання читача, книги і читання на рівні мови і систематизації, у добу модерну і на початку XXI ст. зберігають спільні риси. Однією з таких рис є тейлоризм, який, на думку П. Отле, полягає в уважному **спостереженні,** реєстрації, економії. Те ж П. Отле зазначає стосовно думки – за нею треба стежити, її реєструвати, стандартизувати, щоб **економити** [10, с. 200]. Таким чином, погляди П. Отле – це бібліотекономія, абсолютизований тейлоризм, система досконалої експлуатації, яка реалізується через спостереження, паноптикум, владу. Крім того, П. Отле належить ідея готовності розуму до перегрупування знань у будь-якому порядку, що може розглядатися як наслідок секуляризації, падіння традицій інтерпретації.

Сучасна інформатизація бібліотечної справи в даному контексті лише сприяє укріпленню диктату системи й абсолютизації порядку книг. Процеси модернізації кінця XIX – початку XX ст. породили масові бібліотеки, в тому числі і в Харкові, як ознаки глобального соціального експерименту, модерної конструктивістської парадигми, що триває. Тейлоризм читання, що поставав наприкінці XIX – на початку XX ст., був пов'язаний із новим

імпліцитним поглядом на мову як на «машину» і на текст як на «виробництво». Пошук істини розглядався як аналогія відбору і телеологія влади. Ідея модерного читання мала сувору внутрішню таблицю уявлень про добро і зло. Наприклад, добро в тексті модерну виначається як практика, корисність, швидкість, продуктивність, точність, системність, комплексність – це і є деякі характеристики «машини письма».

Таким чином, суб'єкт історії, читач, конструюється текстом-машиною. Обов'язковою ознакою такого тексту є оптичні метафори: лінзи, призми, об'єкти вимірювання, спостереження, порівняння, економія, строгість. Наголосимо, що саме у працях теоретиків кінця XIX – початку XX ст. бібліотека почала визначатися не інакше, як «одне з коліс соціального механізму», а її робота почала розглядатися як «розумове харчування мас», турбота про найбільш швидке і краще надання харчування, інтелектуальний гаваж. Книга розглядалася як тіло тварини, і як тварин розглядали людей. Крім того, індустріалізація читання наприкінці XIX – на початку XX ст. означала тейлоризацію читання, становлення системи абсолютної експлуатації читача. Якщо робітник читає, то він повинен читати, як механізм і за допомогою механізмів – ось головна ідея системи модерну.

Зазначимо, що таку систему читання було остаточно закріплено одним з декретів Ради народних комісарів у 1920-х роках. Таким чином, система читання кінця XIX ст. у зв'язку з натуралізмом, позитивізмом і конструктивізмом не зазнавала суттєвих змін до початку електронної революції, у бібліотеках панує й сьогодні. Можна вважати, що сучасний читач, так само, як його попередник наприкінці XIX ст., є глибоко травмованим і приниженим практикою бібліотечної роботи, яка розглядає його як формуляр, функцію, частину системи, а не як особистість. Абстрактний підхід до читача у бібліотекознавстві, і, особливо, у документознавстві, вказує перш за все на зацікавленість у такому підході, в уніфікації, стандартизації з боку інтелектуалів, які уособлюють владу над читанням. Сучасний читач вже звик до свободи і погано переносить контроль і керівництво. Можливо, бібліотекознавство і документальна наука нині стоять на порозі нової емансипації і терапії читача, від особливостей розробки яких буде залежати майбутнє читання як практики, довкола якої існують бібліотеки.

Нині ми нерідко замінюємо анатомію і фізіологію читання його соціологією і психологією. Однак частіше це призводить до заміни слів, а не методів і речей. Модерністська парадигма відтворює себе у досконалості

форм, механістичності й орієнтації на позитивне знання, стандартизації. В цьому сенсі старі бібліотеки нині являють собою архіви парадигм, музейний простір інтелектуальної історії людства.

Підбиваючи підсумки, можна говорити про те, що нині склалися умови для переміни дискурсу бібліотечного будівництва і конструювання читача у зв'язку із вичерпанням ресурсу пізнавальних конструкцій, які були покладені в основі бібліотекознавства кінця XIX – початку XX ст. Це може бути пов'язане із заміною риторики прогресу на риторику пам'яті і діалогу. Автор «Історії читання» А. Мангель у цьому контексті пропонував нові стандарти свободи читача і дискурсу про нього. Він зазначав, що емансипація читача має відбуватись на рівні системи ідей. Читач і книга як об'єкти теорії бібліотекознавства, на думку дослідника, не мають бути прив'язаними до гранд-наративів про прогрес людських знань [8].

Наостанок зазначимо, що на фоні переосмислення образу бібліотек в епоху медіа вони значною мірою втрачають символізм епохи індустріального прогресу. Нині акцент робиться на соціальній терапії і примиренні. В цьому контексті елітаризм, зосередженість на практичності, замкненість, мода – головні вороги свободи читання у бібліотеках. Можливо, настав час перетворити бібліотеки на музеї-експлораторіуми книжкових канонів і архіви парадигм. А в майбутньому створювати бібліотеки-меморіали, які навчатимуть дослухатися до канонів читання різних епох, не нав'язуючи читачу жодних, хоча б навіть з використанням найсучасніших інформаційних **технологій і медіа.**

Використані джерела

1. Бездрабко, В. В. Документознавство в Україні: інституціоналізація та сучасний розвиток / В. В. Бездрабко. – Київ : Четверта хвиля, 2009. – 720 с.

2. Бібліотека в історичному просторі трьох епох. До 125-річчя Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка. Нариси. Ювілейне видання. – Харків : РА «ІРІС», 2011. – 239 с.

3. Ванеев, А. Н. О методологической базе библиотековедческих исследований / А. Н. Ванеев // Библиосфера. – 2008. – № 4. – С. 3–6.

4. Делез, Ж. Складка. Лейбниц и барокко / Ж. Делез. – Москва : Логос, 1999. – 264 с.

5. Здобнов, Н. В. История русской библиографии до начала XX века / Н. В. Здобнов. – Москва, 1955. – 607 с.

6. История чтения в западном мире от Античности до наших дней / [ред.-сост.: Г. Кавалло, Р. Шартье ; пер. с фр. М. А. Руновой, Н. Н. Зубкова, Т. А. Недашковской]. – Москва : Фаир, 2008. – 544 с.

7. Ланглуа, Ш.-В. Введение в изучение истории / Ш.-В. Ланглуа, Ш. Сеньобос ; [пер. с фр. А. Серебряковой]. – Санкт-Петербург : Кн. магазин для иногородних О. Н. Поповой, 1899. – 276 с.

8. Мак-Люэн, М. Галактика Гутенберга. Сотворение человека печатной культуры / М. Мак-Люэн. – Киев : Ника-Центр, 2004. – 432 с.

9. Мангуэль, А. История чтения / А. Мангуэль. – Екатеринбург : У-Фактория, 2008. – 381 с.

10. Отле, П. Труды по библиотековедению. Руководство для общественных библиотек. Организация умственного труда. Руководство к администрированию / П. Отле. – Москва : Либрея, 2002. – 232 с.

11. Рубакин, Н. А. Избранное. В 2 т. Т. 1. / Н. А. Рубакин. – Москва : Книга, 1977. – 224 с.

12. Фуко, М. Рождение клиники / М. Фуко. – Москва : Смысл, 1998. – 310 с.

13. Швецова-Водка, Г. Н. Общая теория документа и книги : учеб. пособие / Г. Н. Швецова-Водка. – Москва : Рыбари; Киев : Знания, 2009. – 489 с.

14. Шартье, Р. Письменная культура и общество / Р. Шартье ; [пер. с фр. И. К. Стаф]. – Москва : Новое изд-во, 2006. – 292 с.

15. Фридьева, Н. Я. Публичная, общественная и бесплатные народные библиотеки города Харькова до 1919 г. : дис. … канд. пед. наук / Н. Я. Фридьева. – Харьков, 1954. – 383 л. – Библиогр.: л. 291 – 320. – Машинопис. текст с дарств. надписью авт. ХГНБ им. В. Г. Короленко.

16. Эко, У. От Интернета к Гуттенбергу / У. Эко // Новое лит. обозрение. – 1998. – № 32. – Электрон. аналог: режим доступа: http://magazines.russ.ru/nlo/1998/32/ (дата обращения 21.10.2014). – Назв. с экрана.

17. Shabir, A. G. From library economy to information science: evolutionary trends in the discipline of library and information science / A. G. Shabir // International Refereed Research Journal. – Vol. IV. – April 2013 [131]. – Electronic analogue: mode of access: http://www.researchersworld.com/vol4/issue2/Paper_19.pdf. (the date of treatment 21.10.2014). – Title from the screen.

ОСОБОВИЙ ФОНД ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦЯ І ПИСЬМЕННИЦІ Л. М. ЯНОВСЬКОЇ У ФОНДАХ ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА

Бондар Костянтин Віталійович,
зав. сектору наук.-дослід. від.
документознавства, колекцій рідкісних
видань і рукописів
ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
канд. філол. наук,
Україна, Харків

***Анотація**. Розглянуто матеріали особового архівного фонду Л. М. Яновської – відомої дослідниці творчості М. Булгакова, що нещодавно надійшли від нащадків до складу архівних фондів ХДНБ ім. В. Г. Короленка; схарактеризовано усі види документів, наявних в архіві, за основними ознаками архівних пам'яток.*

***Ключові слова:** Л. М. Яновська, М. О. Булгаков, рукопис, біографія, листування, текстологія.*

***Аннотация**. Рассмотрены материалы личного архивного фонда Л. М. Яновской – известного исследователя творчества М. Булгакова, которые недавно поступили от потомков в состав архивних фондов ХГНБ им. В. Г. Короленко; охарактеризованы все виды документов, имеющихся в архиве, по основным признакам архивных памятников.*

***Ключові слова:** Л. М. Яновская, М. О. Булгаков, рукопись, биография, переписка, текстология.*

***Abstract.** The article deals with the materials from the personnel archive of L. M. Yanovska – the well-known researcher of Mikhail Bulgakov creative work, which had recently arrived from his descendants to the archival funds of KSSL by V. G. Korolenko. All kinds of documents from archive are characterized according to principal indications of archival sites.*

***Key words:** L. M. Yanovska, M. O. Bulgakov, manuscript, biography, correspondence, textual criticism.*

Серед нових надходжень до системи архівних фондів діячів культури, літератури, мистецтва, що зберігаються у ХДНБ, протягом 2013 – 2014 рр. з'явилися матеріали архіву відомого літературознавця, дослідниці біографії і творчості М. О. Булгакова, харків'янки Лідії Марківни Яновської. Життєвий і творчий шлях людини, причетної до найцікавіших та водночас загадкових і драматичних сторінок історії літератури, рельєфно й різноманітно постає з її спадку, дбайливо збереженого нащадками і переданого у подарунок бібліотеці.

Отже, згадаймо найважливіші віхи цього шляху. Лідія Гурович народилася, як і її улюблений письменник, у Києві 1926 р. У дитинстві вона, як і юний Михайло Булгаков, була закохана у київські вулиці, пагорби, краєвиди; про це писала згодом у біографічних працях про письменника. Обираючи майбутню професію, вона вчилася на філологічному факультеті Харківського університету у сумнозвісні часи «боротьби з космополітизмом», зіткнувшись тоді вперше з потужною машиною державного антисемітизму. Зазначимо, що такі зіткнення відбувалися в її житті й надалі. Вибір теми наукової роботи студентка Гурович зробила на користь творчості І. Ільфа та Є. Петрова і десять років присвятила її дослідженню, захистивши дисертацію, випустивши книжку «Почему вы пишете смешно?», яка витримала два видання.

Доленосна подія в її творчому житті відбулася 1962 р. – випадкова зустріч з книгою Булгакова у букініста. Як згадувала сама Лідія Марківна, це було подібне до спалаху блискавки; з того часу вона вже не полишала Булгакова і за півстоліття стала одним з найавторитетніших у світі фахівців з наукової біографії письменника, творчої історії його текстів та їх публікації. У ці десятиліття вона працювала у булгаківському архіві, збирала рідкісні публікації, писала статті, виступала з доповідями, давала інтерв'ю, готувала до друку книги письменника.

Яновська зіткнулася з «офіційним» булгакознавством і зазнала розчарувань і непорозумінь; її непримиренність здобула їй ворогів і примусила дотримуватись суворої обачливості в професійному житті. Далеко не всі факти і події напівдетективної історії булгаківського архіву наразі відомі, не всі мають однозначне витлумачення, а тому не слід намагатися визначити тут і зараз, що було насправді. Важливо інше: Яновська чітко дотримувалась своєї позиції і своїх переконань, намагалася привернути увагу громадськості до встановлених нею лакун і втрат серед документів письменника. Ця боротьба виявлялася їй марною; у темні і ненадійні 1990-ті роки, відчувши, що сил вже не має, Яновська прийняла важке і безповоротне рішення покинути батьківщину, з якою була пов'язана не тільки біографією, але й усім єством вченого, дослідника. У 1992 р. вона емігрувала до Ізраїлю. Як не згадати тут слова її головного героя, вимовлені ним під час одного з численних випробувань його життя – телефонної розмови зі Сталіним: «Російський письменник не може жити без батьківщини ... ». Яновська, вочевидь, поділяла таку думку, але жити продовжила, не поступилася відчаю і наполегливо працювала, випустивши

ще книгу, десятки статей, вступивши до союзу письменників Ізраїлю і ставши помітною фігурою серед еміграції 1990-х років. Їй судилося довге життя: Лідія Марківна відійшла у вічність 2011 р. І оглядаючи тепер її шлях, не можемо не відзначити вражаючої цільності, мужності, сили переконань, що були притаманні цій дивній жінці, а також поетичності й точності її наукового стилю, енергійності й самовідданості у пошуку істини, виключного багатства фактичного матеріалу, який відбився у творчому доробку Л. М. Яновської.

Особовий фонд, переданий бібліотеці сином, Андрієм Яновським, отримав номер 61, перебуває у стані наукової обробки і підготовки описання і містить майже всі групи документів [1]. Далі схарактеризуємо їх за основними ознаками.

Найціннішою частиною архіву слід вважати творчі рукописи дослідниці, матеріали її текстологічної роботи й опрацювання документів з архіву М. Булгакова. Особливістю роботи Яновської було використання окремих блокнотів і невеликих аркушів паперу, підібраних у теках, а також учнівських зошитів. У цих рукописах – виписки з архівного фонду № 562 (Булгакова) у Російській державній бібліотеці (колишня бібліотека ім. В. І. Леніна): листи і щоденник О. С. Булгакової, опис бібліотеки письменника, виписки з наукового описання, підготовленого М. О. Чудаковою. Протягом багатьох років Яновська збирала біографічні відомості про родину Булгакових, зокрема про діяльність батька, О. І. Булгакова, про тогочасний Київ, гімназію, де вчився майбутній письменник; кавказький період його життя. Усе це також відображено у рукописній частині архіву. До неї ж належить велика група документів з творчої історії текстів Булгакова: переписані неопубліковані твори, нотатки з історії написання, відгуки сучасників, реконструйовані тексти, підготовлені до публікації, записи щодо джерел та трактовок окремих мотивів і образів нині широко відомих, а на той час майже невідомих шедеврів булгаківської прози й драматургії. Зберігаються також машинописні тексти статей та книг з правками Яновської, тексти статей і доповідей останніх п'ятнадцяти років у комп'ютерному наборі.

Дуже важливою для відтворення творчого і наукового шляху дослідниці є колекція її друкованих праць – публікацій у журналах і газетах протягом усієї її діяльності: від перших робіт про І. Ільфа та Є. Петрова у «Молодій гвардії» 1956 – 1957 рр. до останніх – у часописі «Ризький бібліофіл» 2010 р. Вони зберігалися у копіях, вирізках, окремих

відбитках, а подекуди і в повних примірниках. Яновська була жаданим автором у солідних, авторитетних наукових виданнях (наприклад, «Вопросы литературы») і літературно-художніх журналах як центральних («Октябрь», «Знамя», «Юность», «Советская литература» мовами народів світу), так і місцевих (ленінградські «Звезда», «Нева», ризька «Даугава», «Урал» тощо). В останні роки життя вона друкувалася в емігрантській (американській та ізраїльській) російськомовній пресі – «Зеркало», «Родник», «Новый журнал», «Слово писателя», «Чайка». Окремою частиною розділу публікацій є видання усіх книг Л. М. Яновської – «Почему вы пишете смешно?» [2], «Творческий путь Михаила Булгакова» [3], «Треугольник Воланда» [4], «Записки о Михаиле Булгакове» [5]. Вихід кожної з цих книг свого часу був подією у науці, викликав численні відгуки, полеміку. У кожної з них була своя доля, свій успіх у читача, але жодна не залишилася непоміченою. Книги Яновської відзначені видатною літературною майстерністю і належать до кращих зразків філологічної прози XX століття.

Л. М. Яновська протягом свого творчого життя активно листувалася з багатьма кореспондентами, і їхні листи, а також окремі копії листів Яновської відклалися у масиві її документів. Серед них відзначимо листування з видавцями першої книги про творчість Ільфа і Петрова, а також останньої – «Записки о Михаиле Булгакове»; редакціями газет і журналів з приводу її публікацій, а особливо – у 1987 – 1988 рр. – з приводу зникнень в архіві Булгакова. Серед листів останніх років – подяки за надіслані до бібліотек книги, спілкування з американськими колегами. Дослідниця підтримувала дружні стосунки з усіма дружинами Михайла Опанасовича, про що свідчать листи й поштові картки Т. М. Лаппи, Л. Є. Бєлозерської, О. С. Булгакової. Серед кореспондентів письменниці – академік Д. С. Лихачов, письменники К. М. Симонов, Ю. В. Бондарев. Чимало листів вона писала й отримувала від російських колег: Я. С. Лур'є, Б. С. Мягкова, Ю. М. Кривоносова та інших. Інколи професійне листування так щільно сплітається з дружнім, що утворюється цікавий особистий документ і водночас нарис свого часу. Саме так відбувалося протягом багатьох років листування з харків'янами В. Юхтом, М. Красиковим, А. Лукашем. До цієї групи документів належать і останні, сповнені суму і співчуттів, надіслані чоловікові послання з приводу смерті Лідії Марківни.

У фонді зберігається чимало фотографій, але тільки декілька самого фондоутворювача. Решта – фотографії Булгакова (портрети, колективні фото), а також пов'язані з його життям і творчістю (види Києва, інтер'єри московських квартир, сцени з вистав за п'єсами Булгакова, афіши тощо). Багато з них є копіями з приватного архіву Ю. Кривоносова, який, сподіваємось, також надійде незабаром до фондів ХДНБ ім. В. Г. Короленка. За відсутністю інших засобів відтворення і копіювання Яновська часто-густо фотографувала архівні матеріали, зокрема, акти передачі архіву Булгакова до Бібліотеки ім. Леніна, сторінки рукописів письменника (особливо «Майстра і Маргарити»), листи відомих кореспондентів (К. Симонова, О. С. Булгакової).

Останньою, але не менш цікавою групою є деякі матеріали приватної бібліотеки Яновської – книги і газетні та журнальні вирізки, що накопичувалися протягом років. У «Відкритому листі до "Літературної газети"» – документі, що широко розповсюджувався серед читачів, – Яновська з гіркотою писала про розставання з книгами своєї бібліотеки, бо не мала можливості усі їх забрати з собою. Але деякі, ймовірно, найцінніші для неї, вона зберегла. Тепер вони знову в Харкові. Серед них, насамперед, книги з дарчими написами авторів (Б. Мягкова, В. Соколова, С. Єрмолинського, В. Лосєва, Т. Азаз-Лівшиць, О. Ільф – доньки письменника, Г. Кановича, Ю. Некрутенка), а також усі найважливіші видання творів Булгакова в СРСР, Україні, Росії, включаючи окремі томи з десятитомного американського видання за редакцією Е. Проффер. Також наявні у цьому невеличкому фрагменті бібліотеки (близько 120 примірників) праці з булгакознавства з нотатками читача, з урахуванням останніх робіт, що виходили в роки емігрантського життя Яновської. Окремі книги свідчать про її читацькі уподобання, але й серед них наявні такі, що так або інакше ведуть до найважливішої теми життя Яновської – Булгакова: твори Гете, Ренана, історичні повісті XIX століття, матеріали з історії громадянської війни в Україні, праці О. Меня, записки акторів, режисерів, драматургів тощо. Книги продовжуть жити своїм життям; їхня доля, що, як відомо, у кожної книги своя, на свій лад віддзеркалює долю і неповторну особистість господарки, нагадуючи про неї нащадкам і майбутнім дослідникам. У бібліотеці Лідії Марківни зберігалися також вирізки та ксерокопії, а останнім часом – і копії з інтернет-видань на булгаківські теми – статті Б. Мягкова, С. Житомирської, І. Волгіна, М. Золотоносова, І. Белзи, М. Чудакової (до речі, є серед них і перша

рецензія Маріетти Омарівни на книгу «Почему вы пишете смешно?», що була надрукована в «Вопросах литературы» 1965 р., з критикою на адресу автора. Можна зробити припущення, що історія сумнозвісних непорозумінь відомих фахівців-булгакознавців 1980-х років мала досить давні витоки ...).

Завершуючи цей стислий огляд, зазначимо, що науковий потенціал особобового фонду Л. М. Яновської у ХДНБ ім. В. Г. Короленка ще чекає на своє розкриття. Вже сьогодні є зрозумілим його величезне значення для дослідження і відтворення вкрай складного і суперечливого періоду в історії літератури і літературознавства.

Використані джерела

1. Науково-дослідний відділ документознавства, колекцій рідкісних видань і рукописів ХДНБ ім. В. Г. Короленка, особові архівні фонди, ф. № 61 (Л. М. Яновської).

2. Яновская, Л. М. Почему вы пишете смешно? / Л. М. Яновская. – Москва, 1963. – 182 с.

3. Яновская, Л. М. Творческий путь Михаила Булгакова / Л. М. Яновская. – Москва : Совет. писатель, 1983 – 319 с.

4. Яновская, Л. М. Треугольник Воланда: к истории романа «Мастер и Маргарита» / Л. М. Яновская. – Киев : Либидь, 1992. – 188 с.

5. Яновская, Л. М. Записки о Михаиле Булгакове / Л. М. Яновская. – Холон : Мория, 1997. – 457 с.

Х. Д. АЛЧЕВСЬКА і Н. Я. ФРІДЬЄВА: ЗВ'ЯЗКИ В ПРОСТОРІ, ПРОСВІТНИЦТВІ І ЧАСІ

Сєдих Віктор Васильович,
доц. каф. документознавства та
книгознавства ХДАК,
канд. пед. наук,
Україна, Харків

Анотація. *Аналізується науковий доробок видатного українського бібліотекознавця, педагога Н. Я. Фрідьєвої, присвячений Х. Д. Алчевській. Простежується зв’язок між двома неординарними особистостями, які належали до різних історичних епох і зробили вагомий внесок у бібліотечну освіту та просвітництво народу.*

Ключові слова: *Х. Д. Алчевська, Н. Я. Фрідьєва, недільні школи XIX ст., Харків, бібліотекознавство, історія педагогіки, ХДАК, бібліотечна освіта.*

Аннотация. *Анализируется научное наследие выдающегося украинского библиотековеда Н. Я. Фридьевой, посвященное Х. Д. Алчевской. Прослеживется связь между двумя неординарными личностями, которые принадлежали различным историческим эпохам и внесли значительный вклад в библиотечное образование и просвещение народа.*

Ключевые слова: *Х. Д. Алчевская, Н. Я. Фридьева, воскресные школы XIX ст., Харьков, библиотековедение, история педагогики, ХГАК, библиотечное образование.*

Abstract. *The article deals with the analyses of scientific heritage of outstanding Ukrainian library scientist N. Ya. Fridjeva, dedicated to Kh. D. Alchevska. We can trace the connection between two extraordinary individuals who belong to different historical epoch and contributed in library education and enlightenment of the people.*

Key words: *Kh. D. Alchevska, N. Ya. Fridjeva, Sunday schools of XIX th century, Kharkiv, librarianship, history of Pedagogy, KSAC, library Education.*

У спогадах колишніх колег-викладачів, студентів-випускників бібліотечного факультету ХДАК другої половини ХХ ст. про Надію Яківну Фрідьєву (1894 – 1982) згадується, з яким задоволенням вона розповідала про Христину Данилівну Алчевську (1841 – 1920) як людину і громадського діяча, про виняткове значення її здобутків у сфері освіти і просвітництва, в бібліографії, в бібліотечній справі, підкреслюючи, що вся її успішна діяльність відбувалася на теренах Харківщини. Отже, для Надії Яківни Х. Д. Алчевська була особливо шановною людиною. Про це свідчить книга «Жизнь для просвещения народа», присвячена життю і діяльності Алчевської, яку Надія Яківна опублікувала напередодні власного 70-річчя в статусі найавторитетнішого радянського бібліотекознавця [29]. Хтозна, може політична ситуація завадила Надії Яківні набагато раніше надрукувати цю історичну розвідку. Відомо, що певний час місце і роль Алчевської на ниві освіти свідомо замовчувалась або оцінювалась не зовсім об'єктивно [20]. Як інакше можна пояснити, чому Фрідьєва у власній дисертації про харківські загальнодоступні бібліотеки другої половини XIX ст. – початку XX ст. її ім'я, діяльність на ниві просвіти навіть не згадує [28]. Так само відсутні статті про Алчевську, які зазвичай передують книзі. У СРСР кожний науковець знав, що існує перелік імен, які хоча й не заборонені, але їх краще не згадувати в наукових працях. Звісно, що з часом політична кон'юктура змінювалась, отож науковці цим користувались, щоб відновити статус-кво тієї чи іншої персони. Надія Яківна, здається, скористалась «хрущовською відлигою».

Мета доповіді, по-перше, зрозуміти, чому Х. Д. Алчевська стала для Н. Я. Фрідьєвої моральним авторитетом, по-друге, спробувати по

сучасному оцінити спадщину Надії Яківни, присвячену цій непересічній жінці.

Намагаючись встановити зв'язок між двома неординарними постатями, які в різний час зорювали одне й те саме поле освіти і просвіти простого люду, звертаємо увагу на те, що будь-коли, будь-де завжди існували особи, які були ладні віддавати, служити, бути потрібними іншим і в цьому вбачали своє життєве кредо: декабристи, народники, земські діячі, сучасні волонтери та ін. Усіх людей можна умовно поділити на два типи: ті, які віддають, ті, які беруть. Звісно, що названа дихотомія умовна, оскільки існують перехідні. Вважаємо, що Алчевська і Фрідьєва, безумовно, належали до першого типу, для яких була характерна готовність до самопожертви, гуманізм, сила волі і духу, щире бажання служити тим, хто цього потребував, відповідальність за власні вчинки. Все це проявлялось у родинній, соціальній, професійній сферах.

Ці жінки були берегинями свого роду, родини, її головним системоутворюючим елементом. У Х. Д. Алчевської була велика сім’я: чоловік, чотири сини, дві дочки. Вона була віддана сім’ї, залишаючись громадським діячем. Її чоловік О. К. Алчевський (1835 – 1901) став успішним підприємцем, банкіром. Його ім’ям названо місто на Луганщині – Алчевськ – бо так захотіли мешканці містечка, де він побудував металургійний комбінат. Не менш успішними були її діти, особливо син І. Алчевський, відомий у Російській імперії оперний співак та Х. Алчевська, талановита українська поетеса. Після трагічної загибелі чоловіка Христина Данилівна знайшла у собі сили завдяки підтримці дітей продовжити роботу в недільній школі.

Н. Я. Фрідьєва так само для своєї сім’ї була стрижнем, який усіх утримував, усіма опікувався, навчав, виховував, готував до життя. Розлучившись із своїм першим чоловіком, відомим бібліотекознавцем і педагогом Д. А. Баликою (1894 – 1971), Надія Яківна переїздить з Києва до столичного Харкова, де розбудовує вищу бібліотечну освіту в Україні. З 1928 по 1935 рр. вона є деканом факультету, завідувачем кафедри бібліотекознавства. Вдруге вийшла заміж, народила сина, але справжнього сімейного щастя не зазнала, тому що другий чоловік був репресований. Отже, вона сама виховує сина, опікується хворою тіткою. Сімейне лихоліття доповнюється соціальним. За безпідставними, абсурдними звинуваченнями Надія Яківна ледве не була репресована [10, 11] та знайшла у собі сили, волю до життя, щоб пережити «злі» 30 – 40-ві роки

XX ст. Особливо жахливими були часи німецької окупації [10, 11]. У цей драматичний період вона доволі успішно працює в науковій бібліотеці Харківського університету, навіть пише наукові праці. Удари долі були не здатні її зламати, оскільки ця мужня жінка оберігала сім'ю, відповідала за справу, якій служить.

Вражає нелегкий шлях формування особистості двох непересічних жінок, на якому їх чекало багато випробувань уже з дитинства. Зокрема, батько Х. Д. Алчевської, вчитель повітового училища Д. Я. Журавльов, розумна і зовні красива людина у родинному житті поводив себе як деспот, зневажаючи дружину, власних дітей. Х. Д. Алчевська згадує, що він немилосердно бив її братів, чинив жорстокі розправи над кріпаками. Робив це у присутності дітей, психіка яких не витримувала таких знущань, вони кричали, плакали. Синам він дав таку-сяку освіту, а Х. Д. Алчевську ніхто не вчив! Сім'я Журавльових жила без веселощів, нужденно, оскільки великі статки з боку дружини, яка його колись щиро покохала, батько швидко втратив. Дружину він постійно ображав. Звісно, що маленька Христя батька не любила, отже, смерть матері стала для неї великим горем. У мемуарах Христина Данилівна писала, що від розпачу і гіркого болю її тоді рятувало читання, самоосвіта, мрії про світле майбутнє, про успішну діяльність на користь знедоленого народу.

З юного віку вона чітко усвідомила свій шлях у дорослому житті, про що щиро живописала у своєму листі до самого О. І. Герцена: «*Скажите нашим барышням …. что женщина, право, – существо слишком разумное, чтобы жить так пусто и бесполезно, как большая часть наших девушек живет в ожидании женихов. Научите их быть людьми, научите стыдиться своего нравственного и умственного превосходства перед крестьянами … Укажите им способ … поставить их наравне с собой. Научите заниматься их детьми, заниматься ими с любовью, …. открыть им лучшую сторону их существования*». Саме там вона сформулювала своє життєве кредо: «*Мы должны этому делу* [освіті, просвітництву простих людей – В.С.] *посвятить все наши способности, силы, всю нашу волю, чтобы хоть этим заплатить долги наших бабушек, считавших и труды, и душу, и сердце, и ум…. своих крестьян своей собственностью*» [29, с. 11–12]. Особливу цікавість викликає підпис під листом «Українка». Так вона ідентифікує себе ще в 1859 р., обравши цей псевдонім набагато раніше, ніж наша славнозвісна поетеса Леся Українка (Лариса Косач).

Про дитинство і юність Надії Яківни відомо значно менше, оскільки вона не залишила мемуарів, шкода, навіть чудовий відеофільм, який був створений викладачами і студентами Харківського державного інституту культури (ХДІК) до її 70-річного ювілею десь загубився в Москві. Однак ми знаємо, що і її дитинство не було щасливим, бо зростала вона без батьків, а виховували її дід-священик та тітка. Та на відміну від батька Христини Данилівни, який вважав, що дівчинку взагалі вчити не треба, дід і тітка надали Надії можливість закінчити із золотою медаллю гімназію. Вже тоді Надія Яківна, так само, як Христина Данилівна, знала, що вона буде навчати селянських дітей, але доля звернула на іншу життєву стежку, теж освітню, просвітницьку, де навчання дітей і дорослих продовжувалась за допомогою бібліотечних методів [2, 5 – 7; 10; 11].

Безперечно, що близькою і зрозумілою для Надії Яківни була Алчевська й тому, що вони обидві належали до народницької інтелігенції, яка працювала в гуманітарній сфері. Вони орієнтувались на спільні людські цінності, керувались однаковими життєвими принципами (гуманізм, природний демократизм, відповідальність за прийняті рішення, пріоритет громадських справ, людяність, патріотизм).

У добу радянської влади частина цієї прогресивної соціальної групи емігрувала, а більша намагалась адаптуватись до нових реалій. Надії Яківні це вдалося і, хоча вона ніколи не була членом Комуністичній партії, до того ж зазнала від неї лиха, залишилась прихильницею комуністичної ідеї і щирим патріотом СРСР, одночасно щиро шануючи український народ і його культуру.

Вважаємо, що Христина Данилівна і Надія Яківна досягли неабияких звершень, оскільки за своєю суттю, природою були лідерами, організаторами, які вражаюче правильно обрали свій шлях у житті. У цих жінок – видатних педагогів і просвітителів – щасливо об‘єдналися особисті і суспільні інтереси. Все сталося як в ученні Г. С. Сковороди про споріднену працю: *«Щаслив, кто сопряг сродную себе частную должность с общею, сія есть истинная жизнь»* (Сковорода Г. С. Пізнай в собі людину. Львів, 1995. С.128). Починаючи з 1880 р. значна частина недільних шкіл у Російській імперії відкривається під впливом Харківської недільної жіночої школи Х. Д. Алчевської, що протягом 50 років була методичним центром для всіх подібних шкіл. Колектив харківських вчительок під керівництвом Алчевської створив унікальну «Книгу взрослых» для навчання у недільних школах, яка була надзвичайно

популярною, а також неперевершений, теж унікальний рекомендаційний покажчик «Что читать народу?» у трьох томах [4]. У створенні «Книги взрослых» брали участь 80 осіб – професори, вчителі гімназій. Вони шість років працювали, написали 1000 популярних статей з різних галузей знань. У бібліографічному покажчику було відображено 4000 творів. Ця публікація поклала край дискусіям про здатність простих людей адекватно сприймати різнопланові, у т.ч. складні класичні твори, довела, що цим людям не потрібна особлива література, зокрема лубки тощо. Ці висновки, як стверджують бібліотекознавці, є науково обґрунтованими [14; 18; 21].

Названий покажчик без перебільшення став класичним твором педагогіки і рекомендаційної бібліографії, довгий час використовувався як практичний посібник для народних бібліотек, оскільки містив списки літератури для комплектування цих книгозбірень.

Н. Я. Фрідьєва, у свою чергу, досягла значних успіхів у бібліотекознавстві. Вона беззаперечно належить до когорти основоположників українського радянського бібліотекознавства, системи вищої бібліотечної освіти. Порівняно із сучасними науковцями її наукова спадщина не видається незвичайною за кількістю (понад 70 публікацій), але ж справжня її вартісність визначається ексклюзивністю і значущістю проблем, що в ній відображаються: сутність, методи і методологія вивчення читачів – головного елемента системи «бібліотека»; організація навчального процесу в бібліотечному виші; історія бібліотечної справи; бібліотекознавство як комплексна наука. Так саме вона запропонувала, на наш погляд, логічне місце бібліотекознавства в циклі соціогуманітарних наук, зокрема в комплексі наук про культуру й освіту. Звісно, воно з часом може бути переглянуте, але за життя Надії Яківни до останньої чверті XX ст. таке бачення найточніше відповідало реальності.

Надія Яківна є автором історичної розвідки про Х. Д. Алчевську [29], яка в її науковому доробку є однією з найкращих та стала для нас поштовхом для порівняльної характеристики цих постатей. Чому ж Надія Яківна її написала? Річ у тім, що зміст розвідки, проблематика набагато ширші за бібліотекознавство. Відповідно до системи ББК її треба класифікувати у ділення «74.03 Історія педагогіки». Думаємо, що причина в особливій магії її героїні. Нагадаємо, що саме ця книжка є беззаперечним доказом того, що Христина Данилівна для Надії Яківни з молодих літ була зразком високого служіння сім'ї, рідним, обраній професії, своєму народу, носієм віри у велику силу просвітництва. Зауважимо, що саме так

сприймали Алчевську учительки недільних шкіл, звісно, і зовсім молода вчителька з російської глибинки Надія Фрідьєва.

Вочевидь, формування позитивного іміджу Алчевської у Надії Яківни почалося з моменту викладання в народній школі, служби в народній бібліотеці. Якщо режисери, актори завжди гордо промовляють, що вони служать у театрі, то й справжні бібліотекарі мають для цього підстави. Така діяльність статків не приносила, але задовольняла життєві потреби у служінні. Це спонукало Х. Д. Алчевську вивчати читацькі потреби своїх учениць, а Надію Яківну – інтереси, потреби, запити читачів бібліотек. Зокрема, в 1920-х роках. після переїзду до Києва Н. Я. Фрідьєва разом із Д. А. Баликою починають вивчати інтереси читачів масових бібліотек, причому Надія Яківна одночасно активно переймається керівництвом читання в бібліотеках.

Фрідьєва поступово знайомиться з існуючою на той час джерельною базою, у т.ч. з працями Христини Данилівни Алчевської, а також ювілейним збірником, її мемуарами [1; 2]. Звісно, що саме останні справили на неї величезне враження, настільки щиро, чесно, скромно, талановито вони написані. Навіть нині жодну людину не залишить байдужою знайомство з книжкою Алчевської «Передуманное и пережитое» [2], але ще гостріше, емоційніше сприймався її зміст в перші роки радянської влади, адже будівничі соціалізму щиро сподівались, що проблеми, не вирішені в умовах монархії, будуть здолані новою владою, зокрема масштабна неписьменність, низький загальноосвітній і культурний рівень громадян. У нас немає сумнівів, що Надія Яківна цю книгу перечитувала, аналізувала, переосмислювала й використовувала протягом життя в навчальній, виховній, науковій роботі. До речі, її потрібно сьогодні перевидати, звичайно, із сучасними коментаріями.

Просвітницькі ідеї, почуття провини перед народом, які були мотиватором діяльності Алчевської, досягнуті нею результати, їх суспільний резонанс, сама її особистість – все це разом визначило особливе місце цієї жінки в житті Фрідьєвої. Надія Яківна усвідомила, що тільки видатна в усьому людина змогла в другій половині XIX ст. стати лідером загальноросійського освітнього і просвітницького руху, заслужити справедливе визнання за кордоном. Причому цією людиною була жінка, становище якої в країні було непевним, малопомітним. На той час гендерні проблеми тільки-но почали усвідомлюватися суспільством, але не в Російській імперії.

По-доброму дивним ми вважаємо те, що Л. М. Толстой, який взагалі був «скромним» на похвалу навіть «найвеличніших», до Алчевської та її учительок поставився дуже прихильно. Фрідьєва у вище названій книжці наводить листування між ними, згадує, яке враження на Алчевську справила їхня зустріч: «*Еще одно осуществившееся желание, еще один счастливый день в моей жизни … Я виделась сегодня с Львом Толстым*» [29, с. 44]. Геніальний письменник позитивно оцінив книгу «Что читать народу?»: «*Знайте, что я самый рьяный пропагандист Вашей книги … Вашей разумной книги …* » [29, с. 44–45]. Однак наведена цитата зовсім не означала, що він поділяв усі погляди Алчевської, в тому числі на те, що всі твори доступні народу.

У долі Христини Данилівни і Надії Яківни було багато спільного. У молодому віці, приїхавши до Харкова, вони прожили у ньому все життя. Це місто стало для них духовно близьким, позитивним як в родинному житті, так і в соціально-професійній сфері. Тут доречно згадати, що це місто сформувало когорту видатних науковців, громадських діячів, митців, які не були його уродженцями: І. Сірко, Г. Сковорода, А. Прокопович, О. Потебня, П. Гулак-Артемовський, родина Бекетових, В. Каразін, І. Мечников, М. Михновський … Існує закономірність у тому, що здібні, талановиті, працелюбні, цілеспрямовані провінціали роблять тут успішну кар’єру, дехто просувається аж до світових наукових і культурних центрів. Можна зауважити, що Надія Яківна переїхала не з провінції, а з Києва, але ж вона там прожила лише 7 – 8 років, народившись і закінчивши гімназію на Уралі.

Так само, як Христина Данилівна майже все своє професійне, активне життя викладала в Харківській недільній школі, десятиліттями очолювала її, Надія Яківна працювала в вищому навчальному закладі, який готував бібліотекарів, зокрема, вона очолювала факультет, керувала кафедрою бібліотекознавства Харківського державного бібліотечного інституту (ХДБІ), а потім – ХДІК.

Зовсім дивною на перший погляд видається історія з дипломами. Будучи загальновідомими, визнаними, кожна у своїй сфері, Христина Данилівна і Надія Яківна до певного часу не мали відповідних дипломів, тобто освітнього цензу, який би дозволив їм займатися професійною діяльністю. Так, Алчевська довгий час викладала в недільній школі, очолювала її без диплома про освіту. Фундаментальні знання, навички вона здобула шляхом самоосвіти. Тільки згодом, склавши іспит на право

викладати російську мову, арифметику і закон божий, одержала диплом учительки.

Не менш цікавою була «дипломна» історія у Надії Яківни. Ще до війни вона почала працювати в ХДБІ на посаді в. о. професора, зав. кафедри бібліотекознавства. На початку 1950-х років вона підготувала кандидатську дисертацію. Збираючи документи до захисту, з'ясувалося, що вона не має диплома про вищу освіту. І дійсно, через важке матеріальне становище вона була змушена в 1917 р. припинити навчання на IV курсі Петроградського сільськогосподарського інституту. Один із лідерів радянського, в т. ч. українського бібліотекознавства, без диплома не може захистити дисертацію! Де-факто на той час наукові, педагогічні досягнення Надії Яківни без перебільшення значно переважали навіть професорські. Надія Яківна в цій ситуації не розгубилася, оскільки життя випробовувало її неодноразово, правильно зорієнтувавши відповідні установи. Таким чином, Всесоюзна атестаційна комісія (ВАК), врахувавши масштабність і значущість її науково-педагогічної діяльності, найвищий авторитет у колі професіоналів, знайшла можливість зарахувати закінчення вечірнього університету марксизму-ленінізму, причому двічі – у 1934 – 35 рр. і 1940 – 41 рр. – як офіційну вищу освіту. Дивним чином у житті цих жінок було багато збігів. Вважаємо, що вони формували у Надії Яківни стійку, позитивну цікавість до Х. Д. Алчевської.

Різні історичні епохи наклали деякі відмінності, але вони здебільшого стосувалися зовнішнього, матеріалізованого світу. Зокрема, повна (до трагічної загибелі чоловіка) сім'я у Христини Данилівни і неповна у Надії Яківни (із Д. Баликою у неї не було дітей, а в наступній сім'ї вона мала сина, батько якого був репресований). Фрідьєва зазнала жорстоких утисків від радянської влади, як і переважна більшість інтелігенції, жахіття німецько-фашистської окупації. Христина Данилівна, здається, менше постраждала, хоча й була під наглядом поліції, пізніше більшовики конфіскували все її майно, правда, цинічно призначивши їй пенсію. І звісно, вони мали зовсім різні матеріальні і побутові умови. Так, Христина Данилівна, скажімо, жила в ошатному будинку, який для неї спроектував її зять, академік архітектури Бекетов, а комунальна квартира Надії Яківни являла собою сумне видовище.

У науковому доробку Фрідьєвої ім'я Алчевської відбивається в ранніх та пізніх публікаціях, але вони, на наш погляд, є одними із найзначущих. Передусім це спільний із Д. Баликою науково-методичний посібник

«Изучение читателя. Опыт методики» [30], який, виходячи з його актуальності, важливості, був замовлений Московським видавництвом «Долой неграмотность». Аналізуючи контекст книги, можна зрозуміти, що матеріали, присвячені психології читання, належать Д. Балиці, а про методику вивчення читачів – Н. Фрідьєвій. Вважаємо, що цей посібник і за змістом, і за формою є високого ґатунку. Недарма різні покоління бібліотекарів його використовували за призначенням. У гл. VII «Методика розмови з читачем» Фрідьєва спирається на досягнення Х. Алчевської та Б. Грінченка у цій царині. Нагадаємо, що Б. Грінченко шість років викладав у народній школі, заснованій Х. Д. Алчевською на Луганщині, а потім як письменник і публіцист розповідав про свій досвід у численних публікаціях [5].

Надія Яківна вважає, що всі типи читань, розроблені ними, можна використовувати в наступних бесідах, оскільки вони виховували людину, розвиваючи всі її здібності, зокрема, щодо спілкування, критичного аналізу, глибокого переживання. Отже, метою бесід про книги були не стільки самі книги, скільки формування у читачів критичного ставлення до реалій, які відображаються в них.

В одноосібному дослідженні «Жизнь для просвещения» Надія Яківна змогла систематизувати головні беззаперечні досягнення Х. Д. Алчевської в сфері педагогічної діяльності, рекомендаційної бібліографії, відобразити її листування, зустрічі з російськими й українськими письменниками-класиками, дослідити особливості покажчика «Что читать народу?» [4]. В результаті досить лаконічно викладені найважливіші матеріали, які дають змогу об'єктивно оцінити місце Христини Данилівни в соціальному житті останньої третини ХХ ст. – початку ХХ ст. як фундаментальне. Вона була одним із лідерів просвітницького руху в народі, першорядною постаттю у громадському жіночому русі, неперевершеним авторитетом у сфері навчання дорослих, великою українкою, харків'янкою. Надія Яківна докладно розповідає про мотиви, причини і передісторію створення знаменитого покажчика літератури. Стає очевидним, що теоретичні засади є такими, яких раніше не знала рекомендаційна бібліографія. Зокрема, покажчик побудований на висновках, узагальненнях, здобутих жіночим колективом авторів-учительок у процесі проведення впродовж багатьох років голосних народних читань, метою яких була оцінка пересічними слухачами, тобто міщанами, селянами тільки-но почутого або прочитаного твору. Покажчик мав запевнити вітчизняних письменників у тому, що для

цих людей не потрібно писати спеціально, особливо тим митцям, здібності яких до письменства є посередніми. Це було значним кроком уперед порівняно з тодішньою думкою про те, що до списків слід включати ті твори, які вважають корисними для народу члени тих чи інших культурологічних товариств. Додамо, що з виходом цього покажчика постають абсолютно нікчемними списки літератури для народних бібліотек, які завзято укладались ученим комітетом Міністерства освіти. Це був повний абсурд! Надія Яківна наводить такий факт «*По подсчету [А. С.] Пругавіна, относящемуся к 1895 г., из 12 тыс. названий книг …. по всем отраслям в бесплатные библиотеки было допущено меньше 10% ....* » [29, с. 68]. Христина Данилівна Алчевська не випадково стала одним із засновників, членом Харківського товариства грамотності, оскільки хотіла ще й за його допомогою позбутися подібного безглуздя. Дійсно, списки були сказовані, але тільки після Першої російської революції (1905 – 1907 рр.).

Надія Яківна зібрала численні відгуки про покажчик зацікавлених, небайдужих до освіти народу краян. Відгуки письменників наведені у листуванні, спогадах про зустрічі з ними, з представниками інших прошарків інтелігенції – в окремому розділі. Слід зауважити, що листи Христини Данилівни завжди справляли глибоке враження на кореспондентів. Так само як її безпосереднє спілкування з ними. Після спілкування з Алчевською Ф. М. Достоєвський в останньому листі до неї написав: *«Вы редкое, доброе и умное существо, такие как Вы везде теперь нужны. А мы с женой именно Вас любим …. как правдивое и искренне умное сердце»* [29, с. 38]. Шкода, що він не дожив до публікації покажчика, немає сумніву в тому, що Ф. М. Достоєвський дав би йому об’єктивну, звісно, позитивну оцінку. Але, здається, найбільш емоційно оцінив покажчик російський письменник Г. І. Успенський, назвавши його одним з найсвітліших явищ у літературі 1880-х років *«... манна небесная в нашей…. жизненной пустоте»* [29, с. 46]. Слід зауважити, що зміст покажчика «Что читать…» міг би бути іншим, але він мусив включати тільки дозволену літературу для народних читань. Саме цим пояснюється відсутність у ньому багатьох видатних творів, а також не зовсім представницький ряд українських книг.

Надія Яківна, вочевидь, під впливом особистості Христини Данилівни, почала особливо гостро відчувати, краще розуміти духовні прагнення самих українців. Вона розуміла, що Алчевська абсолютно

свідомо визнавала себе українкою в усьому, завжди, але, звісно, що їй не була властива радикальність, скажімо, Б. Д. Грінченка, яка могла нашкодити її легальній просвітницькій діяльності. Так, не дивлячись на могутній авторитет Ф. М. Достоєвського, Христина Данилівна не погоджувалась з його негативним ставленням до національного відродження інших народів, крім російського. У книзі «Пережитое и передуманне … » [2] вона багато і щиро пише про свою українськість. Нам видається, що таке самовідчуття набагато вище за феномен «українофіл». Уся її родина була українською, тому Надія Яківна включила у згадану книгу багато матеріалів про українськість Алчевських. Зокрема, вона відображає листування і спілкування Христини Данилівни з М. І. Павликом, І. Я. Франком, окремо висвітлює стосунки з українським велетом Б. Д. Грінченком, про якого говорили, що він більше працює на українську справу, ніж живе, згадує про її чоловіка – голову харківської Громади (товариство української інтелігенції), про її талановиту доньку – Х. О. Алчевську, відому українську поетесу.

У нас немає сумнівів у тому, що Надія Яківна, проживши все свідоме життя в Україні (тоді УРСР), працюючи в освітній, бібліотечній сфері, спілкуючись з українцями, відчуваючи їхнє шанобливе ставлення до себе, будучи дуже освіченою, інтелігентною, добропорядною людиною просто не могла бути до цього байдужою, не могла не поважати український народ! Згадуючи Надію Яківну Фрідьєву, завідувач кафедри бібліотекознавства доцент С. І. Волкова (1972 – 1988) розповідала, що в 1930-ті роки. Надія Яківна почала студентам читати лекції українською мовою. Співчуваючи їй, хтось із студентів надіслав їй записку: *«Читайте російською, нам буде краще, а Вам легше …»*. Нашу правоту засвідчують українські сторінки вищеназванної книги, навчальний посібник «История библиотечного дела на Украине» та багато статей, написаних на українському ґрунті.

Вважаємо, що представлені аргументи про спорідненість Алчевської і Фрідьєвої є, якщо недостатньо переконливими, то в усякому разі такими, що спонукають до роздумів у подібному напрямі. До цього заохочує й споріднена з нашою думка, висловлена в есе С. І. Волкової: «*И думается не случайно свою монографию она (Фридьева. – В. С.) посвятила Христине Даниловне Алчевской. Этих двух сильных духом, прекрасных женщин объединила верность высоким нравственным идеалам,*

творческий поиск, твердость в своих убеждениях и принципах, боевитость в отстаивании их» [готується до друку – В. С.].

Нам незрозуміло, з яких причин Надія Яківна не включила до книги «Жизнь ...» [29] матеріали, які ілюструють внесок Х. Д. Алчевської в бібліотечну справу Харківщини, зокрема про її активну участь у заснуванні першої народної бібліотеки ім. М. Некрасова, «дешевого» абонемента й українського відділу Харківської громадської бібліотеки, про діяльність книгозбірні недільної школи тощо. Хто знає, може, вона готувала про це окрему працю.

Використані джерела

1. Христина Даниловна Алчевская: полувековой юбилей (1862 – 1912). – Москва : Тип. Т-ва И. Д. Сытина, 1912. – 244с.

2. Алчевская, Х. Д. Передуманное и пережитое. Дневники, письма, воспоминания / Х. Д. Алчевская. – Москва : Тип. И. Д. Сытина, 1912. – 467 с.

3. Алчевская, Х. Д. Полгода из жизни воскресной школы / Х. Д. Алчевская. – Санкт-Петербург, 1895. – 126 с.

4. Алчевская, Х. Д. Что читать народу? Критический указатель книг / Х. Д. Алчевская. – Санкт-Петербург : Обществ. польза, 1884. – 789 с.

5. Алчевська, Христина Данилівна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // www.spadshina.com/programs/vidatni-ukrayintsi/alchevska-hristina-danilivna (дата звернення 20.01.2015). – Назва з екрана.

6. Бардінова, В. Д. Христина Данилівна Алчевська / В. Д. Бардінова // 22 видатних українських педагоги в історії національної педагогіки : підруч. для студ. вузів. – Київ : Професіонал, 2004. – С. 208–238.

7. Бондар, Л. С. Алчевська Христина Данилівна / Л. С. Бондар // Українська педагогіка в персоналіях: у 2 кн. : навч. посіб. – Київ, 2005. – Кн.1. – С. 531–538

8. Банк, Б. В. Изучение читателей в России (XIX в.) / Б. В. Банк. — Москва : Книга, 1969. – 262 с.

9. Бібліотека і читач на Україні : зб. 1: праці Кабінету вивчення книги і читача / НКО, Укр. НДІ книгознавства, секція соціології; за ред. Д. Балики. – Харків ; Київ : ДВУ, 1930. – 240 с. – (Труди Інституту книгознавства ; Т. 2).

10. Березюк, Н. Від земського бібліотекаря до ученого: до 120 річчя від дня народження видатного українського бібліотекознавця Н. Фрідьєвої / Н. Березюк // Бібл. планета. – 2014. – № 4. – С. 34–37.

11. Березюк, Н. М. Времена не выбирают ...: библиотековед Н. Я. Фридьева (1894 – 1982) / Н. М. Березюк // Библиотека в контексте истории : материалы 8-й междунар. конф., Москва, 5 – 6 окт. 2009 г. – Москва, 2009. – С. 275–283.

12. Бондар, Л. П. Педагогічна діяльність Христини Алчевської в контексті руху за освіту дорослих [Електронний ресурс]: (до 165-річчя від дня народження /

Л. П. Бондар. – Режим доступу: http://wwwlibrary.udpu.org/ua/library-liles/istoruk.ped almanax/2006/2006_2_8. (дата звернення 20.01.2015).

13. Гофф, И. Вчера он был у нас: вокруг одного письма / И. Гофф // Гофф И. Советы ближних : роман, повести, рассказы. – Москва, 1988. – С. 486–514.

14. Гуменюк, М. П. Х. Д. Алчевська / М. П. Гуменюк // Гуменюк М. П. Українські бібліографи XIX – початку XX століття : нариси про життя і діяльність. – Харків, 1969. – С. 77–87.

15. Гуменюк, М. П. Б. Д. Грінченко / М. П. Гуменюк // Гуменюк М. П. Українські бібліографи XIX – початку XX століття : нариси про життя і діяльність. – Харків, 1969. – С. 135–153.

16. Іващенко, В. Педагогічна діяльність Христини Алчевської та її роль у розвитку української освіти в документах із фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / В. Іващенко, С. Палійчук // Вісн. Кн. палати. – 2014. – № 7. – С. 39–42.

17. Каганов, І. Я. Славний ювілей (до 50-річчя громадської, наукової і педагогічної діяльності Н. Я. Фрідьєвої) / І. Я. Каганов // Бібліотекознавство і бібліогр. – Харків, 1966. – Вип. 3. – С. 151–159.

18. Корнєйчик, І. І. Історія української бібліографії. Дожовтневий період : (нариси) / І. І. Корнєйчик. – Харків : Ред.-вид. від. Кн. палати УРСР, 1971. – 374 с.

19. Кушнаренко, Н. Я. Надія Яківна Фрідьєва – видатний український бібліотекознавець, фундатор вищої бібліотечної освіти в Україні / Н. М. Кушнаренко, А. А. Соляник // Вісн. Харків. держ. акад. культури. – Харків, 2014. – Вип. 44. – С. 55–63.

20. Лекаренко, Д. М. Из истории изучения читателя в дореволюционной России. Х. Д. Алчевская / Д. М. Лекаренко // Труды / Моск. гос. библ. ин-т. – Москва, 1938. – [Вып. 1]. – С. 100–120.

21. Лутовинова, В. Христина Алчевська та її внесок в теорію і методику вибіркового бібліографування / В. Лутовинова // Вісн. Кн. палати. – 1998. – № 2. – С. 30–33.

22. Мазуркевич, О. Р. Визначні українські педагоги – народні просвітителі. Х. Д. Алчевська та її сподвижники / О. Р. Мазуркевич. – Київ, 1963. – 79 с.

23. Массовер, Г. Родина Алчевських на бібліотечній та видавничій ниві / Г. Массовер // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 6. – С. 31–33.

24. Мухін, М. І. Педагогічні погляди і освітня діяльність Х. Д. Алчевської. – Київ : Вища шк., 1979. – 184 с.

25. Новальська, Т. Український читач у бібліотекознавчих дослідженнях (кінець XIX – початок XXI ст.) : монографія / Т. Новальська ; Київ ун-т культури і мистецтв. – Київ, 2005. – 250 с.

26. Столяров, Ю. М. Внесок бібліотекознавців УРСР у розвиток радянського бібліотекознавства / Ю. М. Столяров // Бібліотекознавство і бібліогр. – Харків, 1980. – Вип. 20. – С. 90–95.

27. Фрідьєва, Н. Я. До питання про бібліотекознавство як науку / Н. Я. Фрідьєва // Бібліотекознавство і бібліогр. – Харків, 1971. – Вип. 11. – С. 15–23.

28. Фридьева, Н. Я. Публичная, общественная и бесплатные народные библиотеки города Харькова до 1919 г. : дис. … канд. пед. наук / Н. Я. Фридьева. – Харьков, 1954. – 383 л. – Библиогр.: л. 291 – 320. – Машинопис. текст с дарств. надписью авт. ХГНБ им. В. Г. Короленко.

29. Фридьева, Н. Я. Жизнь для просвещения народа (о деятельности Х. Д. Алчевской) / Н. Я. Фридьева. – Москва : Изд-во Всесоюз. кн. палаты, 1963. – 100 с. – (Деятели книги).

30. Фридьева, Н. Изучение читателя : опыт методики / Н. Фридьева, Д. Балика ; под ред. М. А. Смушковой. – Москва ; Ленинград : Долой неграмотность, 1927. – 118 с. – (Главполитпрсовет).

МЕМОРІАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ ПРО ВИДАТНОГО УКРАЇНСЬКОГО ОФТАЛЬМОЛОГА Л. Л. ГІРШМАНА У ФОНДАХ ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА

Грабарчук Олександр Леонідович,
бібліотекар I категорії наук.-дослід. від. документознавства,
колекцій рідкісних видань і рукописів
ХДНБ ім. В. Г. Короленка**,**
Україна, Харків

Анотація. *Про найцінніші документальні матеріали архівного фонду Олександра Олександровича Гіршмана – онука видатного українського офтальмолога Леонарда Леопольдовича Гіршмана (1839 – 1921).*

Ключові слова: *Л. Л. Гіршман, архів, особовий фонд.*

Аннотация. *О самых ценных документальных материалах архивного фонда Александра Александровича Гиршмана – внука выдающегося украинского офтальмолога Леонарда Леопольдовича Гиршмана (1839 – 1921).*

Ключевые слова*: Л. Л. Гиршман, архив, личный фонд.*

Abstract*. The most valuable documentary materials from archival fund of Alexander Alexandrovich Hirshman - the grandson of famous Ukrainian ophthalmologist Leonard Leopoldovich Hirschman (1839 - 1921) the article deals with.*

Key words: *L. L. Hirshman, archive, personnel fund.*

Особовий архівний фонд О. О. Гіршмана, онука видатного українського офтальмолога Л. Л. Гіршмана, у ХДНБ ім. В. Г. Короленка складається з двох розділів, за обсягом це поки що невелике зібрання: 13 одиниць зберігання. Матеріали надходять від нащадків О. О. Гіршмана – його доньки Вікторії Комас-Гіршман та сина Григорія Гіршмана, які живуть у Франції.

Особливо цінним є документ з першого розділу, що зберігається під шифром Р-1293. Це – рукопис-автограф О. О. Гіршмана під назвою «О наших дедах и родственниках, потомству в назидание», датований 1946 р., що містить унікальні відомості про події з життя Л. Л. Гіршмана, історію кількох поколінь роду Гіршманів та інших його представників.

Другий розділ, меморіальний, складається з матеріалів про професійну та громадську діяльність Л. Л. Гіршмана, про його особистість. Серед цих документів слід відзначити цінні документально-мемуарні джерела у вигляді машинописних чернеток з рукописними вставками та правкою авторів (шифри Р-1296, Р-1305). Це нарис «Памяти Л. Л. Гиршмана: к 10-летию со дня смерти» (Харків, 1931), написаний головним лікарем клініки ім. проф. Л. Л. Гіршмана Олександром Львовичем Шаховським у співавторстві з Олександром Леонардовичем Гіршманом, сином офтальмолога, та нарис останнього «Л. Л. Гиршман: к столетию со дня рождения» (Харків, 1939). Крім цього, у розділі є фотодокументи, а саме: фотопортрети членів родини Гіршманів та інших видатних діячів науки та культури, громадських діячів. Відзначимо копії фотопортрета видатного юриста і громадського діяча Анатолія Федоровича Коні, знаного вченого-хіміка та економіста Дмитра Івановича Менделєєва, які мали дружні стосунки з Л. Л. Гіршманом, а також фотопортрети його колег, харків'ян – діячів медицини. Заслуговують на увагу фотознімки клініки Л. Л. Гіршмана (фотознімок-оригінал 1910-х рр.), будинку, де він мешкав. Пропонуємо деякі відомості, що були нами отримані з матеріалів цього фонду і насамперед з укладеної О. О. Гіршманом родинної хроніки та згаданих нарисів.

Л. Л. Гіршман (дід фондоутворювача О. О. Гіршмана) народився в сім'ї підприємців. Його батько – Леопольд Гіршман – походив з німецького міста Гейдельберг (нині – північний захід землі Баден-Вюртемберг). Він був співробітником німецької фірми Гельферіх-Саде. На посаді уповноваженого цієї фірми працював спочатку у місті Тукум (нині – Латвія), потім (з 1842 р.) у Харкові. З того часу сім'я Гіршманів назавжди оселилася у нашому місті. Завдяки організаційно-діловій активності Леопольда Гіршмана зростав і зміцнювався харківський філіал фірми Гельферіх-Саде, який в радянську добу був реорганізований у державне підприємство «Серп і молот» (нині – ЗАТ «Серп і молот»).

Леонард Гіршман закінчив класичну гімназію із золотою медаллю. У 1860 р. закінчив медичний факультет Харківського імператорського

університету. Своє подружнє життя майбутній вчений пов'язує з Юлією Олександрівною Кудашовою – представницею збіднілої гілки татарського княжесько-мурзинського роду. Вибір Л. Гіршмана не був випадковим. Сім'ї Кудашових і Гіршманів були сусідами і мешкали в одній оселі на вулиці Катеринославській (нині – Полтавський шлях). Незважаючи на те, що Леонард був старший за Юлію на 10 років, це не завадило їхньому одруженню. У їхній родині, яка жила в злагоді, мала високі моральні устої, народилося троє синів – Микола, Павло та Олександр та дві дочки – Ольга та Інна.

З березня 1861 р. по осінь 1863 р. – Гіршман перебував за кордоном з метою поглиблення знань з медицини. Для продовження навчання 1862 р. він вирушив до Гейдельберзького університету, славетного науково-навчального центру Німеччини. З 1858 р. одну з кафедр університету очолював Герман Людвіґ фон Гельмгольц.

Офтальмологія в Німеччині переживала бурхливий розвиток і не могла не вплинути на Леонарда. В Гейдельберзі активно популяризувався та упроваджувався в практику метод огляду очного дна за допомогою дзеркального офтальмоскопа, повідомлення про який Гельмгольц опублікував в 1851 р. Метод офтальмоскопії привів до революційного перевороту у діагностиці очних захворювань.

Тут Гіршман знайомиться з фундаментальними роботами Гельмгольца у сфері сенсорної фізіології, основами теорій кольоросприйняття та акомодації, сам займається науковою роботою по фізіології кольоросприйняття.

У жовтні 1863 р. він отримав пропозицію зайняти місце асистента в очній клініці у Вісбадені. Гіршману було запропоновано невелике утримання «в 400 гульденів на рік, квартира і стіл, але в його повному розпорядженні була клініка для бідних» [7]. У Вісбаденській клініці він пропрацював півтора року. Потім переїхав до Гейдельберга, щоб закінчити свої наукові дослідження в лабораторії Гельмгольца. Він одночасно працював у клініці професора Кнаппа, в лабораторіях Вірхова, Брюкке, Дюбуа-Раймона, Грефе. Активна наукова діяльність Л. Л. Гіршмана в Німеччині була відзначена обранням його членом Гейдельбергського офтальмологічного товариства, в 1865 р. Л Л. Гіршман був переконаним послідовником Грефевської медичної школи.

У 1868 р. Л. Л. Гіршман захистив дисертаційну роботу на тему «Матеріали для фізіології кольоросприйняття», основою якої став аналіз

відомостей, отриманих ним у лабораторії Гельмгольца; йому було присвоєно вчений ступінь доктора медицини і звання приват-доцента з офтальмології Харківського університету.

За клопотанням професора Вільгельма Федоровича Грубе, завідувача кафедри оперативної хірургії та хірургічної клініки, у квітні 1875 р. Л. Л. Гіршман став екстраординарним професором у Харківському університеті на кафедрі теоретичної хірургії. Саме завдяки В. Ф. Грубе ще в студентську добу Л. Л. Гіршман зробив свій головний життєвий вибір, вирішивши стати хірургом [1, од. зб. 4, арк. 3]. Грубе підтримав Гіршмана у створенні при медичному факультеті офтальмологічної клініки, яка відкрилася 19 жовтня 1872 р. У 1879 р. за сприяння Л. Л. Гіршмана при університетській клініці було відкрито земське відділення для лікування малозабезпечених пацієнтів.

Лікарська діяльність Л. Л. Гіршмана поєднувала в собі глибинні теоретичні знання з медицини та їх професійне впровадження у життя. Викладацька діяльність університецького професора поєднувалась з майстерністю лікаря, який добре знає свою справу. Проте Гіршман був не тільки лікарем і викладачем, він був ще й наставником. Навколо нього сформувався гурток учнів і однодумців. Серед них – Павло Миколайович Барабашов, Омелян Андрійович Нєзнамов, Овсій Петрович Брауншвейн, Олександр Львович Шаховський та ін.

Гіршман «*не любив складних рецептів; замість розчинів віддавав перевагу мазям, вважаючи, що вони менше підлягають забрудненню. До використання нових засобів Л.[еонард] Л.[еопольдович] завжди ставився з пересторогою*» [1, од. зб. 13, арк. 7–8].

«*Лекції Л.[еонарда] Л.[еопольдовича] були змістовні і ґрунтовні, відрізнялися ясністю і точністю викладання. З прочитаного ним неможливо було відібрати жодного слова; вони були логічно тісно пов'язані …* » [1, од. зб, 13, арк. 8].

У 1905 р. Л. Л. Гіршман залишає Харківський університет і клініку. Існує три точки зору на цей факт. *Перша* – через бюрократичну казуїстику, що обмежувала його час перебування на керівних посадах. *Друга* – через адміністративно-правові колізії у питані відрахування студентів. Рішення ректором про відрахування за революційну діяльність студентів приймалися без відома дисциплінарного суду, головою якого був Л. Л. Гіршман. Проте саме цей суд мав компетенцію розглядати справи

кандидатів на відрахування. *Третя* – через підтримку прореволюційно налаштованих студентів. [6, с. 23, 24 ; 1, од. зб. 1, арк. 14 зв.,15].

Після нього кафедру офтальмології з 1905 до 1924 рр. очолював його учень О. М. Барабашов.

Від пропозиції обійняти директорську посаду в чиказькій офтальмологічній клініці він відмовився з патріотичних міркувань [1, од. зб. 1, арк. 14 – 15]. Проте від перспективи займатись лікувальною практикою лише в домашній амбулаторії його врятувала ініціативна група громадських діячів на чолі із його другом Миколою Федоровичем Сумцовим. Ними був створений спеціальний комітет, який спромігся отримати від Міської думи та приватних осіб асигнування на будівництво лікарні для Л. Л. Гіршмана. Клініка, збудована за проектом архітектора Л. К. Тервена, була відкрита 11 березня 1912 р. До того часу лікарня відомого офтальмолога (лише на десять ліжок) розташовувалася в орендованому приміщені на вулиці Велика Москальовка, 55. Головним лікарем став його учень О. Л. Шаховський. Сам же Леонард Леопольдович став завідувати медичною частиною лікарні у складі її Піклувальної ради [1, од. зб. 2, дод., арк. 11].

Помер Л. Л. Гіршман 3 січня 1921 р. Його останніми словами були: «*Любов – все, тільки любов'ю тримається і рухається світ*» [6, с. 27]. Поховали його на другому міському цвинтарі Харкова. У 1929 р. одна з вулиць міста Харкова була названа на його честь. Ім'я Л. Л. Гіршмана присвоєно Міській офтальмологічній клініці.

У фонді ХДНБ зберігається примірник праці Л. Л. Гіршмана «Трахома, как народное бедствие» (Харьков,1900), з його дарчим написом медичному працівнику, вихованцю Харківського університету Петру Борисовичу Лук'янову [2, с. 50, 163].

Ще за життя Л. Л. Гіршман здобув славу «кращого російського окуліста», який користувався «на півдні Росії» (тобто східній Україні. – О. Г.) великою популярністю [3, с. 745]. Проте сам вчений, незважаючи на авторитет та європейське визнання, відрізнявся скромністю. Глибокі знання з медичних наук, ерудиція та лінгвістичні здібності, гумор та відсутність гонору незважаючи на отримання ним спадкового дворянства, гуманізм підкоряли кожного, хто до нього звертався. Девізом видатного офтальмолога було: «*Спочатку людина, потім наука*!» [10, с. 27]. Харизма особистості Л. Л. Гіршмана діяла на пацієнтів, які належали до різних верств населення. Простолюдин і студент, колеги по медичному цеху та

люди далекі від медицини бачили в ньому носія позитивних якостей, які А. П. Чехов, лікар за освітою, назвав святістю. До речі, одним з найцінніших родинних раритетів, переданих до ХДНБ французькими нащадками нашого видатного земляка, є примірник видання творів А. П. Чехова (Повести и рассказы, Москва, 1894) з дарчим написом автора Юлії Олександрівні Гіршман.

Додатками до меморіальної частини фонду є комплекс фотознімків із зображенням відкриття пам'ятника Л. Л. Гіршману у Харкові 15 жовтня 2009 р. (шифр Р-1295).

На завершення наводимо виявлені нами відомості про фондоутворювача. О. О. Гіршман народився 2 червня 1907 р. у селі Богданівка Полтавської губернії у сім'ї Олександра та Марії Гіршманів. Його батько – О. Л. Гіршман (1880 – 1942) за вищою освітою – юрист (закінчив юридичний факультет Харківського університету), проте за фахом не працював [1, од. зб. 1, арк. 18 зв.]. Мати – Марія Іллівна Гіршман (народжена Пінкорнеллі) (1885 – 1918) – агропідприємець. Після загибелі матері з 1918 до 1922 р. включно жив у Леонарда Леопольдовича та Юлії Олександрівни Гіршманів у Харкові, з 1922 по 1923 р. – у Туреччині, де з 1920 р. перебував його батько. У 1923 р. О. О. Гіршман разом з батьком повернулися до Харкова. У 1926 р. він закінчив профшколу за механічною спеціальністю, у 1931 р. – Харківський хіміко-технологічний інститут за спеціальністю технологія жирів [1, од. зб. 1, арк. 28 зв. – 31]. З 1934 р. викладав у цьому інституті. Захист підготовленої ним кандидатської дисертації унеможливлювався через класове (тим більше шляхетське) походження, потім через гітлерівську агресію проти СРСР. На початку війни працював на одному з радянських військових підприємств Харкова («виробництво білого фосфору» [1, од. зб. 1, арк. 35 зв.]). За часів німецько-фашистської окупації О. О. Гіршман був заарештований і деякий час перебував у харківській тюрмі. Зберігся лист його дружини Віри Генріхівни Гіршман, переданий арештанту восени 1942 р. разом з продуктами (додаток до документа під шифром Р-1293). У 1943 р. був відправлений до концтабору Кульмхоф (Хелмно), що знаходився в 70 км на захід від міста Лодзь (Польща). За клопотанням одного з німецьких професорів був направлений на роботу в Мюнстер (Вестфалія, Німеччина). З січня 1944 р. працював на військовому виробництві фірми IG Farben (Франкфурт-на-Майні). З 1947 р. проживав у Франції, де працював у лабораторії з виробництва жирів у відділенні Національного центру

наукових досліджень (CNRS), співпрацював з провідними хімічними фірмами Німеччини та Франції. Є автором багатьох наукових праць. Помер О. О. Гіршман 22 червня 1981 р. у Парижі, похований на цвинтарі Сен-Женев'єв-де-Буа.

Використані джерела

1. ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Особові архівні фонди. – Ф. 60 (О. О. Гіршмана), опис 1, од. зб. 1 – 13.

2. Автографи діячів науки і культури на книгах із фондів Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка: тексти, факсиміле, бібліогр. матеріали / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; упоряд. І. Я. Лосієвський. – Харків : ХЧМГУ, 2008. – 324 с.: ил. – («Серія Харківські колекції» ; вип.1).

3. Большая энциклопедия: словарь общедоступных сведений по всем отраслям знания. Т. 6 / под ред. С. Н. Южакова [и др.]. – Санкт-Петербург : Просвещение, 1901. – 794, [4] с.

4. Видатні вихованці Харківської вищої школи. – Харків : ХНМУ, 2010. – 208 с.

5. Історія Харківського державного медичного університету: 200 років / за ред. А. Я. Циганенка. – Харків : Контраст, 2005. – 752 с.: ил.

6. Лесовой, В. Н. Идеал врача и человека: к 170-летию со дня рождения Л. Л. Гиршмана / В. Н. Лесовой, З. П. Петрова // Университеты. – 2009. – № 1. – С. 16–27.

7. Л. Л. Гиршман [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://girshmanclinic.com/history/girshman.

8. Медицинский факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805 – 1905) / под ред. И. П. Скворцова и Д. И. Багалея. – Харьков : Сага, 2011. – 12, V, 471, 314, XVI с., 18 с. портр.

9. Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців : у 2 т. / уклад.: Б. П. Зайцев, В. Ю. Іващенко, В. І. Кадєєв [та ін.]. – Харків : Сага, 2010. – 500 с. ил.

10. Юбилей Л. Л. Гиршмана. 1860 – 1895: [сборник] / под ред. Э.Ф. Беллина. – [Харьков : б. и., 1896]. – 85, [2] с.

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ В СУЧАСНИХ ДИСЕРТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Пастушенко Олена Василівна,
голов. спеціаліст Департаменту
атестації кадрів МОН України,
канд. філол. наук,
Україна, Київ

Анотація. *Висвітлюються питання історії української преси в сучасних дисертаційних дослідженнях.*

Ключові слова: *історія, преса, дисертаційні дослідження, Україна.*

Аннотация. *Освещаются вопросы истории украинской прессы в современных диссертационных исследованиях.*

Ключевые слова: *история, пресса, диссертационные исследования, Украина.*

Abstract. *The article considers with the problems of the Ukrainian press history in contemporary dissertation researches.*

Key words: *history, press, dissertation researches, Ukraine.*

Історія української преси за останні двадцять років стала об’єктом активного дослідження українськими науковцями, зокрема, філологів, істориків, філософів, етнологів, журналістів, педагогів, фахівців галузі соціальних комунікацій. Це пояснюється тим, що преса є синтезованим об’єктом для вивчення. Її особливе значення пояснюється тією значною роллю, яку різні її види виконують як інформаційні джерела масової та наукової комунікації в суспільстві як у минулому, так і на сучасному етапі.

Найбільш відчутно це проявилося у такому виді наукових праць як дисертації, які тісно пов’язані із розробкою нових напрямів, проблем, аспектів, актуальних тем у науці. Дисертації є показниками загальної затребуваності науки суспільством, фіксують завершеність розробки, теми або проблеми, доводять достовірність наукових результатів, їх апробацію та визнання у науковому товаристві, відкривають перспективи подальших досліджень.

За двадцять років незалежності відбулися значні зрушення у вивченні періодичних видань України. Основними напрямами дослідження були найбільш актуальні питання історичного розвитку преси у періоди, що суб’єктивно висвітлювалися у радянські часи або взагалі перебували під ідеогічним пресингом, зокрема, період Української революції 1917 –

1920 рр., 20 – 30-х років XX ст., нацистської окупації, а також розвитку західноукраїнскої преси до 1939 р. У зв'язку з попередніми ідеологічними обмеженнями дослідження історії національної преси з'явилося прагнення опрацювати найбільш складні періоди історичного розвитку України в XX ст.

Фонди бібліотек є джерельною, інформаційно-довідковою базою розвитку пресознавства. До 90-х років XX ст. бібліотечні фонди не були повністю розкриті. Тому розвитку набув напрям історико-бібліографічного дослідження, що розвивався у наукових бібліотеках України, які почали наповнювати свій науково-довідковий апарат бібліографічними описами матеріалів із періодичних видань, що зберігаються в їхніх фондах.

Загальні тенденції розвитку дисертаційних досліджень з історії преси вивчалися шляхом аналізу 112 дисертацій (вони охопили галузі історичних, філологічних, педагогічних наук, а також нововідкритої з 2007 р. галузі соціальних комунікацій, куди перейшли деякі спеціальності, зокрема журналістика, видавнича справа, книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство, документознавство, архівознавство), захищених у 1994 – 2013 рр., з них 18 – на здобуття ступеня доктора наук, 94 – кандидата наук.

У дисертаціях найчастіше розглядаються проблеми національно-культурної політики та національно-культурного руху останньої чверті XIX – початку XX ст.; 1905 – 1914 рр., періоду української революції (національно-визвольних змагань за українську державу) 1917 – 1920 рр.; 1920 – 1930-х років; періоду нацистської окупації; 1950 – 1960-х років, а також сучасного періоду (релігійна преса, преса політичних партій, засобів масової інформації новітньої України, преса у державотворчих процесах, електронні журнали в системі інформаційних ресурсів). Останнім часом у дослідженні преси домінує проблематика періоду незалежності.

Предметно-географічна ознака є одним із чинників, адже преса вивчалася як у загальноукраїнському, так і в регіональному аспектах (зокрема, найбільш дослідженою є преса регіонів та областей Західної України): Північної Буковини, Галичини, Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя, Луганщини Катеринославщини, Київщини, Кіровоградщини, Наддніпрянщини, Південного степового регіону Російської імперії, Ворошиловградської області, Запоріжжя, півдня України.

У деяких дисертаційних дослідженнях увага зосереджувалася на конкретних часописах та газетах – коломийський журнал «Жіноча доля»,

«Киевлянин», «Украинская жизнь», «Українська книга», «Стрілець», «Українська хата» та «Нова Україна», «Буковина», «Літературно-науковий вісник», «Бібліологічні вісті», «Университетские известия», «Слово і час», «Труды Киевской духовной академии», «Краєзнавство», «Український історик», «Громадська думка», «Рада», «Волинь», «Червоний шлях», «Українське слово» та «Нове українське слово», «Молода Україна» тощо.

Об'єктом дисертаційних досліджень була не лише роль преси у національно-культурному русі України, а й теоретичні питання типології сучасної преси, таборова преса першої половини XX ст., преса української еміграції (Австралія, Франція, США, Канада, Європа), газети України та Польщі, преса національних меншин України (кримсько-татарська), преса української соціал-демократії та українське питання в Російській імперії на початку XX ст., становлення західноукраїнської молодіжної преси та спортивних періодичних видань, мистецькі періодичні видання, жіноча та дитяча преса.

Отже, основні тенденції характеризують потреби суспільства у реабілітації заборонених раніше тем, а також сучасні вимоги його інформаційного розвитку. Спектр тем досліджень є дуже широким і різноманітним, багатовекторним, що дозволив швидко заповнити лакуни історичного знання, актуалізувати багато джерел та поставити нагальні питання історії та теорії пресознавства.

«... НАПИСАННОЕ ОСТАЕТСЯ»

(О первом летописце Харьковской общественной библиотеки Ф. А. Павловском)

Шалыганова Алла Людвиговна,
глав. библиотекарь отд. науч.-метод. работы
ХГНБ им. В. Г. Короленко,
Украина, Харьков

Аннотация. *Изложены результаты аналитико-поисковой работы, посвященной изучению общественной, просветительской, благотворительной и библиотечной деятельности учредителя и организатора Харьковской общественной библиотеки Ф. А. Павловского, автора исторического очерка «Первый год Харьковской общественной библиотеки» – документа-памятника истории и культуры.*

Ключевые слова: *Харьковская общественная библиотека, Правление, история, Ф. А. Павловский, очерк.*

Анотація. *Наведені результати аналітико-пошукової роботи, присвяченої вивченню громадської, просвітницької, благодійної та бібліотечної діяльності засновника та організатора Харківської громадської бібліотеки Ф. А. Павловського, автора історичного нарису «Первый год Харьковской общественной библиотеки» – документа, що э пам'яткою історії та культури.*

Ключові слова: *Харківська громадська бібліотека, Правління, історія, Ф. А. Павловський, нарис.*

Abstract. *The article deals with the results of analytical and search work dedicated to the study of social, educational, charitable and library activities of the founder and organizer of Kharkiv public Library, the author of historical essay «The first year of Kharkiv public Library» – document-historical and culture monument.*

Key words: *Kharkiv public Library, Board, history, F. A. Pavlovsky.*

Сегодня ХГНБ им. В. Г. Короленко, имеющая уникальную историю и свои собственные, только ей присущие традиции, обеспечивает сохранность и передачу последующим поколениям своих коллекций, фондов, каталогов, редких и краеведческих изданий, хранящих память о выдающихся личностях, которые оставили заметный след в деятельности учреждения. Перед библиотеками стоит задача сохранить мемориальные документы путем их оцифровки и хранения в электронном виде, обеспечить качество создания и репрезентации оцифрованного контента, найти принципиальные подходы к технологиям оцифровки, решить проблемы, возникающие при сканировании документа, обеспечить качество цифровых копий. Необходимо создать на базе ХГНБ центр по оцифровке книжных памятников мемориального фонда библиотеки, а также организовать доступ к полным текстам книжных памятников в Интернете через единый интерфейс с предоставлением доступа к этим изданиям, с учетом соблюдения авторских и смежных прав, предусмотренных законодательством Украины.

Памятником истории, культуры является очерк Федора Андреевича Павловского «Первый год Харьковской общественной библиотеки» [1], в котором «написанное остается» и передается от одного поколения к другому. Это – своеобразная энциклопедия предыстории Харьковской общественной библиотеки (ХОБ), истории первых лет создания и открытия, и одновременно документальный отчет в лицах, датах, цифрах, фактах и событиях. Личность автора [2] раскрыта недавно в ходе аналитико-поисковой работы над составлением биобиблиографического словаря «Правление Харьковской общественной библиотеки, 1885 – 1918» [3].

Ф. А. Павловский (1839 – 1909) «*был старейшим членом библиотеки и принадлежал к числу инициаторов по организации самой библиотеки…*» [4, с. II], он родился в семье статского советника, заслуженного профессора математики, ректора Харьковского Императорского университета (1837 – 1838 гг.) Андрея Федоровича Павловского. «Профессор по призванию», чрезвычайно одаренный, горячо преданный науке, университету и студентам А. Ф. Павловский участвовал в организации учебных заведений Харьковского учебного округа, был избран библиотекарем университетской библиотеки, составил каталог по богословию, философии, правоведению, политике, статистике, географии [5, с. 27].

Мать Федора Андреевича, Софья Константиновна, организовала первую домашнюю школу. Первоначальное воспитание Федор Андреевич получил под ее руководством [7, с. 437 – 439]. В 15 лет он поступил на медицинский факультет, через год перешел на физико-математический факультет отделения естественных наук Харьковского университета, окончил его со степенью кандидата.

Будучи студентом, Федор Андреевич работал в воскресной школе университета. В 1871 г. был избран членом Харьковской уездной земской управы, затем председателем уездного училищного совета, занимал различные должности в системе городского, земского и государственного управления: был гласным Городской думы, членом Городской управы [6, с. 295, 299, 302], уполномоченным Министерства финансов по закупке хлеба голодающим и армии [7, с. 258]. Федор Андреевич сотрудничал во многих газетах и журналах, принимал участие в издании «Харьковского календаря».

Унаследовав активную общественную позицию своих родителей во благо народного просвещения и образования, Федор Андреевич посвятил этому часть своей жизни. Много внимания он уделял просветительской деятельности как центральному звену в процессе либерализации общества. Бескорыстный и преданный делу образования народа, Ф. А. Павловский в 1889 г. пожертвовал капитал в сумме 2500 руб., на проценты с которого на физико-математическом факультете Харьковского университета стали присваиваться студентам премии имени заслуженного профессора А. Ф. Павловского за лучшие сочинения по математике, механике, астрономии, физике, химии [5, с. 27]. Федор Андреевич инициировал многие начинания в области культуры и просвещения. Он был одним из

учредителей и организаторов Харьковского общества грамотности и его пожизненным членом. Д. И. Багалей отмечал деятельность Ф. А. Павловского как человека, которому общество было «обязано своим существованием», назвав его одним из главных деятелей этой организации [6, с. 759].

Ф. А. Павловский понимал потребность общества в библиотеках, которая была вызвана, по высказыванию В. И. Касперова, «*вкоренившимися в характере харьковских жителей культурными привычками, в особенности привычкой к чтению, отчасти обусловленной сосредоточением в Харькове многих высших и средних учебных заведений*». Библиотека мыслилась ему как важнейший просветительский центр, основанный как «коммерческое предприятие» на «кооперативных началах» [1, с. 3].

Благородное стремление обустроить библиотеку, желание сделать ее доступной для студентов и жителей Харькова воплощалось посредством благотворительной деятельности Ф. А. Павловского. Имея личную богатую коллекцию книг, он первоначально жертвует ХОБ 474 экземпляра и денежный взнос в размере 200 руб. [6, с. 754]. Различные пожертвования деньгами и книгами, как свидетельствуют отчеты ХОБ, Федор Андреевич передавал и впоследствии. Благотворительная деятельность в адрес библиотеки обеспечила ему статус пожизненного члена в соответствии со статьей 6 Устава ХОБ.

В качестве члена Правления ХОБ (1885 – 1892 гг.) Ф. А. Павловский проявил профессионализм, преданность библиотечному делу. Согласно Уставу ХОБ члены Правления избирались очередным собранием членов библиотеки. В первое Правление ХОБ Павловский был избран в 1885 г. в числе других учредителей как видный общественный деятель. Избрание его в Правление ХОБ в 1891, 1892 гг. большинством голосов (он вошел в первую тройку по количеству голосов) было признанием его заслуг перед библиотекой [8, с. 42; 9, с. 65].

Активно участвуя в заседаниях Правления, Ф. А. Павловский был постоянным их председателем или секретарем. Он вел протоколы заседаний общего собрания членов библиотеки, принимал активное участие в обсуждении и решении насущных проблем ХОБ: пополнение фонда необходимыми книгами, подписка на новые издания, расширение помещений, приобретение библиотечного инвентаря и т. п. «*В качестве гласного Городской думы во время возникновения библиотеки, он*

[А. Ф. Павловский] *содействовал назначению думою для нового общественно-просветительного учреждения посильной материальной поддержки*» [4, с. II].

Ф. А. Павловский вникал во все подробности библиотечной жизни – он направлял и регулировал деятельность сотрудников и общественных активистов в интересах библиотеки и читателей. Его ценили как организатора любого участка библиотечной работы, и его вклад был несомненным. Так, временно отказавшись по болезни от участия в заседаниях Правления, он продолжал работать в комиссии по учреждению «дешевого абонемента» [10, с. 2].

В своей исторической монографии Д. И. Багалей ссылался на работу Ф. А. Павловского, прибегал к описанию событий «по личным воспоминаниям» Федора Андреевича [6, с. 752], поскольку он как никто другой знал историю создания ХОБ.

В очерке «Первый год Харьковской общественной библиотеки» Ф. А. Павловский кратко, но в то же время красочно, описывает предысторию ХОБ. «*Мысль об учреждении в Харькове общественной библиотеки*, – писал Ф. А. Павловский, – *была сделана еще в 30-х годах*». Библиотека была призвана стать «общегосударственным проектом», который «возродит дух общественности ... и будет эпохою народных улучшений». Губернатор Коховский создал комитет, в который вошли предводитель дворянства, директора гимназий и другие любители просвещения. Среди них были и известный писатель Г. Ф. Квитка-Основьяненко, и будущий академик И. И. Срезневский. На первое совещание персонала библиотеки были приглашены ректор и профессора университета, городской голова, а также почетные купцы Харькова. Было решено организовать Харьковскую публичную библиотеку на «добровольных приношениях» и временно поместить в комнатах Дворянского собрания. Но библиотека не состоялась. Ф. А. Павловский не просто изложил историю создания предшественницы ХОБ, но и сделал очень ценный анализ тех трудностей и просчетов, которые привели Харьковскую публичную библиотеку к краху: «устроена чисто формально», «по предписанию начальства», «без постоянного помещения», «без достаточного контингента лиц, готовых удовлетворить во всякое время спрос публики»… К тому же, как отмечал Ф. А. Павловский, «*ход в библиотеку никому неизвестен и коренные*

харьковчане узнали о ней случайно через 30 лет в "Украинской старине"» [1, с. 1 – 3].

Будучи убежденным и последовательным просветителем, он приветствовал появление в местной печати статей А. А. Гурского, профессоров А. И. Кирпичникова и Н. Ф. Сумцова, экономиста В. И. Касперова, которые выступили на страницах «Харьковских губернских ведомостей» с описанием опыта организации общественных библиотек в Западной Европе, что способствовало пробуждению активного интереса местной интеллигенции.

Сильный толчок дальнейшему развитию общественной библиотеки, подчеркивает Ф. А. Павловский, дало общее собрание членов библиотеки, которое избрало первое Правление и его первого председателя Бориса Григорьевича Филонова (1885 – 1893). Первые шаги Правления были направлены на создание библиотеки. Вопросы, которые обсуждались на заседаниях, касались выработки решений о характере, функциях библиотеки, об изыскании средств на ее развитие.

Павловский подчеркивает, что Правление надеялось на нравственную и материальную поддержку местного общества и надежды в значительной степени оправдались, а участие в заседаниях непременных членов библиотеки (ректоров университета, духовной семинарии, директоров институтов, классических гимназий) дало надежды на поддержку образованного общества.

Исторический очерк «Первый год Харьковской общественной библиотеки» дает полную информацию о первых дарителях книг – докторе В. А. Франковском и профессоре Г. М. Цехановецком, о первых крупных денежных пожертвованиях Б. Г. Филонова и Х. Д. Алчевской, профессоре А. Н. Деревицком, прочитавшем первые публичные лекции в пользу библиотеки. Представив отчет о работе Правления за первый год существования библиотеки, автор отметил плодотворную деятельность Б. Г. Филонова, Н. Ф. Сумцова, А. П. Грузинцева, которые взяли на себя «наибольший труд» и сумели «поставить на ноги» библиотеку за один год.

Историю создания общественной библиотеки Ф. А. Павловский описывает как активный ее участник и талантливый очеркист. Он публикует списки дарителей книг и денежных пожертвований, первые шаги Правления и итоги первого года работы. Ни в одном документе по истории ХОБ нет того количества имен – учредителей, создателей, благотворителей, которые приведены в этом очерке. Перечитывая

«Первый год Харьковской общественной библиотеки», поражаешься, как в судьбе автора преломилась история библиотеки. Очерк являет собой памятник человеческой мысли и свершений, оставленных поколением Прошлого в дар поколению Будущего. «Verba volant, scripta manent», – говорили древние. Написанное остается...

Использованные источники

1. Павловский, Ф. А. Первый год Харьковской общественной библиотеки / Ф. А. Павловский. – Харьков, 1888. – 16 с.

2. Шалыганова, А. Л. Основатель и первый летописец Харьковской общественной библиотеки : к 175-летию со дня рождения Ф. А. Павловского / А. Л. Шалыганова // Бібл. форум України. – 2014. – № 2. – С. 46–50.

3. Шалыганова, А. Л. Правление Харьковской общественной библиотеки, 1885 – 1918 : к вопросу о создании биобиблиографического словаря / А. Л. Шалыганова // Короленківські читання 2013. «Бібліотеки, музеї, архіви у медіа-просторі регіону» : матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 24 жовт. 2013 р. У 2 ч. Ч. 2 / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка та ін. – Харків, 2014. – С. 147–152.

4. Отчет Харьковской общественной библиотеки за 21 год ее существования. – Харьков, 1908. – 85 с., XXIV с.

5. Биобиблиографический словарь ученых Харьковского университета. Т. 1. Ректоры (1805 – 1919, 1933, 1995). – Харьков, 1995. – С. 27.

6. Багалей, Д. И. История города Харькова за 250 лет его существования (1655 – 1905) : ист. моногр. в 2 т. Т. 2 / Д. И. Багалей, Д. П. Миллер. – Харьков, 2004. – 973 с.

7. Биографический словарь бывших питомцев 1-ой Харьковской гимназии за истекшее столетие (1805 – 1905) / сост. Н. А. Чеканов. – Харьков : Рус. Типолитография, 1905. – С. 258, С. 437–439.

8. Отчет Харьковской общественной библиотеки за 6 год ее существования. – Харьков : Тип. Зильберберга, 1892. – 42 с.

9. Отчет Харьковской общественной библиотеки за 7 год ее существования. – Харьков : Тип. Шмерковича, 1893. – 70 с.

10. Отчет Харьковской общественной библиотеки за 4 год ее существования. – Харьков : Тип. Зильберберга, 1891. – 39 с.

КАМЕННАЯ БИБЛИОТЕКА МОНАСТЫРЯ «НЕБЕСНАЯ ОБИТЕЛЬ»

Жукова Валерия Павловна,
доц. каф. библиотековедения
и соц. коммуникаций ХДАК,
канд.наук по соц. коммуникациям,
Украина, Харьков

Анотація. *Зроблено історичний екскурс у китайську писемність. Показано бажання кожної нової імператорської династії використати власну могутність для зміни знань на благо своєї влади. Розглянуто історію кам'яної бібліотеки монастиря «Небесна обитель», розташованої в підземеллях буддійського монастиря на південному сході від Пекіна.*

Ключові слова: *бібліотека, бібліотеки Китаю, історія бібліотек.*

Аннотация. *Сделан исторический экскурс в китайскую письменность. Показано желание каждой новой императорской династии использовать своё могущество для изменения знаний во благо личной власти. Рассмотрена история каменной библиотеки монастыря «Небесная обитель», размещённой в подземельях буддийского монастыря на юго-востоке от Пекина.*

Ключевые слова: *библиотека, библиотеки Китая, история библиотек.*

Abstract. *It is the Historical excursus in Chinese writing. The desire of each new imperial dynasty to use its might to change the knowledge for the benefit of personal power is displayed. The history of «stone» Library of the «Heavenly abode» monastery, placed in the catacomb of Buddhist monastery in the south-east of Beijing is presented.*

Key words: *library, Chinese libraries, history of libraries.*

Захватнические и информационные войны, борьба власти и религий, стихийные бедствия в истории человеческой цивилизации уничтожали народы и свидетельства их существования – культуру, составной частью которой является язык, письменность, носители информации – документы, хранилища информации – библиотеки.

Китайская цивилизация не является в этом случае исключением. История оставила свидетельство о трёх изменениях китайской письменности, когда все книги, написанные старыми иероглифами, полностью уничтожались, и всё культурное достояние Китая писалось заново новыми иероглифами. Согласно легенде, китайская цивилизация началась с того, что с севера прилетел на небесной колеснице Белый Бог по имени Хуан Ди, который и научил китайский народ всему: от

возделывания рисовых полей и построения дамб на реках до иероглифического письма. Иероглифы были переданы представителем высокоразвитой цивилизации, лежащей к северу от Древнего Китая. В старых китайских хрониках очень много упоминаний о племенах ди. В китайских летописях третьего века до н. э. племена ди описывались, как коренные жители страны. За три тысячи лет одна часть народа ди была истреблена, как нередко бывало в те жестокие времена, другая бежала, а третья смешалась с китайцами.

Иньские письмена получили своё дальнейшее графическое развитие в виде головастикового письма, которое использовалось в начальном периоде династии Джоу (1066 – 771 гг. до н. э.). Более трех тысяч лет назад при дворах китайских правителей были специальные чиновники, в обязанности которых входило собирать и хранить литературные произведения и архив. Но когда император Цинь Шихуанди в 221 г. до н. э. объединил Китай, он объявил, что право на существование имеют лишь книги по истории династии Цинь, а также по сельскому хозяйству, медицинские и гадательные – остальные же приказал сжечь. Письменность в эпоху Джаньго получает название «стиль дачжуань» — почерк больших печатей. А после объединения Цинь Шихуаном разрозненных царств в единую империю, император приказал своему первому министру Ли Сы привести письмо к единому образцу. И еще более полувека императоры следующей, Ханьской, династии по-прежнему запрещали создавать библиотеки. Потом запрет был отменен, а спустя еще несколько десятилетий император У-ди, ввел государственные экзамены на замещение административных постов, учредил государственную библиотеку. При нем также появились люди, которые занимались перепиской и поиском утерянных книг. В 26 г. до н. э. император Чен-ди издал указ о розыске ранее спрятанных книг. Специально назначенные люди искали книги по всей стране – и в результате был составлен первый в истории Китая каталог, который является одним из самых древних каталогов в мире.

Новый стиль письма получил название «сяочжуань» — почерк малых печатей. И каждая смена иероглифов сопровождалась уничтожением книг предыдущего стиля и переписыванием всего в новом виде.

Последний стиль письма – «кайшу», дошедший до наших дней без каких-либо серьёзных изменений, окончательно сформировался в период Троецарствия (220 – 280 гг. н. э.) – практически тогда же, когда племена ди

были вычеркнуты из «книги жизни». Три тысячи лет войн сделали своё дело, была уничтожена сама память о динлинах.

Ранние документы в Китае были написаны на бамбуке и шелке. Уже в III в. для письма в стране начинают применять бумагу. В IV – VI веках появляются библиотеки при буддийских и даосских монастырях, имевшие значительные собрания как религиозной, так и светской литературы. Некоторые части этих собраний сохранились и поныне. Первая печатная книга появилась в Китае в 868 г. Это буддийский канон «Алмазная сутра», созданный методом ксилографи.

В VII–X вв. в Китае возникает особое научное учреждение «Книжный двор», где работали выдающиеся ученые. Здесь проводилось обучение, велась подготовка к государственным экзаменам, необходимым для поступления на государственную службу. А основой системы образования, воспитания, самообразования была библиотека.

В одном из сочинений китайских средневековых историков имеется запись о том, что император контролировал положение дел в библиотеке и отдавал по этому поводу указания министру: «*Недавно слышал, что библиотеки не в порядке. Из книг, которые выданы, часто случаются пропажи … Императорским чиновникам выдано на руки четыреста шестьдесят томов. Высочайше повелеваю, чтобы был установлен контроль за возвратом всех выданных книг, кроме тех, что были выданы для переписывания*».

В конце XX в. в подземельях буддийского монастыря, расположенного к юго-востоку от Пекина, была открыта каменная библиотека сакральных знаний, которую монахи долгое время прятали. Она представляет собой набор каменных плит с выбитыми на них иероглифическими письменами. Считалось, что на них запечатлена судьба человечества до конца света. Немецкий ученый, заведующий кафедрой истории культуры Восточной Азии в Гейдельбергском университете Лотар Леддерозе, проводивший исследования в секретных подземельях, расшифровал часть древних текстов. Он прочел много биографических сведений об основателе монастыря «Небесная обитель». На одной из каменных таблиц неизвестный автор предостерегал потомков от «небесного камнепада». Можно предположить, что речь идет о падении на Землю метеоритов и астероидов.

Буддийские монахи тысячу лет назад спрятали глубоко под землей каменную библиотеку. Они думали, что мир скоро погибнет и нужно

сохранить свои знания и премудрости буддийского учения для следующей цивилизации, для потомков. Свой труд монахи начали на рубеже VI – VII вв.: они сохранили для потомков на каменных таблицах суть вероучения и пророчества, твердо придерживаясь при этом буддийских канонов. Кроме основного содержания текста, авторы подробно рассказали историю создания своего труда. В монастыре находится 15 тысяч каменных таблиц разного размера. В VI – VII вв., были вытесаны массивные блоки двухметровой высоты из огромных каменных глыб, но вскоре стали делать плиты поменьше. В конце XI в. в монастыре организовали производство совершенно одинаковых, гладко отшлифованных каменных плит размером 45 х 70 сантиметров.

На поверхности отшлифованного камня писцы-каменотесы выбивали иероглиф за иероглифом. Написать хотя бы одну страницу «каменной книги» работа тяжёлая, кропотливая и требует определённых навыков. На этот труд ушло много лет, работа была завершена к началу XII в. За это время сменилось несколько поколений монахов. Все они верили в близкий конец света, но представляли его не как одномоментную вселенскую катастрофу, а как мучительный процесс разложения, упадка и вырождения, который начался в 553 г. В это время последователей Будды в Китае беспощадно преследовали. Враги буддизма сожгли священные книги, а для монахов это было верное доказательство, что настали последние времена.

Монахи буддийского монастыря создавали свои каменные послания примерно в течение шести веков. Плиты с иероглифами лежали под землей и дневной свет ни разу не коснулся поверхности камня. Каменные таблицы прятали в глубоких горных пещерах, входы в которые были замурованы. Но однажды настоятель монастыря получил знамение, что когда настанет конец света, через горы перекатится гигантская волна и зальет пещеры. Потому каменную библиотеку пришлось перепрятать в подземельях монастыря от наводнения.

Долгое время никто не пытался прочесть каменные послания потомкам. Но современное руководство монастыря решило узнать их содержание и пригласило немецкого специалиста по древнекитайскому языку и культуре. Чтобы было удобнее работать над расшифровкой иероглифов, тексты скопировали на бумагу. Получилась настоящая книга.

Лотару Леддерозе, благодаря знанию древних иероглифов, удалось расшифровать тексты, которые никто не читал в течение целого тысячелетия. Он ожидал, что в письменах излагается учение Будды, и был

поражен тем, как подробно и красочно рассказали летописцы о реальных событиях, происходивших в их стране. На некоторых плитах описана история жизни автора повествования, его родни, соседей и точно указано, кто в это время отвечал за подготовку каменных страниц. Некоторые из иероглифических надписей меняют текущие представления о буддизме, эти тексты не были молитвами фанатиков, монахи молились и медитировали, но принимали живейшее участие во всем происходившем.

На таблицах записаны биографии всех настоятелей монастыря «Небесная обитель» за 600 лет. Об одном из них рассказано настолько подробно, что в рассказ уместилась даже предыстория его зачатия вместе с биографией его отца и матери.

Все тексты написаны разными людьми и в разное время, поэтому отличаются по стилю и содержанию. Одни тексты написаны, как философский трактат, украшенный восточными притчами, другие напоминают летопись. Некоторые рассказы похожи на личные дневники. Трудная техника письма: сложные иероглифы, твердый камень требовали выверенной лаконичности стиля. Поэтому монахи писали кратко и выразительно.

Благодаря сохранившейся каменной библиотеке монастиря «Небесная обитель» потомки узнали многое о быте и культуре Китая в VI – XII веках, а также о буддистком учении, жизни монастыря, его укладе и порядках, иерархии власти. Новые переводы текстов каменных плит таят в себе ещё много неожиданных открытий.

Использованные источники

1. Сиднева, Г. Каменная книга о судьбе человечества [Электронный ресурс]: Хроника необычного / Г. Сиднева. – Режим доступа: http://lib.rin.ru/doc/i/36869p.html.

2. Ходилов, А. Почему горели библиотеки [Электронный ресурс] / А. Ходилов // Красная Звезда», 9 апр. 2008 г. – Режим доступа: /http://www.redstar.ru/2008/04/09_04/5_07.html www.astrolet.narod.ru.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ ПОВІДОМЛЕНЬ КОНФЕРЕНЦІЇ

Аксьонова Галина Володимирівна, *бібліотекар І категорії відділу науково-методичної роботи Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (Україна, Харків)*

Антонова Вікторія Ростиславівна, *завідуюча сектором відділу «Україніка» ім. Т. Г. Шевченка Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (Україна, Харків)*

Бондар Костянтин Віталійович, *завідуючий сектором науково-дослідного відділу документознавства, колекцій рідкісних видань і рукописів ХДНБ ім. В Г. Короленка, кандидат філологічних наук (Україна, Харків)*

Бондаренко Станіслав Костянтинович, *бібліограф ІІ категорії кабінету бібліотекознавства ім. Л. Б. Хакіної Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, старший лаборант Центру краєзнавства ім. академіка П. Т. Тронька Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна (Україна, Харків)*

Борисенко Антон Володимирович, *завідуючий відділом бібліотечних комп'ютерних технологій Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного (Україна, Київ)*

Вірютіна Катерина Миколаївна, *методист відділу науково-методичної роботи Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (Україна, Харків)*

Власенко Людмила Миколаївна, *учений секретар Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. П. Котляревського (Україна, Полтава)*

Глазунова Людмила Володимирівна, *заступник директора з наукової роботи Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (Україна, Харків)*

Грабарчук Олександр Леонідович, *бібліотекар І категорії науково-дослідного відділу документознавства, колекцій рідкісних видань і рукописів Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (Україна, Харків)*

Грекова Тетяна Костянтинівна, *провідний бібліограф Всеросійської бібліотеки іноземної літератури ім. М. І. Рудоміно (РФ, Москва)*

Жукова Валерія Павлівна, *доцент кафедри бібліотекознавства та соціальних комунікацій Харківської державної академії культури, кандидат наук із соціальних комунікацій (Україна, Харків)*

Журавльова Ірина Казимирівна, *директор Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна (Україна, Харків)*

Захарченко Світлана Миколаївна, *завідуюча бібліографічним відділом Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. П. Котляревського (Україна, Полтава)*

Карнаух Ірина Анатоліївна, *головний бібліотекар кабінету бібліотекознавства ім. Л. Б. Хавкіної Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (Україна, Харків)*

Карпухін Костянтин Володимирович, *директор музею історії Красноярської залізниці (Росія, Красноярськ)*

Косачова Ольга Олександрівна, *бібліотекар І категорії кабінету бібліотекознавства ім. Л. Б. Хавкіної Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, старший викладач кафедри телебачення Харківської державної академії культури, кандидат наук із соціальних комунікацій (Україна, Харків)*

Крупій Ганна Яківна, *заступник директора Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія (Україна, Дніпропетровськ)*

Кунанець Наталія Едуардівна, *доцент кафедри інформаційних систем і мереж Національного університету «Львівська політехніка», доктор наук із соціальних комунікацій (Україна, Львів)*

Лосієвський Ігор Якович, *завідуючий науково-дослідним відділом документознавства, колекцій рідкісних видань і рукописів Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, професор кафедри документознавства та книгознавства Харківської державної академії культури, доктор філологічних наук, заслужений працівник культури України (Україна, Харків)*

Мар'їна Олена Юріївна, *викладач кафедри бібліотекознавства та соціальних комунікацій Харківської державної академії культури, кандидат наук із соціальних комунікацій, (Україна, Харків)*

Маркова Вікторія Анатоліївна, *завідуюча кафедрою бібліографознавства та інформаційно-бібліографічної діяльності*

Харківської державної академії культури, доктор наук із соціальних комунікацій (Україна, Харків)

Мироненко Дмитро Олександрович, *завідучий відділом бібліографічної і довідково-інформаційної роботи Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного (Україна, Київ)*

Носов А. А., *аспірант Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (Україна, Київ)*

Пастушенко Олена Василівна, *головний спеціаліст Департаменту атестації кадрів Міністерства освіти і науки України, кандидат філологічних наук (Україна, Київ)*

Поночовна В. О., *провідний бібліограф Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного (Україна, Київ)*

Пристай Галина Іванівна, *завідуюча відділом літератури з мистецтва Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка, здобувач Київського національного університету культури і мистецтв (Україна, Івано-Франківськ)*

Прохорова Ганна Валеріївна, *бібліотекар І категорії відділу науково-інформаційного забезпечення інноваційних процесів Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (Україна, Харків)*

Ракитянська Валентина Дмитрівна, *директор Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, заслужений працівник культури України (Україна, Харків)*

Ржеуський Антоній Валентинович, *бібліотекар Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка», здобувач кафедри інформаційних систем і мереж (Україна, Львів)*

Рудзський Лев Зіновійович, *член правління Міжнародної асоціації користувачів та розробників електронних бібліотек та нових інформаційних технологій (Україна, Київ)*

Самохвалова Ольга Юріївна, *завідуюча відділом автоматизації та програмного забезпечення Центральної наукової бібліотеки Харкіського національного університету ім. В. Н. Каразіна (Україна, Харків)*

Сафонова Вікторія Володимирівна, *головний бібліотекар відділу науково-методичної роботи Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (Україна, Харків)*

Сєдих Віктор Васильович, *доцент кафедри документознавства та книгознавства Харківської державної академії культури, кандидат педагогічних наук (Україна, Харків)*

Скиданенко Олена Володимирівна, *директор комунальної установи «Кремінська районна ценралізована бібліотечна система» (Україна, Луганська обл., м. Кремінна)*

Сосновська Тетяна Олексіївна, *бібліотекар І категорії відділу «Україніка» ім. Т. Г. Шевченка Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (Україна, Харків)*

Тіщенко Антоніна Анатоліївна, *провідний бібліотекар відділу науково-методичної роботи Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (Україна, Харків)*

Тодорова Євгенія Миколаївна, *доцент Харківської державної академії культури, кандидат педагогічних наук (Україна, Харків)*

Ушакова Ольга Борисівна, *головний бібліограф Красноярського центру науково-технічної інформації та бібліотек Красноярської залізниці (Росія, Красноярськ)*

Ходарєва Юліана Владиславівна, *головний бібліотекар кабінету бібліотекознавства ім. Л. Б. Хавкіної Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (Україна, Харків)*

Шалиганова Алла Людвигівна, *головний бібліотекар відділу науково-методичної роботи Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (Україна, Харків)*

Шемаєва Ганна Василівна, *професор кафедри бібліотекознавства та соціальних комунікацій Харківської державної академії культури, доктор наук із соціальних комунікацій (Україна, Харків)*

Якубова Тетяна Анатоліївна, *науковий співробітник Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, кандидат історичних наук (Україна, Київ)*

ЗМІСТ

Наукове видання

Короленківські читання 2014

Матеріали XVII міжнародної науково-практичної конференції
24 жовтня 2014 р.

Відповідальний за випуск

В. Д. Ракитянська, заслужений працівник культури України

Редактори: Є. О. Пахарук, Н. О. Стрілець, кандидат наук із соціальних комунікацій